

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

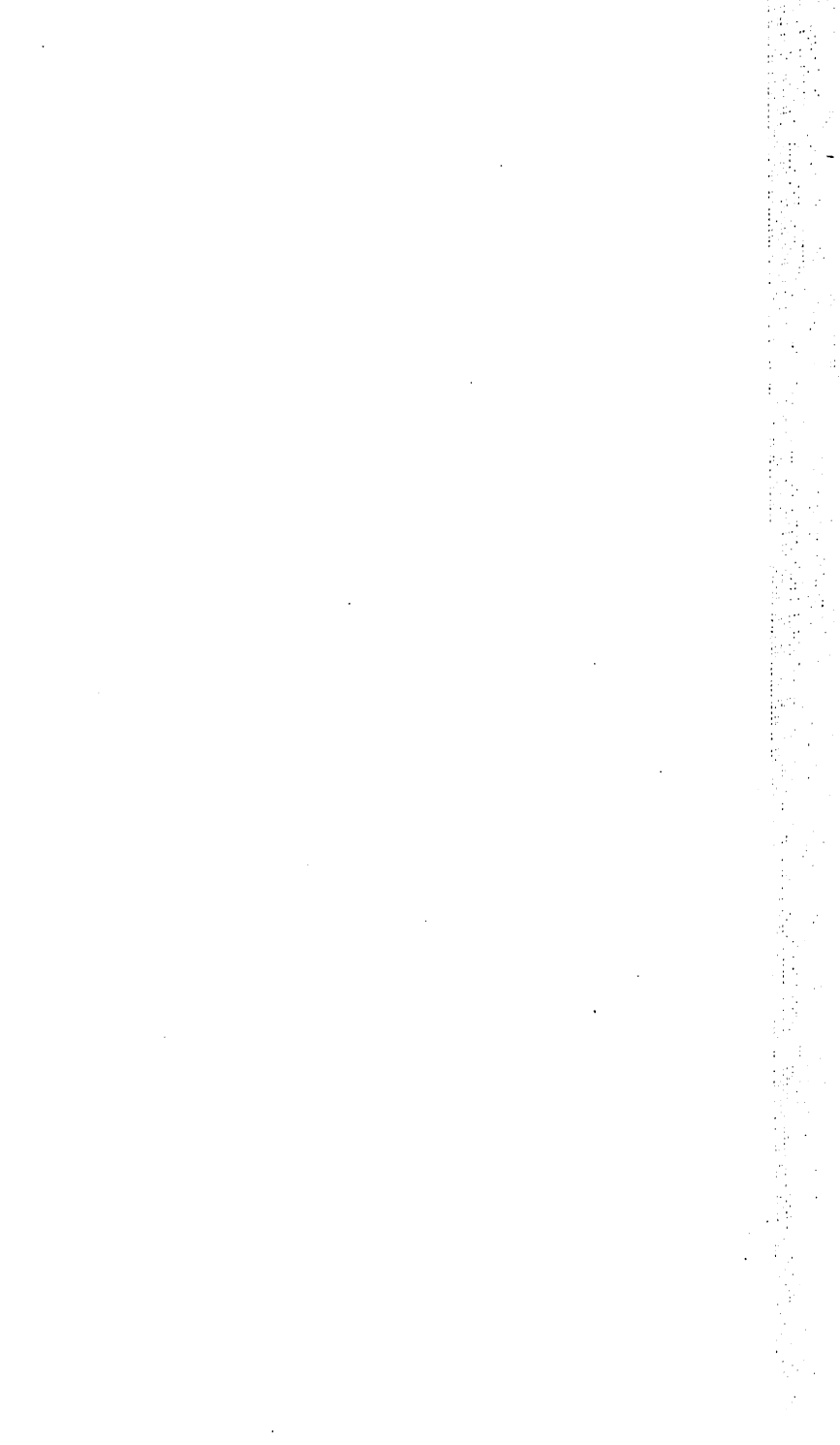
Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

Library
of the
University of Wisconsin

DE NORMALE ARBEIDSDAG

DE
NORMALE ARBEIDSDAG.

HISTORISCH-EKONOMISCHE STUDIE

DOOR

F. Domela Nieuwenhuis.

De statistiek is de meest
revolutionaire van alle weten-
schappen.

ALBERT LANGE.

Men zegt dikwijls: getallen
regeeren de wereld. Dit echter
is zeker, getallen toonen aan,
hoe zij geregeerd wordt.

GOETHE.

's Gravenhage,
B. LIEBERS & Co.
1887.

INLEIDEND WOORD.

Nog altijd blijft het werk van Marx „das Kapital” een rijke bron voor elk, die zijn kennis op economisch gebied wil vermeerderen. Het is als 't ware een mijn, waarin niemand zal afdalen zonder verrijkt terug te keeren.

Maar er zijn eigenaardige moeilijkheden verbonden aan de studie van dat werk, zoodat men gerust kan zeggen dat het aantal personen in ons land, door wie het inderdaad is gelezen, te tellen is. En toch zijn er stukken in, die duidelijk en klaar binnen elks bevattning liggen. Zou het niet jammer zijn, indien die rijke inhoud niet zooveel nut deed als eruit geput kon worden?

Het is dat denkbeeld, dat mij geleid heeft bij de samenstelling van dit boek en ik acht mij gelukkig, dat ik mijn plan heb kunnen volvoeren voordat het spreken en schrijven mij onmogelijk wordt gemaakt door de opsluiting achter dikke kerkmuren.

Ongetwijfeld is het punt van arbeidswetgeving een dier vraagstukken, die onder de zoogenaamd brandende mogen gerangschikt worden en al stribbelen de regeeringen nog tegen, zij zullen onmogelijk tegen den stroom kunnen oproeien en zullen dus óf moeten toegeven en de arbeidswetgeving kodicifereen óf zich terugtrekken om plaats te maken voor anderen, die beter de eischen des tijds begrijpen. En zeker vormt in die arbeidswetgeving de normale arbeidsdag het kardinale punt, waarom de strijd zal moeten worden gestreden.

Marx heeft met meesterhand een historisch overzicht gegeven van den strijd, die in Groot-Brittannië gevoerd is om de grenzen van den arbeidstijd te beperken. Zoowel het

theoretische deel als het historische is geheel van zijn hand. De zeven eerste hoofdstukken zijn dus een bewerking van Marx. Maar de rest is er door mij aan toegevoegd, óm een afgerond geheel te krijgen. Ik voegde er dus eerst bij een overzicht van den strijd om den arbeidsdag van 8 uur in de Vereenigde Staten, daarna een hoofdstuk over den Vrouwen- en Kinderarbeid op de arbeidsmarkt. Maar dit was mijns inziens nog niet voldoende. Er zijn twee vragen, die vooral in de kringen der arbeiders bij de bespreking van dit punt aan de orde komen en die duidelijk en klaar moeten behandeld worden. Dezen zijn: 1°. bij vermindering van arbeidstijd zal het loon afnemen en 2°. bij vermindering van arbeidstijd zal de produktie afnemen. Daarom is een bespreking van die twee bezwaren aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen, waarin wordt aangetoond hoe geen van beiden stand kan houden met het oog op de werkelijkheid.

Zoo is het vraagstuk naar ik meen beschouwd van alle kanten en juist een volledige bespreking van dit hoogst belangrijke vraagstuk kwam mij gewenscht voor. En al wordt mijn boek ook van de zijde der officieele wetenschap ter zijde gesteld en doodgezwegen, voor haar schrijft ik niet want zij weet immers alles reeds. Neen, voor de arbeiders werk en leef ik en hun de wapenen in handen te geven om ze te kunnen hanteeren tegen de mannen der officieele wetenschap, die zich geroepen gevoelen om den broode lofliederen aan te stemmen op het kapitaal, dat is mijn doel. Door hen begrepen te worden, dat zal de beste voldoening zijn en juist daarom behoort hun de overwinning, omdat zij staan op den bodem der onafhankelijke wetenschap en omdat zij door getalssterkte en goed recht de partij der toekomst uitmaken.

Nu de kwestie eenmaal aan de orde is, zal er geen rust komen totdat zij behoorlijk is opgelost. Reeds maakt zij een punt van beraadslaging uit in die parlementen, waar men tengevolge van algemeen stemrecht rekening heeft te houden met de eischen van het arbeidende volk. De sociaaldemokraten hebben alle regeeringen, die iets begrijpen van den ernstigen toestand, geschoven op dezen weg en eenmaal in dat spoor

moeten zij verder, of ze willen of niet. Toen Bismarck in den Duitschen Rijksdag deze gedenkwaardige woorden sprak:

„geeft den arbeider het recht op arbeid zoolang hij gezond is, verzekert hem verpleging als hij ziek is, waarborgt hem eene goede verzorging als hij oud is”

toen heeft hij een sociaal program ontvouwd, dat hem terecht uit den mond van den socialistischen afgevaardigden Bebel den naam bezorgde van leerling der sociaaldemocratie. De rijkskanselier meende daardoor de socialisten van hun kracht te berooven. Natuurlijk, als men hun eischen toestaat, dan maakt men het socialisme overbodig en niemand zal met meer vreugde vervuld zijn dan de socialisten, zoodra het socialistische stelsel is afgeschaft door de toepassing der socialistische beginselen.

In de Demokratische Studiën, uitgegeven door Lenzmann en dr. Phillips komt als N°. 1 voor een historisch overzicht over het Recht op arbeid van 1793 tot 1884, dat zeer de moeite waard is ter bestudeering.

Op verschillende kongressen is het punt der internationale arbeidswetgeving behandeld en vooral is merkwaardig het voorstel van mijn vriend, dr. C. de Paepe op het Internationaal kongres van Handel en Nijverheid, dat te Brussel is gehouden ten jare 1880. Het luidde:

„de vergadering spreekt den wensch uit, dat de internationale kongressen van hygiëne, wetgeving, handel en nijverheid, politieke en sociale economie, enz. zich zullen bezig houden met de vraag der internationale arbeidswetgeving. Deze wetgeving zou voornamelijk ten doel moeten hebben, om de regelen der gezondheidsleer op een gelijke wijze bij den arbeid te doen in acht nemen en wel:

1°. om in alle landen de maatregelen, door de gezondheidsleer aangegeven, in de inrichting van ijzersmelterijen, fabrieken, werkplaatsen, enz. toe te passen;

2°. om te geraken hetzij tot verwijdering, als het mogelijk is, hetzij tot een gelijke reglementeering voor het gebruik van schadelijke en vergiftige stoffen (zooals loodwit);

3°. om den arbeid van kinderen in mijnen, fabrieken en andere arbeidsplaatsen te verbieden;

4°. om de vrouw te verwijderen uit die industrieën, die niet strooken met het vrouwelijk organisme;

5°. om een normalen arbeidsdag vast te stellen of althans een maximum te bepalen van arbeidsuren."

In datzelfde jaar is op voorstel van Emil Frei door de Zwitsersche regeering een poging gedaan, om de verschillende regeeringen uit te noodigen tot een samenkomst om gemeenschappelijk maatregelen te nemen tot regeling van een internationale fabriekswetgeving. En ofschoon die poging mislukt is ten gevolge van den onwil van sommigen en de onverschilligheid van anderen, zij zal hernieuwd worden. Uitstel is ook hier geen afstel. En dus binnen korter of langer tijd zal men moeten komen tot hetgeen men uit kortzichtigheid nu nog heeft verworpen. Want niet de sterkte der legers, maar de behartiging der arbeidersbelangen zal het beste bolwerk zijn tot behoud van den staat. Dat wordt verzuimd door onze regeerders en dat verzuim zal de oorzaak zijn van hun val. En daarom dit vraagstuk, eenmaal aan 't rollen gebracht, zal voortrollen en óf allen verpletteren die het willen stuiten in zijn vaart óf ze noodzaken het in een goede bedding te brengen. Sociale rechtvaardigheid met woorden en predikaties brengt ons geen stap verder, alleen sociale rechtvaardigheid in daden kan ons verlossen.

HOOFDSTUK I.

De Grenzen van den Arbeidsdag.

De arbeidsdag is geen konstante grootheid, maar is veranderlijk. Een zijner deelen is bepaald door den arbeidstijd, die vereischt wordt tot voortdurende reproductie van den arbeider zelve. Dit zou men zijn minimum-grens kunnen noemen, daar zonder dien tijd de arbeider niet in staat zou zijn om zijn arbeidskracht steeds weer aan te wenden. Op den grondslag der kapitalistische produktiewijze kan de noodzakelijke arbeidstijd slechts een deel uitmaken van den arbeidsdag en deze dus nooit verkort worden op dat minimum. Ook heeft hij een maximum-grens, waarboven hij onmogelijk kan verlengd worden. Die grens wordt zoowel fysiek als moreel bepaald. *Fysiek* omdat een mensch van den natuurlijke dag van 24 uren slechts een bepaalde hoeveelheid levenskracht kan uitgeven. Zoo kan een paard geregeld dagelijks slechts 8 uur werken. Gedurende een deel van den dag moet de arbeidskracht rusten, slapen, gedurende een ander deel moet hij andere fysische behoeften bevredigen, zooals: voeden, reinigen, kleeden, enz. *Moreel* omdat de arbeider ook tijd noodig heeft tot bevrediging van geestelijke en sociale behoeften, waarvan de omvang bepaald wordt door de algemeene hoogte waarop de beschaving staat. Beide beperkingen zijn echter zeer rekbaar en laten de grootste

speelruimte open. Vandaar dat de arbeidsdag zeer verschillend van lengte is; 8, 10, 12, 14, 16, 18 uur.

De kapitalist heeft de arbeidskracht gekocht voor haar dagwaarde. Hem behoort dus het gebruik daarvan gedurende een arbeidsdag. Hij heeft dus het recht verkregen, om den arbeider voor zich te laten werken gedurende een dag.

Maar hoe lang is een arbeidsdag?

In elk geval korter dan een natuurlijke dag.

Maar hoeveel korter?

De kapitalist heeft hierover zijn eigenaardige meening. Als kapitalist is hij slechts verpersoonlijkt kapitaal. Zijn ziel is de ziel van het kapitaal. Dit nu heeft de neiging om meerwaarde te maken, om met zijn konstant gedeelte, n.l. de produktiemiddelen, de grootst mogelijke mate meerarbeid op te zuigen. Het kapitaal is doode arbeid, die als de vampyr slechts levend wordt door het opzuigen van levenden arbeid en te meer leeft naarmate het meer opzuigt. De tijd, dien de arbeider werkt is de tijd waarin de kapitalist de door hem gekochte arbeidskracht gebruikt. Gebruikt de arbeider zijn disponibelen tijd voor zichzelf, dan bestelt hij den kapitalist.

De kapitalist beroept zich op de wet van den ruil der waren. Hij tracht evenals elk ander koper het grootstmogelijke nut te krijgen uit de gebruikswaarde van zijn waar. Plotseling verheft zich de stem des arbeiders, die stom was geworden in den drang van het produktieproces:

De waar, die ik aan u verkocht heb, onderscheidt zich van de andere gewone waren daardoor dat haar gebruik waarde geeft en wel grootere waarde dan zij zelve kost. Dit was de reden waarom gij haar gekocht hebt.

Wat aan uwe zijde is het tewaardemaken van kapitaal, dat is aan mijn zijde overvloedige uitgifte van arbeidskracht. Gij en ik kennen op de markt slechts één wet, die van den ruil van waren. En het verbruik der waar behoort niet aan den verkooper, maar aan den kooper. Dus aan u behoort het gebruik mijner dagelijksche arbeidskracht. Maar door haar dagelijkschen verkoopprijs moet ik haar dagelijks kunnen reproduceeren en dus op nieuw verkoopen. Afgezien van het gewoon verslijten door ouderdom, moet ik in staat zijn morgen te arbeiden met dezelfde kracht, gezondheid en frischheid als heden. Gij predikt voortdurend het evangelium der 'spaarzaamheid' en 'ontbering.' Goed zoo! Ik wil als een verstandig en spaarzaam huishouder mijn eenig vermogen, de arbeidskracht, gebruiken en mij onthouden van elke dolle verkwisting. Ik wil dagelijks slechts zooveel van haar in beweging, in arbeid omzetten als goed is voor mijn normalen arbeidsduur en gezonde ontwikkeling. Door toenemende verlenging van arbeidsdag kunt gij op één dag een grootere hoeveelheid mijner arbeidskracht vloeibaar maken, dan ik in 3 dagen kon herstellen. Wat gij wint aan arbeid, dat verlies ik aan arbeidssubstantie. Het gebruik mijner arbeidskracht en het berooven daarvan zijn zeer verschillende dingen. Als de gemiddelde tijd, dien een arbeider in doorsnede kan leven bij een verstandige hoeveelheid arbeid, 30 jaar bedraagt, dan is de waarde mijner arbeidskracht, dien gij mij dagelijks betaalt

$$\frac{1}{365 \times 30} \text{ of } \frac{1}{10950}$$

van de gezamenlijke waarde. Verbruikt gij haar nu in 10 jaar, dan betaalt gij mij dagelijks

$$\frac{1}{10950} \text{ in plaats van } \frac{1}{3650}$$

van de gezamentlijke waarde, dus slechts $\frac{1}{3}$ van haar dagwaarde en ontsteelt gij mij dus dagelijks $\frac{2}{3}$ van de waarde mijner waar. Gij betaalt mij de arbeidskracht van één dag en verbruikt de arbeidskracht van drie dagen. Dat is tegen onze afspraak en in strijd met de wet van ruil van waren. Ik verlang dus een arbeidsdag van normale lengte en ik verlang dien zonder een beroep op uw hart, want in geldzaken houdt de gemoedelijkheid op. Gij moogt een modelburger zijn, misschien lid van de dierenbescherming, ja in de reuk van heiligheid staan, maar geen hart slaat in de borst van dat ding, dat gij tegenover mij stelt. Wat daarin schijnt te slaan, dat is mijn eigen harteklop. Ik verlang den normalen arbeidsdag, omdat ik de waarde mijner waar verlang evenals elke andere verkooper.

Men ziet dus dat afgezien van de zeer elastieke grenzen uit den aard van de ruil van waren zelf geen grens bestaat voor den arbeidsdag, dus ook geen grens voor meerarbeid. De kapitalist beroept zich op zijn recht als kooper, wanneer hij den arbeidsdag zoo lang mogelijk tracht te maken, ja uit één arbeidsdag twee. Daarentegen beroept de arbeider zich op zijn recht als verkooper, wanneer hij den arbeidsdag wil beperken op een bepaalden duur. Hier staat dus recht tegenover recht en tusschen beiden beslist het geweld. En het is daardoor dat in de geschiedenis der kapitalistische produktie, de vaststelling van den arbeidsdag een strijd is om de grenzen van den arbeidsdag — een strijd tusschen de klasse der kapitalisten eener- en die der arbeiders anderzijds.

HOOFDSTUK II.

Geeuwghonger naar meerarbeid.

Fabrikant en Bojaar.

Het kapitaal heeft den meerarbeid niet uitgevonden. Overal waar een deel der maatschappij het monopolie bezit der produktiemiddelen, daar moet de arbeider, vrij of onvrij, den arbeidstijd die overschiet boven den tijd die noodzakelijk is voor zijn eigen onderhoud erbij voegen, om de levensmiddelen te produceeren voor den eigenaar der produktiemiddelen, onverschillig of deze eigenaar een Atheensch burger, een Etruskisch theokraat, een Romeensch burger, een Normandische baron, een Amerikaansche slavenhouder, een Walachysche Bojaar, een modern landlord of een kapitalist is. Ook is het duidelijk, dat als in een economische formatie der maatschappij niet de ruil-, maar de gebruikswaarde van het bezit voorziet, de meerarbeid beperkt is door een engeren of grooteren kring van behoeften, waar geen onbepaalde behoefte naar meerarbeid voortkomt uit het karakter der produktie zelve. In de oudheid toont zich het overwerk in al zijn ontzettende werking. Doodwerken is daar de officieele vorm van overwerk. Diodorus Siculus schrijft dienaangaande: men kan deze ongelukkigen (in de goudmijnen tusschen Egypte, Etiopie en Arabië) die niet eens hun lichaam rein kunnen houden noch hun naaktheid bedekken, niet aanzien, zonder hun jammerlijk lot te beklagen. Want daar vindt geen versooning of genade plaats voor zieken, gebrekkigen, grijsaards, vrouwen. Allen moeten door slagen gedwongen, voortwerken totdat de dood een einde maakt aan

hun nood en hun lijden." Maar dit zijn uitzonderingen in de oude wereld. Zoodra echter volkeren, wier produktie zich nog beweegt in de lagere vormen van slavenarbeid, heerendiensten en dergelijken, komen op een wereldmarkt, die beheerscht is door de kapitalistische productiewijze, waar de verkoop van produkten in het buitenland hoofdzaak is, daar wordt op den barbaarschen gruwel der slavernij, lijfeigenschap enz. de beschaafde gruwel van overwerk geënt. Daarom had de arbeid van negers in de Zuidelijke Staten, van Noord-Amerika een gematigd patriarchaal karakter, zoolang de produktie hoofdzakelijk ingericht is op eigen gebruik. ¹⁾ Naarmate de uitvoer van katoen het belang werd van die Staten, werd het overwerk van den neger, hier en

---

¹⁾ Henry George haalt in zijn Sociale vraagstukken een uitspraak aan van een bevrijden slaaf, die in 1883 schreef: „gij zegt dat gij ons hebt vrijgemaakt, maar God weet het, ik ben er slechter aan toe dan toen ik aan uw vader toebehoorde." De planters zijn best tevreden met de verandering. Zij zeggen: „hoe dwaas was het van ons, om te gaan vechten voor het behoud der slavernij! Wij krijgen den arbeid nu goedkooper gedaan dan toen wij de slaven in eigendom bezaten." Hoe krijgen zij den arbeid goedkooper gedaan? Wel, in den vorm van huur en pacht maken zij meer voordeel uit den arbeid van den neger, dan zij onder de slavernij konden maken, want toen waren zij gedwongen om hem voldoende voedsel, kleeding en geneeskundige behandeling te geven, om hem in goeden staat te houden en zij werden zoowel door hun eigen geweten en de openbare meening als door de wet gedwongen om hem te verzorgen, wanneer hij niet meer kon werken. Nu houdt hun belang en hun verantwoordelijkheid op, wanneer zij al het werk uit hem hebben gekregen, dat zij kunnen krijgen.

Indedaad zoo is het en de heele verbetering of liever verandering kan worden weergegeven door het voorbeeld van den schoolmeester in een der romans van Marryat, die in de krant zette dat hij de plak had afgeschaft. Zeer welsprekend was hij in zijn veroordeeling van de barbaarschheid der plak. Maar de leerlingen bemerkten spoedig dat hij de plak had afgeschaft om den stok te gebruiken! De zoogenaamd bevrijde slaaf bemerkt iets dergelijks, daar hij nu onder harde kondities toch loonslaaf is met den naam van vrij man.

daar het verbruik van zijn leven in zeven arbeidsjaren, de faktor van een berekend en berekenend stelsel. Het was niet meer te doen om een zekere hoeveelheid nuttige produkten er uit te slaan, neen, het was nu te doen om de produktie der meerwaarde zelve. Hetzelfde was het geval met de heerendiensten b. v. in de Donauvorstendommen.

De vergelijking van den geeuwhonger naar meerarbeid in de Donauvorstendommen met dien in Engelsche fabrieken is bizonder belangrijk, omdat de meerarbeid in de heerendiensten een zelfstandigen, zinnelijk waarneembaren vorm bezit.

Gesteld dat de arbeidsdag 6 uur noodzakelijken arbeid en 6 uur meerarbeid telt, dan levert de vrije arbeider wekelijks aan den kapitalist 6×6 of 36 uur meerarbeid. Dit is hetzelfde als dat hij 3 dagen in de week voor zichzelf en 3 dagen in de week voor niets werkte ten bate van de kapitalisten. Maar dit merkt men niet. Meerarbeid en noodzakelijke arbeid loopen in elkander. Ik kan die verhouding b.v. ook aldus uitdrukken: de arbeider werkt in elke minuut 30 sekonden voor zichzelf en 30 sekonden voor den kapitalist, enz. Bij de heerendiensten is dat anders. De noodzakelijke arbeid, die de Walachysche boer b.v. verricht voor eigen onderhoud, is plaatselijk gescheiden van zijn meerarbeid voor den Bojaar. Den eerste verricht hij op zijn eigen land, den anderen op het goed van zijn heer. Beiden staan dus zelfstandig naast elkander. Drie dagen meerarbeid in de week blijven drie dagen arbeid, die geen equivalent levert voor den arbeider zelve, onverschillig of het heerdienst dan wel loonarbeid heet. Bij den kapitalist openbaart de geeuwhonger naar meerarbeid zich in den drang naar onbepaalde verlenging van den arbeidsdag, bij den Bojaar

eenvoudiger in het jagen op dagen voor heerendiensten.

De heerendiensten waren in de Donauvorstendommen verbonden aan rente in naturalia (in produkten zelven), maar vormden een bepaalde schatting aan de heersohende klasse. Waar dit het geval was, daar ontsproot de heerendienst zelden uit de lijfeigenschap, omgekeerd deze meestal uit den heerendienst. Zoo b.v. in Rumanie. De oorspronkelijke produktiewijze aldaar was gegrond op gemeenschappelijk eigendom maar niet op dat in Slavischen of Indischen vorm. Een deel der landerijen werd als vrij privaateigendom zelfstandig bebouwd door de leden der gemeente, een ander deel werd gemeenschappelijk door hen bebouwd. De produkten van dezen gemeenschappelijken arbeid dienden deels als reservefonds voor mislukte oogsten en andere gebeurlijkheden, deels als staatsschat tot dekking van de kosten van oorlog, godsdienst en andere gemeentelijke uitgaven. In den loop der tijden eigenden oorlogsmannen en kerkelijke grootwaardigheidsbekleeders met het gemeenschappelijk eigendom zich ook den arbeid der bewoners toe. De arbeid der vrije boeren op hun gemeenteland veranderde in heerendienst voor de dieven van het gemeenteland. Zoo ontwikkelde zich de lijfeigenschap, alleen feitelijk echter en niet wettelijk, totdat het wereldbevrijdende Rusland onder voorwendsel de lijfeigenschap af te schaffen, haar verhief tot wet. Het wetboek der heerendiensten, dat de Russche generaal Kisseleff in 1831 proklameerde, was natuurlijk gedikteerd door de Bojaren zelven. Rusland veroverde in één slag de magnaten der Donauvorstendommen en den bijval der liberale idioten in heel Europa.

Volgens het „Réglement organique” — zoo heet dat wetboek der heerendiensten, is elk Walachysch boer behalve een hoeveelheid opgesomde produkten schuldig

aan den zoogenaamden grondeigenaar: 1°. 12 arbeidsdagen; 2°. één dag veldarbeid en 3°. één dag houtrijden. Tezamen 14 dagen in het jaar. De arbeidsdag wordt niet genomen in den gewonen zin, maar als noodzakelijke arbeidsdag tot het afdoen van een gemiddeld dagelijksch produkt; echter dat gemiddeld dagelijksch produkt is op zulk een manier geregeld, dat geen Cykloop daarmede in 24 uren klaar komt. In de dorre woorden van echt Russische ironie verklaart daarom het reglement zelf, dat onder 12 arbeidsdagen verstaan wordt een handarbeid van 36 dagen, onder één dag veldarbeid drie dagen en onder één dag houtrijden ook drie. Dus 42 dagen voor heeren-diensten. Daarbij komt de zoogenaamde Jobagie, dat zijn de diensten die den grondeigenaar toekomen voor buitengewone behoeften. In evenredigheid tot de grootte der bevolking heeft elk dorp jaarlijks een zeker contingent op te brengen voor de Jobagie. Dit wordt voor elken boer geschat op 14 dagen. Dus dat wordt 56 dagen jaarlijks tezamen. Het landbouwjaar wordt wegens het slechte klimaat gerekend op slechts 210 dagen, waarvan 40 afgaan voor zon- en feestdagen, 30 gemiddeld voor slecht weder, dat maakt 70 dagen. Dus 140 dagen blijven over, waarvan 56 afgaan voor heeren-diensten en dus 84 overblijven. De verhouding van heerendienst tot noodzakelijken arbeid is $\frac{56}{84}$ of $66\frac{2}{3}$ pCt. en deze drukt een veel kleiner deel der meerwaarde uit dan hetgeen de arbeid van den Engelschen landbouw- of fabrieksarbeider uitmaakt. Echter het is alleen de wettelijk voorgeschreven heerendienst. En in nog vrijzinniger geest dan de Engelsche fabriekswetgeving heeft het Réglement organique het ontduiken gemakkelijk gemaakt. Nadat het uit 12 dagen heeft gemaakt

54, wordt het nominale dagwerk van elk der 54 dagen weer zoo geregeld, dat een toegift moet vallen op de volgende dagen. Op één dag b.v. moet een stuk land worden uitgewied, waartoe tweemaal meer tijd wordt vereischt. Het wettelijk dagwerk voor enkele landbouwwerkjes is zoo uit te leggen dat de dag begint in Mei en eindigt in Oktober. Voor Moldavië zijn de bepalingen nog harder. «De 12 dagen voor heerendiensten volgens het Réglement organique bedragen 365 dagen in het jaar» — zoo riep een Bojaar verheugd uit.

Dit Réglement organique is een tastbare uitdrukking van den geuwthonger naar meerarbeid, maar de Engelsche fabriekswetten zijn daarvan de vermomde uitdrukking. Die wetten beteugelen den drang van het kapitaal naar onbepaalde uitzuiging der arbeidskracht door wettelijke beperking van den arbeidsdag van staatswege en wel van de zijde van zulk een staat, waar kapitalist en landheer heerschen. Afgezien van dagelijks dreigender arbeidersbeweging werd de beperking van den fabrieksarbeid voorgeschreven door diezelfde noodzakelijkheid, die den guano uitstortte op de Engelsche landerijen. Dezelfde blinde roofzucht, die de aarde uitput in het eene geval, had in het andere, de levenskracht der natie in den wortel aangetast. Periodieke epidemieën spraken hier even duidelijk als de afnemende maat voor soldaten in Duitschland en Frankrijk 1).

1) In het algemeen wijst binnen zekere grenzen op het goedgaan van organische wezens het overschrijden van de middelmaat der soort. Bij den mensch neemt de lichaamsgrootte af, wanneer zijn groei wordt belemmerd, hetzij door fysieke hetzij door sociale oorzaken. In alle Europeesche landen, waar de konskriptie bestaat, is sinds de invoering de gemiddelde lichaamsgrootte van volwassen mannen en in het algemeen hun waarde voor den krijgsdienst afgenomen. Vóór de omwenteling van 1789 was het minimum voor den infanterist in Frankrijk 165 centimeter, volgens de wet van 10 Maart 1818 werd het gebracht op 157 en volgens de wet van 21 Maart

De fabriekswet van 1850 staat voor volwassenen een gemiddelden werkdag van 10 uur toe, nl. 12 uur voor de 5 eerste dagen der week, van 6 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds, waaronder $\frac{1}{2}$ uur voor ontbijt, en 1 uur voor middagmaal, en 8 uur voor den Zaterdag, van 6 uur 's ochtends tot 2 uur 's middags met $\frac{1}{2}$ uur voor ontbijt. Dus 60 werkuren, nl. $10\frac{1}{2}$ uur voor de 5 eerste dagen en $7\frac{1}{2}$ voor den laatsten dag. Er zijn inspecteurs aangesteld, die elk half jaar een verslag indienen aan het parlement, dat openbaar wordt gemaakt. Zij leveren dus een officieele en doorlopende statistiek over den geeuwonger van het kapitaal naar meerarbeid.

Hooren wij wat de fabrieks-inspecteurs zeggen: ¹⁾

•De bedriegelijke fabrikant begint het werk een kwartier, soms vroeger en soms later vóór 6 uur 's ochtends en eindigt een kwartier, soms vroeger en soms later, na 6 uur 's avonds. Hij ontnemt 5 minuten van het begin en het einde van het halve uur dat in naam is

---

1832 op 156 centimeter; gemiddeld werd in Frankrijk de helft afgekeurd wegens gebreken en kleinen lichaamsbouw. In Saksen was de maat in 1780: 178 centimeter en nu 155. In Pruisen bedraagt zij 157. Volgens opgave van dr. Meijer in de Bayrische Zeitung van 9 Mei 1862 bleek na 9 jaren dat in Pruisen gemiddeld van 1000 lotelingen 716 niet deugden voor den dienst (317 te klein en 399 wegens gebreken.) Berlijn kon in 1858 zijn kontingent niet stellen, 156 man ontbraken. (Liebig in zijn chemie in toepassing op landbouw en fysiologie.)

¹⁾ Voor de periode van het begin der groot-industrie in Engeland tot 1845 vergelijkte men het werk van Friedrich Engels: De toestand der arbeidende klasse in Engeland. Een vergelijking van zijn geschrift met de rapporten van de kommissie voor kinderarbeid, 20 jaar later, nl. 1863—67, toont hoe bewonderenswaardig Engels de toestanden schetste. De voorbeelden hier aangehaald zijn ontleend aan de vrijhandelsperiode na 1848, dien paradijsachtigen tijd waarover sommige vrijhandelssmannen bazelen. Engeland wordt gekozen als voorbeeld, omdat aldaar een statistiek wordt gevonden met officieele gegevens en omdat dat land het klassieke land is der kapitalistische produktiewijze.

gegeven voor het ontbijt en 10 minuten van het begin en het einde van het wettelijk uur voor den maaltijd. Des Zaterdag werkt hij een kwartier, soms meer en soms minder, na 2 uur des middags. Ziehier zijn winst:

vóór 6 uur 's ochtends	15	minuten	}	<i>in 5 dagen</i>
na 6 uur 's avonds	15	„		
op het ontbijt . .	10	„		
op het middagmaal	20	„		
60 minuten.			$5 \times 60 = 300$ <i>minuten.</i>	

Des Zaterdag:

vóór 6 uur 's ochtends	15	minuten	}	<i>wekelijksche winst</i>
op het ontbijt . .	10	„		
na 2 uur 's middags	15	„		
40 minuten.			$300 + 40 = 340$ <i>minuten.</i>	

Of 5 uur 40 minuten, wat vermenigvuldigd met 50 arbeidsweken na aftrek van 2 weken voor feestdagen of storingen, 27 arbeidsdagen bedraagt. Wordt de arbeidsdag dagelijks 5 minuten verlengd, dan geeft dit $2\frac{1}{2}$ dagen in het jaar. Een uurtje daags op die wijze gewonnen, maakt uit 12 maanden 13.

Tijden van krisis, waarin de produktie hokt en slechts „gedurende korten tijd,” slechts gedurende eenige dagen 's weeks, wordt gewerkt, veranderen niets aan den drang om den arbeidsdag te verlengen. Hoe minder zaken hoe grooter de winst moet zijn op de zaken. Hoe minder gewerkt kan worden, hoe meer surplus arbeid geleverd moet worden. Zoo berichten de fabrieks-inspekteurs over de krisis van 1857—58: „men mag het voor een in-konsekwentie houden, dat er eenig overwerk plaats heeft in een tijd, waarin de handel zoo slecht gaat, maar de slechte toestand is juist voor schraperige lieden een prikkel voor misbruiken; zij verzekeren zich op die wijze

een extravoordeel.... Leonhard Horner zegt: „terzelfder tijd, waarin 122 fabrieken in mijn distrikt zijn opgeheven, 143 stilstaan en alle anderen kort werken, wordt het overwerken boven den wettelijk vastgestelden tijd voortgezet.” Howell zegt: „ofschoon wegens slechte tijden in de meeste fabrieken slechts den halven tijd wordt gewerkt, krijg ik telkens dezelfde klachten, dat $\frac{1}{2}$ uur of 3 kwartier dagelijks den arbeider wordt ontnomen door korting van den wettelijk vastgestelden tijd voor de maaltijden.”

Hetzelfde verneemt men wederom op kleiner schaal gedurende de vreeselijke katoenkrisis van 1861 tot 1865.

„Er worden somwijlen maatregelen genomen, als wij arbeiders aan het werk vinden gedurende de eettijden of op onwettigen tijd, dat zij de fabriek in het geheel niet willen verlaten en dat dwang noodig is om hun arbeid (het schoonmaken der machines enz.) te eindigen, b. v. des Zaterdagmiddags. Maar als de „handen” na het stilstaan der machine in de fabriek blijven, dan geschiedt zulks alleen omdat hun tusschen 6 uur 's ochtends en 6 uur 's avonds, de wettelijk vastgestelde arbeidsuren, geen gelegenheid is gegeven voor zulk werk.”¹⁾

¹⁾ Rapport van 31 Oktober 1860. Met welk een fanatisme de fabriekshouders zich verzetten tegen elk afbreken van den arbeid diene het volgende staaltje, volgens gerechtelijke verklaring der fabriekanten: in Juni 1836 vernam de overheid van Dewsbury in Yorkshire dat de eigenaars van 8 groote fabrieken handelden tegen de wet. Eenige hunner werden aangeklaagd 5 jongens tusschen 12 en 15 jaar te hebben laten werken van Vrijdag middag 6 uur tot 4 uur 's middags van den volgenden Zaterdag zonder eenige rust behalve voor maaltijden en 1 uur slaap des middernachts. En deze kinderen moesten dezen 30urigen arbeid verrichten in de shoddy-holen, zooals de hel heet waarin wollen lompen worden stuk gemaakt en waar stof, afval enz. zelfs de wolwassene arbeiders dwingt om den mond met zakdoeken voortdurend dicht te binden tot beschutting der longen! De heeren verzekerden — als kwakers waren zij te godsdienstig om den eed te doen! — dat zij in hun

•Het extravoordeel, dat door overwerk wordt verkregen, schijnt voor vele fabrikanten een te groote verzoeking om haar te kunnen weerstaan. Zij rekenen op de kans om niet ontdekt te worden, en berekenen dat zelfs bij ontdekking de kleine geldsom voor straf en gerechtskosten nog altijd een winst voor hen is. •Waar die toevoegsels van tijd door vermenigvuldiging van kleine diefstallen in den loop van den dag worden gewonnen, zijn er bijna onoverkomelijke moeielijkheden voor de inspekteurs om het te bewijzen." Deze "kleine diefstallen" van het kapitaal op den maaltijd en den vrijen tijd der arbeiders duiden de inspekteurs ook aan als "minutendiefstallen," "wegkapen van minuten" of zooals de arbeiders het noemen "het beknibbelen op de maaltijden."

Men ziet dat in dezen kring de vorming der meerwaarde door den meerarbeid geen geheim is. Een zeer respectabel fabrikant zei mij eens: "als gij mij dagelijks slechts 10 minuten laat werken over den tijd, dan steek ik jaarlijks 1000 p. st. in mijn zak." Tijdatomen zijn de elementen van de winst — zegt een der fabrieksinspekteurs.

Niets is meer kenschetsend dan het noemen van hen die den vollen tijd werken als "full times" (volle tijden) en der kinderen beneden 13 jaar, die slechts 6 uur mogen werken "half times" (halve tijden.) De arbeider is hier niets meer dan verpersoonlijkte arbeidstijd. Elk individueel onderscheid wordt opgelost in "voltijders" en halftijders."

---

groote barmhartigheid den armen kinderen 4 uur slaap hadden toegestaan, maar die koppige kinderen wilden heelemaal niet naar bed gaan. De heeren kwakers werden veroordeeld tot een geldboete van 20 P. St.

HOOFDSTUK III.

**Engelsche takken van industrie zonder wettelijke-
grens van exploitatie.**

De zucht naar verlenging van den arbeidsdag, den geeuwonger naar meerarbeid, sloegen wij tot nu toe gade op een gebied, waar toemeloze misbruiken, niet overtroffen door de gruwelen der Spanjaarden tegen de Roodhuiden van Amerika, het kapitaal eindelijk vastgeketend hebben aan wettelijke regeling. Laat ons nu eens een kijkje nemen in die takken van produktie, waarin de uitzuiging der arbeidskracht òf tot heden vrij is òf het gisteren nog was.

De heer Broughton, magistraat van een graafschap, verklaarde als president eener vergadering die gehouden is te Nottingham op 14 Januari 1860, dat in die deelen der stedelijke bevolking, waar men zich bezig hield met het maken van kant een zoodanige graad van leed en ontbering heerscht, dat zij onbekend is in de overige beschaafde wereld. Om 2, 3, 4 uur 's morgens worden kinderen van 9—10 jaar uit hun smerige bedden gesleept en gedwongen om alleen voor hun bestaan tot 10, 11, 12 uur 's nachts te werken, terwijl zij wegteren, hun gelaat ineengeschrumpeld wordt, hun *trekken verstoppen* en hun menschelijk wezen geheel en al verstijft tot een steenklomp, waarvan het zien alleen afschuwelijk is. Wij zijn niet verrast, dat de heer Mallet en andere fabrikanten optraden om te protesteeren tegen elke diskussie . . . Het stelsel dat de eerwaarde Montagu Valpu beschreef, is een stelsel van onbeperkte

slavernij in sociaal-fysiek, zedelijk en verstandelijk opzigt . . . . Wat moet men denken van een stad, die een openbare vergadering houdt om te verzoeken dat de arbeidstijd voor mannen beperkt zal worden op 18 uren dagelijks! . . . . Wij declameeren tegen de planters in Virginie en Carolina. Is echter hun negermarkt, met al den afschrik der zweep en het schacheren in menschen-vleesch, afschuwelijker dan die langzame menschen-slachting die hier plaats heeft om sluiers en kraagjes te fabricceeren ten voordeele der kapitalisten?"

Omtrent de pottenbakkerij van Staffordshire zijn in de laatste 22 jaren drie parlementaire onderzoekingen gedaan. De resultaten zijn neergelegd in het rapport van den heer Scriven in 1841, in dat van dr. Greenhow in 1860 en in dat van den heer Longe in 1863. Eenige getuigenissen van geëxploiteerde kinderen uit de rapporten van 1860 en 1863 mogen hier volstaan. Daaruit kan men opmaken hoe het met volwassenen gesteld is, nl. met vrouwen en meisjes en wel in een tak van industrie, in vergelijking waarvan katoenspinnerij, enz. een aangenaam en gezond werk schijnt.

Willem Wood, 9 jaar oud, was 7 jaar en 10 maanden, toen hij begon te werken." Hij droeg de klaargemaakte waar naar de droogkamer, om dan den ledigen vorm terug te brengen. Hij komt dagelijks om 6 uur 's ochtends en houdt om ongeveer 9 's avonds op. Dus 15 uur voor een zevenjarig kind! Murray, een knaap van 12 jaar, zei: "ik draai het rad. Ik kom om 6 uur, meermalen om 4 uur 's morgens. Ik heb den geheelen laatsten nacht gewerkt tot van ochtend 8 uur. Ik was den laatsten nacht niet te bed. Behalve ik werkten 8 of 9 andere jongens den laatsten nacht door. Behalve één zijn zij allen van ochtend teruggekomen. Ik krijg wekelijks f2.10. Ik krijg niet meer, als ik den heelen

nacht doorwerk. In de afgelopen week heb ik twee nachten doorgewerkt.* Fernyhough, een jongen van 10 jaar: »ik heb niet altijd een uur voor het middageten, dikwijls maar een half uur, elken Donderdag, Vrijdag en Zaterdag.* Dr. Greenhow verklaart den levensduur in die distrikten voor buitengewoon kort. Ofschoon in het distrikt Stoke slechts 30.6 pCt. en in Wolstanton slechts 30.4 pCt. der mannelijke bevolking boven de 20 jaar in de pottebakkerijen werkzaam is, valt onder mannen van die kategorie in eerstgenoemd distrikt meer dan de helft, in het tweede ongeveer $\frac{2}{3}$ der sterfgevallen ten gevolge van borstziekte op de pottebakkers. Dr. Boothroyd, praktiseerend geneesheer te Hanley zei: »elk volgend geslacht van pottebakkers is kleiner en zwakker dan het voorafgaande.* Een ander geneesheer Mc. Bean: »sints ik 25 jaar geleden mijn praktijk begon onder de pottebakkers, heeft zich de achteruitgang van deze klasse onophoudelijk geopenbaard in de vermindering van gestalte en gewicht.* Deze getuigenissen zijn ontleend aan het rapport van dr. Greenhow.

Uit het rapport der kommissarissen van 1863 het volgende: »dr. Arledge, directeur van het ziekenhuis van North Staffordshire zegt: als klasse vertegenwoordigen de pottebakkers, mannen en vrouwen . . . . fysiek en moreel een ontaarde bevolking. In den regel zijn het dwergen, slecht gebouwd en dikwijls aan de borst misvormd. Vroegtijdig verouderen zij en leven kort; flegmatiek en bloedeloos verraden zij de zwakte van hun gestel door hardnekkige aanvallen van dyspepsie, lever- en nieraandoeningen en rheumatisme. Bovenal zijn zij onderhevig aan borstziekten, pneumonie, phthisis, bronchitis en asthma. Een soort van laatstgenoemde kwaal is onder hen bekend onder den naam van pottebakkers-asthma of pottebakkers-tering . . . . Dat de ont-

aarding der bevolking van dit distrikt niet nog veel grooter is, is alleen te danken aan het rekruteeren uit de omliggende landbouwdistrikten en huwelijken met gezonder rassen". Charles Pearson, eveneens geneesheer aan die inrichting, schreef in een brief aan het kommissielid Longe: „ik kan alleen spreken uit persoonlijke waarneming, niet statistisch, maar ik aarzel niet te verklaren dat mijn gevoel steeds in opstand kwam bij het zien dier arme kinderen, wier gezondheid wordt ten offer gebracht aan de hebzucht van hun ouders en arbeidgevers". Hij telt de oorzaken der ziekten onder de pottebakkers op en sluit in opklimmende reeks met: „lange arbeidsuren." Het rapport der kommissie hoopt, dat „een tak van nijverheid, zoo belangrijk in de oogen der wereld, niet langer gebogen zal gaan onder de schande, dat haar groote opgang samengaat met fysieke ontaarding, veelvuldig lichamelijk lijden en vroegen dood onder de arbeidersbevolking, door wier werk en bekwaamheid zulke groote resultaten zijn verkregen." Wat geldt van de pottebakkerijen in Engeland, is ook waar van die in Schotland.

De luciferindustrie dateert van 1833 en sinds 1845 heeft zij zich snel ontwikkeld in Engeland en zich verbreid van de dichtbevolkte deelen van Londen naar Manchester, Birmingham, Liverpool, Bristol, Norwich, Newcastle en Glasgow en gelijktijd de klem, die reeds in 1845 door een Weener geneesheer ontdekt werd als eigenaardige ziekte der lucifermakers. De helft der arbeiders zijn kinderen beneden 13 en jongelieden beneden 18 jaar. Die industrie is door haar ongezondheid in zoo'n slechten reuk, dat alleen het onderste deel der arbeidersklasse, halfverhongerde weduwen, enz. er kinderen voor afstaat, in lompen gehulde, halfverhongerde, geheel verwaarloosde en onopgevoede kinderen." V

de getuigen door het kommissielid White gehoord waren 270 beneden 18 j., 40 beneden 10 j., 10 slechts 8 en 5 slechts 6 jaar oud. De arbeidsdag wisselde af van 12 tot 14 à 15 uren, er was nachtarbeid, onregelmatige maaltijden, meestal in de lokalen zelve die door fosforusdamp verpest waren. Dante zou in die fabrieken zijn afschuwelijkste hellefantasiën overtroffen vinden.

In de tapijtfabrikatie werden de groffere soorten met de machine, de fijnere met de hand gedrukt. De drukste maanden vallen tusschen begin Oktober tot einde April. Dan duurt de arbeid dikwijls en bijna zonder afbreken van 6 uur 's ochtends tot 10 uur 's avonds en later.

Leach zegt: »in den laatsten winter (1862) bleven van de 19 meisjes 6 weg ten gevolge van ziekte door vuilverwerken. Om ze wakker te houden, moest ik ze toeschreeuwen". Duffy: »de kinderen konden van vermoeidheid de oogen niet openhouden, inderdaad wij kunnen het dikwijls zelve met moeite". Lightbourne: »ik ben 13 jaar oud . . . Wij werkten den laatsten winter tot 9 uur 's avonds en den voorafgaanden tot 10 uur. Ik moest den laatsten winter bijna elken avond van pijn in de voeten schreien". Apsden: »dezen mijn jongen was ik gewoon, toen hij 7 jaar oud was, op mijn rug over de sneeuw te dragen en hij werkte 16 uur! . . . Ik heb dikwijls voor hem geknield om hem eten te geven terwijl hij aan de machine stond, want hij mocht haar niet verlaten of laten stilstaan". Smith, de kompagnon in een fabriek te Manchester: »wij (hij bedoelt zijn »handen" »werkten) arbeiden zonder ophouden van . . . dat het dagwerk van 10½ uur klaar . . . vlags en al het latere is . . . smith ook geen maaltijd g . . . Wij houden

zelden vóór 6 uur 's avonds op (hij bedoelt met de konsumtie van „onze” arbeidskrachtmachines) zoodat wij feitelijk het heele jaar door overwerk hebben. . . . De kinderen en volwassenen (152 kinderen en jongelieden beneden 18 jaar en 140 volwassenen) hebben in de laatste 18 maanden gemiddeld allen minstens 7 dagen en 5 uren per week gewerkt of 78½ uur wekelijks. Voor de 6 weken, die eindigden 2 Mei van dit jaar (1863) was het gemiddeld hooger — 8 dagen of 84 uur in de week"! Maar voegt de heer Smith er meesmuilend bij: „machinewerk is licht.” En anderen: „handenwerk is gezonder dan machinewerk.” Over het algemeen verzetten de fabrikanten zich geducht tegen het plan om „de machines althans gedurende de maaltijden te laten stilstaan.” Zekere heer Otley van een tapijtfabriek zei dat „een wet die werkuren van 6 uur 's ochtends tot 9 uur 's avonds toelaat, zou ons wel aanstaan, maar de uren der fabriekswet van 6 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds passen ons niet. . . . Onze machine staat stil gedurende het middagmaal. (Welk een grootmoedigheid!) Dit veróorzaakt geen noemenswaard verlies aan papier en kleur. (Anders deden zij het niet.) Maar — zoo voegt hij erbij: „ik kan begrijpen dat het daarmee gepaard gaande verlies niet graag geleden wordt.” (Wat een brave man!) Het rapport zegt naïf, dat de vrees van eenige firma's om tijd, d. i. de toeëigening van vreemden arbeid, en daardoor profyt te verliezen, geen „voldoende grond” is, om kinderen onder 13 jaar en jongelieden onder 18 jaar gedurende 12 tot 16 uren hun middagmaal te „laten verliezen” of het hun toe te voegen gelijk men de stoommachine kolen en water, de wol zeep, het rad olie, enz. toevoegt — gedurende het produktieproces zelf als hulpstof voor 't arbeidsmiddel.

Geen tak van industrie in Engeland — dit geldt waar

de machinale broodfabrieken nog niet bestonden — heeft zulk een ouderwetsche vóórchristelijke produktiewijze als de bakkerij. Maar het kapitaal bemoeit zich weinig met het technisch karakter van het arbeidsproces, waarvan het zich machtig maakt. Het neemt dat, wat het vindt.

De ongelooflijke vervalsching van brood, vooral te Londen, werd 't eerst openbaar door de kommissie uit het parlement "over de vervalsching van levensmiddelen." (1855—56) en dr. Hassall's geschrift. Het gevolg daarvan was de wet van 6 Augustus 1860, een wet die geen toepassing vindt daar zij natuurlijk hoogst voorzichtig is tegenover elken vrijhandelaar, die er op uit is een "eerlijk stuk brood te verdienen" door koop en verkoop van vervalschte waren. Het rapport zelf formuleerde min of meer naïf zijn overtuiging, dat vrijhandel in 't wezen der zaak den handel in vervalschte, of zooals de Engelschen geestig zeggen "*gesophisticeerde*" stoffen beteekent. Waarlijk deze soort van sophistiek kan beter zwart uit wit en wit uit zwart maken dan Protagoras!

Het rapport had de oogen van het publiek gericht op zijn "dagelijksch brood" en dus op de bakkerij. Gelijktijdig hoorde men op de vergaderingen en in adressen de bakkersgezellen roepen over overwerk, enz. De heer Fremeneheere, lid der kommissie van 1863, gaf een rapport daarover met getuigenverhoor dat niet het hart, maar de maag van het publiek in beroering bracht. De bijbelvaste Engelschman wist wel dat de mensch, als hij niet door uitverkiezing der genade kapitalist of landeigenaar is, verplicht is zijn brood te eten in het zweet zijns aanschijns, maar hij wist niet dat hij in zijn brood dagelijks een zekere hoeveelheid menschenzweet moet eten, gedrenkt met ettergezwollen, spinneweb, zwarte doode torren en vuile gist, afgezien van aluin, zandsteen en andere minerale stoffen. Zonder te letten

op zijn heiligheid, den vrijhandel, werd de «vrije» bakkerij geplaatst onder toezicht van staatsinspekteurs en tevens door parlamentsbesluit de arbeidstijd van 9 uur 's avonds tot 5 uur 's ochtends voor bakkersgezellen onder 18 jaar verboden. Zie hier enkele dingen uit die oudvaderlijk ingerichte industrie.

•De arbeid van een Londensch bakkergezel begint in den regel om 11 uur 's nachts. Dan maakt hij het deeg, een zeer vermoeiende werkzaamheid die $\frac{1}{2}$ uur tot driekwartier duurt naar gelang van de grootte en fijnheid van het baksel. Dan legt hij zich neer op de kneedplank, die tevens dekfel is van de trog, waarin het deeg gemaakt is, en slaapt een paar uur met een meelzak onder het hoofd en een andere meelzak over zijn lichaam. Daarna werkt hij snel en onafgebroken 4 uur lang, wegen, vormen, in den oven schieten, uit den oven halen, enz. De temperatuur is 75 tot 90 graden en in kleine bakkerijen nog hooger. Is dit werk gedaan, dan begint de verdeeling van het brood en een groot deel daglooners draagt na den volbrachten zwaren nachtarbeid het brood gedurende den dag in manden of in wagens huis aan huis naar de klanten. Naar gelang van jaargetijde en omvang der zaak eindigt het werk tusschen 1 en 6 uur 's middags, terwijl een ander deel der gezellen tot laat na middernacht bezig is in de bakkerij. Gedurende het Londensch seizoen beginnen de gezellen voor «volle» broodprijzen in het Westend geregeld om 11 uur 's nachts en zijn met broodbakken onafgebroken door één of twee korte rusttijden, tot 8 uur 's ochtends bezig. Dan worden zij tot 4, 5, 6, ja 7 uur gebruikt voor het rondbrengen van brood of ook wel voor beschuitbakken. Na volbrachten arbeid genieten zij een slaap van 6, dikwijls slechts van 5 en 4 uren. Des Vrijdags begint de arbeid steeds vroe-

ger, en duurt zonder ophouden, hetzij met brood bereiden hetzij met rondbrengen tot den volgenden Zaterdagavond, om 8 uur, maar meestal tot 4 of 5 uur in den nacht. Ook in de voornamelijk bakkerijen, die het brood voor den 'vollen prijs' verkoopen, moet weer 4 à 5 uur voorbereidende arbeid voor den volgenden dag des Zondags worden verricht. De bakkers, die onder den vollen prijs verkoopen (underselling masters) en dit aantal is $\frac{3}{4}$ der Londensche bakkers, hebben nog langer werktijd, maar ze zijn bijna alleen in de bakkerij werkzaam, daar de baas het brood alleen in zijn eigen winkel verkoopt. Tegen het einde der week, d. w. z. Donderdag begint hier de arbeid om 10 uur 's nachts en duurt door tot diep in den Zondagnacht."

Van de underselling masters begrijpt zelfs de bourgeois, dat 'de onbetaalde arbeid der gezellen de oorzaak is hunner konkurrentie.' En de bakker van den vollen prijs beklagt zijn konkurrent, die onder den prijs verkoopt, aan als dief van vreemden arbeid en vervalscher. Zij slagen alleen door het bedrog van het publiek en doordat zij uit hun gezellen 18 uur arbeid slaan voor een loon van 12 uur.

Geen wonder dat het rapport de bakkersgezellen rangschikt onder de arbeiders die het kortst leven, die nadat zij de normale decimeering der kinderen in alle deelen der arbeidersklasse gelukkig zijn ontkomen, zelden het 42ste jaar bereiken. Toch zijn er altijd veel kandidaten in dat vak. De bronnen van toevoer dezer arbeidskracht voor Londen zijn Schotland, de westelijke landbouwdistrikten van Engeland en Duitschland.

In de jaren 1858—60 organiseerden de bakkersgezellen in Ierland op eigen kosten groote meetings tot agitatie tegen nacht- en Zondagswerk. Het publiek b. v. op de Meimeeting te Dublin in 1860 trok partij voor

hen. Uitsluitend dagwerk werd met goed gevolg door-
gezet te Wexford, Kilkenny, Clonmel, Waterford, enz.
Te Limerick mislukte het door de oppositie der bak-
kersbazen. Dit mislukken sloeg terug op Ennis en
Tipperary. Te Cork verijdelden de bazen de beweging
doordat zij de gezellen op straat zetten. Te Dublin
boden de bazen den grootsten tegenstand en dwongen
door vervolging der gezellen, die aan het hoofd der
beweging stonden, de rest tot toegeven. De commissie
der Engelsche Regeering komt op tegen de onverbid-
delijke bazen te Dublin, Limerick, Cork enz. het comité
meent dat de arbeidsuren door de natuurwetten be-
grensd worden, die niet straffeloos overtreden worden.
Terwijl de bazen door bedreiging de arbeiders weg
te jagen hen dwingen tot kwetsing hunner godsdienstige
overtuiging, tot ongehoorzaamheid tegen de landswet
en de verachting der openbare meening, zetten zij kwaad
bloed tusschen kapitaal en arbeid en geven een voor-
beeld, dat gevaarlijk is voor godsdienst, zedelijkheid en
openbare orde . . . . Het comité meent dat de verlenging
van den arbeidsdag boven 12 uur een usurpatorisch in-
grijpen is in het huiselijk leven des arbeiders en leidt
tot heillooze moreele resultaten voor het familieleven. Ar-
beid boven 12 uur heeft de neiging om de gezondheid van
den arbeider te ondermijnen, voert tot vroegtijdigen ouder-
dom en vroegen dood en strekt dus ten nadeele van het ar-
beidersgezin, dat juist op het noodigste oogenblik beroofd
wordt van de zorg en den steun van het hoofd des gezins. »

Wij waren ook in Ierland. Aan de andere zijde van
het Kanaal, in Schotland, moet de landbouwarbeider,
de man van den ploeg, een 13—14 uren arbeid verrichten
in het ruwste klimaat met een aanhangsel van 4 uur
des Zondags (in dat land der Sabbath-heiligen!) terwijl
voor een Londensche jury gelijktijdig terechtstaan drie

spoorbeambten, nl. een kondukteur, een machinist en een signaalgever. Een groot spoorwegongeluk heeft honderden gedood. De nalatigheid der beambten is de oorzaak. Zij verklaren eenstemmig, dat 10 à 12 jaar geleden hun arbeid slechts 8 uur dagelijks duurde. In de laatste 5 à 6 jaar had men hun arbeid tot 14, 18 en 20 uur opgevoerd en bij veel drukte van reislustigen, zooals met plezietreinen, duurde hij dikwijls onafgebroken 40 à 50 uren. Zij waren gewone menschen en geen cyclopien. Op een gegeven oogenblik begeeft hun de arbeidskracht. Verslapping grijpt hen aan. Hun hersenen denken niet meer en hun oogen zien niet meer. De respectabele jury verwijst hen wegens manslag naar de assises en uit den wensch in een mild toevoegsel dat de heeren kapitaalmagnaten der spoorwegen in 't vervolg wat ruimer zouden zijn in den aankoop van het noodig aantal arbeidskrachten en wat spaarzamer in het uitzuigen van de betaalde arbeidskracht. ¹⁾

Uit den rijken voorraad nemen wij twee figuren, die bewijzen hoe voor het kapitaal alle menschen gelijk zijn — een modiste en een grofsmid.

---

¹⁾ Reynold's Paper van 20 Jan. 1866. Wekelijks brengt dat blad een heele lijst van spoorwegongelukken. Een arbeider van de North Stafford lijn schrijft: „een ieder kent de gevolgen als de opmerkzaamheid van een machinist en stoker een oogenblik verlamd wordt. En hoe kan dit anders bij de onbepaalde verlenging van den arbeid, bij 't ruwste weder zonder rust? Als voorbeeld diene het volgende geval. Laatstleden Maandag begon een stoker zijn werk zeer vroeg. Hij eindigde na 14 uur 50 minuten. Voordat hij zelfs tijd had zijn thee te gebruiken riep men hem opnieuw aan den arbeid. Hij moest dus onafgebroken 29 uur 15 min. staan. De rest van zijn weekwerk was aldus: Woensdag 15 uur, Donderdag 15 uur 35 min., Vrijdag 14½ uur, Zaterdag 14 uur 10 min., te zamen in de week 88 uur 40 min. En nu zijn loon. De man was een nieuweling en vroeg wat men onder dagwerk verstond! Antwoord: 13 uur, dus 78 uur 's weeks. Maar hoe dan de betaling voor de overuren, nl. 10 uur 40 minuten? Na lang strijden kreeg hij een vergoeding van ... 50 cents.”

In de laatste weken van Juni 1863 gaven alle Londensche dagbladen een verhaal onder het opschrift: Dood door overwerken. Een modiste, Anne Walkley, 20 jaar oud, vond werk in een zeer respectabele hofmodistezaak, geëxploiteerd door een dame genaamd Elise. Het oude dikwijls herhaalde verhaal werd op nieuw ontdekt ¹⁾, nl. dat die meisjes gemiddeld 16 $\frac{1}{2}$ uur, gedurende het seizoen echter dikwijls 30 uur, onafgebroken werken, terwijl haar arbeidskracht wordt onderhouden door het gebruik van sherry, port of koffie. Het was de drukste tijd. De prachtige kleeren der edele dames voor het bal bij de pas gearriveerde princes van Wales moesten klaar zijn. Anne Walkley had 26 $\frac{1}{2}$ uur zonder ophouden gewerkt met 60 andere meisjes, telkens 30 in één kamer die ter nauwernood $\frac{1}{3}$ van den noodigen kubieken inhoud lucht had, ter-

---

¹⁾ Dr. Letheby verklaarde: »het minimum voor een volwassen mensch in een slaapvertrek moet 300 kubieke voeten en in een woonvertrek 500 kubieke voeten lucht zijn.» Dr. Richardson: »naaisters, modisten, kleermaaksters lijden aan drievoudige ellende: overwerk luchtgebrek en gebrek aan voedsel of vertering. Over 't algemeen past deze soort van arbeid beter voor vrouwen dan voor mannen. Maar het ongeluk is dat voornamelijk in de hoofdstad deze zaak een monopolie is van ongeveer 26 kapitalisten, die door machtsmiddelen, ontsprongen aan het kapitaal, zuinigheid slaan uit den arbeid (hij bedoelt: uitschotten sparen door het verkwisten der arbeidskracht). Hun macht wordt gevoeld door deze geheele klasse van arbeidsters. Kan een kleermaakster eenige klanten krijgen, dan dwingt de konkurrentie haar om zich tehuis dood te werken, om ze te behouden en met hetzelfde overwerk moet zij haar helpsters bezoeken. Mislukt haar zaak of kan zij zich niet op zichzelf vestigen, dan wendt zij zich tot een inrichting, waar de arbeid niet minder maar de betaling zeker is. Zoo wordt zij geheel en al een slavin, die heen en weer geslingerd wordt in de maatschappij, nu eens tehuis verhongerend in een kleine kamer of iets dergelijks, dan 15, 16 tot 18 uur werkende van de 24 in een nauwelijks te verdragen atmosfeer en met een voedsel dat, al ware het goed, niet kan verteren door gebrek aan versche lucht. Van deze offers leeft de tering, die niets anders is dan een luchtziekte.»

wijl zij 's nachts twee aan twee één bed deelden in een der naaiholen, waarin een slaapkamer met beschot was afgeschut. En dit was bij een der beste hofmodistes. Des Vrijdags werd zij ziek en des Zondags was zij dood, zonder dat zij tot verbazing van mej. Elise vooraf haar laatste stuk klaar had. De arts die te laat werd geroepen, verklaarde voor de rechtbank in dorre woorden: »Anne Walkley is gestorven aan langen werktijd in een overvolle kamer en slechtgeluchte kleine slaapkamer." Om den arts een les te geven in goede manieren verklaarde het gerecht: »de gestorvene was gestorven aan apoplexie, maar er bestond grond om te vreezen dat haar dood bespoedigd was door overwerk in een overvolle werkplaats, enz". De *Morning Star*, het orgaan der vrijhandelaars Bright en Cobden zei: »onze blanke slaven werden naar het graf gebracht en sterven zonder gezang." ¹⁾

»Doodwerken is aan de orde van den dag, niet alleen in de werkplaats der modistes, maar op duizend plaatsen, ja overal waar het werk aan den gang is . . . .

¹⁾ De *Times* maakte gebruik van het voorval om de Amerikaansche slavenhouders te verdedigen tegen Bright e. a. Het blad schreef: »zeer velen onder ons meenen, dat zoolang wij onze eigen jonge vrouwen dood werken met den geesel des hongers in plaats van met zweepslagen, wij het recht niet hebben te vuur en te zwaard op te hitsen tegen families, die als slavenhouders geboren waren en hun slaven ten minste behoorlijk voeden en matig laten arbeiden."

Op dezelfde wijze geeft de *Standard* den eerwaarden Newman Hall: »hij vervloekt de slavenhouders, maar bidt met de brave lui, die koetsiers en omnibuskondukteurs te Londen en elders slechts 16 uur dagelijks laten werken voor een hongerloon." Eindelijk sprak het orakel, Thomas Carlyle, van wien ik reeds in 1850 liet drukken: »het genie is naar den duivel, de vereering is gebleven." In een korte parabel herleidt hij de eenige grootsche gebeurtenis uit de geschiedenis van onzen tijd, den Amerikaanschen burgeroorlog, daartoe dat Peter uit het noorden Paul uit het zuiden met alle geweld den schedel wil inslaan, omdat Peter uit het noorden zijn arbeider »dagelijks" en Paul uit het zuiden hem »voor zijn leven" huurt. (*Macmillians Magazine*, Augustus 1863).

Nemen wij den grofsmid als voorbeeld. Mag men de dichters gelooven, dan is er geen opgewekter, levenskrachtiger mensch dan de smid. Vroeg staat hij op en slaat vonken vóór de zon; hij eet en drinkt en slaapt als geen ander mensch. Zuiver fysiek beschouwd is hij bij gematigden arbeid waarlijk in een der beste verhoudingen voor den mensch. Maar wij volgen hem in de stad en zien de arbeidslast, die gewenteld wordt op den sterken man en wat is zijn plaats in de sterftelijsten van ons land? Te Marylebone (een der grootste wijken uit London) sterven de grofsmiden in de verhouding van 31 per 1000 of 11 boven het gemiddelde sterftecijfer voor volwassene mannen in Engeland. Het werk, een bijna instinktieve kunst der menschheid, op zichzelf onberispelijk, wordt alleen door overdrijving de verwoester van den man. Hij kan dagelijks zooveel slagen met de hamer doen, zooveel passen maken, zooveel maal ademen, zooveel werk verrichten en gemiddeld 50 jaar b.v. leven. Men dwingt hem zooveel meer slagen te doen, zooveel meer passen te maken, zooveel maal meer adem te halen, en door dat alles tezamen zijn uitgaaf van levenskracht dagelijks met $\frac{1}{4}$ te vermeerderen. Hij beproeft het en het resultaat is, dat hij voor een beperkte tijdsperiode $\frac{1}{4}$ meer werk verricht en sterft in zijn 37ste in plaats van zijn 50ste jaar". 1)

Zoo spat eindelijk de zeepbel uiteen van de sympathie der Tories voor den stedelijken, vooral niet den landelijken, loonarbeider. De kern — is slavernij.

1) Dr. Richardson in zijn artikel: Dood door overwerk in Social Science Review, Juli 1863.

HOOFDSTUK IV.

Dag- en Nachtwerk. — Het Stelsel van Aflossing.

Het konstante kapitaal, de produktiemiddelen, beschouwd uit het standpunt van het te waarde maken, bestaan alleen ter wille van den arbeid en door met elken druppel arbeid een evenredige hoeveelheid meerarbeid op te zuigen. Voor zooverre zij dat niet doen, is het bloote bestaan ervan een negatief verlies voor de kapitalisten, want zij vertegenwoordigen gedurende den tijd dien zij braak liggen, een nutteloos voorschot van kapitaal en dit verlies wordt positief, zoodra het afbreken van den arbeid noodig maakt dat er iets wordt bijgevoegd om het werk te beginnen. De verlenging van den arbeidsdag over de grenzen van den natuurlijke dag heen en den nacht in werkt slechts als palliatief, stilt slechts eenigermate den vampyrachtigen dorst naar levend arbeidsbloed. Het is dus de innerlijke lust van de kapitalistische produktie om den arbeid van alle 24 uur op te zuigen. Daar dit fysiek onmogelijk is, daarom is het noodig tot overwinning der fysieke beletselen, dat er afwisseling besta tusschen de arbeidskrachten die bij dag en nacht verbruikt worden, een afwisseling die verschillende methoden toelaat, b.v. op deze wijze dat een deel van het personeel arbeiders de eene week dag- en de andere nachtdienst doet, enz. Men weet dat dit wisselstelsel in de jeugd der Engelsche katoennijverheid werd toegepast en nog in de katoenspinnerijen van Moskou. In verschillende „vrije” takken van industrie bestaat dit nog als stelsel. Het arbeidsproces in sommigen omvat niet alleen de 24 uren van

de 6 werkdagen, maar ook de 24 uren van den Zondag. De arbeiders bestaan uit mannen, en vrouwen, volwas-senen en kinderen van beiderlei geslacht. De leeftijd der kinderen gaat van 8 tot 18 jaar. In enkelen werken ook meisjes en vrouwen des nachts tezamen met het mannelijk personeel.

Afgezien van de algemeen schadelijks werking van den nachtarbeid ¹⁾ schenkt de onafgebroken arbeidstijd van 24 uur een hoogst welkome gelegenheid om de grenzen van den nominalen arbeidsdag te overschrijden.

In verschillende takken is de officieele arbeidsdag meestal 12 uur, hetzij nacht-, hetzij dagarbeid. Maar het werken over deze grenzen is om de woorden van het officieele bericht te gebruiken „werkelijk afschuwe-lijk”. Het luidt daar: „geen menschelijk gemoed kan over de massa arbeid, die volgens getuigen door kin-deren van 9 tot 12 jaar verricht wordt, denken zonder

---

¹⁾ Een staalfabrikant, die kinderen gebruikt voor nachtarbeid, zegt: „het schijnt natuurlijk, dat de jongens, die 's nachts werken, op den dag niet kunnen slapen en geen behoorlijke rust vinden, maar onrustig rondloopen.” Omtrent het gewicht van zonlicht voor 't onderhoud en de ontwikkeling van 't lichaam merkt een arts o. a. op: „licht werkt ook direkt op de weefsels van het lichaam, waaraan het harding en elasticiteit geeft. De spieren van dieren, die de normale hoeveelheid missen, worden slap en missen elasticiteit, de zenuwen verliezen hun kracht door gemis aan prikkel en de uitwerking van alles, wat aan het groeien is, wordt verschrompeld. Voor kinderen is het verkrijgen van rijkelijk daglicht en der direkte zonnestrallen gedurende een deel van den dag noodig voor de gezondheid. Licht helpt de spijsen tot goed bloed te worden en verhardt de vezels. Het werkt ook als prikkel voor de organen van het gezicht en brengt daardoor grooter werking te voorschijn in de verschillende werkingen der hersenen.” Dr. Strange schrijft hierover: „ik heb vroeger in Lancashire de gelegenheid gehad om de werking van den nachtarbeid op fabriekskinderen gade te slaan en in tegenspraak met de verzekering van sommige arbeidgevers ver-klaar ik beslist, dat de gezondheid van kinderen daaronder lijdt.” Dat zulke dingen het onderwerp zijn van ernstig verschil, bewijst, hoe de kapitalististische produktiewijze werkt op de hersenen der kapitalisten.

onweerstaanbaar het gevolg te trekken, dat dit machts-misbruik van ouders en arbeidgevers niet langer mag worden toegestaan".

De methode om knapen in 't algemeen bij afwisseling dag en nacht te laten werken, voert zoowel gedurende de drukte der zaken als gedurende den gewonen loop der dingen tot een schandelijke verlenging van den arbeidsdag. Deze verlenging is in vele gevallen niet slechts gruwelijk, maar zelfs ongelooflijk. Het kan niet missen, dat om de eene of andere reden een knaap die moet afwisselen hier en daar wegblijft. Een of meerdere aanwezige knapen, die hun arbeidsdag reeds volbrachten, moeten dan dit wegvallen goedmaken. Dit stelsel is zoo algemeen bekend, dat de bestuurder van een walsenfabriek op mijn vraag, hoe de plaats der afwezigen werd aangevuld, antwoordde: ik weet wel dat gij dit even goed weet als ik en hij geneerde zich niet het feit te erkennen".

In een andere werkplaats, waar de nominale arbeidsdag $11\frac{1}{2}$ uur was, arbeide een jongen 4 nachten 's weeks tot minstens $8\frac{1}{2}$ uur 's avonds van den volgenden dag en dit gedurende de 6 maanden dat hij er was aangenomen. Een ander, 9 jaar oud, arbeide meermalen 3 aflossingstermijnen van 12 uur na elkaar en op zijn 10de jaar twee dagen en twee nachten aan één stuk. Een derde nu 10 jaar, arbeide van 's morgens 6 tot 12 uur 's nachts drie nachten door en tot 9 uur 's avonds gedurende de andere nachten. Een vierde, nu 13 jaar, arbeide van 6 uur 's middags tot den anderen dag 12 uur 's middags een heele week door en menigmaal drie aflossingstermijnen na elkaar van Maandagochtend tot Dinsdagnacht. Een vijfde, nu 12 jaar, arbeide in een ijzergieterij van 6 's morgens tot 12 uur 's nachts gedurende 14 dagen en is niet in staat het langer te

doen. Een andere jongen van 9 jaar: „ik kwam hier laatstleden Vrijdag. Den volgenden dag moesten wij 's morgens om 3 uur beginnen. Ik bleef dus den geheelen nacht hier. Woon 5 mijlen van hier. Sliep op den grond met een schootsvel onder mij en een klein jak over mij heen. De twee andere dagen was ik hier om 6 uur 's morgens. Ja, het is een heete plek. Voordat ik kwam, werkte ik een jaar lang in een hoogoven. Het was een groote werkplaats op het land. Begon ook Zaterdagmorgen om 3 uur, maar ik kon althans thuis gaan slapen, omdat het dichtbij was. Den volgenden dag begon ik 's morgens om 6 uur en eindigde 6 of 7 uur 's avonds, enz.”¹⁾

¹⁾ De trap van ontwikkeling waarop deze arbeidskrachten staan, moet natuurlijk zeer laag zijn, gelijk blijkt uit de volgende samenspraken met een der kommissieleden. Haynes, 12 jaar oud: „viermaal vier is acht, maar vier vieren zijn 16 . . .” Een koning is voor hem degeen, die alle geld heeft. Wij hebben een koning, zegt men, hij is een koningin, zij noemen haar prinses Alexandra. Men zegt dat zij den zoon van de koningin trouwde. Een prinses is een man.” Turner, 12 jaar oud; „ik leef niet in Engeland. Ik denk dat er zoo'n land is, maar ik weet er niets van.” Morris, 14 jaar oud: „ik heb hooren zeggen dat God de wereld gemaakt heeft en dat al het volk zoop behalve één; ik heb gehoord dat die eene een kleine vogel was.” Smith, 15 jaar oud: „God maakte den man en de man maakte de vrouw”. Taylor, 15 jaar: „ik weet niets van Londen”. Malthewman, 17 jaar: „ik ga dikwijls naar de kerk. Een naam, waarover zij preekten, was zekere Jezus Christus, maar ik kan geen anderen naam noemen en ook niets van hem vertellen. Hij werd niet vermoord, maar stierf als anderen. Hij was in sommige dingen niet als anderen, omdat hij godsdienstig was op sommige punten en anderen niet”. De duivel is een goede persoon, maar ik weet niet waar hij leeft. Christus was een slechte kerel.” Hetzelfde stelsel bestaat in de glas- en papierfabrieken. In de laatsten is het nachtwerk hoofdzaak behalve voor het sorteeren van lompen. In eenige gevallen wordt het nachtwerk door middel van aflossen onophoudelijk de heele week voortgezet, gewoonlijk van Zondagnacht tot 12 uur 's nachts van den volgenden Zaterdag. De menschen, die den dagdienst hebben, werken 5 dagen van 12 en 1 van 18 uur en die den nachtdienst hebben 5 nachten van 12 en 1 van 18 uur. In andere gevallen werkt elke ploeg 24 uur bij afwisseling. In weer

Laat ons vernemen hoe het kapitaal zelf oordeelt over het stelsel van 24 uren. Stilzwijgend gaat het de overdrijving van het stelsel, het misbruik ervan tot „gruwelijke en ongelooflijke” verlenging van den arbeidsdag voorbij. Het spreekt alleen over het stelsel in zijn „normalen” vorm.

„De staalfabrikanten Naylor en Vickers, die tusschen 6 à 700 personen in dienst hebben en daaronder slechts 10% beneden 18 jaar en hiervan weer slechts 20 jongens bij het nachtpersoneel, zeggen het volgende: „de jongens lijden in het geheel niet van de hitte. De temperatuur is waarschijnlijk 86° tot 90°. . . . In de hamer- en walswerkplaatsen arbeiden de handen dag en nacht bij afwisseling, maar daarentegen is alle andere werk dagwerk van 's ochtends 6 tot 's avonds 6 uur. In de smederij wordt gewerkt van 12 uur tot 12 uur. Eenige handen werken voortdurend 's nachts zonder afwisseling tusschen dag- en nachttijd. . . . Wij vinden niet, dat dag- of nachtwerk eenig onderscheid maakt voor de gezondheid (der heeren Naylor en Vickers?) en waarschijnlijk slapen de menschen beter, wanneer zij op vaste tijden rusten dan wanneer dezen wisselen. . . . Ongeveer 20 knapen beneden 18 j. werken in de nachtploeg. . . . Wij kunnen het niet goed af zonder den nachtarbeid van jongens beneden 18 jaar. Ons bezwaar is — de

---

anderen een tusschenstelsel waarbij allen 15 à 16 uur werken. Dit stelsel schijnt alle kwalen van het stelsel van aflossing van 12 en 24 uur te vereenigen. Kinderen beneden 13 jaar, jongelieden beneden 18 jaar en vrouwen werken onder dit nachstelsel. Meermalen moesten zij 24 uur werken wegens het wegblijven van anderen. Ja uit het getuigenverhoor bleek het dat kinderen en meisjes niet zelden 24, ja 36 uur onafgebroken werkten. In sommige fabrieken, waar men het regelmatige nachtwerk geheel heeft opgegeven, wordt ontzettend veel overwerk verricht en dit „dikwijls in de smerigste, heetste en meest eentoonige werkzaamheden”.

vermeerdering van produktiekosten . . . Bekwame handen en hoofden van afdeelingen zijn moeilijk te krijgen, maar jongens krijgt men zooveel als men wil. . . . Natuurlijk in verhouding tot het kleine aantal jongens, dat wij gebruiken, zouden beperkingen van den nachtarbeid voor ons van weinig belang zijn”.

De heer Ellis van de firma John Brown en Co., staal- en ijzerfabriek, die 3000 mannen en knapen gebruikt en wel gedeeltelijk „met dag- en nachtdienst” bij aflossing, verklaart dat in de zware staalwerken 1 of 2 jongens arbeiden op 2 mannen. In hun zaak werken 500 jongens beneden 18 jaar en daarvan 170 of $\frac{1}{3}$ beneden 13 jaar. Met het oog op de voorgestelde wetsverandering meent hij: „ik geloof niet dat het zeer afkeurenswaardig zou wezen om niemand onder de 18 j. langer dan 12 uur te laten arbeiden. Maar ik geloof niet dat men een grens kan trekken voor de onmisbaarheid van jongens boven 12 j. vóór den nachtarbeid. Wij zouden liever een wet aannemen, waarbij jongens beneden 13 of zelfs beneden 15 jaar geweerd werden dan een verbod om de jongens, die wij nu eenmaal hebben, 's nachts te gebruiken. De jongens, die in de dagploeg staan, moeten ook bij afwisseling in de nachtploeg werken, omdat de mannen niet onophoudelijk nachtwerk kunnen verrichten, dat zou hun gezondheid verwoesten. Echter wij meenen dat nachtarbeid bij wekelijksche afwisseling geen nadeel veroorzaakt. Wij vinden de personen, die den nachtarbeid verrichten, even gezond als die alleen op den dag arbeiden . . . Onze bezwaren tegen het niet gebruiken van jongens onder 18 j. voor nachtarbeid zouden alleen voortspruiten uit de vermeerdering van voorschotten, maar dit is ook de eenige grond. (Hoe cynisch naïf!) Wij meenen dat deze vermeerdering grooter zou zijn dan de zaak met het oog op het drijven met goed

gevolg billijkerwijze zou kunnen dragen. Arbeid is hier zeldzaam en zou ontoereikend kunnen worden bij zulk een regeling." Ellis, Brown en Co. zouden in de noodlottige verlegenheid kunnen gebracht worden, dat zij de waarde der arbeidskracht ten volle zouden moeten betalen!

De „Cyclops- staal- en ijzerfabriek" van de heeren Cammell en Co., wordt op dezelfde groote schaal gedreven als die der heeren Brown en Co. De directeur heeft schriftelijk zijn verklaringen ingediend, maar vond het later gepast het manuscript dat hem tot herziening was teruggegeven, te verduisteren. Maar de heer White heeft een sterk geheugen. Hij herinnert zich precies dat voor deze heeren Cyclopien het verbod van nacht-arbeid voor kinderen en jongelieden een „onmogelijke zaak" was, dat zou „hetzelfde zijn als stilstand van het werk" en toch telt die zaak weinig meer dan 6 pCt. jongens beneden 18 jaar en slechts 1 pCt. beneden 13 jaar."

De heer Sanderson van de firma Sanderson, Bros & Co. te Attercliffe, zegt: „groote moeilijkheden zouden voortkomen uit het verbod om jongens beneden 18 jaar des nachts te laten arbeiden; hoofdbezwaar zou zijn de vermeerdering van kosten, veroorzaakt door het vervangen van jongens door mannen. Hoeveel dat zou bedragen kan ik niet zeggen, maar waarschijnlijk niet zooveel dat de fabrikant den prijs van staal zou kunnen verhoogen en bij gevolg zou het verlies op hem neerkomen, daar de mannen (welk een koppig volk!) natuurlijk zouden weigeren dit te dragen." Hij weet niet; hoeveel hij aan de kinderen betaalt, maar „misschien bedraagt dit 4 tot 5 shilling (ƒ 2.40 à ƒ 3) per persoon 's weeks." De arbeid van knapen is van dien aard, dat de kracht der jongens in 't algemeen („in het algemeen," natuurlijk niet altijd „in het bijzonder") juist voldoende is en bij gevolg zou er geen winst voortvloeien

uit de grootere kracht der mannen om het verlies goed te maken of alleen in die enkele gevallen, waarin het metaal zeer zwaar is. De mannen zouden het ook minder graag hebben, dat zij geen knapen onder zich hadden, daar mannen minder gehoorzaam zijn. Ook moeten de jongens jong beginnen om de zaak te leeren. De beperking der jongelieden tot enkel dagarbeid zou dit doel niet bereiken". En waarom niet? Waarom kunnen jongelieden hun handwerk niet bij dag leeren? Uw grond? »Omdat daardoor de mannen, die bij afwisseling de eene week des daags en de andere 's nachts arbeiden, van de jongelieden van hun ploeg gedurende denzelfden tijd gescheiden gedeeltelijk het voordeel zouden verliezen, dat zij uit hen slaan. De leiding, die zij geven aan de jongelieden, wordt namelijk als deel van het arbeidsloon dezer jongelieden berekend en stelt daarom de mannen in staat om den arbeid van jongelieden goedkoper te krijgen. Elk man zou zijn halve voordeel verliezen. (Met andere woorden, de heeren Sanderson zouden een deel van het arbeidsloon voor volwassen mannen uit eigen zak in plaats van met nachtarbeid der jongelieden betalen. De winst der heeren Sanderson zou bij die gelegenheid ietwat dalen en dit is de reden, waarom volgens die heeren de jongelieden hun handwerk niet bij dag kunnen leeren!) ¹⁾. Buiten-dien zou dit gemis regelmatigigen nachtarbeid werpen op de mannen, die nu afgelost worden door de jongelieden en zij zouden dat niet uithouden. Kortom de moeilijkheden zouden zoo groot zijn, dat zij waarschijnlijk zouden leiden tot geheele onderdrukking van den nachtarbeid."

---

¹⁾ »In onzen tijd van overdenken en redeneeren moet iemand het nog niet ver gebracht hebben, als hij niet voor alles, zelfs het slechtste en verkeerdste, een goeden grond weet aan te voeren. Alles wat op de wereld verdorven is, dat is, op goede gronden verdorven. (HEGEL.)

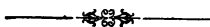
Verder: »wat de produktie van staal zelf aangaat, daarin zou het niet het minste onderscheid maken, maar!..» Maar de heeren Sanderson hebben meer te doen dan staal te maken. Het staalmaken is alleen het voorwendsel om voordeel te behalen. De smeltovens, de walswerken, enz., de machines, het ijzer, de kolen, enz. hebben meer te doen dan zich om te zetten in staal. Zij bestaan om meerarbeid op te zuigen en in 24 uur zuigen zij natuurlijk meer op dan in 12. Van Gods- en rechtswege geven zij aan de Sandersons een aanwijzing op den arbeidstijd van een bepaald aantal handen voor de volle 24 uren van den dag en verliezen hun karakter als kapitaal, zijn dus zuiver verlies voor de Sandersons, zoodra hun funktie van het opzuigen van arbeid wordt afgebroken. »Maar dan zou dit het verlies zijn van zulke duure machines, die den halven tijd braak lagen en voor zulk een massa produkten als wij in staat zijn bij het tegenwoordige stelsel te leveren, zouden wij de fabrieken en machines moeten verdubbelen, waardoor de voorschotten verdubbeld werden.» Maar waarom willen deze Sandersons een voorrecht boven andere kapitalisten, die alleen bij dag mogen laten werken en wier gebouwen, machines, grondstoffen dus ook 's nachts »braak» liggen? Hij antwoordt namens allen: »het is waar dat dit verlies van braakliggende machines alle takken treft, waarin alleen bij dag wordt gearbeid. Maar het gebruik der smeltovens zou in ons geval een extra-verlies zijn. Houdt men dezen aan den gang, dan wordt brandstof vernietigd (in plaats dat nu het levensmateriaal der arbeiders vernietigd wordt) en houdt men ze niet aan den gang, dan bestaat het tijdverlies in het weer aanleggen der vuren en het verkrijgen van den noodigen graad van hitte (terwijl het verlies van slaaptijd, zelfs van achtjarigen, winst van arbeidstijd is voor

de Sandersons en konsorten) en de ovens zelve zouden lijden door die afwisseling van temperatuur," (terwijl zij niets lijden van de afwisseling van dag en nacht van de zijde der arbeiders.) 1)

1) Op een dergelijk teeder bezwaar der heeren glasfabriekanten, dat „regelmatige maaltijden” der kinderen „onmogelijk” zijn, omdat daardoor een bepaalde hoeveelheid warmtestof, die de ovens uitstralen, zuiver verlies zou zijn of verwoest werd, antwoordt het kommissielid White in het geheel niet als Uze, Senioz enz. en hun Duitsche napraters zooals Roscher enz. vol zorg voor de „onthouding”, de „spaarzaamheid” der kapitalisten in het uitgeven van hun geld en hun „verkwisting” van menschenlevens: „een zekere hoeveelheid hitte mag te loor gaan ten gevolge van het verzekeren van regelmatige maaltijden, maar zelfs in geldwaarde uitgedrukt is dit niets in vergelijking van de verwoesting van levenskracht, die nu in het koninkrijk daaruit ontstaat dat de nog in hun groei zijnde kinderen, die werk vinden in de glasblazerijen, niet eens den vrijen tijd vinden om hun spijzen behoorlijk te gebruiken en te verteren.” En dat in het jaar des vooruitgangs 1865! Afgezien van de krachtsuitgave van tillen en dragen loopt zoo’n kind de glasblazerij in en uit om flesschen en glazen te maken gedurende het onophoudelijk doen van zijn arbeid 15 tot 20 Engelsche mijlen in 6 uren! En die arbeid duurt dikwijls 14 tot 15 uren! In vele glasblazerijen heerscht evenals in de spinnerijen te Moskou het stelsel van aflossing na 6 uren. „Gedurende den arbeidstijd der week zijn 6 uren de uiterste onafgebroken rusttijd en daarvan gaat de tijd af om van en naar de fabriek te gaan, wasschen, kleeden, eten, wat alles tijd kost. Zoo blijft in werkelijkheid de kortste tijd om te rusten. Geen tijd om te spelen en voor frissche lucht tenzij ten koste van den slaap, die zoo onontbeerlijk is voor kinderen, die in zulk een heete atmosfeer zulk een inspannend werk verrichten . . . Zelfs de korte slaap wordt nog daardoor gestoord dat het kind zichzelf ’s nachts moet wekken of bij dag door het gedruisch buiten gewekt wordt.” De heer White meldt gevallen waarin een jongen 36 uur achter elkaar werkte; anderen, waarin jongens van 12 jaar tot 2 uur ’s nachts werken en dan in de blazerij slapen tot 5 uur ’s morgens (3 uren!) om het dagwerk op nieuw te beginnen! „De hoeveelheid arbeid” — zoo zeggen de redakteurs van het algemeen rapport — „die knapen, meisjes en vrouwen verrichten in den loop van hun dagelijkschen en wekelijkschen werktijd, is fabelachtig.” Intusschen waggelt misschien des avonds laat het „ontberingsvolle” glaskapitaal, bedwelmd van den portwijn, uit de club naar huis, in zich zelf brommend: Britten zullen nooit slaven zijn!

HOOFDSTUK V.

De strijd om den normalen arbeidsdag. — Dwangwetten tot verlenging van den arbeidsdag van 't midden der XIVE tot het einde der XVIIe eeuw.

Wat is een arbeidsdag? Hoe lang is de tijd, gedurende welken het kapitaal de arbeidskracht mag gebruiken, waarvan men de dagwaarde betaalt? Hoeveel kan de arbeidsdag verlengd worden boven den arbeidstijd, die noodzakelijk is tot herstel der arbeidskracht zelve?

Op deze vragen luidt het antwoord van het kapitaal: de arbeidsdag is dagelijks volle 24 uren lang na aftrek van de weinige uren rust, zonder welken de arbeidskracht haar dienst op nieuw zou weigeren. Daaruit blijkt dat de arbeider zijn geheele leven door niets anders is dan arbeidskracht, dat dus al zijn beschikbare tijd van nature en rechtswege arbeidstijd is, dus toekomt aan het te waarde maken van het kapitaal. Tijd om zich als mensch te ontwikkelen, tijd voor geestelijke ontwikkeling, voor vervulling van sociale funkties, voor gezellig verkeer, tot oefening van fysieke en geestelijke krachten, zelfs de vrije tijd van den Zondag — al was het in het land der sabbatheiligen! ¹⁾ — altemaal dwaasheid! En in zijn ongebreidelde vaart, in zijn honger naar meerwaarde

¹⁾ In Engeland b.v. wordt hier en daar op het land een arbeider veroordeeld tot gevangenisstraf wegens ontheiliging van den sabbat door arbeid in het tuintje voor zijn huis. Diezelfde arbeider wordt gestraft wegens kontraktbreuk, als hij des Zondags, zelfs al is het wegens godsdienstige bezwaren, wegblijft uit de papier- of ijzerfabriek of glasblazerij. Het orthodoxe parlement heeft geen ooren voor de ontheiliging van den sabbat, als zij plaats moet hebben ter vermeerdering van het kapitaal. In een adres verlangen de Londensche daglooners in

gaat het kapitaal niet alleen de moreele, maar ook de zuiver fysieke grenzen van den arbeidstijd te boven. Het eigent zich den tijd voor den groei, de ontwikkeling en het onderhoud van het lichaam toe. Het ontrooft den tijd, die benoodigd is voor het gebruik van lucht en zonlicht. Het knaagt aan den maaltijd en lijft hem zoo mogelijk in bij het produktie-proces, zoodat den arbeider enkel als produktiemiddel spijs wordt voorgezet evenals kolen aan den ketel en olie aan de machine. Den gezonden slaapt tot verfrissing en vernieuwing der levenskracht herleidt het op zooveel uren stijf liggen als de herleving van een geheel uitgeput organisme onontbeerlijk noodig heeft. In plaats dat het normale behoud der arbeidskracht hier de grens van den arbeidsdag bepaalt, heeft het omgekeerde plaats en bepaalt de grootstmogelijke dagelijksche uitgaaf van arbeidskracht, hoe gewelddadig en pijnlijk ook, steeds de grens voor den rusttijd van den arbeider. Het kapitaal vraagt niet naar den levensduur van de arbeidskracht. Het eenige waarin het belang stelt, is enkel en alleen het maximum van arbeidskracht, dat in een arbeidsdag *vloeibaar* kan worden gemaakt. Dit doel wordt bereikt door verkorting van den duur der arbeidskracht evenals een hebzuchtige landeigenaar de vermeerderde opbrengst van den grond verkrijgt door be-rooving van de vruchtbaarheid van den grond.

---

de visch- en vogelwinkels afschaffing van den zondagsarbeid, daar hun arbeid gedurende de 6 weekdagen gemiddeld 15 uur dagelijks en des Zondags 8 tot 10 uren duurt (1863). Tevens verneemt men daaruit dat de lekkerbekkerij der aristokratische huichelaars dezen »Zondagsarbeid' aanmoedigt. Deze »heiligen", zoo ijverig in de zorg voor hun huid, betoonen hun Christendom door de toewijding, waarmede zij den overarbeid, de ontberingen en den honger van derde personen dragen. Obsequium ventris istis perniciosius est (de overdaad van de buik is schadelijker voor hen, nl. voor de arbeiders).

De waarde der arbeidskracht sluit echter in zich de waarde der waren, die noodig zijn voor de reproductie van den arbeider of voor de voortplanting der arbeidersklasse. Als dus de verlenging van den arbeidsdag, waarnaar het kapitaal noodzakelijkerwijze streeft in zijn ontembare drift naar het te waarde maken van zichzelf, den levensduur van den enkelen arbeider en dus den duur der arbeidskracht verkort, wordt een sneller vergoeding van het versletene noodig evenals het waarde-deel eener machine grooter is, naarmate zij sneller verslijt. Het kapitaal schijnt dus door zijn eigen belang verwezen op een normalen arbeidsdag.

De slavenhouder koopt zijn arbeider evenals hij een paard koopt. Met zijn slaaf verliest hij een kapitaal, dat vergoed moet worden door een nieuwen koop op de slavenmarkt. Maar al mogen de rijstvelden van Georgië en de moerassen van de Mississippi verwoestend werken op het menschelijk gestel, toch is deze verwoesting van menschenlevens niet zoo groot, dat zij niet kan worden goed gemaakt door de gezonde schepsels uit Virginië en Kentucky. Economische redenen, die een soort zekerheid zouden aanbieden voor de menschelijke behandeling van den slaaf, voor zoover zij de belangen van den heer overeenbrengen met het behoud van den slaaf, worden na invoering van den slavenhandel in omgekeerden zin veranderd in redenen om den slaaf te gronde te richten, want zoodra zijn plaats eenmaal aangevuld kan worden door toevoer uit vreemde Negerstreken, wordt de duur van zijn leven minder gewichtig dan zijn produktiviteit, zoolang deze duurt. Daarom is het een beginsel van de slavernij in landen waar slaven worden ingevoerd, dat de beste zuinigheid daarin bestaat om in den kortstmogelijken tijd het meestmogelijke te halen uit het menschelijk

vee. Juist in de tropische gewesten, waar de jaarlijksche voordeelen dikwijls gelijk zijn aan het gezamentlijk kapitaal der aanplantingen, wordt het leven der negers het schromelijkst ten offer gebracht. De landbouw in West-Indië, sinds eeuwen de wieg van fabelachtige rijkdommen, heeft millioenen menschen van Afrikaansch ras verslonden. Tegenwoordig is het Cuba, waar de planters millionairs zijn en hun inkomsten millioenen bedragen, waar wij bij de slaven behalve de grofste voeding en de meest uitputtende en onophoudelijke knevelarij een groot deel jaarlijks direkt zien vermoorden door de langzame kwelling van overwerk en gebrek aan slaap en ontspanning." 1)

Met verandering van naam geldt dit verhaal van u, zoogenaamd „vrije” arbeiders! Leest slechts arbeidsmarkt in plaats van slavenhandel, Ierland en de landbouwdistrikten van Engeland, Schotland en Wales in plaats van Kentucky en Virginië, Duitschland in plaats van Afrika. Wij vernamen welk een opruiming het overwerk brengt onder de bakkers te Londen en toch is de Londensche arbeidsmarkt steeds gevuld met Duitsche en andere kandidaten voor den dood in het bakkersvak. De pottebakkerij is een der takken van nijverheid waarin de duur van het leven het kortst is. Bestaat er daarom gebrek aan pottebakkers? Josiah Wedgwood, de uitvinder der moderne pottebakkerij, zelf een gewoon arbeider, verklaarde in 1785 voor het parlement, dat het geheele bedrijf werk verschafte aan 15 à 20,000 personen. In 1861 bedroeg alleen de bevolking der steden, waar deze industrie thuis behoort, in Groot-Britannië 101,302 personen. „De katoen-industrie is 90 jaar oud . . . In drie geslachten van Engelsch ras

---

1) Cairns.

heeft zij negen geslachten arbeiders verbruikt." 1) Zeker op sommige tijdstippen van koortsachtige stijging ontbraken er menschen op de arbeidsmarkt, b.v. in 1834. Maar de fabrikanten stelden voor aan de kommissies van armverzorging om de »overbevolking» der landbouwdistrikten naar het noorden te zenden met de verklaring dat »de fabrikanten ze inzwelgen en konsumeeren zouden» 2). Dit waren hun eigen woorden. Agenten werden met toestemming der kommissie gestuurd naar Manchester, lijsten van landbouw-arbeiders werden gemaakt en aan die agenten ter hand gesteld. De fabrikanten liepen de bureaux in en uit en nadat zij gekozen hadden wat hun paste, werden de families uit het zuiden van Engeland verzonden. Deze menselijke pakketten werden geleverd met etiketten evenals balen goed, langs kanalen en op vervoerwagens — enkelen strompelden te voet voorwaarts en velen dwaalden verloren en half uitgehongerd in de distrikten rond. Dit werd een ware tak van handel. Het parlement wilde het ter nauwernood gelooven. Deze regelmatige handel, dit schacheren in menschenvleesch duurde voort en deze lieden werden gekocht en verkocht door de Manchester-agenten aan de Manchester-fabrikanten even regelmatig als negers aan de planters der zuidelijke staten van Noord-Amerika... In het jaar 1860 bereikte dit het hoogste punt. Wederom kwamen handen te kort. De fabrikanten wendden zich weer tot de agenten in menschenvleesch en dezen doorsnuffelden de duinen van Dorset, de heuvelen van Devon en de vlakten van Wilts, maar de overbevolking was reeds opgebruikt. De *Bury Guardian* jammerde, dat 10,000 handen als bijvoegsel na het sluiten

---

1) Redevoering van Ferrand in het Engelsche parlement op 27 April 1863

2) »The manufacturers would absorb it and use it up.» Dezelfde.

van het Engelsch-Fransch handelstraktaat verbruikt konden worden en er spoedig 30 of 40,000 meer noodig zouden zijn. Nadat de agenten en onder-agenten van dien vleeschhandel de landbouwdistrikten in 1860 vrij wel zonder resultaat hadden afgejaagd, wendde een deputatie van fabrikanten zich tot den heer Villiers, president van het arbureau met verzoek om den aanvoer van armelui's- en weeskinderen uit de werkhuizen wederom toe te staan. 1)

1) Villiers was ondanks den besten wil „wettelijk” genoodzaakt dit verzoek af te slaan. Toch bereikten de heeren hun doel door de bereidvaardigheid der plaatselijke arbesturen. Redgrave, fabrieksinspekteur, verzekert dat ditmaal het stelsel om weeskinderen en kinderen van armen „wettelijk” als leerlingen te nemen, „niet gepaard ging met de oude mishandelingen.” (zie daarover Engels in zijn boek over den toestand der arbeiders in Engeland), ofschoon wel in één geval „misbruik gemaakt is van het stelsel ten opzichte van meisjes en jonge vrouwen, die uit de landbouwdistrikten van Schotland gebracht zijn naar Lancashire en Cheshire.” Bij dit stelsel sluit de fabrikant een kontrakt met de besturen van armhuizen voor bepaalde tijden. Hij voedt, kleedt en huisvest de kinderen en geeft hun een klein uitschot in geld. Zonderling klinkt de volgende opmerking van Redgrave, als men bedenkt dat zelfs te midden van de voorspoedige jaren in de katoenindustrie het jaar 1860 uniek was en de loonen buitengewoon hoog stonden, daar de buitengewone vraag naar arbeid stuitte op de ontvolking van Ierland, op zeer groote landverhuizing uit Engelsche en Schotsche landbouwdistrikten naar Australië en Amerika, op de bepaalde afnemng van bevolking in eenige landbouwdistrikten ten gevolge van deels gelukkig geslaagde vernietiging van levenskracht, deels van de vroegere uitputting der bevolking door de handelaars in menschenvleesch. En toch zegt Redgrave: „deze soort arbeid (van kinderen uit de armhuizen) wordt alleen dan gezocht als geen andere gevonden kan worden, want het is duure arbeid. Het gewone loon voor een jongen van 13 jaar is ongeveer 4 shilling per week (£2.40), maar 50 of 100 zulke jongens te huisvesten, te kleeden, te voeden, te voorzien van behoorlijk toezicht en medische hulp en hun bovendien een klein uitschot in geld te geven, dat is ondoenbaar voor 4 shilling per week en per hoofd.” Hij vergeet te zeggen, hoe de arbeider zelf dit alles dan kan geven aan zijn jongens voor hun loon van 4 shilling als de fabrikant het niet kan voor 50 of 100 jongens, die te zamen gehuisvest, gevoed en bewaard worden. Tot voorkoming van verkeerde gevolgtrekkingen uit den tekst moet

Wat de ervaring den kapitalist in 't algemeen leert, dat is een voortduurende overbevolking, nl. een overbevolking in evenredigheid tot de oogenblikkelijke behoefte van het kapitaal, om zich te waarde te maken, ofschoon zij haar toevoer krijgt uit verminkte, snel levende, elkander spoedig verdringende, om zoo te zeggen onrijp geplukte menschengeslachten ¹⁾). Wel leert de ervaring aan den anderen kant hoe snel de kapitalistische produktie, die geschiedkundig gesproken pas van gisteren dateert, de kracht des volks heeft aangegrepen aan de wortel, hoe de ontaarding der industriele bevolking alleen wordt getemperd door het voortduurend opsorpen van nieuwe elementen van het land en hoe zelfs de landarbeiders trots vrije lucht en het onder hen zoo machtig werkende beginsel van natuurlijke teeltkeus, waardoor alleen de krachtigste individuen blijven leven, reeds beginnen afgeleefd te wor-

---

ik hier nog opmerken dat de Engelsche katoenindustrie sinds haar onderwerping aan de fabriekswet van 1850 met haar regeling van arbeidstijd, enz. beschouwd moet worden als de Engelsche modelindustrie. De Engelsche arbeider in de katoenfabriek staat in elk opzicht hooger dan zijn lotgenoot op het vasteland. »De Pruisische fabriekarbeider werkt minstens 10 uur per week langer dan zijn Engelsche lotgenoot en als hij werk heeft aan zijn eigen weefstoel tehuis, dan valt ook die grens weg voor zijn extra-werkuren.» Redgrave bereisde na de tentoonstelling van 1851 het vasteland, vooral in Frankrijk en Pruisen, om aldaar de toestanden der fabrieken te onderzoeken. Hij zegt van den Pruisischen fabriekarbeider: »hij krijgt een loon voldoende om eenvoudige kost en de weinige comfort aan te schaffen, waaraan hij gewoon en waarmede hij tevreden is. . . . Hij leeft slechter en werkt harder dan zijn Engelsche lotgenoot.» (Rapport van den fabrieksinspekteur van 31 Oktober 1853.)

¹⁾ »De menschen die te veel werk moeten doen, sterven met bevreedende snelheid, maar de plaatsen van hen, die bezwijken, worden dadelijk weer aangevuld en een telkens herhaalde wisseling van personen brengt geen verandering op het tooneel.» England and America. (WAKEFIELD.)

den 1). Het kapitaal, dat »zulke goede gronden« heeft om het lijden der arbeidersbevolking te ontkennen, wordt in zijn praktische beweging door het uitzicht op toekomstige rotheid der menschheid en ten slotte op onweerstaanbare ontvolking evenveel en even weinig bepaald als door het mogelijk vallen van de aarde op de zon. In elke zwendelmaatschappij weet elkeen dat het onweer eens moet inslaan, maar elkeen hoopt, dat het neerkomt op het hoofd van een ander, nadat men zelf de regen van goud heeft ontvangen en opgeborgen.

Na mij de zondvloed! — dat is de leuze van elken kapitalist en van elke kapitalistische natie. Daarom is het kapitaal zonder genade voor gezondheid en levensduur van den arbeider, waar het niet gedwongen wordt door de maatschappij om daarop te letten. 2) Op elke klacht over den fysieken en geestelijken achteruitgang, vroegtijdigen dood, mishandeling door overwerk, antwoordt het: »zou dit ons kwellen, terwijl het onze winst vermeerdert?» In 't algemeen genomen hangt dit echter

---

1) Vergelijk Gezondheidsrapport van 1863. Dit handelt over de landbouwarbeiders. »Men heeft den toestand van het graafschap Sutherland voorgesteld als zeer verbeterd, maar een pas gedaan onderzoek heeft geleerd, dat in die distrikten, die eens zoo beroemd waren wegens de schoone mannen en dappere soldaten, de inwoners ontaard zijn tot een mager en misvormd ras. In de gezondste streken, op de hellingen der heuvels met het gezicht op de zee, zijn de gezichtjes der kinderen zoo min en bleek als zij het zijn kunnen in de bedorven atmosfeer eener Londensche steeg.» (THORNTON.)

2) »Ofschoon de gezondheid der bevolking zulk een gewichtig element is van het nationaal kapitaal, vreezen wij te moeten toestemmen dat de kapitalisten in het geheel niet bij de hand zijn, om dezen schat te bewaren en op zijn waarde te stellen. De fabrikanten werden gedwongen om te letten op de gezondheid der arbeiders.» (*Times* van Oktober 1861.) »De mannen van West-Riding werden de wevers der menschheid, de gezondheid van het arbeidersvolk werd ten offer gebracht en in een paar geslachten was het ras ontaard, maar een reactie had plaats. De uren van den kinderarbeid werden beperkt, enz.»

ook niet af van den goeden of slechten wil van den afzonderlijken kapitalist. De vrije konkurrentie laat de innerlijke wetten der kapitalistische productie als inwendig dwangmiddel gelden tegenover den afzonderlijken kapitalist. 1)

De vaststelling van een normalen arbeidsdag is het resultaat van een strijd tusschen kapitalist en arbeider, die eeuwen lang duurde. Maar de geschiedenis van dezen strijd toont twee tegenovergestelde stroomingen. Men vergelijkte b. v. de Engelsche fabriekswetgeving uit onzen tijd met de Engelsche arbeidsregelen van de 14de tot diep in het midden der 18de eeuw. Terwijl de moderne fabriekswetten den arbeidsdag gewelddadig verkorten, trachten die regelen hem gewelddadig te verlengen. Wel is waar schijnen de aanspraken van het kapitaal in embryotoestand, waar het eerst ontstaat, dus nog niet door het geweld der economische verhoudingen maar ook met behulp van de staatsmacht zijn recht

---

1) Wij vinden b.v. dat in het begin van 1863 zes en twintig firma's, die uitgebreide pottebakkerijen hadden in Staffordshire — en onder hen behoorde ook J. Wedgwood — petitioneeren om een »wettelijke inmenging van den staat." De »konkurrentie met andere kapitalisten" laat hun geen »vrijwillige" beperking van den arbeidstijd van kinderen, enz. toe. »Hoezeer wij dit kwaad betreuren, het zou ons onmogelijk zijn het te verhinderen door eenige overeenkomst onder fabrikanten... Daarom zijn wij tot de overtuiging gekomen dat een dwangwet noodzakelijk is."

Nog een sterk sprekend voorbeeld. De hoogte der katoenprijzen in een tijd van koortsachtige stijging had er de bezitters van katoenweverijen in Blackburn toe gebracht om door onderlinge overeenkomst den werktijd in hun fabrieken gedurende eenen bepaalden termijn te verkorten. Deze termijn liep einde November 1871 af. Intusschen gebruikten de rijkere fabrikanten, die zoowel spinnerijen als weverijen hadden, de door die overeenkomst verminderde produktie om hun eigen zaken uit te breiden en zóó voordeel te behalen op kosten van de kleine fabrikanten. Dezen wendden zich in hun nood tot de fabriekarbeiders en riepen hen op tot een beweging voor een 9-urigen arbeidsdag en beloofden daarvoor geldelijke bijdragen!

verzekert om een voldoende hoeveelheid meerarbeid op te zuigen, zeer bescheiden, als men ze vergelijkt met de koncessies, die het op zijn mannelijken leeftijd knorrend en tegenstribbelend moet doen. Het kost eeuwen, totdat de „vrije” arbeider ten gevolge van de ontwikkelde kapitalistische produktiewijze zich vrijwillig voegt, d. w. z. maatschappelijk gedwongen is om voor den prijs van zijn benodigde levensmiddelen zijn geheelen levenstijd, ja zijn arbeidskracht zelve, zijn eerstgeboorterecht te verkoopen voor een schotel linzen. Het is daarom natuurlijk, dat de verlenging van den arbeidsdag, die het kapitaal van het midden der 14de tot het einde der 17de eeuw door middel van den staat tracht op te dringen aan de volwassen arbeiders, ongeveer samenvalt met de grenzen van den arbeidstijd, die in de tweede helft der XIX eeuw van staatswege hier en daar getrokken worden aan de verandering van kinderbloed in kapitaal. Wat nu b. v. in den staat Massachusetts, bijna den meest vrijen staat der Noord-Amerikaansche republiek, als staatsgrens van den arbeid van kinderen beneden 12 jaar is vastgesteld, dat was in Engeland nog in het midden der XVII eeuw de normale arbeidsdag van volwassen handwerkslieden, sterke boerenarbeiders en reusachtige smeden. 1)

1) „Geen kind beneden 12 jaar mag in eenige inrichting langer dan 10 uur per dag worden gebruikt.” Verder: „arbeid verricht gedurende een periode van 10 uur op een dag in katoen-, wol-, zijde-, papier-, glas- en vlasfabrieken of in ijzer- en koperfabrieken, zal beschouwd worden als een wettelijke arbeidsdag. Geen minderjarige zal in eenige fabriek worden gehouden of genoodzaakt om langer dan 10 uren per dag te werken of 60 uren per week en geen minderjarige zal als werker worden toegelaten in eenige fabriek beneden 10 jaar.” En: „geen minderjarige die den leeftijd van 12 jaar heeft bereikt en onder de 15 is, zal gebruikt worden in eenige fabriek langer dan 11 uur per dag en niet vóór 5 uur 's ochtends en niet na 7½ uur 's avonds.

Het eerste «statute of labourers» (Eduard III, 1349) vond zijn onmiddellijke aanleiding (niet zijn oorzaak, want de wetgeving van die soort duurt eeuwen voort als er geen aanleiding komt) in de groote pest, die de bevolking decimeerde, zoodat, gelijk een Toryschrijver zegt, de moeilijkheid om arbeiders tegen zedelijke prijzen (d. w. z. tegen prijzen, die een redelijke hoeveelheid meerarbeid overlieten aan hun arbeidgevers, in werkelijkheid ondragelijk werd. 1) Redelijke arbeidsloonen werden daarom door de wet vastgesteld evenals de grens van den arbeidsdag. Het laatste punt, dat ons hier alleen interesseert, is herhaald in het statuut van 1496 (onder Hendrik VIII). De arbeidsdag voor alle handwerkslieden en landbouwers van Maart tot September zou toen — wat echter nooit is toegepast — duren van 5 uur 's morgens tot tusschen 7 en 8 uur 's avonds, maar de uren voor de maaltijden bedragen 1 uur voor ontbijt, 1½ voor middageten en ¼ uur voor middagschafttijd dus dubbel zooveel als volgens de nu bestaande fabriekswet. 2) In den winter moest gewerkt worden van 5 uur 's ochtends tot het duister is, met dezelfde pauses. Een statuut van Elisabeth van 1562 voor alle arbeiders die «bedongen zijn voor loon per dag of per week», laat de lengte van den arbeidsdag onaangetast, maar tracht de tusschenruimten te beperken

---

1) Diezelfde Toryschrijver geeft toe: »parlementsakten, die de arbeidsloonen regelden tegen de arbeiders ten gunste der arbeidgevers duurden gedurende de lange periode van 464 jaren. De bevolking wies. Deze wetten werden nu overvloedig en lastig.»

2) Wave merkt terecht op: »uit het statuut van 1496 blijkt dat het voedsel gold als equivalent voor ¼ van het inkomen eens handwerkmans en ½ van het inkomen van een landarbeider en dit toont een grootere mate van onafhankelijkheid onder de arbeiders dan tegenwoordig, waar het voedsel der arbeiders een veel hooger evenredigheid tot hun loonen uitmaakt.»

op 2½ uur 'zomers en 2 uur 's winters. Het middagmaal mag slechts één uur duren en een middagslaapje van ½ uur is slechts veroorloofd tusschen midden Mei en midden Augustus. Voor elk uur afwezigheid moet 1 d. = 5 cents worden afgetrokken van het loon. In de praktijk was echter de verhouding voor de arbeiders veel ongunstiger dan in het statutenboek. De vader der staathuishoudkunde en in zekeren zin de uitvinder der statistiek, William Petty, zegt in een geschrift, dat hij in het laatste derdedeel der XVII eeuw uitgaf: «arbeiders (landarbeiders) werken dagelijks 10 uur en gebruiken wekelijks 20 maaltijden, n.l. op werkdagen dagelijks 3 en op Zondagen 2, waaruit men duidelijk ziet dat wanneer zij Vrijdagavonds wilden vasten en in 1½ uur 's middags wilden eten, terwijl zij nu voor dezen maaltijd 2 uur gebruikten, van 11 tot 1 uur 's morgens, dus ⅙ meer werkten en ⅙ minder verteerden, het tiendedeel der bovengenoemde belasting kon worden opgebracht.» Had dr. Andrew Ure niet gelijk om de wet van 12 uren in 1833 uit te maken voor een achteruitgang naar de tijden der duisternis? Zeker de bepalingen in de statuten en door Petty bedoeld gelden ook voor leerlingen. Hoe het echter op het einde der XVII eeuw stond met den kinderarbeid, kan men zien uit de volgende klacht: «Onze jeugd, hier in Engeland, voert in het geheel niets uit tot op den tijd waarop zij leerlingen worden en dan hebben zij natuurlijk een langen tijd — zeven jaren — noodig om zich te vormen tot bekwame handwerkslieden.» Duitschland werd daarentegen geroemd, omdat daar de kinderen van de wieg af althans «werden opgeleid tot een beetje werkzaamheid.» 1)

1) Macaulay, die de Engelsche geschiedenis vervalschte in het belang van de whigs en bourgeois deklameert aldus: «de praktijk om kinderen

Nog gedurende het grootste deel der XVIII eeuw tot den tijd der groot-industrie was het niet gelukt aan het kapitaal in Engeland om door betaling van de wettelijke waarde der arbeidskracht zich toe te eigenen de geheele week van den arbeider. Alleen de landarbeiders maakten de uitzondering. De omstandigheid dat zij een heele week konden leven van het loon van 4 dagen, scheen geen voldoende grond voor de arbeiders om ook de twee andere dagen te werken voor de kapitalisten. Het eene deel der Engelsche ekonomen denonceerde in dienst van het kapitaal deze eigenzinnigheid zoo hard mogelijk, een ander deel verdedigde

vroegtijdig aan den arbeid te zetten, heerschte in de XVII eeuw in een voor den toenmaligen stand der industrie bijna ongelooflijke wijze. Te Norwich, de hoofdplaats der wolindustrie, werd een kind van 6 jaar gehouden voor geschikt voor den arbeid. Verschillende schrijvers van dien tijd en daaronder menig zeer welgezinde, melden met „verrukking” het feit, dat in die stad alleen jongens en meisjes een rijkdom voortbrengen, die in één jaar boven hun eigen onderhoud 12.000 P. St. bedroeg. Hoe nauwkeuriger wij de geschiedenis van het verleden onderzoeken, hoe meer grond wij vinden om de meening te verwerpen van hen, die onze eeuw houden voor vruchtbaar aan nieuwe sociale rampen. Hetgeen nieuw is, dat is het verstand dat de rampen ontdekt en de humaniteit die ze heelt.” Macaulay had verder nog kunnen mededeelen, dat „buitengewoon goedgezinde” amis du commerce in de XVII eeuw met „verrukking” vertellen, hoe in een armhuis in Holland een kind van 4 jaar aan het werk was gezet en dat dit voorbeeld van de „deugd in praktijk” in alle geschriften der humanitaire lui van het slag van Macaulay tot den tijd van Adam Smith wordt verhaald. Met het opkomen der fabrieknijverheid in onderscheiding tot het handwerk doen zich sporen voor van kinderexploitatie, die van oudsher tot een zekere hoogte werd aangetroffen bij de boeren en te meer naarmate het juk zwaarder was dat drukte op den landman. De neiging van het kapitaal is merkbaar, maar de feiten staan nog te veel op zichzelf evenals de verschijning van tweehoofdige kinderen. Daarom worden zij met „verrukking” als bijzonder merkwaardig en bewonderenswaard opgeteekend voor het nageslacht en ter navolging aanbevolen door de amis du commerce. Dezelfde Schotsche sykofant en schoonschrijver Macaulay zegt: „men hoort heden slechts van achteruitgang en men ziet slechts vooruitgang.” Wat voor oogen en vooral wat voor ooren!

de arbeiders. Hooren wij de polemiek tusschen Postlewhaite, wiens handelswoordenboek toen hetzelfde gezag had als nu dergelijke geschriften van Mac Culloch en Mac Gregor en de schrijver van den Essay on trade and commerce (verhandeling over bedrijf en handel. 1)

Postlewhaite zegt o. a. «ik kan deze weinige opmerkingen niet eindigen zonder notitie te nemen van de triviale zegswijze van velen dat als de arbeider in 5 dagen genoeg kan krijgen om te leven, hij geen 6 volle dagen wil werken. Daaruit leiden zij de noodzakelijkheid af om zelfs de noodige levensmiddelen door belastingen of door andere middelen duurder te maken, ten einde zodoende den handwerksman en fabriekarbeider te dwingen tot aanhoudenden arbeid van zes dagen in de week. Ik moet verlof vragen om een andere meening te hebben dan die groote staatkundigen, die een lans breken voor de voortdurende slavernij der arbeidersbevolking van dit koninkrijk; zij vergeten het spreekwoord: all work and no play (alleen arbeid en geen spel of ontspanning maakt dom). Bluffen de Engelschen niet op de bekwaamheid en genialiteit hunner handwerkslieden en fabrieksarbeiders, die tot nu toe algemeen krediet en naam verschaffen aan de Britsche waren? Waaraan was dit toe te schrijven? Waarschijnlijk aan niets anders dan aan de wijze waarop ons arbeidersvolk zich naar eigen lust weet te vermaken. Waren zij gedwongen het geheele jaar door te werken, alle zes de dagen

---

1) Onder de aanklagers van de arbeiders is de meest verbitterde laatstgenoemde naamlooze schrijver van de Verhandeling over bedrijf en handel. Ook Arthur Young volgt hem hierin na. Onder de verdedigers der arbeiders komen voor Jacob Vanderlint (Money answers all thing), Forster, (an inquiry into the causes of the present price of provisions), dr. Price en ook Postlewhaite. De feiten zelve vindt men bevestigd door verschillende schrijvers uit dien tijd, o. a. bij Josiah Tucker.

van de week, steeds herhalende hetzelfde werk, zou dit niet hun genialiteit afstompen, en hen mat en traag maken in plaats van opgeruimd en bekwaam en zouden onze arbeiders hun naam niet verliezen in plaats van hem te behouden tengevolge der eeuwige slavernij? Welke soort kunstvaardigheid kunnen wij verwachten van zulk hard voortgejaagde dieren? . . . . Velen onder hen verrichten in 4 dagen evenveel arbeid als een Franschman in 5 of 6. Maar als Engelschen eeuwige schanswerkers moeten zijn, dan is het te vreezen, dat zij nog ontaarden beneden de Franschen. Als ons volk beroemd is door zijn dapperheid in den oorlog, zeggen wij dan niet dat dit eenerzijds toe te schrijven is aan den goeden Engelschen roastbeef en pudding (goede voeding) en aan de andere niet minder aan onzen konstitutioneelen geest van vrijheid? En waarom zou de grootere genialiteit, energie en waardigheid van onze handwerkslieden en fabrieksarbeiders niet te danken zijn aan de vrijheid, waarmede zij zich vermaken op hun wijze? Ik hoop dat zij nooit deze voorrechten verliezen en ook nooit hun goede leven waaraan hun vaardigheid en moed gelijkelijk zijn toe te schrijven."

Daarop antwoordt de schrijver van de Verhandeling over bedrijf en handel:

"Als het voor een goddelijke instelling geldt om den zevenden dag der week vrij te hebben, dan wil dat zeggen, dat de andere weekdagen toebehooren aan den arbeid (hij bedoelt het kapitaal, zooals wij zien zullen) en men kan het moeilijk voor wreed uitmaken om dit gebod van God met dwang ten uitvoer te brengen, ... Dat de menschheid in het algemeen van nature neigt tot gemak en traagheid, dat ervaren wij dagelijks in het gedrag van ons fabrieksgepeupel, dat gemiddeld niet langer werkt dan 4 dagen in de week behalve als

de levensmiddelen duur worden. . . . Gesteld dat een bushel tarwe alle levensmiddelen des arbeiders voorstelt en kost 5 shillings en de arbeider verdient 1 shilling per dag met zijn werk. Dan behoeft hij slechts 5 dagen in de week te werken, slechts 4, als de bushel 4 shillings kost. . . . Daar het arbeidsloon in dit koninkrijk veel hooger is in vergelijking met den prijs der levensmiddelen, daarom bezit de fabrieksarbeider, die 4 dagen werkt, een overschot van geld, waarvan hij gedurende de rest der week in lediggang leeft. . . . Ik hoop genoeg gezegd te hebben om duidelijk te maken dat matige arbeid gedurende 6 dagen in de week geen slavernij is. Onze landarbeiders doen dit en naar den schijn zijn zij de gelukkigsten van de arbeiders ¹⁾ maar de Hollanders doen het in de fabrieken en schijnen een zeer gelukkig volk. De Franschen doen het, voor zoover er geen feestdagen tusschen beiden komen. . . . ²⁾ Maar ons fabrieksgepeupel heeft zich het denkbeeld in het hoofd gezet, dat hem als Engelschman door het geboorterecht het privilegie toekomt om vrijer en onafhankelijker te zijn dan het arbeidersvolk in eenig ander land van Europa. Nu mag dit denkbeeld, voor zooverre het betrekking heeft op de dapperheid van onze soldaten, eenig nut hebben, maar hoe minder de fabrieksarbeiders het hebben, hoe beter voor henzelfen en voor den staat. Arbeiders moeten zich nooit houden voor onafhankelijk van hun superieeren. . . . Het is buitengewoon gevaarlijk mobs in een handelsstaat als den onzen 'aan

---

¹⁾ Zelf vertelt hij, waarin het „geluk” der Engelsche landarbeiders in 1770 bestond: „hun arbeidskracht is steeds ingespannen tot het uiterste, zij kunnen niet slechter leven dan zij doen en ook niet harder werken.”

²⁾ Het protestantisme speelt door zijn verandering van bijna alle feestdagen der traditie in werkdagen een gewichtige rol in de wordingsgeschiedenis van het kapitaal.

te moedigen, waar misschien $\frac{7}{8}$ der bevolking bestaat uit menschen met weinig of geen eigendom . . . . De kuur zal niet volledig zijn totdat onze industriele armen bescheiden 6 dagen werken voor dezelfde som, die zij nu verdienen in 4 dagen." 1) Tot dat doel zooals «tot uitroeijing van luiheid, uitspatting en romantische vrijheidsinbeelding,» dito «tot vermindering van armenbelasting, bevordering van den geest van industrie en verlaging van den arbeidsprijs in de fabrieken» slaat onze trouwe verdediger van het kapitaal het probate middel voor, om zulke arbeiders, die vallen in handen der openbare weldadigheid, in één woord de paupers te zetten in een «ideaal werkhuis.» (an ideal workhouse) Zulk een huis moet gemaakt worden tot een huis van schrik en niet een asiel voor de armen, waar zij overvloedig gevoed, warm en behoorlijk gekleed worden en slechts weinig werk doen. In dit ideale werkhuis zal 14 uren daags gewerkt worden met inbegrip van den tijd van maaltijden, zoodat er 12 volle uren voor den arbeid overblijven.»

Twaalf uren dagelijks werken in het ideale werkhuis, in het huis van schrik in den jare 1770! Drie en zestig jaar later, in 1833 toen het Engelsche parlement in vier takken van industrie den arbeidsdag voor kinderen van 13 tot 18 jaar bepaalde op 12 volle uren, toen scheen de jongste dag der Engelsche industrie te zijn aangebroken. In 1852 toen Lodewijk Bonaparte vasten voet trachtte te krijgen bij de burgerij door te tornen aan den wettelijken arbeidsdag, toen riep het Fransche werkvolk als uit één mond: «de wet, die den arbeids-

---

1) Jacob Vanderlint verklaarde reeds in 1734 dat het geheim van de klacht der kapitalisten over de luiheid van het arbeidersvolk enkel daarin haar oorsprong had, dat zij voor hetzelfde loon 6 in plaats van 4 dagen eischten.

dag verkort op 12 uur, is het eenige goede wat ons is overgebleven van de wetgeving der republiek. 1) In Zürich is de arbeid voor kinderen boven de 10 jaar beperkt op 12 uur; in Aargau in 1862 voor kinderen tusschen 13 en 16 jaar van 12½ uur op 12 gebracht; in Oostenrijk voor kinderen tusschen 14 en 16 ook op 12 uren in 1860. 2) Welk een «vooruitgang sinds 1770» — zou Macaulay met «verrukking» juichen!

Het huis van schrik voor paupers, waarvan de kapitalistische ziel in 1770 nog droomde, verrees eenige jaren later als reusachtig «arbeidshuis» voor de fabrieksarbeiders. Het heet de fabriek. En ditmaal verbleekte het ideaal voor de werkelijkheid.

---

1) De Fransche wet van 12 uren van 5 September 1850, een burgerlijke uitgave van het besluit der voorloopige regeering van 2 Maart 1848 strekt zich uit tot alle werkplaatsen zonder onderscheid. Vóór die wet was de arbeidsdag in Frankrijk onbeperkt. Hij duurde in de fabrieken 14, 15 en meer uren. Vergelijk de *Classes ouvrières en France pendant l'année 1848* par Blanqui. (De ekonoom, niet de revolutionair.)

2) België is ook ten opzichte van de regeling van arbeidstijd een model van een bourgeoisstaat. Lord Howard de Welden, Engelsch gezant te Brussel, bericht 12 Mei 1862 aan Buitenlandsche Zaken: »de minister Rogier verklaarde mij dat noch een algemeene wet noch plaatselijke verordeningen den kinderarbeid op eenigerlei wijze beperken; dat de regeering gedurende de 3 laatste jaren in elke zitting het plan had om een wet daarop voor te stellen, dat zij echter steeds onoverkomelijke bezwaren ondervond door de vrees voor eenige wetgeving, die strijdt met het beginsel van volkomen vrijheid van arbeid»

HOOFDSTUK VI.

**De strijd om den Normalen Arbeidsdag. Wettelijke
beperking van den arbeidstijd. De Engelsche
fabriekswetgeving van 1833—64.**

Nadat het kapitaal eeuwen gebruikt heeft, om den arbeidsdag te verlengen tot zijn normale maximaalgrenzen en daarna nog langer tot aan de grenzen van den natuurlijken dag van 12 uren, volgde nu sinds het ontstaan van de groot-industrie in het laatste derdedeel van de XVIII eeuw een gewelddadige en ongebreidelde verlenging. 1) Elke grens van gebruik en natuur, van ouderdom en geslacht, van dag en nacht werd omvergeworpen. Zelfs de begrippen van dag en nacht, eenvoudig als ze in de oude statuten waren vastgesteld, verdwenen zoodanig, dat een Engelsch rechter nog in 1860 een groote mate van talmudische scherpzinnigheid moest aanwenden, om „met kracht van vonnis,“ te verklaren wat dag en nacht was. Het kapitaal vierde zijn gelagen.

1) „Het is zeker te betreuren, dat eenige klasse van menschen zich 12 uren dagelijks moet laten afjakkeren. Rekent men de maaltijden erbij en den tijd van en naar de werkplaats, dan bedraagt dit inderdaad 14 van de 24 uren.” Afgezien van de gezondheid zal niemand, hoop ik, aarzelen om toe te geven, dat van moreel standpunt zulk een algeheel opslurpen van den tijd der arbeidende klassen zonder tusschenpauze van den vroegen leeftijd van 13 jaar en in de „vrije” takken van industrie zelfs nog vroeger, buitengewoon schadelijk is en een geduchte ramp. In het belang der openbare moraal, voor de aankweeking van een flinke bevolking en om aan de groote massa des volks een redelijk levensgenot te verschaffen, moet erop worden aangedrongen, dat in alle takken van nijverheid een deel van elken arbeidsdag wordt bewaard voor ontspanning en rust.” (Horner in zijn rapport over de fabrieken, Dec. 1841.)

Zoodra de arbeidersklasse, die door het alarm van produceeren was overbluft, eenigszins tot bezinning was gekomen, begon haar tegenstand allermeeft in Engeland, het geboorteland der groot-industrie. Gedurende twee tientallen van jaren bleven de door haar afgedwongen koncessies slechts in naam bestaan. Het parlement vaardigde van 1805 tot 1833 vijf akten uit, maar was zoo slim om geen penning toe te staan voor de uitvoering ervan met dwang door het noodige personeel van ambtenaren enz. 1) Zij bleven een doode letter. «Het feit is, dat vóór de wet van 1833 kinderen en jonge personen werden afgewerkt den geheelen dag, den geheelen nacht of beiden door naar believen. 2)

Eerst sints de wet van 1833, die betrekking had op de katoen-, de wol-, de vlas- en de zijdefabrieken, da-teert een normale arbeidsdag voor de moderne industrie. Niets is meer karakteristiek voor den geest van het kapitaal dan de geschiedenis der Engelsche fabrieks-wetgeving van 1833 tot 1864.

De wet van 1833 verklaart, dat «de gewone fabrieks-arbeidsdag beginnen zal om half zes des morgens en eindigen om half negen des avonds en binnen deze perken, een periode van 15 uren is het wettelijk om

1) Zeer kenmerkend voor de regeering van Louis Philippe, den bourgeoiskoning, is het, dat de eenige fabriekswet van 22 Maart 1841, die onder hem tot stand is gekomen, nooit is toegepast. En deze wet heeft betrekking op den kinderarbeid alleen. Zij stelt 8 uur vast voor kinderen tusschen 8 en 12 jaar, 12 uur voor kinderen tusschen 12 en 16 jaar, enz. met vele uitzonderingen die den nachtarbeid zelfs toestaan voor acht-jarigen. Toezicht en toepassing der wet bleven in een land, waar elke muis door de politie wordt beheerd, overgelaten aan den goeden wil der «amis du commerce». Eerst sints 1853 bestaat er een betaald inspekteur in een enkel departement, nl. dat du Nord. Niet minder kenmerkend voor de ontwikkeling der Fransche maatschappij is het, dat de wet van Louis Philippe tot de revolutie van 1848 op zich zelve stond in de alles regelende Fransche wettenfabriek.

2) Rapport van 30 April 1860.

jonge personen (nl. tusschen 13 en 18 jaar) op eenigerlei tijd van den dag te gebruiken, altijd ondersteld dat een en dezelfde persoon niet meer dan 12 uren op één dag werkt met uitzondering van zekere bijzonder vastgestelde gevallen.» De zesde afdeeling der akte bepaalt dat «in den loop van elken dag zoodanig persoon van den werktijd minstens 1½ uur voor maaltijden wordt toegestaan.» Het gebruik van kinderen beneden de 9 jaar, met later te vermelden uitzonderingen, werd verboden. De arbeid van kinderen van 9 tot 13 jaar werd beperkt op 8 uren dagelijks. Nachtarbeid d. i. volgens deze wet arbeid tusschen half negen 's avonds en half zes 's ochtends werd verboden voor alle personen tusschen 9 en 18 jaren.

De wetgevers waren er zoover van af om de vrijheid van het kapitaal tot uitzuiging der volwassen arbeidskracht of, zooals zij het noemden, de «vrijheid van den arbeid» te willen aanranden dat zij een eigen stelsel uitbroeiden om zulk een lastige konsekwentie van de fabriekswet te voorkomen.

«Het groote kwaad van het fabriekstelsel, zooals het nu is ingericht» — zoo luidt het in het eerste bericht van den centralen raad der kommissie van 25 Juni 1833, «bestaat hierin, dat het de noodzakelijkheid te weeg brengt om den kinderarbeid te rekken tot de uiterste lengte van den arbeidsdag voor volwassenen. Het eenige middel voor dit kwaad, zonder beperking van den arbeid van volwassenen, waaruit een kwaad zou voortspruiten dat grooter is dan dat wat men wil voorkomen, schijnt het plan om dubbele reeksen van kinderen te gebruiken.» Onder den naam van relaisstelsel (system of relays; relay beteekent het wisselen van postpaarden op verschillende stations) werd daarom dit plan toegepast zoodat b. v. van half zes 's morgens tot half twee 's mid-

In een groot aantal fabrieken bloeide weldra de brutale oude mishandeling ongestraft weer op. In een samenkomst met den minister van Binnenlandsche Zaken (1844) bewezen de fabrieksinspekteurs de onmogelijkheid van elk toezicht onder het nieuwe relaisstelsel. Intusschen de omstandigheden waren zeer veranderd. De fabriekarbeiders nl. sinds 1838 hadden de wet van 10 uren werktijd gemaakt tot hun economische leus evenals het charter voor hun politieke. Een deel der fabrikanten zelfs, dat het fabrieksbedrijf geregeld had naar de wet van 1833 overstroome de het parlement met adressen over de onzedelijke «konkurrentie» der «valsche broeders,» wien een grootere mate van brutaliteit of gelukkiger lokale omstandigheden het breken der wet toestond. Buitendien hoezeer de afzonderlijke fabrikant den teugel mocht laten yieren aan de oude inhaligheid, de woordvoerders en politieke leiders der klasse van fabrikanten eischten een andere houding en andere taal tegenover de arbeiders. Zij hadden den veldtocht geopend tot afschaffing der graanwetten en hadden om te overwinnen de hulp noodig van de arbeiders. Zij beloofden dus niet allen verdubbeling van het stuk brood maar aanneming van de wet van 10 uren onder het duizendjarig rijk van den vrijhandel. Zij konden dus evenmin een maatregel bestrijden, die alleen in staat was de wet van 1833 tot waarheid te maken. In haar heiligst belang, de grondrente, bedreigd, gingen ook de tories filantropisch te keer over de «schandelijke praktijken» hunner vijanden.

Zoo kwam het aanhangsel van de fabriekswet op 7 Juni 1844 tot stand en trad in werking 10 September 1844. Daardoor kwam een nieuwe groep arbeiders onder bescherming, nl. de meisjes beneden de 18 jaar. Zij werden in elk opzicht gelijk gesteld met de jonge personen, haar werktijd beperkt op 12 uren, nachtwerk

verboden enz. Voor het eerst was dus de wetgeving gedwongen om ook den arbeid van volwassenen direkt en officieel onder toezicht te stellen. In het fabrieksbericht van 1844—45 staat ironisch: «geen énkél geval is ons ter kennis gekomen, dat volwassene vrouwen zich bezwaard hebben over dit ingrijpen in haar rechten.» De arbeid van kinderen beneden 13 jaar werd op 6¹/₂ en onder zekere voorwaarden 7 uur daags herleid.

Om de misbruiken van het «valsche relaisstelsel» ter zijde te stellen, maakte de wet onder anderen de navolgende bepalingen: «de arbeidsdag voor kinderen en jonge personen moet gerekend worden van den tijd, waarop een kind of jong persoon des morgens in de fabriek begint te werken.» Zoodat als A. bijvoorbeeld om 8 uur 's morgens den arbeid begint en B. om 10 uur, de arbeidsdag toch voor B. moet eindigen terzelfder tijd als voor A. «Het begin van den arbeidsdag moet aangegeven worden door een openbare klok, b.v. die van het dichtsbijzijnd station, waarnaar de fabrieksklok moet gericht worden. De fabriekant moet een met groote letters gedrukt stuk ophangen in de fabriek, waarop het begin en het einde alsook de rusttijden zijn aangegeven. Kinderen, die hun arbeid des morgens vóór 12 uur beginnen, mogen niet weer na 1 uur des middags worden gebruikt. De reeks kinderen van den namiddag moet dus uit anderen bestaan dan die van den voormiddag. De anderhalf uur voor den maaltijd moet aan alle beschermde arbeiders worden verschaft op denzelfden tijd, minstens een uur vóór 3 's middags. Kinderen of jonge personen mogen niet langer dan 5 uur vóór 1 uur 's middags worden gebruikt zonder minstens eens rust van een half uur als schafttijd. Kinderen, jonge personen of vrouwen mogen gedurende

geen maaltijd in een fabrieksruimte blijven, waarin eenige arbeid plaats heeft enz. »

Men heeft bemerkt dat deze bepalingen, die in kleinigheden afdalen, waardoor de tijd, de grenzen, de rust zoo militairachtig uniform geregeld worden naar de klok, geen produkten waren van parlementaire zoekerij. Zij ontwikkelden zich langzamerhand uit de verhoudingen als de natuurwetten der moderne produktiewijze. Haar formuleering, officieele erkenning en proklamatie van staatswege waren de gevolgen van langdurigen klassenstrijd. Een der eerste gevolgen was, dat de praktijk ook den arbeidsdag van de volwassene mannelijke fabrieksarbeiders onderwierp aan dezelfde beperkingen, daar in de meeste inrichtingen de samenwerking van kinderen, jonge personen en vrouwen onontbeerlijk was. In het algemeen gold daarom in de periode van 1844 tot 1847 de arbeidsdag van 12 uur als regel in alle takken van industrie, die onderworpen waren aan de fabriekswetgeving.

De fabrikanten lieten dezen „vooruitgang" toe, echter niet zonder een „achteruitgang" die daartegen opwoog. Op hun aandrang bracht het parlement den leeftijd waarop kinderen mochten werken van 9 op 8 jaar tot verzekering van den „additioneelen toevoer van kinderen, die van Gods- en rechtswege toekwam aan het kapitaal."

De jaren 1846—47 maken naam in de ekonomische geschiedenis van Engeland. Herroeping der graanwetten, afschaffing van invoerrechten op katoen en andere grondstoffen, de vrijhandel verklaard tot gids der wetgeving. Kortom, het duizendjarig rijk brak aan. Aan den anderen kant bereikten in dezelfde jaren de beweging der Chartisten en de agitatie voor den arbeidsdag van 10 uur haar hoogtepunt. Zij vonden bondgenooten in de wraakwenschende tories. Ondanks den fanatieken

tegenstand van het woordbreukige heir vrijhandelaars, met Bright en Cobden aan het hoofd, werd de langgewenschte wet van 10 uren door het parlement aangenomen.

De nieuwe fabriekswet van 8 Juni 1847 bepaalde dat op 1 Juli 1847 een voorloopige verkorting van den arbeidsdag voor „jonge personen” (van 13 tot 18 jaar) en voor alle arbeidsters op 11 uur, op 1 Mei 1848 echter de vaste bepaling van 10 uren moest plaats hebben. Overigens was de wet slechts een geamendeerd toevoegsel op de wetten van 1833 en 1844.

Het kapitaal ondernam een voorloopigen veldtocht ter verhinderig van de algeheele uitvoering van de wet op 1 Mei 1848. En daartoe moesten de arbeiders zelve hun eigen werk weer helpen vernielen, zoogenaamd door de ervaring voorgelicht. Het oogenblik was geschikt gekozen. „Men moet zich herinneren, dat er veel geleden werd onder de fabrieksarbeiders ten gevolge van de geduchte krisis van 1846—47, daar vele fabrieken slechts kort gewerkt hadden en anderen geheel en al stil stonden. Een groot aantal arbeiders bevond zich dus in den meest gedrukten toestand, velen hadden schulden. Men kon dus met vrij groote zekerheid aannemen, dat zij den langeren arbeidstijd zouden verkiézen om de ondervonden verliezen goed te maken, misschien schulden af te betalen of hun meubels uit het pandjeshuis te halen of verkochte goederen in te koopen of nieuwe kleedingstukken voor zichzelve en hun gezin aan te schaffen.” De heeren fabrikanten trachtten deze omstandigheden nog te verzwaren door een algemeene loonsverlaging met 10 pct. Dit geschiedde om zoo te zeggen als inwijdingsfeest der nieuwe vrijhandelsæra. Toen volgde een mindering met $8\frac{1}{2}$ pct., zoodra de arbeidsdag op

11 en met het dubbele, zoodra hij definitief was verkort op 10 uur. Waar de verhoudingen het toelieten, verminderde men met minstens 25 pct. 1) Onder zulke gunstig voorbereide kansen begon men de agitatie onder de arbeiders tot herroeping van de wet van 1847. Geen middel van bedrog, verleiding en bedreiging werd daarbij versmaad, maar alles te vergeefs. Wat de half dozijn adressen aangaat, waarin de arbeiders moesten klagen over „hun onderdrukking door de wet”, de adressanten verklaarden zelve bij het mondeling verhoor, dat hun onderteekeningen waren afgedwongen. „Zij worden wel onderdrukt, maar door iemand anders dan de fabriekswet.” 2) Gelukte het niet aan de fabriekanten om de arbeiders te laten spreken zooals zij het wilden, des te harder schreeuwden zij namens de arbeiders in pers en parlement. Zij denonceerden de fabrieksinspecteurs als een soort van kommissarissen, die de ongelukkige arbeiders onbarmhartig ten offer brachten aan de gril van hun wereldverbetering. Ook deze manoeuvre mislukte. De fabrieksinspecteur Leonhard Horner stelde persoonlijk en door zijn onderinspecteurs talrijke verhooren van getuigen in de fabrieken van Lancashire in. Ongeveer 70 pct. der verhoorde arbeiders verklaarden zich voor 10 uren, een veel kleiner getal voor

---

1) „Ik bevond dat men menschen, die 10 shillings wekelijks gehad hadden, 1 sh. aftrok op rekening der algemeene loonsvermindering van 10 pct. en nog eens 1 sh. 6 d. voor de verkorting van den werktijd, dus 2 sh. 6 d. en toch bleef de meerderheid voor de wet van 10 uren.”

2) „Toen ik het adres teekende, verklaarde ik tegelijkertijd dat ik iets slechts deed.” — „Waarom hebt gij dan onderteekend?” — „Omdat men mij bij weigering op straat zou hebben geworpen.” — De adressant voelde dat hij inderdaad onderdrukt werd maar niet bepaald door de wet.

11 en een heel kleine minderheid voor de vroegere 12 uren. 1)

Een andere «goedige» manoeuvre was het laten werken van volwassen mannelijke arbeiders gedurende 12 tot 15 uren, om dan dit feit te verklaren voor de uitdrukking van den wensch der proletariërs. Maar de «onbarmhartige» fabrieksinspekteur Horner was wederom ter plaatse. De meeste arbeiders die overuren hadden gehad, zeiden: «zij zouden liever 10 uur gewerkt hebben voor minder loon, maar zij hadden geen keus; zooveel hunner waren werkeloos, zooveel spinners gedwongen om alleen te arbeiden als piecers (lappers) te werken, dat als zij den langeren werktijd weigerden, anderen dadelijk hun plaatsen zouden innemen, zoodat de vraag voor hen was: of den langeren tijd werken of op straat geworpen worden.»

De voorloopige veldtocht van het kapitaal was mislukt en de 10 uren wet trad op 1 Mei 1848 in werking. Intusschen had het fiasco der chartisten, wier aanvoerders gevangen genomen en wier organisatie vernietigd was, het zelfvertrouwen der Engelsche arbeidsklasse geschokt. Spoedig daarna vereenigde de Parijsche Juniopstand en zijn bloedige verstikking, op het vasteland zoowel als in Engeland alle partijen der heerschende klassen, grondeigenaar en kapitalist, beurswolven en kleinhandelaars, protektionisten en vrijhandelaars, regering en oppositie, papen en vrijgeesten, jonge boeren en oude nonnen onder het gemeenschappelijk geroep van redding van het eigendom, den godsdienst, de familie

---

1) In het distrikt van den heer Horner werden 10.270 volwassen mannelijke arbeiders in 181 fabrieken verhoord. Men vindt hun antwoorden in het aanhangsel van het fabrieksrapport voor het halfjaar dat eindigt Oktober 1848. Deze verhooren geven een goed materiaal ook in andere opzichten.

en de maatschappij! De arbeidersklasse werd overal vervolgd, in den ban gedaan, onder de «wet der verdachten» geplaatst. De heeren fabrickanten behoefden zich niet langer zoo te geneeren. Zij kwamen in openlijken opstand niet alleen tegen de wet van 10 uren, maar tegen de heele wetgeving, die sints 1833 de «vrije» uitzuiging der arbeidskracht eenigermate trachtte te beteugelen. Het was een Proslavery opstand in miniatuur, gedurende meer dan twee jaar gevoerd met terroristische energie en cynische brutaliteit, beiden te goedkoop naarmate de rebelsche kapitalist niets riskeerde dan de huid zijner arbeiders.

Tot juist begrip van het volgende moet men zich herinneren, dat de fabriekswet van 1833, 1844 en 1847 alle drie kracht van wet hebbende, voor zooverre de eene niet de andere amendeert, dat geen dezer den arbeidsdag van den mannelijken arbeider boven 18 jaar beperkt en dat sints 1833 de 15-urige periode van half zes 's ochtends tot half negen 's avonds de wettelijke «dag» bleef, binnen welken eerst de 12-urige, later de 10-urige arbeid voor jonge personen en vrouwen verricht moest worden onder de voorgeschreven voorwaarden.

De fabrickanten begonnen hier en daar met ontslag van een deel, soms de helft, van de jonge personen en arbeidsters in hun dienst en herstelden daarentegen den bijna verdwenen nachtarbeid onder de volwassene mannelijke arbeiders. Zij riepen: de wet van 10 uren liet hun geen andere keuze.

De tweede stap had betrekking op de wettelijke tijden der maaltijden. Hooren wij de fabrieksinspekteurs: «sints de beperking der arbeidsuren op 10 beweren de fabrickanten, ofschoon zij hun meening praktisch nog niet doorzetten tot de uiterste konsekwentie dat als b. v.

van 9 uur 's morgens tot 7 uur 's avonds wordt gewerkt, zij voldoen aan de wettelijke bepalingen wanneer zij 1 uur voor den maaltijd vóór 9 uur 's ochtends en een half uur na 7 uur 's avonds, dus $1\frac{1}{2}$ uur geven. In sommige gevallen staan zij nu een half uur toe voor middageten, maar staan er daarentegen op, dat zij in 't geheel niet verplicht zijn eenigen tijd van de $1\frac{1}{2}$ uur in te ruimen binnen den 10urigen arbeidsdag. De heeren fabrikanten beweren dus, dat de pijnlijk nauwkeurige bepalingen der wet van 1844 omtrent de maaltijden aan de arbeiders alleen het verlof gaven om vóór hun komst in de fabriek en na het vertrekken uit de fabriek, dus thuis, te eten en te drinken! En waarom zouden de arbeiders hun middageten ook niet vóór 9 uur 's ochtends gebruiken? De kroonjuristen beslisten echter dat de voorgescreven maaltijden gegeven moesten worden gedurende den werkelijken arbeidsdag en dat het onwettelijk was om 10 uren na elkaar van 9 uur 's morgens tot 7 uur 's avonds zouden ophouden."

Na deze gemoedelijke demonstratie begon het kapitaal zijn opstand door een stap, die overeenkwam met de letter der wet van 1844 en dus wettig was.

De wet van 1844 verbood wel dat kinderen van 8 tot 13 jaar, die vóór 12 uur 's middags gebruikt worden, wederom na 1 uur 's middags in dienst komen. Maar zij regelde in geenerlei wijze den $6\frac{1}{2}$ urigen arbeid van kinderen, wier werktijd begon om 12 uur 's middags of later! Achtjarige kinderen konden dus, als zij den arbeid begonnen om 12 uur 's middags, gebruikt worden van 12 tot 1 uur, dat is 1 uur, van 2 tot 4 uur dat is 2 uur en van 5 tot half negen uur dat is $3\frac{1}{2}$ uur, te zamen de wettelijke $6\frac{1}{2}$ uur. Of nog beter. Om hun gebruik te regelen naar den arbeid van volwassen mannelijke arbeiders tot half negen uur 's avonds, be-

hoefden de fabrikanten geen werk te geven vóór 2 uur 's middags en konden zij hen dan onafgebroken in de fabriek houden tot half negen uur 's avonds. •En uitdrukkelijk wordt toegestaan, dat nu tengevolge van de inheligheid der fabrikanten, om hun machines langer dan 10 uur te laten loopen, in Engeland is ingeslopen om acht- tot dertienjarige kinderen van beide geslachten na verwijdering van alle jonge personen en vrouwen uit de fabriek alleen met de volwassen mannen tot half negen uur 's avonds te laten arbeiden.” Arbeiders en fabrieksinspekteurs protesteerden op hygiënische en moreele gronden. Maar het kapitaal antwoordde:

mijne daden komen
op mijn hoofd! ik eisch mijn recht,
de boete en ten uitvoeruitlegging van de overeenkomst 1)

Waarlijk waren volgens statistieke opgaven aan het parlement van 26 Juli 1850 ondanks alle protesten op 15 Juli 1850 in 275 fabrieken 3742 kinderen aan die

---

1) Om deze beide aanhalingen uit Shakespeare's „Koopman van Venetië" goed te begrijpen, moet men weten dat in bovengenoemd stuk de jood Shylock geld leende tegen een schriftelijke overeenkomst, waarin bepaald werd, dat als het geld niet op den bepaalden tijd werd betaald, hij (Shylock) het recht zou hebben om een heel pond vleesch te snijden uit het lichaam van den schuldenaar uit welk deel hij zulks wil. Later staat Shylock op zijn recht en verlangt de uitvoering der overeenkomst. Porzia, verkleed als rechter, geeft hem gelijk en beveelt de borst te ontblooten, omdat Shylock het verlangt. Men kent den afloop. Shylock mag wel een pond vleesch volgens de overeenkomst uit het lichaam snijden, maar, zegt de rechter, zonder een druppel bloed te vergieten, want daarvan spreekt de overeenkomst niet. Doet hij dat, dan vervalt zijn goed aan den staat. En zoo wordt hij gestraft voor het staan op de letter der wet.

regeling onderworpen. 1) Nog niet genoeg. Het arendsoog van het kapitaal ontdekte, dat de wet van 1844 geen 5 uren arbeid des voormiddags zonder rusttijd van minstens 30 minuten toestaat, maar niets dergelijks bepaalt voor den arbeid des namiddags. Het eischte daarom het genot, om 8jarige kinderen onophoudelijk van 2 tot half negen uur 's avonds niet alleen te laten werken, maar zelfs honger te laten lijden!

ja, zijn borst,

zoo zegt de overeenkomst.

Dit vastklemmen aan de wet van 1844 op de manier van Shylock, voor zoover zij den kinderarbeid regelt, moest echter alleen een openbaar verzet tegen diezelfde wet tot stand brengen, voor zooverre zij den arbeid regelt van „jonge personen en meisjes.” Men herinnert zich dat de afschaffing van het valsche „relaisstelsel” hoofddoel en hoofdinhoud dier wet vormde. De fabriekanten begonnen hun verzet met de eenvoudige verklaring, dat die deelen der wet van 1844, die het willekeurig gebruik van jonge personen en meisjes in willekeurige kortere deelen van den 15urigen fabrieksdag verbieden, „vergelijkerwijze onschuldig” gebleven waren, zoolang de arbeidsdag was beperkt op 12 uur. Onder de wet

---

1) De natuur van het kapitaal blijkt dezelfde zoowel in zijn onontwikkelde als in zijn ontwikkelde vormen. In het wetboek, dat onder den invloed van de slavenhouders kort vóór het uitbreken van den Amerikaanschen burgeroorlog tot invoering kwam in Nieuw-Mexiko, staat: „de arbeider, voor zoover de kapitalist zijn arbeidskracht gekocht heeft, is zijn (nl. des kapitalisten) geld.” Deze beschouwing was gangbaar bij de Romeinsche patriciërs. Het geld, dat zij voorschoten aan den plebejischen schuldenaar, had zich door middel zijner levensmiddelen veranderd in het vleesch en bloed van den schuldenaar. Dit vleesch en bloed was dus hun geld. Vandaar de Shylocksche wet der 10 tafelen! Linguets hypothese, dat de patricische schuldeischers van tijd tot tijd aan gene zijde van den Tiber feestmalen hielden met gekocht vleesch van schuldenaars, willen wij ter zijde laten.

van 10 uren waren zij ondragelijk hard. Zij toonden dus aan de inspecteurs op de koelbloedigste wijze aan dat zij zich moesten heenzetten over de letter der wet en op eigen verantwoording het oude stelsel weer invoeren. 1) Dit was in het belang der arbeiders zelve, die er slecht bijvoeren, »om hun hoogere loonen te kunnen betalen.» Het was het eenig mogelijke plan, om onder de wet van 10 uur de industriele suprematie van Groot-Brittannië te behouden.» »Het moge moeilijk zijn, om onregelmatigheden te ontdekken onder het relaisstelsel, maar wat beteekent dat? Moet het groote fabrieksbelang van dit land behandeld worden als iets van ondergeschikt belang, om de fabrieksinspecteurs en onderinspecteurs een beetje meer moeite te besparen?»

Al die uitvluchten hielpen niets. De fabrieksinspecteurs gingen den gerechtelijken weg op. Spoedig echter werd de minister van Binnenlandsche zaken, sir George Grey overladen met zulk een massa adressen van fabrickanten, dat hij in een circulaire van 5 Augustus 1848 bepaalde: »in 't algemeen niet in te grijpen wegens afwijking van de letter der wet, zoo dikwijls het relaisstelsel niet met bewijzen wordt misbruikt, om jonge personen en meisjes meer dan 10 uur te laten arbeiden.» Hierna stond de fabrieksinspecteur Stuart het zoogenaamde aflossingstelsel gedurende de 15urige periode van den fabrieksdag toe voor heel Schotland, waar het spoedig weer op de oude wijze tierde. De Engelsche fabrieksinspecteurs daarentegen verklaarden dat de minister geen diktatoriale macht bezat tot opheffing van wetten en gingen voort met gerechtelijke vervolgingen tegen de Proslavery rebellen (fabrickanten, die zich niet hielden aan de wetten).

1) Zoo o. a. de filantroop Ashworth in een kwakerachtigen, misselijken brief aan Leonhard Horner.

Waartoe het oproepen voor het gerecht, zoodra de rechtbanken, de county magistrates, 1) vrijspraken? In deze rechtbanken zaten de heeren fabrikanten als rechters over zichzelf. Een enkel voorbeeld. Zekere Eskrigge, een katoenspinner van de firma Kershaw, Leese & Co. had aan den fabrieksinspekteur het plan voorgelegd van een bepaald relaisstelsel voor zijn fabriek. Toen er afwijzend op werd beschikt, bleef hij een afwachtcnde houding aannemen. Enkele maanden later stond zekere Robinson, ook katoenspinner en zoo al niet de Vrijdag, dan toch de bloedverwant van Eskrigge, terecht voor de rechtbank te Stockport wegens de invoering van het relaisstelsel, dat door Eskrigge was bedacht. Vier rechters, waaronder drie katoenspinners en onder hen diezelfde Eskrigge, zaten daar om te oordeelen. Eskrigge sprak Robinson vrij en verklaarde nu, dat wat recht was voor Robinson, ook billijk is voor Eskrigge. Steunende op zijn eigen rechtsgeldige beslissing voerde hij dadelijk het stelsel in zijn eigen fabriek in. Zeker was reeds de samenstelling dezer rechtbanken een opentlijke wetsverkrachting. »Deze soort van gerechtelijke grappen,» zegt de inspekteur Howell, »vraagt om een heilmiddel . . . één van beiden toch: of de wet past voor deze vonnissen of laat het berechten door een minder gebrekkige rechtbank, die haar uitspraken richt naar de wet . . . Hoe ziet men in zulke gevallen reikhalzend uit naar een betaalden rechter!»

De kroonjuristen verklaarden den wetsuitleg van de wet van 1848, door de fabrikanten gegeven, voor onzinnig, maar de redders der maatschappij lieten zich daardoor niet van 't spoor brengen. Leonhard Horner schreef: »nadat ik getracht heb door 10 vervolgingen

¹⁾ Een soort onbetaalde vrederechters uit de notabelen der graafschappen. Indedaad de patrimoniaalrechtbanken der heerschende klassen.

in 7 verschillende plaatsen gehoorzaamheid aan de wet af te dwingen en slechts in één geval door den magistraat ondersteund werd, houd ik verdere vervolgingen wegens ontduiking der wet voor nutteloos. Dat deel der wet, dat ten doel had eenvormigheid in het aantal arbeidsuren te brengen, bestaat niet meer in Lancashire. Ook bezit ik met mijn onderagenten in 't geheel geen middel om ons te verzekeren, dat op fabrieken waar het zoogenaamde relaisstelsel heerscht, jongelieden en vrouwen niet langer dan 10 uur mogen werken... Op het einde van April 1849 werkten reeds 118 fabrieken in mijn distrikt volgens die methode en het aantal dezer neemt in den laatsten tijd verbazend toe. Over 't algemeen werken zij nu 13 $\frac{1}{2}$ uur, van 6 uur 's morgens tot half negen 's avonds."

Reeds in December 1848 bezat Leonhard Horner een lijst van 65 fabrikanten en 29 bazen, die als uit één mond verklaarden, dat geen stelsel van toezicht in staat was om onder het relaisstelsel het sterkste overwerken te verhinderen. Nu eens werden diezelfde kinderen en jongelieden uit de spinkamer naar de weefkamer enz., dan weer gedurende 15 uren, uit de eene fabriek naar de andere geschoven. Hoe een stelsel te verbeteren dat het woord aflossing misbruikt om de handen in eindelooze menigvuldigheid als kaarten door elkaar te schudden en de arbeidsuren en rusttijd voor de verschillende personen dagelijks zoo te verschuiven, dat een en hetzelfde assortiment handen nooit terzelfder plaats op denzelfden tijd samenwerkt."

Maar geheel afgezien van werkelijk overwerken was dit zoogenaamde relaisstelsel een produkt der fantasie van het kapitaal, gelijk Fourier haar nooit heeft overtroffen in zijn humoristische schetsen der *courtes séances*" (korte werktijden), alleen dat de aantrekking van den

arbeid veranderd was in de aantrekking van het kapitaal. Men vergelijke die fabriekanten-plannen, die de goede pers prees als een voorbeeld van hetgeen een verstandige graad van zorgvuldigheid en methode kan volbrengen." Het arbeiderspersoneel werd meermalen verdeeld in 12 tot 14 rubrieken, die zelve haar bestanddeelen wederom bestendig verwisselden. Gedurende de 15-urige periode van den fabrieksdag trok het kapitaal den arbeider nu eens voor 30 minuten, dan voor 1 uur aan en stootte hem dan weer af, om hem op nieuw naar de fabriek te trekken en uit de fabriek te stooten, hem heen en weer sleurend in verdeelde stukken tijd, zonder ooit hem los te laten, totdat de 10-urige arbeid vol is. Evenals op het tooneel hadden hier dezelfde personen bij afwisseling op te treden in de verschillende tooneelen der verschillende bedrijven. Maar evenals een tooneelspeler gedurende den geheelen duur van het drama behoort aan het tooneel, evenzoo behoorden de arbeiders nu gedurende 15 uren aan de fabriek, niet daarbij gerekend den tijd, om er heen of er uit naar huis te gaan. De rusttijden veranderden zoo in uren van gedwongen lediggang, waardoor de jonge arbeiders gedreven werden naar de kroeg en de jonge arbeidsters naar het bordeel. Bij elke nieuwe kunstgreep die de kapitalist dagelijks bedacht om zijn machines zonder vermeerdering van personeel 12 of 15 uren aan den gang te houden, moest de arbeider zijn maaltijd inbrokkelen nu in dit stuk tijd, dan in dat. Ten tijde der agitatie van 10 uren schreeuwden de fabriekanten dat die arbeiders-rommel vroeg om een werkdag van 10 uren, in de verwachting dat zij in dien tijd het loon zouden krijgen van 12 uren arbeid. Nu keerden zij de medaille om. Zij betaalden het arbeidsloon van 10 uren voor het gebruik der arbeidskracht gedurende 12 en 15 uur. Dit was des poedels kern,

de uitleg der 10-urenwet door de fabrikanten! Het waren diezelfde zalvende vrijhandelaars, die in menschenliefde deden, die den arbeiders 10 volle jaren, gedurende de agitatie tegen de korenwetten, voorrekenden dat bij den vrijen invoer van koren een arbeid van 10 uren voldoende was met het oog op de middelen der Engelsche industrie om de kapitalisten rijk te maken.

De twee-jarige strijd van het kapitaal werd eindelijk bekroond door het vonnis van een der 4 hoogste gerechtshoven in Engeland, het Court of Exchequer, dat in een geval, ter zijner beslissing gegeven, op 8 Februari 1850 uitmaakte dat de fabrikanten wel is waar handelden tegen den duidelijken zin van de wet van 1844, maar deze wet zelve sommige woorden bevatte, waardoor zij allen zin verloor. »Door deze beslissing was de wet van 10 uren afgeschaft.» Een massa fabrikanten, die tot hiertoe het relaisstelsel voor jongelieden en arbeidsters hadden vermeden, grepen het nu met beide handen aan.

Met deze schijnbaar definitieve zegepraal van het kapitaal trad tevens een verandering in. De arbeiders hadden tot hiertoe een passieven, hoewel onbuigzamen en dagelijks vernieuwden tegenstand geboden. Nu protesteerden zij luide in dreigende meetings in Lancashire en Yorkshire. De 10-urenwet was louter kwakzalverij, parlementaire plagerij en heeft nooit bestaan! De fabrieksinspekteurs waarschuwden de regeering dringend en wezen erop hoe de klassenstrijd was gestegen tot een ongelooflijke hoogte. Zelfs een deel der fabrikanten morde: »door de elkaar tegensprekende beslissingen der magistraatspersonen heerscht een abnormale en anarchistische toestand. Een andere wet gold voor Yorkshire, een andere voor Lancashire, een andere in de onmiddellijke buurt daarvan. De fabrikant in de

groote steden kon de wet ontduiken, die op het land vond geen voldoende personeel voor het relaisstelsel en nog minder voor het verschuiven van de arbeiders uit uit de eene fabriek naar de andere, enz." En een gelijke exploitatie der arbeidskracht is het eerste menschenrecht van het kapitaal.

Onder deze omstandigheden kwam het tot een schikking tusschen fabrikanten en arbeiders, die parlementair werd bezegeld door een nieuwe toevoeging der wet op 5 Augustus 1850. Voor „jongelieden en meisjes" werd de arbeidsdag gedurende de 5 eerste werkdagen verhoogd van 10 tot 10½ uur en voor den Zaterdag verlaagd op 7½ uur. De arbeid moest plaats vinden tusschen 6 uur 's ochtends en 6 uur 's avonds 1) met een pauze van 1½ uur voor de maaltijden die gelijktijdig en volgens de bepalingen van 1844 moesten worden geregeld. Daardoor was het relaisstelsel voor goed op zijde gezet. Voor den kinderarbeid bleef de wet van 1844 van kracht.

Eén soort fabrikanten wist zich ditmaal evenals vroeger afzonderlijke heerenrechten te verzekeren op de kinderen der proletariërs. Het waren de zijdefabrikanten. In 1833 hadden zij gedreigd: „als men hun de vrijheid ontnemt om kinderen van elken leeftijd dagelijks 10 uren te gebruiken, dan zou men de fabrieken sluiten." Het was hun onmogelijk om een voldoende aantal kinderen boven de 13 jaar te koopen. Zij wisten dat voorrecht af te dwingen. Het voorwendsel bleek later bij onderzoek een leugen te zijn, wat echter niet bellette om gedurende 10 jaar uit het bloed van kleine kinderen die tot het verrichten van hun arbeid op stoelen moesten gezet worden, dagelijks 10 uren zijde

---

1) Des winters kan de tijd ook gesteld worden van 7 tot 7 uur.

te spinnen. De wet van 1844 „berooft“ hen wel van de „vrijheid“, om kinderen beneden 11 jaar langer dan 6½ uur te laten werken maar schonk hun het voorrecht om kinderen tusschen 11 en 13 jaar dagelijks 10 uur te gebruiken en kasseerde den schooldwang, die voor andere fabriekskinderen was voorgeschreven. Ditmaal onder het voorwendsel: „de fijnheid van het weefsel vereischte een vlugheid van vingers die alleen verkregen kon worden door het vroeg betreden der fabriek.“ Wegens de fijne vingers werden de kinderen geheel geslacht evenals het hoornvee in Zuid-Rusland ter wille van hun huid en vet. Eindelijk werd in 1850 het voorrecht, dat in 1844 was verleend, beperkt tot de departementen van zijde twijnen en haspelen, hier echter tot schavergoeding voor het van zijn „vrijheid“ beroofd kapitaal, de arbeidstijd voor kinderen van 11 tot 13 jaar verhoogd van 10 tot 10½ uur. Het voorwendsel was: „de arbeid in zijdefabrieken was gemakkelijker dan in andere fabrieken en in geen opzicht zoo nadeelig voor de gezondheid.“ Officieele onderzoeken der geneesheeren bewezen later, dat omgekeerd „de gemiddelde sterfte in de zijdedistrikten buiten verhouding hoog was en onder het vrouwelijk deel der bevolking zelfs hooger dan in de katoendistrikten van Lancashire.“ 1) Ondanks het halfjaarlijks terugkeerend protest der fabrieksinspekteurs duurt dit misbruik aldaar tot heden voort.

De wet van 1850 veranderde slechts voor „jongelieden

1) Over het algemeen is de fabrieksbevolking, die aan de fabriekswetten onderworpen is, fysiek veel verbeterd. Alle getuigenissen van geneesheeren stemmen dienaangaande overeen en eigen ervaring heeft mij dit bevestigd. Toch afgezien van het zeer groote sterftecijfer voor kinderen in de eerste levensjaren toonen de officieele berichten van dr. Greenhow den ongunstigen gezondheidstoestand der fabrieksdistrikten in vergelijking met de „landbouwdistrikten met

en meisjes" den 15 uren werktijd van half zes 's morgens tot half negen 's avonds in den 12 uren van 6 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds. Dus niet voor kinderen, die altijd nog een half uur vóór het begin en 2½ uur na het einde van deze periode gebruikt mochten worden, ofschoon de geheele duur van werkzaamheid niet langer mocht zijn dan 6½ uur. Gedurende de discussie der wet werd aan het parlement door de fabrieksinspekteurs een statistiek gegeven over de schaamteloze misbruiken. Tevergeefs! op den achtergrond loerde het plan, om den arbeidsdag van volwassene arbeiders met behulp der kinderen in de goede jaren weer te brengen op 15 uren. De ervaring der drie volgende jaren toonde, dat zulk een poging moest afstuiten op den tegenstand der volwassene mannelijke arbeiders. De wet van 1850 werd daarom in 1853 eindelijk aangevuld door het verbod „om kinderen 's morgens vroeger en 's avonds later dan de jongelieden en vrouwen te gebruiken." Van nu aan regelde de fabriekswet van

normale gezondheid." Ten bewijze de volgende tabel nit een bericht van 1861.

Procentsgewijze aantal volwassen mannen in de fabriek.	Sterftecijfer we- gens longaan- doening per 100.000 man.	Distrikt.	Sterftecijfer we- gens longaan- doening per 100.000 vrouw.	Procentsgewijze aantal volwas- sen vrouwen in de fabriek.	Soort van vrou- welijken arbeid.
14.9	598	Wigan	644	18.0	katoen
42.6	708	Blackburn	734	34.9	—
37.3	547	Halifax	564	20.4	sajet
41.9	611	Bradford	603	30.0	—
31.0	691	Macclesfield	804	26.0	zijde
14.9	588	Leek	705	17.2	—
36.6	721	Stoke-upon-Trent	665	19.3	aardewerk
30.4	726	Woolstanton	727	13.9	—
	305	Acht gezonde landbouwdistrikten	340		

1850 met enkele uitzonderingen den arbeidsdag van alle arbeiders ¹⁾ in de takken der industrie, waarop zij toepasselijk was. Sints de uitvaardiging der eerste fabriekswet was nu een halve eeuw voorbijgegaan.

Door de wet op de katoendrukkerijen, enz. van 1845 ging de fabriekswetgeving over haar oorspronkelijke sfeer heen. De onwil, waarmede het kapitaal deze nieuwe „buitensporigheid” toeliet, spreekt uit elken zin der wet! Zij beperkt den arbeidsdag voor kinderen van 8 tot 13 jaar en voor meisjes op 16 uren, tusschen 6 uur 's morgens en 10 uur 's avonds zonder eenige wettelijke bepaling voor maaltijden. Zij staat mannelijke arbeiders boven 13 jaar toe dag en nacht, naar welgevallen te werken. ²⁾ Het is een parlementair miswas.

Toch had het beginsel overwonnen door de zegepraal in de groote industrietakken, die het eigenaardig produkt zijn van de moderne produktiewijze. Haar wondervolle ontwikkeling van 1853—1860, hand aan hand gaande met de fysieke en moreele wedergeboorte der fabrieksarbeiders, opende het oog der meest ver-

---

¹⁾ In de jaren van den hoogsten bloei van de Engelsche katoenindustrie, 1859 en '60 trachtten eenige fabrickanten door het lokaas van hooger loon voor extratijd de volwassene mannelijke arbeiders enz. te krijgen tot verlenging van den arbeidsdag. De Hand-Mule spinners en Self-actor-Minders maakten een einde aan dit experiment door een gedenkschrift aan hun patroons, waarin o. a staat: „ronduit gezegd is ons leven ons tot een last en zoolang wij bijna 2 dagen per week (20 uren) langer zijn geketend aan de fabriek dan de andere arbeiders, gevoelen wij ons als de Heloten van het land en verwijten wij onszelven dat wij een stelsel vereeuwigen, dat onszelven en onze nakomelingen fysiek en moreel schade toebrengt . . . Daarom deelen wij eerbiedig mede, dat wij van Nieuwjaar af geen minuut meer dan 60 uren wekelijks van 6 uur tot 6 uur met aftrek van de wettelijke schafttijden van 1½ uur zullen werken.”

²⁾ Kinderen van 8 jaar en daarboven zijn werkelijk van 6 uur 's ochtends tot 9 uur 's avonds gedurende het laatste halfjaar 1857 in mijn distrikt gebruikt.

stokten. De fabrikanten zelfs, aan wie de wettelijke grens en regeling van den arbeidsdag stap voor stap was afgedwongen door een burgerkrijg van een halve eeuw, wezen pralend op het contrast met het gebied der „vrije” exploitatie in andere takken. 1) De Fariseën der „staat-huishoudkunde maakten nu de erkenning van de noodzakelijkheid van een wettelijk geregelden arbeidsdag uit voor de karakteristieke overwinning van hun „wetenschap.” Men begrijpt gemakkelijk, dat nadat de fabrieksmagnaten zich geschikt hadden in het onvermijdelijke, de weerstandskracht van het kapitaal gradueel afnam, terwijl tevens de aanvallende kracht der arbeidersklasse toenam met het aantal bondgenooten in die lagen der maatschappij, die er niet onmiddellijk belang bij hadden. Van daar dat vergelijkenderwijze de vooruitgang sinds 1860 snel was.

De ververijen en bleekerijen 2) werden in 1860, de

1) Zoo een brief van E. Potter in den Times van 24 Maart 1863. De Times herinnert hem aan het verzet der fabrikanten tegen de wet van 10 uren.

2) De wet op de bleekerijen en ververijen van 't jaar 1860 bepaalt, dat de arbeidsdag op 1 Augustus 1861 voorloopig op 12, op 1 Augustus 1862 definitief op 10 uren, d. w. z. 10½ uur voor werkdagen en 7½ uur voor Zaterdag is bepaald. Toen nu het slechte jaar 1862 aanbrak, herhaalde zich de oude grap. De fabrikanten dienden adressen in bij het parlement om voor één jaar nog toe te laten het gebruik van jongelieden en meisjes gedurende 12 uren . . . „Bij den tegenwoordigen toestand van zaken (ten tijde van de katoenkrisis) is het een groot voordeel voor de arbeiders, als men hun toestaat om dagelijks 12 uur te arbeiden en zooveel arbeidsloon als mogelijk is er uit te slaan.” Het was reeds gelukt om in dien zin een wet in het Lagerhuis te brengen. Zij viel ten gevolge van de agitatie der arbeiders in de Schotsche bleekerijen. Door de arbeiders zelven geslagen, in wier naam men voorgaf te spreken, ontdekte het kapitaal nu, met behulp van juridische brillen, dat de wet van 1860 evenals alle parlamentsakten tot „bescherming van den arbeid” was samengesteld uit zinverwarrende woorden en een voorwendsel gaf om de „calenderers” en „finishers” buiten te sluiten van de toepassing. De Engelsche rechtspraak, steeds de getrouwe dienaar van het kapitaal, sanktioneerde door het hof der „Common Pleas”, de sofistij. Dit verschafte groote ontevredenheid onder

kantfabrieken en kousenmakerijen in 1861 onderworpen aan de wet van 1850. Ten gevolge van het eerste rapport der „kommissie betreffende den arbeid van kinderen” in 1863, deelden de aardewerkfabrieken (niet alleen de pottbakkerijen), de luciferfabrieken, slaghoed- en patroonfabrieken, tapijtfabrieken, katoenzijde-weverijen (fustian cutting) en talrijke anderen, die onder de uitdrukking „finishing” (laatste toebereiding) worden samengevat in hetzelfde lot. In 1863 werden de „bleekerij in de open lucht”¹⁾ en de bakkerij onder een afzonderlijke wet

de arbeiders en het is zeer betreuenswaardig, dat de duidelijke bedoeling der wetgeving verijdeld is onder voorwendsel van een gebrekkige woordbepaling.”

¹⁾ De „bleekers in de open lucht” hadden zich onttrokken aan de wet van 1860 door de leugen, dat zij 's nachts geen vrouwen lieten werken. Die leugen werd ontdekt door de fabrieksinspekteurs en tegelijkertijd werd het parlement door adressen van arbeiders beroofd van zijn zwevende voorstellingen van „bleekerij in de open lucht.” In deze bleekerij had men droogkamers met een temperatuur van 90 tot 100 graden Fahrenheit, waarin voornamelijk meisjes werkten. Afkoelen (cooling) is de technische uitdrukking voor haar gaan uit de droogkamer in de open lucht, „15 meisjes in de droogkamers. Hitte 80 tot 90 graden voor linnen, 100 graden en meer voor cambrics (soort van neteldoek). 12 meisjes strijken en leggen de cambrics, enz. op in een kleine kamer van ongeveer 10 vierkante voeten in het midden waarvan zich een gesloten oven bevindt. De meisjes staan om den oven, die een vreeselijke hitte afgeeft en de cambrics snel droogt voor de strijksters. Het aantal uren voor deze handen is onbepaald. Als er werk is, arbeiden zij tot 9 of 12 uur 's nachts vele dagen achter elkaar.” Een geneesheer verklaart: „voor het afkoelen zijn geen afzonderlijke uren toegestaan, maar wanneer de temperatuur te ondragelijk wordt of de handen der arbeidsters vuil zijn van 't zweet, dan is 't haar toegestaan een paar minuten weg te gaan . . . Mijn ervaring in de behandeling van ziekte bij deze arbeidsters dwingt mij te konstateeren, dat haar gezondheidstoestand verre beneden dien der katoenarbeidsters staat (en het kapitaal had ze in een adres aan het parlement in de trant van Rubens afgeschilderd als overgezond!) De meest gewone ziekten zijn: phtisis, bronchitis, uterinziekten, hysteric in den afschuwelijksten vorm en rheumatisme. Dezen komen allen, zooals ik geloof, direkt of indirekt voort uit de overmatig heete lucht der kamers en het gebrek aan behoorlijke kleeding, om zich des winters bij het naar huis gaan te beschutten voor de koude en vochtige atmos-

opgenomen, waarbij de arbeid van kinderen, jongelieden en vrouwen 's nachts, (van 8 uur 's avonds tot 6 uur 's ochtends) in den eersten tak en het gebruik van bakkersgezellen beneden 18 jaar tusschen 9 uur 's avonds en 5 uur 's ochtends in den tweeden verboden wordt. Op de latere voorstellen der kommissie om alle belangrijke takken van nijverheid, behalve landbouw, mijnen en verkeersmiddelen, te bedreigen met berooving der »vrijheid», komen wij later terug. 1)

feer." De fabrieksinspektors merken naar aanleiding van de wet van 1863, die is afgedwongen aan de joviale »bleekers in de open lucht» op: »deze wet is niet alleen mislukt in de bescherming der arbeiders, waarom het te doen was . . . zij is zoodanig geformuleerd, dat de bescherming pas plaats heeft, zoodra men kinderen en meisjes na 8 uur 's avonds snapt bij den arbeid en zelfs dan is de voorgeschreven methode om het te bewijzen zoo moeilijk, dat bezwaarlijk straf kan volgen." Verder: »als een wet met humane en op de opvoeding gerichte doeleinden is zij geheel mislukt. Men zal het toch moeilijk humaan kunnen noemen, om vrouwen en kinderen toe te staan of, wat op hetzelfde neerkomt, te dwingen om dagelijks 14 uren, met of zonder maaltijden, zooals het uitkomt en misschien nog langer te werken, zonder acht te slaan op leeftijd of geslacht en zonder te letten op de maatschappelijke gebruiken der families uit de buurt, waarin de bleekerijen zijn."

1) Sints 1866 is er weer een reaktie ingetreden.

HOOFDSTUK VII.

De strijd om den Normalen Arbeidsdag. Terugwerking der Engelsche Fabriekswetgeving op andere landen.

De lezer herinnert zich, dat het produceeren van meerwaarde de inhoud en het doel is van de kapitalistische produktie, afgezien van de verandering van produktiewijze, die op eenigerlei wijze voortkomt uit de onderworpenheid van den arbeid onder het kapitaal. Hij herinnert zich, dat op het tot hiertoe ontwikkelde standpunt alleen de zelfstandige en daardoor wettelijk mondighe arbeider als warenverkooper kontrakteert met den kapitalist. Als dus in onze geschiedkundige schets aan de eene zijde de moderne industrie een hoofdrol speelt en aan de andere de arbeid van fysiek en rechtens onmondigen, dan is voor ons de eene slechts de afzonderlijke sfeer en de andere slechts een bijzonder treffend voorbeeld van uitzuiging van den arbeid. Zonder vooruit te loopen op de latere ontwikkeling volgt uit den samenhang der geschiedkundige feiten:

1°. In de industrieën, die gerevolutioneerd zijn door water, stoom en machine, in deze eerste scheppingen der moderne produktiewijze, katoen-, wol-, vlas-, zijdespinnerijen en weverijen wordt het drijven van het kapitaal, om den arbeidsdag onbeperkt te verlengen, allereerst bevredigd. De veranderde materiele produktiewijze en de dienovereenkomstig veranderde sociale verhoudingen der producenten zijn eerst de oorzaak van de onmatige exploitatie en roepen daarna als tegenstelling de maatschappelijke kontrôle in het leven, waardoor de

arbeidsdag met zijn schafttijden wettelijk beperkt, geregeld en geuniformeerd wordt. Deze kontrôle schijnt daarom gedurende de eerste helft der XIX eeuw slechts een wetgeving bij uitzondering. Zoodra zij het gebied der nieuwe produktiewijze veroverd had, bevond men dat intusschen niet alleen vele andere takken van produktie waren gekomen onder het eigentlijke fabrieksstelsel, maar dat handwerken met min of meer verouderde bedrijfswijze, zooals pottbakkerijen, glasblazerijen, enz., dat oudmodische handwerken zooals de bakkerij en eindelijk zelfs de zoogenaamde huisarbeid, zooals spijkermaken enz., sinds lang evenzeer als de fabriek op kapitalistische wijze geëxploiteerd werden. De wetgeving was dus gedwongen haar karakter van uitzondering langzamerhand te laten varen, of elk huis, waar men werkt, naar welgevallen te verklaren tot een fabriek.

2°. De geschiedenis der regeling van den arbeidsdag in enkele takken, de nog voortduurende strijd om deze regeling in anderen, bewijzen duidelijk, dat de op zichzelf staande arbeider, de arbeider als "vrij" verkooper zijner arbeidskracht, op zekeren trap der kapitalistische produktie zonder tegenstand het onderspit delft. Het verkrijgen van een normalen arbeidsdag is dus het produkt van een langdurigen, min of meer geheimen burgeroorlog tusschen de klasse der kapitalisten en die der arbeiders. Daar de strijd begonnen werd binnen den kring der moderne industrie, is Engeland ook het geboorteland daarvan. De Engelsche fabrieksarbeiders waren niet alleen de prijsvechters der Engelsche, maar der moderne arbeidersklasse in het algemeen, gelijk ook haar theoretici het eerst den handschoen toewierpen aan de theorie van het kapitaal. 1) De wijsgeer-fabrikant Ure noemt

1) België, het modelland voor het liberalisme van het vasteland, goont dan ook geen spoor van deze beweging. Zelfs in de kolen- en

het dan ook een onuitwischbaren smaad voor de Engelsche arbeidersklasse, dat zij de "slavernij der fabriekswet" schreef op haar banier tegenover het kapitaal, dat mannelijk streed voor "geheele vrijheid van den arbeid". 1)

Frankrijk volgde het voorbeeld van Engeland. De Februari-revolutie bracht de wet van 12 uren, 2) die veel gebrekiger is dan het Engelsche origineel. Toch bezit de Fransche revolutionaire methode ook haar eigenaardige voordeelen. Met één slag schrijft zij aan alle

---

metaalmijnen werden arbeiders van beiderlei geslacht en van elken leeftijd met volkomen "vrijheid" gebruikt. Daarbij komt een lager arbeidsloon voor de uitzuiging van rijpe en onrijpe arbeidskrachten, terwijl de hoeveelheid en de waarde aan uitvoer van kolen, ijzer, enz. ongeveer verdubbelde.

1) Toen Robert Owen, kort na het eerste decennium dezer eeuw, de noodzakelijkheid van een beperking van den arbeidsdag niet slechts in theorie voorstond, maar den werkdag van 10 uren in zijn fabriek te New-Lanark in de praktijk invoerde, werd dit als een kommunistisch droombeeld bespot, evenals zijn "verbinding van produktieven arbeid met de opvoeding der kinderen", evenals de door hem in 't leven groepen koooperatieve zaken der arbeiders. En nu is dat eerste droombeeld wet; het tweede neemt als officieele frase een plaats in alle fabriekswetten in en het derde dient reeds als dekmantel voor reaktionaire zwendelarijen.

2) In het Comptes Rendu van het Internationaal Statistiek Kongres te Parijs in 1855 staat: "de Fransche wet, die den duur van den dagelijkschen arbeid in fabriek en werkplaats beperkt tot 12 uur, begrenst dezen arbeid niet binnen bepaalde vaste tijden, terwijl alleen voor den kinderarbeid de tijd tusschen 5 uur 's morgens en 9 uur 's avonds is voorgeschreven. Daardoor neemt een deel der fabriekanten het recht, dat hem door dit noodlottig zwijgen is gegeven, om dag aan dag, misschien met uitzondering der Zondagen, zonder ophouden te laten werken. Zij gebruiken daarvoor twee ploegen van arbeiders, die geen van beiden langer dan 12 uren werken, maar het werk der inrichting duurt dag en nacht. De wet is gehandhaafd, maar ook de humaniteit"? Behalve den "verwoestenden invloed van den nachtarbeid op het menschelijk organisme" wordt ook de nadruk gelegd op den "noodlottigen invloed van het nachtelijk samenzijn van beide geslachten in dezelfde flauw verlichte werkplaatsen".

werkplaatsen en fabrieken zonder onderscheid dezelfde grenzen voor van den werkdag, terwijl de Engelsche wetgeving nu op dit punt, dan op dat, met tegenzin wijkt voor den druk der verhoudingen en best op weg is, om een nieuwen juridischen rattenkoning uit te broeien. 1) Aan den anderen kant proklameert de Fransche wet in beginsel, wat in Engeland alleen voor kinderen, onmondigen en vrouwen veroverd en pas onlangs als algemeen recht in aanmerking genomen is. 2)

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika bleef elke zelfstandige arbeidersbeweging verlamd, zoolang de slavernij in een deel der republiek bestond. De arbeid in blanken huid kan zich aldaar niet emancipeeren, waar hij in zwarten huid gebrandmerkt is. Maar uit den dood der slavernij ontsproot dadelijk een nieuw en verjongd leven. De eerste vrucht van den burgeroorlog was de agitatie voor den arbeidsdag van 8 uren, die zich met de zevenmijls laarzen van den lokomotief uitbreidde van den Atlantischen Oceaan tot de stille Zuidzee, van Nieuw-Engeland tot Californië. Het algemeene arbeiderskongres te Baltimore (16 Augustus 1866) verklaart: „de eerste en groote eisch van heden, om den arbeid van dit land te bevrijden van de kapitalistische slavernij, is een wet, waarin een werkdag van 8 uur de normale arbeidsdag is in alle staten der Unie. Wij zijn besloten al onze macht in te spannen, totdat wij dit glorierijke

1) „Bijv. in mijn distrikt is in dezelfde fabrieksruimte dezelfde fabrickant bleeker en verver onder de wet op de bleekerij en ververij, drukker onder die op de drukkerij en finisher onder de „fabriekswet“. (Redgrave.)

Na optelling der verschillende bepalingen dezer wet en de daaruit voortvloeiende moeilijkheden, zegt Redgrave: „men ziet hoe moeilijk het moet zijn de voltrekking dezer drie wetten te verzekeren, als de fabrickant de wet belieft te ontduiken.“ Het eenige wat verzekerd is, dat zijn processen voor de heeren juristen!

2) De fabrieksinspekteurs zeggen: „deze bezwaren (van het kapitaal tegen de wettelijke beperking van den arbeidstijd) moeten vervallen

resultaat hebben bereikt. 1) Tegelijkertijd (begin September 1866) besloot het Internationale arbeiderskongres te Genève op voorstel van den generalen raad te Londen: „Wij verklaren de beperking van den arbeidsdag als een voorloopige voorwaarde, zonder welke alle andere pogingen tot emancipatie schipbreuk moeten lijden . . . Wij stellen 8 uren voor als de wettelijke grens van den arbeidsdag.”

Zoo bezegelt de arbeidersbeweging, die aan beide zijden van den Oceaan is ontstaan uit de produktieverhoudingen, het gezegde van den Engelschen fabrieksinspekteur Saunders: *verdere stappen tot hervorming der maatschappij zijn nooit met enig uitzicht op goeden uitslag te volvoeren, als niet vooraf de arbeidsdag beperkt en zijn voorgeschreven grens stiĳt gehouden wordt.*”

Men moet erkennen, dat onze arbeider anders te voorschijn komt uit het produktieproces dan hij erin kwam. Op de markt trad hij op als bezitter der waar „arbeidskracht”, tegenover andere warenbezitters, dus de eene warenbezitter tegenover den anderen. Het kontrakt, volgens hetwelk hij zijn arbeidskracht verkocht aan den kapitalist, bewees om zoo te zeggen, zwart op wit, dat hij in vrijheid beschikte over zichzelf. Na

voor het groote beginsel van de rechten van den arbeid . . . daar is een tijd waarop het recht van den meester op den arbeid van zijn werkman ophoudt en zijn tijd hemzelve toebehoort, zelfs al is er geen sprake van uitputting.”

1) „Wij, arbeiders van Dunkirk, verklaren dat de lengte van den arbeidstijd onder het hedendaagsche stelsel te groot is en den arbeider geen tijd laat tot ontwikkeling en ontspanning, hem veeleer in een toestand van knechtschap brengt, die weinig beter is dan de slavernij. Daarom besluiten wij dat 8 uren voor een werkdag voldoende zijn en wettelijk moeten vastgesteld worden, dat wij tot onze hulp een beroep doen op de pers, dien geweldigen hefboom . . . en allen, die deze hulp weigeren, beschouwen als vijanden der arbeidershervorming en arbeidersrechten.” (Besluiten van de arbeiders te Dunkirk, staat New-York, 1866.)

gesloten verkoop wordt ontdekt, dat hij „geen vrij agent” was, dat de tijd, waarvoor het hem vrijstaat zijn arbeidskracht te verkoopen, juist de tijd is waarvoor hij gedwongen is haar te verkoopen ¹⁾, dat indedaad zijn uitzuiger niet loslaat „zoolang nog één spier, één zenuw, één druppel bloed is uit te zuigen.” Ter „bescherming” tegen deze kwalen die zich als slangen om hen heen kronkelen, moeten de arbeiders de hoofden bijeensteken en als klasse een staatswet afdwingen, een oppermachtig maatschappelijk beletsel, dat hen zelfs verhindert om door vrijwillig kontrakt met het kapitaal zichzelf en hun geslacht tot dood en slavernij te verkoopen. ²⁾ In plaats van de pralende opsomming der „onvervreembare mensenrechten” treedt de bescheiden Magna Charta (grondwet) van een wettelijk beperkten arbeidsdag, die het „eindelijk duidelijk maakt, wanneer de tijd, dien de arbeider verkoopt, eindigt en wanneer de tijd die hem zelf toebehoort, begint.” ³⁾

---

¹⁾ „Deze handelingen (b. v. de manoeuvres van het kapitaal in 1848—50) hebben meer dan voldoende het bewijs geleverd voor de onwaarheid der bewering, die zoo dikwijls wordt opgedischt, dat arbeiders geen bescherming behoeven, maar beschouwd moeten worden als vrije agenten ten opzichte van het eenige eigendom dat zij bezitten, den arbeid hunner handen en het zweet van hun hoofd.” (Fabrieksrapport van 30 April 1850.) „Vrije arbeid, als hij zoo genoemd mag worden, vereischt zelfs in een vrij land den sterken arm der wet om hem te beschermen.” (Rapport van 31 Oktober 1864.) „Om toe te staan, wat hetzelfde is als te dwingen . . . dat zij 14 uren daags werken, met of zonder maaltijden, enz.” (Rapport van 30 April 1863.)

²⁾ „De wet van 10 uren heeft in de betreffende takken van industrie de arbeiders gered voor algeheelen ondergang en hun fysieken toestand beschermd.” (Rapport van 31 Okt. 1859.) „Het kapitaal (in de fabrieken) kan de machines nooit in beweging houden boven een bepaalden tijd, zonder den arbeiders schade toe te brengen in hun gezondheid en zedelijkheid en zij zijn niet in staat zichzelven te beschermen.” (Hetzelfde rapport.)

³⁾ „Een nog grooter weldaad is de onderscheiding die ten slotte duidelijk werd gemaakt tusschen den tijd van den arbeider en dien van zijn baas.

HOOFDSTUK VIII.

**De strijd om den normalen arbeidsdag van 8 uur
in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.**

Algemeen was de aandacht van allen, die belangstellen in de arbeidersbeweging, gericht op de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar de georganiseerde arbeiders zich vereenigd hadden om met Mei 1886 een arbeidsdag van 8 uur te veroveren. En al heeft de uitslag ook al niet ten volle beantwoord aan de verwachtingen, toch was er een groot aantal arbeidgevers, die toegaven aan dien eisch. Die mislukking is ten deele toe te schrijven aan verdeeldheid, die men heeft weten te zaaien onder de vereenigde arbeiders, maar ook aan de niet-vereenigden, die in plaats van samen te werken de plaatsen innemen door de anderen verlaten, waardoor men een soort van burgeroorlog krijgt tusschen de vereenigde en niet-vereenigde arbeiders, te midden waarvan de profijten komen ten bate der werkgevers. Echter eenmaal aan de orde gesteld zullen de Amerikaansche arbeiders niet rusten, totdat zij dit hun doel be-

---

De arbeider weet nu wanneer de tijd dien hij verkoopt is geëindigd en wanneer zijn eigen tijd begint en door het bezit van die kennis is hij in staat zijn eigen minuten aan te wenden voor zijn eigen doeleinden." (Rapport.) »Door hen meester te maken van hun eigen tijd, hebben zij (de fabriekswetten) hun een zedelijke energie verleend die hen brengt tot het eventueel bezit van staatkundige macht." Met verborgen ironie en in zeer voorzichtige termen wijzen de fabrieksinspektors erop, dat de tegenwoordige wet van 10 uren ook de kapitalisten eenigermate bevrijdt van hun brutaal optreden als belichaamd kapitaal en hun tijd gegeven heeft tot eenige »ontwikkeling". Immers vroeger »had de patroon geen tijd voor iets anders dan geld verdienen en de arbeider geen tijd voor iets anders dan werken." (Rapport.)

reikt hebben, terwijl de werking daarvan gevoeld zal worden in Europa, ja nu reeds het meest gevoeld wordt in Engeland, het land dat economisch het meest van allen ontwikkeld is.

In de Vereenigde Staten is de arbeids-wetgeving niet het werk der Unie, maar der afzonderlijke Staten. Vandaar dat de omstandigheden zich wijzigen naar de Staten, waarvan de wetgeving in den eenen veel meer ontwikkeld is dan in den anderen. De bureaux van arbeidersstatistiek, bij de verschillende staten ingesteld, werken uitstekend en vooral dáár waar flinke mannen aan het hoofd staan, die, wars van partijbedoelingen, eenvoudig maar zuiver en eerlijk de gegevens verzamelen, die noodzakelijk geacht mogen worden om met kennis van zaken de toestanden te beoordeelen. Lijvige boekdeelen worden uitgegeven, die getuigenis afleggen van de werkzaamheid maar ook van den ernst, waarmede deze tak van inwendig bestuur, die verreweg de gewichtigste mag heeten, wordt bezorgd. Door de instelling van een gecentraliseerd bureau, onder hoofdleiding van den bekenden inspekteur Carroll Wright, tracht men nog meer eenheid te krijgen in de bewerking der berichten.

De wetgeving op het gebied van den arbeid is aldaar niet van gisteren, en dat kan ook niet anders, daar de arbeidersbeweging er ook reeds jaren wordt gevonden. Welnu, men kan gerust beweren dat zonder arbeidersbeweging geen arbeidswetgeving zou bestaan, want het zijn de arbeiders, die de wetgevers dwingen om zich met deze aangelegenheid bezig te houden en de heele arbeidswetgeving is van de zijde der wetgevers niet veel anders dan een kompromis, dat de staat maakt met de eischen der arbeiders. Het ongeorganiseerde proletariaat is geheel en al overgelaten aan de genade

4o. acht uren werk, acht uren ontspanning en ontwikkeling en acht uren slaap, dat is de natuurlijke verdeling van de 24 uren van den dag;

5o. de arbeider kan in 8 uren evenveel produceeren als in 10 uur door de vermeerderde macht der machine. 1)

Die wet van 1868 had tot onmiddelijk gevolg, dat de loonen $\frac{1}{3}$ verminderden van de zijde der bonds-ambtenaren. De verbittering der arbeiders daarover was zoo groot, dat in 1869 de toenmalige president Grant verordende, dat zulk een loonsvermindering tegen de wet was en dat zij uitdrukkelijk verboden werd. Maar een wet op het papier is daarom nog geen wet, die in werkelijkheid wordt uitgevoerd. Zelfs het opperste gerechtshof der Unie besliste in 1876 dat de wet van het congres alleen een voorschrift was van de Vereenigde Staten aan hun agenten, maar geenszins een verdrag met de arbeiders en dat het den beambten vrijstond om de arbeiders ook dagwerk van langeren (respektief korteren) duur te doen verrichten. Indedaad een duidelijk bewijs, hoe de wetten eenvoudig als scheurpapier worden beschouwd, als de heeren machthebbers het in hun belang vinden om ze zoo uit te leggen.

Dit erkennen de fabrieksinspekteurs zelve, gelijk die van Connecticut, die zegt: „in de Vereenigde Staten blijven tegenwoordig vele wetten eene doode letter”; een mijnwerker in Pennsylvanië klaagt: „wij zien de wetten ter bescherming der arbeiders dagelijks overtreden en geen straf wordt toegepast op de overtreders der wet.” De huichelarij der arbeidgevers wordt door de Amerikaansche fabrieksinspekteurs erkend. Die van Massachusetts zegt: „het gevoel van de nationale tegenstelling wordt door de fabrikanten aangestookt, in de

1) Tweede jaarbericht van het bureau van arbeidsstatistiek van Ohio, 1878.

meening dat oneenigheid onder de arbeiders hen zal verhinderen, om in eenige vraag tot de hervorming van den arbeid gemeenschappelijk op te treden." En ten opzichte van den vrouwen- en kinderarbeid verklaart de inspekteur van Pennsylvanië: »niet met het oog op de weduwen en weezen gebruiken de arbeidgevers vrouwen en kinderen, maar uit fanatieke vereering van den almachtigen dollar." Maar hij verklaart tevens dat hij »het voor ontwijfelbaar zeker acht, dat in een niet te verre toekomst acht uren de vaste maat van den dagelijkschen arbeid zal worden."

In Amerika hebben dus de arbeiders begrepen, dat de wettelijke regeling van den arbeidsdag op 8 uren een der hoofdeischen moet zijn, waarop zij moeten aandringen. Men meene echter niet dat men bij het toestaan van dien eisch klaar is, neen, telkenmale zal men verder gaan en den werktijd weer verkort wenschen, zoodra het blijkt dat de intensiviteit van den arbeid gedurende dien korteren tijd nadeeligen invloed uitoefent op de gezondheid der arbeiders. Bij den tegenwoordigen arbeid met machines komt het minder op de spieren en meer op de zenuwen aan en nu is het een algemeen erkende zaak, dat spierarbeid minder afslijt dan zenuwarbeid. In elk geval is de eisch van den 8-urigen arbeidsdag een eerste schrede op een beteren weg en zonder deze is het onmogelijk tot eenige hervorming te komen. In Engeland wordt er ook reeds op aangedrongen en het zal misschien niet lang duren of dit punt zal voorkomen op het pogram van de arbeiderspartij in alle landen.

Als martelaren voor de beweging van een 8-urigen arbeidsdag vielen eigenlijk de 8 anarchisten te Chicago, waarvan 4 werden opgehangen op den gedenkwaardigen 11^{en} November 1887, 1 zichzelf van kant maakte

in de gevangenis, 2 begenadigd (!) werden met levenslange gevangenstraf en 1 gestraft met 15 jaar gevangenis, tot schande van de vrije (?) Amerikaansche republiek. Immers tegen Mei 1886 was een algemeene werkstaking aangekondigd, tenzij men toegaf aan den eisch van een 8-urigen arbeidsdag, tot schrik van de bourgeoisie. Deze heeft toen een laagheid begaan om de beweging te doen mislukken. Na een vergadering op de Haymarket, een plein van Chicago, waar alles rustig verliep volgens de getuigenis zelfs van den mayor dier stad, die zeer vijandig stond tegenover de anárchisten en de arbeidersbeweging, werd waarschijnlijk door een politieman een bom geworpen, waardoor 7 politie-agenten gedood en velen verwond werden. Dit was om een paniek te verwekken. Daarop werden 8 bovengenoemden gevangen genomen en gerechtelijk ofschoon onschuldig vermoord. Moge hun nagedachtenis als martelaren voor de arbeiderszaak blijven voortleven bij alle arbeiders!

HOOFDSTUK IX.

De vrouwen- en kinderarbeid op de arbeidsmarkt.

Was het te voorzien, dat de vrouwen- en kinderarbeid bij het toenemend machinewezen zou vermeerderen, de werkelijkheid levert hiervan de treffendste bewijzen. In alle landen kan men datzelfde verschijnsel waarnemen en waar wij de berichten van fabrieksinspektors

hebben, daar getuigen zij het zelve. Hoort hoe dr. Coronel 1) de werking van de "groot-industrie ten gevolge van machine en verdeeling van arbeid beschrijft: »men slaagde" (hij bedoelt met de vermeerdering van den nationalen rijkdom) »maar ten koste van de welvaart, gezondheid en de hoogere belangen van hen, die het meest tot bevordering van dien voorspoed en die rijkdommen bijdroegen.

In de fabriek waren allen er op uit om meer te verdienen. Fabrikant en arbeiders kenden slechts één doelwinst. Die winst zocht men in meerdere productie en om daartoe te geraken scheen weder elk middel geoorloofd. Elke leeftijd en sekse moest daaraan dienstbaar gemaakt worden . . . . : Schadelijke arbeid verbond zich aan langdurigen arbeid. Door de verdeeling van den arbeid kreeg men wel vlotte en vaardige werklieden, maar dezen stonden ook meer bloot aan den geest- en lichaamsdoodenden invloed van dat gestadige en eentonige werk . . . . *Buiten de fabriek* waren alle banden van huiselijkheid en zedelijkheid van lieverlede verbroken. De vrouw des huizes, tot het werk in de fabriek geroepen, kon hare krachten en zorgen niet meer aan haar gezin en de opvoeding harer kinderen wijden." Nog één aanklacht ten bewijze dat zijn ontleding der maatschappij ook niet pleit voor den hooggeroemden vooruitgang waarop men zich verheft: »de mate van krachtsinspanning moet verder gelijken tred houden met de hoeveel-

---

1) Deze heeft in 1861 een boek geschreven, dat zoo goed als vergeten is en dat toch voor zooverre mij bekend het eenige in ons land is, wat bewijs levert van ernstige bestudeering der zaak. Het is getiteld: »De gezondheidsleer toegepast op de fabrieknijverheid". Ofschoon optimistisch gekleurd, levert het veel materiaal en het zou te wenschen zijn dat hij dat boek opnieuw bewerkte met gebruikmaking van de gegevens tot 1886. In dien dr. Coronel schuilde een man van het slag der Engelsche fabrieksinspecteurs.

heid en hoedanigheid van opgenomen voedsel, hetwelk voor het grootste deel de bron is waaruit de mensch zijn krachten put. Is die verhouding ongelijk, zoodat er meer verbruikt dan opgenomen wordt, dan is ook hier het gevolg van dit deficit: een levensbankroet. Dit verschijnsel zien wij helaas! in onzen tijd, bij de arbeidende volksklasse in de fabrieken, op groote schaal voor onze oogen. Onze tijd van overspanning en overdrijving drukt maar al te zeer op de arbeidende klassen. Zij moeten aan de eischen der weelde, ten koste van haar zweet en bloed en hare gezondheid, voldoen. Overdrevene concurrentie en zucht naar meerdere productie dragen daartoe in niet geringe mate bij. De onvermoeide kracht van den stoom, gedreven door de inhaligheid van den fabrikant, noopt den arbeider veeltijds meer van zijne krachten te eischen, dan hij op den duur bij magte is voort te brengen. Wat men den werklieden aan den eenen kant aan overmatigen arbeid ontnomen heeft, dwingt men hem aan den anderen kant door langduriger arbeid af te staan. Te nauwernood wordt het den werkman vergund door een sober maal genoegzame krachten tot nieuwen arbeid te garen en hem de noodige tijd gegeven om door rust nieuwe krachten voor het werk van den volgenden dag te verzamelen. Deels het gebrek, deels de wil van den fabrikant nopen hem, bij de 12—16 uren van den dag, ook een deel van zijne nachtrust en daarmee zijne gezondheid, aan diens inhaligheid — onder den dekmantel van vermeederde behoeften en aanvraag verborgen, — ten offer te brengen."

Meent nu die schrijver dat er reeds veel gedaan is om die nadeelen te temperen, wij zullen aantoonen dat ondanks wetten, die overigens afgedwongen zijn ten gevolge der schandelijkste exploitatie, de toestanden eer verslechterd dan verbeterd zijn.

Wij zullen daarvoor de rapporten volgen van fabrieks-inspecteurs, die somwijlen een onschatbaar materiaal leveren, waaruit met dankbaarheid geput wordt en is, o. a. door Marx. 1) Natuurlijk zijn die cijfers niet anders dan cijfers bij benadering, *zoodat de toestand seer zeker als erger mag worden aangenomen dan hij officieel wordt voorgesteld.*

A tout seigneur tout honneur. Wij beginnen met **Engeland.**

1) Wie een goeden indruk wil hebben van den toestand der arbeiders-klasse, leze het klassieke werk van Friedr. Engels *Die Lage der arbeitenden Klasse in England 1844*, waarvan onlangs een Engelsche vertaling is verschenen. Op meesterlijke wijze beheerscht hij zijn stof en schetst hij de industriële omwenteling, die in Engeland heeft plaats gehad door de toepassing der machines op de nijverheid sinds het laatste gedeelte der vorige eeuw. Daar Engeland het klassieke land dezer omwenteling is en dientengevolge dat van het proletariaat. levert deze geschiedenis een belangrijke bijdrage tot de kennis van het proletariaat in alle landen.

Latere gegevens worden gevonden in *Das Kapital* van Marx, allen bewerkt uit officiële bronnen, voornamelijk parlementsverslagen. En wat deze beiden deden voor de geschiedenis van den toestand van het Engelsche proletariaat, datzelfde geschiedde voor Duitschland in verschillende min, of meer belangrijke monografiën die allen bevestigden, wat Engels en Marx, dikwijls beschuldigd van overdrijving, ofschoon zij eer beneden de werkelijkheid bleven, hadden aan 't licht gebracht, omtrent den ellendigen toestand der arbeiders. Wij noemen de volgende werken: A. Thun *Die Industrie am Niederrhein*, Sax *Die Haus-industrie in Thüringen*, H. Herkner *Die Oberelsässische Baumwolle-industrie und ihre Arbeiter*, K. Kaerger *Die Lage der Hausweber im Weilerthal*, A. Bráf *Studiën über die nordböhmischen Arbeiterverhältnisse*. Voor Frankrijk vindt men gegevens bij Villermé *l'état des ouvriers en France* voor België bij Ducpétiaux *De la condition physique et morale des jeunes ouvriers* en de verslagen van de Enquête-kommissies in 1848, 1866 en 1886, voor Nederland, hoewel zeer gebrekkig, een en ander in het Rapport der commissie belast met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken werkende 1867 en in het verslag der laatste Enquête-kommissie, 1887, o. a. omtrent den toestand op de fabrieken van den heer Regout te Maastricht. En allen bevestigden hetzelfde, hoewel zij slechts een tijdje opheffen van den sluier, waaraan de eilende der arbeiders aan de bliken wordt onttrokken.

De Engelsche fabrieksinspekteur Redgrave geeft het volgende vergelijkend overzicht, waaruit de toeneming van vrouwen- en kinderarbeid duidelijk blijkt:

Kinderen tusschen 8 en 13 jaar.

	1850	1861	1871	1875
Katoen . . .	14.993	39.788	43.281	66.900
Wol	7.094	5.969	6.021	8.588
Sajet	9.956	13.178	18.306	29.828
Vlas	1.581	3.644	5.562	12.678
Zijde	7.151	7.014	6.928	6.871
	40.775	69.593	80.098	124.865

Jongens tusschen 13 en 18 jaar.

Katoen . . .	37.059	41.207	38.209	38.557
Wol	11.884	11.213	14.197	13.972
Sajet	7.695	6.614	9.481	11.259
Vlas	8.012	8.754	13.666	15.195
Zijde	3.214	3.224	2.662	2.381
	67.864	73.012	78.215	81.364

Meisjes van 13 jaar en daarboven.

Katoen . . .	183.912	251.306	251.551	258.667
Wol	26.810	34.622	61.426	66.324
Sajet	46.901	47.652	56.820	69.388
Vlas	46.843	65.039	97.896	112.570
Zijde	25.111	32.029	29.481	27.841
	329.577	430.648	497.174	534.790

Mannen van 18 jaar en daarboven.

Katoen . . .	94.960	119.268	117.046	115.391
Wol	28.655	35.179	47.302	49.169
Sajet	15.185	18.619	24.950	31.622
Vlas	11.998	16.646	28.268	31.344
Zijde	7.068	10.162	9.053	8.466
	157.866	199.874	226.619	235.992

Deze tabellen leeren ons, dat er vermeerdering plaats vond juist in die twee klassen van „handen”, die het goedkoopst zijn, nl. in die van kinderen beneden 13 jaar

en van vrouwen van 13 jaar en daarboven. Wil men de vermeerdering percentsgewijze kennen, zij is aldus:

	kinderen		jongens		vr. van 13 jaar en daarboven.		mannen van 18 jaar en daarb.	
	1850	1875	1850	1875	1850	1875	1850	1875
Katoen . . .	6.4	14	10.3	8	55.9	54	27.4	24
Wol	8.5	6	14.1	10	38.7	48	38.7	36
Sajet	12.7	20	8.1	8	58.6	49	20.6	23
Vlas	2.3	7	11.1	9	69.6	66	17	18

Voor 1871 wordt de leeftijd in bijzonderheden opgegeven aldus:

	5 j.	10 j.	15 j.	20 j.	25 j.	35 j.	45 j.	55j.	65j.	75 j.
mann.	2589	31.134	36.273	23.817	35.458	25.654	18.208	9780	4232	1127
vrouw.	2182	43.150	73.270	53.955	59.529	28.291	12.923	4357	1655	558

Hieruit blijkt dat 76 % van alle arbeiders bestaat uit kinderen, jonge personen en vrouwen op den leeftijd van 18 tot 30 jaar en dus in hoofdzaak komt een der grootste industrieën neer op vrouwen en kinderen. En dit geschiedt onder de fabriekswetten, want het zijn juist deze takken die beschermd zijn! Zonder die wetten zou de toestand nog heel wat anders zijn!

Dus de vooruitgang van onzen hoogstbeschaafden tijd openbaart zich op dit terrein, dat het aantal kinderen in 25 jaar tijds steeg

in de katoenindustrie van 6 % tot 14 %
 „ „ sajetindustrie „ 12 „ „ 20 „
 „ „ vlasindustrie „ 2 „ „ 7 „

Daarentegen daalde het aantal jongelieden tusschen 13—18 jaar van 41.000 in 1861 op 38.000 in 1875 en van mannen van 18 jaar en daarboven van 119.000 in 1861 op 115.000 in 1875.

Zetten wij de vergelijking voort aan de hand van Red-

grave, als hij het volgende overzicht geeft voor 1875 en dan voor 1879 aldus:

Overzicht over 1875:

	aantal fabrieken	aantal spullen	aantal dubbele spullen	aantal stoom-weefgetouwen	aantal stoomwevers
Engeland en Wales } Schotland Ierland	6379	42.293.772	4.812.127	527.460	231.692
	680	2.436.947	446.429	74.195	44.350
	235	1.062.388	25.580	21.056	11.464
	7294	45.793.107	5.284.136	622.711	287.506

In dat jaar waren werkzaam:

	jongens onder 13 jaar	meisjes onder 13 jaar	mannen van 13-18 jaar	vrouwen van 13-18 jaar	mannen boven 18 jaar	geheel aantal		totaal
						mannen	vrouw.	
Engeland en Wales } Schotland Ierland	56.131	57.436	66.517	397.092	205.846	328.494	454.528	783.022
	3.611	4.982	11.150	105.668	29.508	44.269	110.650	154.919
	1.467	2.259	6.819	44.204	12.995	21.281	46.463	67.744
	61.209	64.677	84.486	546.964	248.349	394.044	611.641	1.005.685

Overzicht over 1878—79:

	aantal fabrieken	aantal spullen	aantal dubbele spullen	aantal stoomweefgetouwen
Engeland en Wales } Schotland Ierland	6189	44.420.515	5.043.899	636.015
	675	2.029.177	645.432	66.769
	241	938.380	25.125	22.930
	7105	47.388.072	5.714.456	724.714

In dat jaar waren werkzaam :

	aantal kinderen (halve tijd)		jongelieden onder 18 jaar	vrouwen boven 13 jaar	mannen boven 18 jaar	geheel aantal		totaal
	jongens	meisjes	18 jaar	13 jaar	18 jaar	mannen	vrouw.	
Engeland en Wales }	46.325	51.834	58.696	408.194	212.654	317.675	460.028	777.703
Schotland	3.248	5.146	8.188	93.720	25.911	37.347	98.866	136.213
Ierland	1.613	2.419	5.102	40.034	12.462	19.177	42.453	61.630
	51.186	59.399	71.986	541.948	251.027	374.199	601.347	975.546

Wat leert die vergelijking?

Het aantal fabrieken neemt af en het aantal spinnen neemt toe of met andere woorden: de groote fabrieken slokken de kleinen op.

Verder: het aantal arbeiders neemt af. In een tijdsverloop van 3 à 4 jaar zijn ruim 25.000 menschen in de textiel-industrie 1) overbodig geworden en verwijderd.

Volgens de laatste telling in 1881 waren in Engeland en Wales in de katoenindustrie werkzaam 310.374 vrouwen tegen 189.651 mannen, dus 164 vrouwen op 100 mannen. Het cijfer der vrouwen steeg niet alleen relatief, maar zelfs absoluut, aldus:

1861 . . . . 136 vrouwen op 100 mannen.

1871 148   „   „ 100   „

1881 164   „   „ 100   „

Daarentegen dat der mannen daalde ook absoluut, aldus:

1861 . . . 202.540 mannen en 264.166 vrouwen.

1871 . . . 192.881   „   „ 286.258   „

1881 . . . 189.651   „   „ 310.374   „

1) Zoo noemt men de industrie, die betrekking heeft op spinnen en weven.

Ook in andere industrieën, zelfs daar waar men ze het minst zou verwachten, worden vrouwen gebruikt in Engeland.

In de smeltovens	werken	2603	vrouwen.
• • ijzerindustrie	•	2171	•
• • staalindustrie	•	2756	• 1)
• • spijkerindustrie	•	2703	•
Te zamen . . .		10238	vrouwen. 2)

Een vrouw, die uit armoede den hamer op het aanbeeld slaat — een beeld van beschaving en vooruitgang in de XIX eeuw!

Ook in de fabrieken van kruit en patronen en perkussies werken 10.393 vrouwen. Daarentegen worden de koeien gemolken door mannen! Zou een verwisseling van rollen niet meer gepast zijn?

---

1) In 't jaar 1875 had een onderzoek plaats naar de spijker- en kettingsmeden in „het zwarte land”. De fabrieksinspekteur Baker durfde niet „het tiende gedeelte” mededeelen van hetgeen hem door ooggetuigen is bericht. Een onderinspekteur zei: „dagelijks word ik meer overtuigd dat vrouwenarbeid een vloek is voor de streek, omdat deze schepsels dag en nacht moeten werken als slaven — en waarvoor? Niet voor een behoorlijk en haar toekomst loon, maar voor een hongerprijs, dien de bedriegelijke schelm van een baas blijft te betalen. Zij arbeiden slechts, om haar om brood roepende kinderen te onderhouden”. . . — „Gij ziet er van daag niet frisch uit, Klara”, zei een opzichter in een steenbakkerij aldaar, meenende dat zij den nacht in een kroeg had doorgebracht. „Gij zoudt er ook niet beter uitzien”, antwoordde zij, „als gij van nacht bevallen waart!” (Verslag der fabrieksinspekteurs van 30 April 1875.) Ongelooflijk en afschuwelijk! Waarlijk, wij missen het recht, om laag neer te zien op vroegere tijden zoolang wij nog zulke dingen dulden!

2) In 1881 werden in Groot-Britannië nog 5775 vrouwen gebruikt in de mijnen. Zegt men: dat is slechts 1 pCt. van het geheele aantal mijnwerkers, wij antwoorden: in elk geval 1 pCt. te veel, want daar hooren de vrouwen zeer zeker niet. Ook is de verhouding ongunstiger dan in Amerika, waar in 1880 slechts 79 vrouwen in de mijnen werkten op een mijnbevolking van 234.000 personen.

Op de 280 genoemde industrieën in den census van 1881 komen slechts 20 takken voor, waarin geen vrouwen worden gebruikt.

In Amerika is de klassifikatie anders dan in Engeland — zou het niet hoogst wenschelijk zijn, dat de verschillende landen zich internationaal vereenigden, om de fabrieken voor statistieke gegevens op dezelfde wijze samen te stellen en te klassificeeren? — en op de 135 industrieën aldaar zijn er 33, waarin geen vrouwenarbeid voorkomt.

In Engeland en Wales woonden volgens den laatsten census 13.344.000 vrouwen, waarvan 9.930.000 of ongeveer 75 % staan ingeschreven, als behoorende tot de klasse „zonder bepaald beroep.” Daaronder behooren 4.739.000 meisjes beneden 15 jaar en dus blijven over 5.191.000 andere vrouwen. Kon men daarvan aftrekken het aantal gehuwden, dat 4.437.000 bedraagt, dan bleven er betrekkelijk zoo heel veel niet over, maar een groot aantal gehuwde vrouwen werkt in fabrieken en op werkplaatsen even regelmatig als haar mannen, zoodat men onmogelijk alle gehuwde vrouwen in die klasse mag plaatsen. Maar de kategorie „zonder bepaald beroep” is veel te groot dan dat zij geheel kan gerangschikt worden onder de soort „meisjes of dochters die bij haar ouders wonen.”

Echter die klasse ter zijde latende, blijven er 3,404.000 vrouwen of 26 % over, die van loon leven, aldus ingedeeld:

196.000 of 5.8 % die een beroep uitoefenen.

1.545.000 „ 45 „ die dienstboden zijn.

19.000 „ 0.6 „ die een plaats hebben bij den handel.

65.000 of 1.2 % die bij den landbouw zijn.

1.578.000 „ 46 „ in de fabrieken.

Dus 3.123.000 of bijna 92 % der geheele arbeidende, vrouwelijke bevolking des lands worden door de industrie en voor persoonlijke diensten verbruikt.

In de kolenmijnen van Engeland en Ierland doen kinderen op zeer jeugdigen leeftijd dienst als arbeidskracht.

Ziehier het overzicht:

Onder den grond:

10—12 j.	12—13 j.	13—16 j.	boven 16 j.
474	5.798	38.559	338.148

Boven den grond:

10—13 j.		13—16 j.		boven 16 j.	
m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.
752	21	6.873	433	79.769	4.502

Totaal 475.329.

Dus 44.831 jeugdige personen in den groei van hun ontwikkeling, kinderen onder 16 jaar werken onder den grond!

In de metaalmijnen vinden werk:

Onder den grond:

Boven den grond:

12-13 j.	13-16 j.	boven 16 j.	8-13 j.		13-18 j.		boven 18 j.		Totaal
			m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	
31	894	26.699	927	96	4.339	981	13.050	1.741	51.458

Dit verschijnsel openbaart zich niet alleen in Engeland, maar in alle landen, ook daar waar men door het gemis aan statistieke gegevens, niet met bepaalde cijfers den omvang van het kwaad kan nagaan.

In Duitschland is het aantal volgens officieele cijfers, d. w. z. bij benadering — want altijd is de toestand erger in de werkelijkheid — aldus:

Jeugdige arbeiders:

Staat.	van 12 tot 14 j.		van 14 tot 16 j.	
	m.	vr.	m.	vr.
Pruisen	4.496	2.580	25.387	15.031
Beijeren	579	478	2.353	2.209
Saksen	4.959	3.325	4.469	4.158
Württemberg	275	294	866	1.567
De overige Staten.	2.401	1.726	5.916	4.871
Te zamen	12.710	8.403	38.981	27.836

Arbeidsters:

Staat.	van 16-18 j.		van 18-25 j.		boven 25 j.	
	ongeh.	geh.	ongeh.	geh.	ongeh.	geh.
Pruisen	29.727	185	45.465	5.846	16.763	21.327
Beijeren	3.068	19	5.592	804	4.295	4.986
Saksen	10.218	31	15.834	2.119	5.385	7.584
Württemberg	2.504	6	3.637	417	2.737	2.106
De overige Staten.	8.017	55	13.690	1.904	5.220	6.545
Te zamen	53.534	287	84.218	11.090	34.400	42.548

Of wel allen tezamen niet minder dan 314.007 vrouwen en kinderen beneden 16 jaar, waaronder 87.930 kinderen.

Dit betreft alleen de industrie. Wil men een overzicht over den arbeid in geheel Duitschland, dat over alle vakken loopt, dan leert de officieele regeeringsstatistiek dat van 17.6 millioen arbeidenden bijna $\frac{1}{4}$ gedeelte behoort tot het vrouwelijk geslacht! Bij den landbouw staan 2.805.011 mannen tegenover 2.130.290 vrouwen. „Bij loonarbeid van allerlei aard, enz.” bedraagt het deel der vrouwen 46°%. In het kleerenvak 43°%, in de weverij 38°%, in koffie- en bierhuizen 39°%. Maar het treurigste is dat ook in Duitschland toeneming is waar te nemen. Van 1850—75 nam het aantal kinderen onder 13 jaar 9 $\frac{1}{2}$ % toe, het aantal vrouwen en meisjes boven 13 j. bleef vrij wel gelijk, het aantal arbeiders van 13—18 jaar daalde ongeveer 2°% en dat van mannen

boven 18 j. zelfs $3\frac{1}{2}$ ‰. Het sterkste is de verandering in de katoenindustrie. Het aantal kinderen steeg daar in dien tijd $346\frac{2}{7}$ ‰ terwijl dat van personen van 13—18 j. daalde met $6\frac{1}{2}$ ‰ en dat van personen van 18—25 j. met $21\frac{1}{2}$ ‰.

Hoe de arbeid van kinderen in de fabrieken steeds toeneemt, leeren de rapporten der Duitsche fabrieks-inspekteurs.

In 1881	bedroeg het aantal	9.347
• 1882	• • •	14.600
• 1883	• • •	18.395
• 1884	• • •	18.865
• 1886	• • •	21.113

Dus in 6 jaar verdubbelde het aantal en een ieder weet dat de werkelijke toestand veel erger is dan deze „officieele” cijfers der inspekteurs zeggen. Het kwaad neemt dus toe in omvang. Ondanks het verbod der wet heeft een inspekteur in Plauen (Saksen) verschillende gevallen gevonden, waarin kinderen van 7 jaar 10 uren daags werken behalve den schooltijd. Ter beoordeeling van den toestand is de getuigenis merkwaardig, door dr. Bernouilli gegeven op het hygiënisch kongres te Weenen. Deze zeide :

In Duitschland is de kinderarbeid op deze wijze geregeld, dat kinderen beneden 12 jaar in het geheel niet arbeiden mogen, tusschen 12 en 14 jaar, slechts een beperkt aantal uren en wel alleen wanneer bewezen wordt dat zij tevens regelmatig de volksschool bezoeken. Nachtarbeid vervalt. Maar, mijne heeren, de zaak ziet er mooi uit op papier, het fabriekstoezicht is niet altijd ter plaatse aanwezig, het heeft groote distrikten en dat moet zóó, want anders verliezen zij het algemeene overzicht, het moet kontrôle uitoefenen op de toezicht houdende politie en men ziet hoe zwaar ge-

zondigd wordt tegen de wet. De politie staat natuurlijk in een afhankelijke betrekking tot de industrieelen, hetzij moreel, hetzij op andere wijze, maar het is zóó en deze afhankelijkheid leidt er toe, om veel niet te zien en de verkeerdheden, die zij ontdekt, niet bekend te maken.

Dus deze Pruisische fabrieksinspekteur uit Aken verklaarde dat de inspektie op deze wijze veel heeft van een wassen neus.

Zelfs de fabrieksinspekteurs zijn genoodzaakt hierop zoowel als op de vele overtredingen der wetsbepalingen te wijzen. Zoo leest men in het rapport van den Düsseldorfse inspekteur over 1881: het verlokken der jeugdige arbeiders om te liegen en het toezicht te bedriegen is helaas! wederom meermalen uitgekomen . . . . De jongens worden tot het bedriegen der ambtenaren genoopt door de bedreiging dat zij anders dadelijk ontslagen worden. Zooveel staat in elk geval vast door de rapporten der politie, dat de arbeidskracht van jeugdige arbeiders in verscheidene vakken sinds lang op de onverantwoordelijkste wijze gebruikt en de overheid bedrogen is geworden".

Ofschoon de wetten de kinderen beschermen, vooral wat den arbeidstijd betreft, is de inspekteur voor Minden en Münster ervan overtuigd, dat de jongelieden vrijwel overal denzelfden arbeidstijd hebben als de volwassenen."

Ook zijn de straffen bij gebleken overtreding zoo klein, dat het de moeite niet waard is. Dezelfde inspekteur vertelt dat er op zijn klacht vijf fabrikanten zijn gestraft, maar slechts met een boete van drie tot zes mark (ƒ 1.80—ƒ 3.60)! Zoo kan de wet niet helpen. Zelfs getuigt de inspekteur van den Oberpfalz: de neiging, zoowel van arbeidgevers als van arbeiders tegen de wettelijke beperking van den arbeidstijd van jeugdige arbeiders is nog niet verdwenen en eerstgenoemden hebben alleen

daarom zich erbij neergelegd, omdat zij hebben leeren nzien hoe gemakkelijk de wettelijke bepalingen kunnen ontdoken worden, zoolang het toezicht der plaatselijke politie niet strenger wordt gehandhaafd."

De berichten over 1882 bevatten nog meer klachten. Als de inspekteurs moeten getuigen dat het aantal jeugdige arbeiders van 91.734 in 1881, steeg tot 123.543 in 1882, dan moet het zeker al heel erg zijn, want door bedriegerijen is dit cijfer in werkelijkheid veel grooter. Een der inspekteurs klaagt over den zwaren arbeid van kinderen op de steenfabrieken, iets wat in ons land op nog schandelijker wijze geschiedt, daar de kinderen nog vroeger worden gebruikt voor dien arbeid. Met hoeveel succes men hopen mag op de hulp der fabrikanten blijkt duidelijk uit deze woorden van den fabrieksinspekteur voor Boven-Beijeren, die ronduit verklaart: "mijn ervaringen over de toepassing van de wetten, die de jeugdige arbeiders beschermen, kunnen in 't kort aldus worden samengevat, dat zij slechts in een betrekkelijk klein aantal fabrieken, waaronder velen der grootsten, vrijwillig zouden worden nagekomen, ook zonder ambtelijk toezicht en dat in dit opzicht een bezoek ongeveer om de 2 jaar meer dan voldoende zou zijn. Het aantal dezer fabrieken zou de 50 niet overschrijden. In de andere 400 fabrieken, waaronder helaas! nog verschillende vrij grooten, bestaat bepaald de noodzakelijkheid om den meer of min goeden wil der arbeidgevers zoowel als der arbeiders door meerder bezoeken en inspekteurs te gemoet te komen."

Ja, indien dergelijke regeling moet worden overgelaten aan de vrijheid der arbeidgevers, dan schiet er van de vrijheid der arbeiders al zeer weinig, zoo al iets over.

En waarlijk bestaat er reden tot klachten over den toestand, wanneer zelfs een fabrieksinspekteur genood-

zaakt is de volgende beschrijving te geven, die der waarheid althans eenigzins nabij komt: »het familieleven der arbeiders ondervindt door verschillende omstandigheden een zeer nadeeligen invloed. Algemeen wordt er over geklaagd, dat arbeidersvrouwen die in de fabriek zijn opgeleid, slechte huishoudsters zijn. Daaraan is dikwijls de geheel ondoelmatige voeding, die zelfs bij de bestaande lagere loonen beter kon zijn, en de gebrekkige bereiding der spijzen toe te schrijven. Komt daarbij nog een slechte woning, waarin zelfs een zekere mate van orde en behagelijkheid niet kon gedijen, dan is er reden genoeg tot ontevredenheid en klachten met alle gevolgen daarvan. Arbeidt de gehuwde vrouw ook nog in de fabriek — wat dikwijls noodzakelijk is — dan stijgt die stemming nog. Maar ook waar al die dingen gunstiger zijn, waar de vrouw in staat is het inkomen zoo nuttig mogelijk te gebruiken voor het gezin en waar de woning eenigermate een behagelijk bestaan mogelijk maakt, daar komt in elk arbeidersgezin, zoo lang nog geen der kinderen in staat is om te werken, een moeilijke tijd. Als dan de verdienste van een man niet hooger is dan gewoonlijk of de omstandigheden gunstiger zijn, dan meenen de meeste gezinnen zich op de doelmatigste wijze er door te helpen, als de vrouw ook in de fabriek werkt en de kinderen, althans op dien leeftijd, waarop zij behoefte hebben aan voortduurend toezicht, in de kost worden gegeven. Zoodra zij dan voor 't werk gebruikt kunnen worden, blijven de vrouwen weg uit de fabriek.»

In sommige streken wijst men erop, dat in den laatsten tijd het gebruik van kinderen afneemt. Indien dit hier of daar het geval is, kan de reden daarvan dan ook gevonden worden in deze omstandigheid die een der inspektors opgaf: »deze vermindering (van kinde-

ren in de fabrieken) is slechts voor een zeer klein deel toe te schrijven aan de ingevoerde strengere kontrôle, de hoofdzaak ligt in de omstandigheid, dat voor het loon, vroeger gegeven aan jeugdige arbeiders, nu ook volwassenen arbeiden." Waarlijk zulk een vooruitgang is zeer problematisch, als volwassen menschen zich gelukkig moeten achten, als zij een loon krijgen waarmede vroeger kinderen betaald werden!

Elk nieuw jaar doet de klachten herhalen, ja veelal vermeerderen. Zoo schrijft de fabrieksinspekteur uit het distrikt Düsseldorf in zijn rapport over 1885: „niet alleen in het belang der arbeiders, maar der geheele arbeidersbevolking schijnt het mij, dat de arbeiders beschermd worden tegen overmatigen arbeid en dat het verkeerde van haar gebruik nauwer begrens'd wordt. Twaalf tot dertien uren in een 14 tot 15-urigen schoft, nl. als de arbeid „uitgeoefend" wordt, is reeds te veel voor gezonde mannen, hoeveel te meer voor het teederder lichaam der vrouw! Ook nachtwerk is niet dienstig voor den man, nog minder voor de vrouw. Lange werktijd en nachtwerk zijn echter gebruikelijk in bedrijven, waarin de vrouwen een overwegend aantal leveren. In eene spinnerij van 't distrikt worden daags 47⁰/₀, 's nachts 51⁰/₀ vrouwen gebruikt, (de groote massa 's nachts, om de jeugdige arbeiders te vervangen die 's nachts niet mogen werken) en in andere spinnerijen, in verscheiden weverijen, waar gewoonlijk de 14-urige schoft 's avonds om 8 uur eindigt, ofschoon de werktijd ook wel duurt tot 9 en 10 uur, vormen de vrouwen tot 66⁰/₀ en in de geheele textielnijverheid 36⁰/₀ van het geheel."

Uit al deze berichten 1) bemerken wij voldoende, dat

1) De berichten der Duitsche fabrieksinspektors, ofschoon nooit zoo volledig als die der Engelschen, gaven blijkbaar te veel stof, om den toestand der arbeiders te kunnen beoordeelen. Daarom worden

de vrouwenarbeid in Duitschland evenzeer een ramp is als in Engeland en dat in plaats van vermindering alles erop wijst dat er *vermeerdering* plaats heeft. De wetten tot bescherming voldoen dus in geen deele aan de behoefte en het welzijn der vrouwelijke bevolking en daardoor der geheele bevolking, want zij is de voortbrengster van het opkomend geslacht.

Eigenaardig is het verder dat vrouwelijke arbeiders de voorkeur schijnen te hebben in landen, waar enkele takken van nijverheid als staatsmonopolie worden uitgeoefend. Volgens het verslag der kommissie van de Duitse tabaksenquête waren van de 16.000 tabakwerkers in 1872 in Frankrijk 13.179 vrouwen en slechts 1381 mannen, terwijl de rest bestond uit kinderen. In Oostenrijk van de 62.221 tabakwerkers 22.151 vrouwen en slechts 3098 mannen. In Hongarije van de 12.272 tabakwerkers 11.526 vrouwen en slechts 746 mannen. In Italië van de 18.000 tabakwerkers 15.000 vrouwen en slechts 3000 mannen. Daarentegen was de verhouding in Duitschland op 1 December 1878 zoodanig dat er 58.869 mannen en 18.154 werkzaam waren in tabaksnijverheid. Dat aantal is veel te hoog in verhouding van de produktie, maar de oorzaak daarvan ligt in den ongeregelde toestand der produktie.

In België, het paradijs der economische vrijheid, is de toestand niet beter. Op de 2.786.000 vrouwen worden daar 961.000 of 34% gebruikt in takken van nijverheid, waarin Engeland er slechts 26% aanwendt. En dit onderscheid is te grooter, als men in aanmerking neemt, dat de persoonlijke diensten en de textielindustrie in Engeland 63% gebruiken van de vrouwelijke bevolking, die van

---

zij door dezen tegenwoordig ingediend aan de regeering, die daaruit alleen datgene openbaar maakt, wat zij zoo genadig wil zijn bekend te maken. Nu hebben die officieele rapporten dan ook alle waarde verloren.

loon leeft, tegen 43 % in België. Dus de vrouwen zijn er in laatstgenoemd land slechter aan toe. Wetten tot bescherming van zekere kategoriën bestaan aldaar niet als in strijd met de vrijheid. Men heeft zich daar verlustigd met rhetorische frases van 't gehalte als de woorden van den minister Pirmez: »men zegt somwijlen dat het een eer zou wezen voor ons land, om een wet te maken die den arbeid van kinderen en vrouwen in de mijnen regelde. Ik kan dat niet aannemen. Het zou de ware eer zijn om het buiten die wet te stellen. Het zou de ware eer zijn, om hier door de vrijheid het vraagstuk op te lossen, waar men elders zulks doen moest door staatsusschenkomst.» Echter *de vrijheid op dit gebied is de vrijheid van exploitatie der arbeiders door de arbeidgevers*. Dat blijkt uit alle rapporten, die men uit België ontvangt. Het rapport 1) over den mijnarbeid leert dat $\frac{1}{4}$ van alle arbeiders in de kolenindustrie in 1868 bestond uit vrouwen en kinderen, dat de vrouwen meestal onder de gemiddelde lengte waren, dat ze pas volwassen waren op 17, 18 à 19 jaar, dat er vele miskramen en abortus 2) voorkwamen, dat het aantal doodgeborenen bijzonder groot was, dat in de kolendistrikten 30.6 % zoogenaamd onwettige geboorten voorkomen tegen 16.8 % in andere distrikten, dat de kindersterfte zeer groot was, dat bij de keuring van de jongelieden uit 12 kolengemeenten wegens onvoldoende lengte afgewezen werden 20 op de 10.000 tegen 9.1 in andere gemeenten. Men was zoo verheugd met deze vruchten der vrijheid dat het voorstel der commissie om den arbeid van vrouwen, gehuwden zoowel

1) Rapport sur l'enquête faite au nom de l'Académie Royale de médecine par la commission, chargée d'étudier la question de l'emploi des femmes dans les travaux souterrains des mines. 1868.

2) Afdrijving der vrucht.

als ongehuwden, te verbieden en knapen eerst toe te laten na het 14de jaar en dan op attest van een dokter werd verworpen en ondanks die onthullingen bleef de toestand gelijk hij was. In 1884 is er een mijnreglement ingevoerd, waarbij volgens art. 69 de arbeid in de mijnen verboden is aan jongens beneden 12 en meisjes beneden 14 jaar. Dit neemt echter niet weg dat nu nog 13 % van het totaal aantal arbeiders in de mijnen kinderen zijn.

In een der kolenbekkens van de Borinage werkten 28.879 arbeiders die aldus verdeeld waren:

Meisjes beneden 14 jaar	. . .	1.451
Jongens „ 14 „	. . .	2.136
Meisjes van 14—16 „	. . .	1.043
Jongens „ 14—16 „	. . .	1.801
Vrouwen boven de 16 „	. . .	2.503
Mannen „ „ 16 „	. . .	19.945
		<hr/>
		28.379

Dus 4997 behoorden tot het vrouwelijk tegen 23.882 tot het mannelijk geslacht. De arbeidstijd verlengde voortduurend en dus de toestand werd erger.

Terwijl in 1851 per 1000 arbeiders in de mijnen van geheel België 227 vrouwen, jongens en meisjes werkten bedroeg dit aantal in 1860 reeds 285. Zie hier de officieele opgaaf:

	In de mijnen werkzaam.		
	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
1861 . . .	5046	8092	3457
1862 . . .	5341	8545	3345
1863 . . .	4997	8121	2935
1864 . . .	5186	7883	3186
1865 . . .	5338	7883	3157
1866 . . .	5160	8693	3692
1867 . . .	5587	9137	3334
1868 . . .	5092	8742	3678

1869 . . .	4765	8487	3802
1870 . . .	5151	8851	3656

Gemiddeld 260 jongens, meisjes en vrouwen van de 1000 arbeiders op een gemiddelde arbeidersbevolking van 65.444 personen.

In Henegouwen was het verreweg het ergste, gelijk men zien kan uit deze opgave:

	<u>Vrouwen.</u>	<u>Jongens.</u>	<u>Meisjes.</u>
1861 . . .	4285	6827	3319
1862 . . .	4601	6687	3164
1863 . . .	4315	6526	2799
1864 . . .	4497	6341	3004
1865 . . .	4574	6341	2999
1866 . . .	4289	6880	3554
1867 . . .	4665	7099	3212
1868 . . .	4299	6674	3485
1869 . . .	4140	6757	3630
1870 . . .	4490	6803	3478

Dus gemiddeld 292 op de 1000 arbeiders.

Sints 1871 krijgt men geen cijfers meer. Was dit uit schaamte? In de *Annales des Travaux publics* vindt men wel opgaven van 1876 af en wel aldus:

	<u>Vrouwen.</u>	<u>Jongens.</u>	<u>Meisjes.</u>
1876 . . .	4579	6413	3306
1877 . . .	4325	9905	2959
1878 . . .	4327	9679	2823
1879 . . .	4342	9357	2829
1880 . . .	4714	9176	3262
1881 . . .	4551	9252	3519
1882 . . .	4528	9229	3066
1883 . . .	?	?	?
1884 . . .	5102	8660	2154

Dus alleen eenige vermindering voor de meisjes. De

mijndirekteur Harzé schreef, dat in 1884 beneden in de mijnen van Henegouwen werkten 4746 vrouwen, 6645 jongens en 2114 meisjes. Geen wonder dat aldaar de toestand alles behalve gunstig is. In 1869 reeds schreef de heer Grocq aan de „Académie de médecine de Belgique”: „het zijn niet alleen de vrouwen die in de mijnen werken die gevallen van zware verlossingen leveren, maar haar dochters en kleindochters zijn rachitisch, 1) slecht ontwikkeld. Mijn konklusies gaan verder dan het rapport van den heer Kuborn, zij strekken zoover om den arbeid te verbieden aan vrouwen in het algemeen. Maar de vrijheid? Deze ongelukkige vrouwen, deze kinderen die werken in de mijnen, *doen dat niet ten gevolge van haar vrijheid. Zij worden geëxploiteerd en dat weet het volk best.*”

De hooggeroemde vrijheid is dus van zulk een bedenkelijken aard, dat een groot deel der nijvere burgerij wordt opgeofferd aan de *vrije* inhaligheid der werkgevers. (Vergel. Le Rachat des charbonnages par Degreeef 1886.)

De hoogepriester van het doktrinaire liberalisme, in België de heer Frère Orban, sprak als minister de volgende woorden: „elke reglementeering van den arbeid is een vorm van knechtschap en niets anders. (Waarom helpt hij dan mede aan de reglementeering in staatswetten?) Is deze reglementeering onbeperkt vrij, dan is zij slavernij; bestaat zij slechts gedeeltelijk, dan is zij onvrijheid en dienstbaarheid. Gaat zij zoover, dat zij slechts een weinig ruimte laat aan de vrijheid des menschen, dan is zij gildenwezen en tot nu toe meende ik dat het een groote vooruitgang geweest is voor de menschheid, dat zij bevrijd is van slavernij, hoorigheid, dienstbaarheid en gildenwezen om eindelijk te geraken tot de geheele vrijmaking des menschen door de vrijheid van den arbeid te proklameeren.” En van die vrijheid geniet België volop!

1) De zoogenaamde Engelsche ziekte.

Nog een voorbeeld hiervan laten wij volgen.

Onder de martelaressen der industrie mogen zeer zeker ook genoemd worden de continues-meisjes te Gent. De continues zijn de eigentlijke spinmolens van de vlasfabrieken, waarin het vlas na tal van andere bewerkingen als een soort van draad, maar nog zoo los als een wiek, wordt gesponnen. Het moet nat worden gemaakt, daar het anders niet kan worden gesponnen. Die wieken vlas moeten koken en daarom maakt men het water waarin zij liggen door damp zeer heet. De atmosfeer is dus bezwangerd door dikken damp; dat koken van vlas geeft een afschuwelijken stank, zoo walgelijk, dat een bezoeker zoo spoedig mogelijk zal doorloopen. In die ongezonde, afmattende atmosfeer verkeerden die meisjes den geheelen dag. Van 10¹/₂ jaar af werken daar kinderen gedurende 75 uren per week voor een loon van 8 centimes het uur of 6 frank per week. Die kinderen trekken de klosjes af, zoodra zij vol garen gesponnen zijn en steken weer ledige klosjes op. Gevolg van die atmosfeer is, dat die kinderen niets anders aan 't lijf hebben dan een rok en een grauw schortje, dat, evenals het rokje, van halfweg de borst reikt tot aan de knieën. Armen, beenen en hals zijn bloot. Ofchoon enkelen klompen aan de voeten hebben, is dit niet de regel: de meerderheid loopt blootvoets in lauw water, want de vloer staat in de continues onder water. Ook druppelt het van boven door den damp die naar boven slaat en dan neervalt. Ze zijn dus nat en bemorst. Velen krijgen er dan ook »sessens», 1) een kwaal die haar meestal niet meer verlaat. »Legt ze op een trapkamer, draagt ze in de open lucht», — zoo heet het dan en degenen die zulks het eene uur roepen, worden misschien een uur later zelve ook weggedragen. 's Avonds

1) Stuipe, stuiprekkingen of toevallen.

trekken ze veelal haar met damp doortrokken kleeren, die den geheelen dag in die atmosfeer gehangen hebben, aan over haar nat rokje, om ermede naar huis te gaan door wind, vorst, sneeuw en regen. Het is geen uitzondering dat zulke arme meisjes, thuis komende, haar rokje en hemd bevroren vonden! Die zes frank leveren niet genoeg op, om hiertegen voorzorgsmaatregelen te nemen. En terwijl die arme kinderen lijden, zijn zij het door wier arbeid de aandeelen in de model(?)fabriek *La Lys* gestegen zijn van 1000 tot 3500 à 4000 frank! In die modelfabriek hebben de werklieden 's morgens en 's middags een kwartier om te eten, maar de kleine meisjes hebben geen eetlust en spelen dan wat, om straks weer gedreven te worden naar het verpestend hol, waar zij haar gezondheid en leven prijsgeven aan de onverzadelijke hebzucht van het alles verslindend kapitaal. De vrouwen zijn ook zeer licht gekleed: enkelen hebben doeken om den hals ter bedekking van 't bovenste deel der borst — wat haar natuurlijk veel zweet kost — maar de meesten hebben niets aan dat hooger reikt dan het schort en daar zij meestal gebogen staan, zijn die vrouwen schier altijd met naakten boezem tentoongesteld aan de nieuwsgierige blikken van anderen. Een afzonderlijke plaats om zich aan te kleeden hebben zij niet. Zwangere vrouwen zijn daar ook tot kort voor haar bevalling. En in die omgeving verkeerden de jeugdige kinderen, die dan ook merkwaardig ontwikkeld zijn vóór hun tijd in tal van dingen, die op jeugdigen leeftijd nog gerust verborgen konden blijven. „Als er maar geen overspel wordt bedreven, dan kan alles en kunnen allen hun gang gaan” — zoo zei eens een bestuurder en naar dien regel wordt gehandeld. Heeft het kind den leeftijd van 14 jaar bereikt, dan wordt het garenmaakster tegen 10 centimes het uur of 7¹/₂ frank per week. Zijn zij 16 jaar,

dan worden zij groote garenmaaksters van 9 frank tot $10\frac{1}{2}$, bij welken zwaren arbeid zij nog ijselijke pijnen hebben te doorstaan. Eindelijk worden zij continues-meisjes op 18- à 20jarigen leeftijd, om $10\frac{1}{2}$ á 11 frank of op 2 molens werkende, $12\frac{1}{2}$ tot $13\frac{1}{2}$ frank te krijgen. Onder dezen vindt men de gehuwde vrouwen. Gevolgen daarvan zijn: een groot aantal miskramen, geboorte van levenlooze kinderen of kinderen die spoedig bezwijken, die geboren worden om begraven te worden. Dit alleen zou voldoende zijn om het beweren te wettigen dat de maatschappij verplicht is, beschermend op te treden voor vrouwen en kinderen, maar de vrijheid zou gevaar loopen en aan die vrijheid van exploitatie worden duizenden ten offer gebracht, want op het veld der industrie sterven heel wat meer menschen dan op het oorlogsveld.

Een ander soort martelaressen der industrie in België zijn de kantwerksters. Ongeveer 50.000 vrouwen, jonge meisjes en kinderen, soms van 5 jaar af en gedurende 12 uur minstens per dag arbeidende en dus om zoo te zeggen van den wieg tot aan het doodsbed geboeid aan de produktie van een weeldeartikel dat millioenen winst oplevert, rekken haar droevig bestaan in een toestand van de diepste ellende zoowel materieel als moreel, om eenige bevoorrechte zusters te kunnen tooien in een dos die de bewondering opwekt van allen, zonder dat men zich rekenschap aflegt van de vraag ten wiens koste dit alles verkregen wordt. Het loon van de "naeldewerkes" bedraagt 2 en 3 frank per dag, zeer enkelen te Brussel brengen het tot 5 à 6 frank, de "strikes" (zoo heeten de arbeidsters die de bloemen vasthechten of strikken op de tulle) 1 frank tot hoogstens 1.75 fr. daags, de "platwerkes" 75 centimes tot 2 fr. 25 en de "grondwerkes" 75 centimes tot 2 frank per dag. Dit zijn de loonen in normale tijden, maar natuur-

lijk wisselen zij zeer sterk, omdat het een weeldeartikel is. Maar deze kantwerksters exploiteeren op haar beurt honderden ongelukkige kinderen van 7 tot 13 à 14 jaar, die het ongelooflijke loon krijgen *van 15 tot 50 centimes per week voor een arbeidstijd van tien, twaalf en veertien uur daags*. Hoe diep ellendig de toestand daar is, blijkt o. a. uit de opgaafe van de bedeelde kantwerksters in Oost-Vlaanderen, welk aantal van 2356 in 1818 steeg tot 10.751 in 1853 en sinds dien tijd bleef het aantal stijgen. Het medisch toezicht van West-Vlaanderen verklaart den treurigen gezondheidstoestand der arbeidsters uit den aard van haar arbeid, maar voegt eraan toe: "bovenal draagt de ellende, die zich dagelijks uitbreidt in Vlaanderen, bij om de gezondheid der arbeiders te bederven" en elders: "overigens overgelaten aan zichzelf zijn zij om zoo te zeggen vooraf veroordeeld om haar geheele leven te blijven in de ellende, die haar maar al te dikwijls drijft tot de ondeugd". ¹⁾

In Denemarken hadden de fabrieksinspekteurs in 1876 op 613 fabrieken 2661 kinderen gevonden van 10 tot 14 jaar, 2545 jongelieden van 14 tot 18 jaar en 15.893 volwassenen. De verhouding van kinderen en jongelieden tot de volwassenen was op de 100 als volgt:

	<u>Kinderen.</u>	<u>Jongelieden.</u>	<u>Te zamen.</u>
Luciferfabrieken	31.8	23.5	55.3
Cichoreifabrieken	36.7	7.3	44.0
Tabaksfabrieken	31.4	12.5	43.8
Papierfabrieken	22.5	17.5	40.0
Boekdrukkerijen	5.3	23.6	28.9
Glasfabrieken	12.0	14.3	26.4

De arbeidstijd is bij 53 % der fabrieken tot 12, bij 7 % tot 13 uur daags, terwijl de fabriekswet voorschrijft

¹⁾ Vergelijk: Degreef, 10'uvrière dentellière en Belgique.

voor kinderen van 10—14 jaar $6\frac{1}{2}$ uur, voor jongelieden van 14—18 jaar hoogstens 12 uur.

In Zwitserland levert de textiel-industrie de volgende cijfers, om de verhouding aan te geven tusschen mannen en vrouwen:

	Vrouwen.	Mannen.
Zijde-industrie	51.352	11.771
Katoen-industrie.	23.846	18.320
Linnen-industrie	5.232	5.553
Wol-industrie.	2.022	1.470
Borduurwerk-industrie . . .	21.000	15.724
Geheele textiel-industrie	103.452	52.838

De fabrieksinspekteurs aldaar hebben overigens dezelfde klachten en achten den normalen arbeidsdag gewenscht wegens de nadeelige gevolgen van den langen werktijd op het lichamelijk en zedelijk welzijn der arbeiders. Het meest wordt over dronkenschap geklaagd in vakken, waarin overmatig lang wordt gewerkt. Wanneer William Hoyle in lange tabellen het verband tusschen dronkenschap en misdaad aantoonde, dan moet daarbij niet uit het oog worden verloren, dat gedurende die jaren, loopende van 1860 tot 1879, de arbeidstijd in verschillende vakken wettelijk geregeld is en nu is het niet te gewaagd om onder de redenen van afnemering van 't gebruik van sterken drank op te nemen: den korteren arbeidstijd. Jammer dat daarna de gedwongen werkeloosheid zulke ontzettende verhoudingen heeft aangenomen, want deze werkt aan den anderen kant bevorderlijk voor het gebruik van sterken drank. Tal van geneesheeren bevestigen dat *overwerken* en *ondervoeden* de voornaamste redenen zijn, die drijven naar prikkels als sterken drank. De druk van den werkman, zijn geheele toestand drijft hem tot dronkenschap. Een

der Zwitsersche fabrieksinspektors zei dan ook terecht: „wie kan ontkennen, dat een arbeider, die van vroeg tot laat een inspannenden arbeid verricht, vermoeid moet worden; dat hij opwekking noodig heeft om frisch te blijven; dat deze kunstmatige opwekking van het verslachte organisme, bij het onafgebroken verkeer van beide geslachten, aanleiding geeft tot onzedelijkheid.” Een ander zegt rondweg: „het ware te wenschen dat kinderen in het geheel niet geduld werden in fabrieken.” Tal van maatregelen beteekenen dan ook niets, want zeer juist merkt een fabrieksinspekteur aan, dat het ontzien van kraamvrouwen in de fabriek illusoir zal blijven, zoolang niet de wegvallende verdienste op eenigerlei wijze kan worden vergoed.

Het kwaad is in alle landen erg, het meest natuurlijk in de industriele, en meer en meer ziet men in, dat hierin alleen voorzien kan worden door een wettelijke regeling van staatswege. Dàt en dàt alleen is *het* vraagstuk dat oplossing eischt en daarmee zal gepaard gaan een oplossing van tal van andere kwesties.

Steken wij den Oceaan over, om te zien hoe het hiermede gesteld is in de **Vereenigde Staten** en wij zullen bemerken dat de maatschappij in de nieuwe wereld lijdende is aan dezelfde kwalen als in de oude. De statistieke gegevens zijn hier beter en dus het overzicht kan vollediger zijn. Zie hier een tabel, die ons leert hoe bij vergelijking van de censusberichten van 1850, 1860 1870 en 1880 de vrouwenarbeid niet alleen een gewichtige rol speelt in de Amerikaansche industrie, maar ook hoe hij daar toenemende is. En dat ondanks de wettelijke regeling van den vrouwenarbeid in verschillende staten.

Deze tabel leert meer dan boekdeelen met beschouwingen.

Staten.	Mannen boven 16 jaar.				Vrouwen boven 17 jaar.				Kinderen.			
	VII	VIII	IX	X	VII	VIII	IX	X	1850	1860	IX	X
	census 1850	census 1860	census 1870	census 1880	census 1850	census 1360	census 1870	census 1880	1850	1860	census 1870	census 1880
New-York	147,737	176,885	267,378	364,549	51,612	53,227	63,795	137,455	..	..	20,627	29,529
Pennsylvania	124,688	182,593	256,543	284,359	22,078	39,539	43,712	73,046	..	..	19,232	29,467
Massachusetts	107,784	146,268	179,032	228,834	69,677	71,153	86,229	105,976	..	..	14,119	17,445
Illinois	11,066	22,489	73,045	120,558	493	479	6,717	15,223	..	..	3,217	8,936
Ohio	47,054	65,749	119,686	162,217	4,437	9,853	11,575	18,563	..	..	5,941	12,829
Missouri	14,880	18,628	55,904	54,200	928	1,053	3,884	5,474	..	..	5,556	4,321
Michigan	8,990	22,144	58,347	68,445	354	1,046	2,941	4,784	..	..	2,406	4,362
Indiana	13,748	20,563	54,412	62,072	692	732	2,272	3,615	..	..	2,168	3,821
New-Jersey	29,068	43,198	58,115	86,787	8,762	12,829	11,198	27,099	..	..	6,239	12,152
Connecticut	34,248	44,002	61,684	75,619	16,483	20,467	20,810	28,851	..	..	7,029	8,445
California	3,964	49,171	24,040	38,311	..	55	373	3,922	..	..	82	1,460
Wisconsin	5,796	14,641	40,296	48,255	291	773	2,114	6,241	..	..	1,500	2,613
Maryland	22,729	21,630	34,061	46,698	7,483	6,773	8,278	21,700	..	..	2,521	6,547
New-Hampshire	14,103	18,379	25,829	29,356	12,989	13,961	12,775	16,184	..	..	2,179	3,291
Rhode-Island	12,923	20,795	28,804	37,060	8,044	11,695	14,752	18,270	..	..	5,861	7,548
Maine	21,853	24,827	34,310	35,431	6,167	9,792	13,448	13,777	..	..	1,422	3,746
Iowa	1,684	6,142	23,395	25,382	20	165	951	1,431	..	..	686	1,559
Minnesota	63	2,104	10,892	18,927	..	19	259	1,636	..	..	139	674

Uit het X censusbericht, Compendium II, 1883.

Men merke echter hierbij op, dat bij deze opgaven niet zijn opgenomen alle inrichtingen of werkplaatsen, wier jaarlijksche produktie beneden 500 dollars blijft. Dus die getallen zijn benaderingscijfers.

De verhouding van vrouwen- en mannenarbeid is aldus :

in Massachusetts	69 : 107
in New-York . .	51 : 147
in Pennsylvanië .	22 : 124
in Connecticut .	16 : 34
in New-Hampshire	12 : 14
in Rhode Island .	8 : 12

En hoezeer de vrouwenarbeid aan het toenemen is, kan men het best zien uit de vergelijking van het censusbericht der jaren 1870 en 1880. De vermeerdering bedroeg nl. 64.2 0/0, terwijl die der mannen slechts 24.97 0/0 was. Ook de kinderarbeid nam ontzettend toe.

De Amerikaansche statistikus Arthur T. Hadley heeft onderzoekingen ingesteld naar den vrouwen- en kinderarbeid en den duur daarvan. Van de 70.000 arbeiders, waarover dit onderzoek zich uitstreckte, waren 20.000 vrouwen en 5000 kinderen beneden de 15 jaar. Percentsgewijze is de arbeidsduur aldus: 5 0/0 werkt 9 uur, 78 0/0 werkt 10 uur en 16 0/0 *meer* dan 10 uur daags. Het verbruik van vrouwen en kinderen is 't grootst in fabrieken met 100 tot 200 arbeiders en vooral in de textielindustrie. Daarin is ook de arbeidstijd het langste. Het getal vrouwen bedraagt daarin het dubbele van dat der mannen en het aantal der kinderen beloopt 12 0/0 van 't geheele aantal arbeiders. Hadley bevond ook, dat van alle arbeiders *de kinderen het langst* en de vrouwen langer dan de mannen werken, zooals blijkt uit de volgende tabel:

Langer dan 10 uur daags.	Korter dan 10 uur daags.
12 0/0 der mannen	30 0/0 der mannen
22 0/0 der vrouwen	28 0/0 der vrouwen
34 ¹ / ₂ 0/0 der kinderen	11 0/0 der kinderen

Waar dit gebeurt in een land, waar vrouwen en kinderen nog *eenigszins* beschermd worden door de wet-

geving, daar kan men begrijpen hoe het in andere landen is, waar zij onbeschermd zijn.

Een dichte sluier wordt evenwel hierover geworpen, doordien slechts een gebrekkige en dikwijls in 't geheel geen statistiek bestaat.

Wil men de takken van industrie kennen, waarin zulks 't meest geschiedt, ze zijn:

	pCt. der vrouwen.	pCt. van kinderen en jongelieden.
Boekbinderij	45.39	6.16
Tapijtweven	40.95	8.33
Manskleeren	50.52	1.59
Vrouwenkleeren . . .	88.90	1.37
Katoenen stoffen . . .	49.52	16.29
Gemaakte manskleeren	85.32	3.00
Kousen en Breiwerk . .	61.37	12.68
Mode- en Kantwaren	80.06	5.13
Hemden	86.30	2.43
Zijdewaren	52.60	17.76
Stroowaren	68.14	1.54
Tabak	32.33	21.66
Paraplu en Stokken . .	51.37	6.79
Wollen goederen . . .	33.07	11.74
Gekaarde wol	50.53	15.40

En waarom neemt de vrouwenarbeid zoozeer toe? Eenvoudig omdat de vrouwenarbeid goedkooper is. De fabrieksinspekteur Peek konstateert dan ook, dat „de vrouwen onderworpen zijn aan een buitengewoon langen werktijd en lage loonen.” Zelfs daar waar het werk precies hetzelfde is, wordt toch lager loon uitbetaald. En waarlijk, in onze maatschappij is b. v. de arme naaister er erger aan toe, dan ten tijde toen de Engelsche dichter Thomas Hood zijn bekend „Lied van het hemd” zong, dat zooveel opgang maakte. Want nu

heeft zij haar machine nog te bekostigen en haar garen. Men leze de opgaven van loonen in dat vak en men begrijpt de slavernij, waartoe die arme naaisters zijn gedoemd. Een katoenfabriekant zei tegen een ambtenaar van het bureau van Arbeidsstatistiek van Massachusetts: „wij gebruiken nooit mannen, als wij vrouwen en kinderen kunnen krijgen, die hun arbeid even goed kunnen verrichten, niet alleen wegens het geringer gevaar van werkstakingen, maar ook om verdere onnoodige ontevredenheid te voorkomen”.

Hetzelfde getuigde Ure ook. En geen wonder, wanneer volgens Baxter het loon van vrouw *en* kind ongeveer gelijk is aan dat van den volwassen man. Volgens het rapport der fabrieksinspekteurs kreeg aan de vlasspinnerijen in Lancashire een man 18 shilling per week, een vrouw 12 en een kind 9 shilling.

Overall is het loon van de vrouw, ook bij geheel denzelfden arbeid, lager dan dat van den man en daarom is het lot der vrouw, als klasse, nog erger dan dat der mannen. Waar vrouwen werken, wordt het loon lager gesteld, b. v. ook bij het onderwijs. In 1876 gaf de Londensche *Examiner* het volgende overzicht van de postspaarbanken:

	Mannen.	Vrouwen.
Assistent-kontrôleur	£ 600	£ 165
Hoofdklerk . . .	£ 425 tot 500	£ 100 tot 150
Klerk 1 ^{ste} klasse .	£ 300 „ 400	£ 80 „ 100
Klerk 2 ^{de} klasse .	£ 200 „ 300	£ 40 „ 75

Men zegge niet: maar de plaats der vrouw is thuis. Waarom mag zij niet een onafhankelijk bestaan zien te krijgen en waarom moet haar arbeid minder betaald worden? Maar buitendien, wij weten dat niet alle vrouwen huwen, ja juist de wanverhoudingen zijn oorzaak dat de huwelijken afnemen. Men vergelijkte dezen staat ten bewijze:

Huwelijken:

	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885
Engeland en Wales	201.267	205.615	202.010	201.212	201.874	194.352	190.054	181.719	191.634	197.290	204.405	206.389	204.005	197.446
Duitschland	423.900	416.049	400.282	386.746	366.912	347.810	340.016	335.113	337.342	338.909	350.457	352.999	362.596	368.619
Frankrijk	352.754	221.238	303.113	300.427	291.366	279.094	279.650	282.776	279.035	282.079	281.060	284.519	289.555	283.170
België	40.084	40.598	40.328	39.050	38.228	36.964	36.669	37.421	38,926	39.487	39.214	38.666	39.209	
Holland	30.189	31.671	31.353	31.553	31.699	31,470	30.710	30.655	30.349	29.849	29.571	29.815	30.528	29.894
Oostenrijk	192.406	194.815	189.017	180.349	176.148	161.337	164.233	169.088	167.200	176.893	176.893	176.016	179.171	175.233
Italië	202.361	214.906	207.997	230.486	225.453	214.972	199.885	213.096	196.738	230.143	230.143	231.945	239.513	233.921

De relatieve cijfers zijn nog sterker.

Het aantal huwelijken op de 10.000 inwoners was:

	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885
Engeland en Wales	87	88	85	84	83	79	76	72	75	76	77	77	77	72
Duitschland	103	100	95	91	85	80	77	75	75	76	77	77	79	79
Frankrijk	98	89	83	82	79	75	75	76	74	75	75	75	76	74
België	77	77	76	72	72	68	67	68	70	71	69	68	68	
Holland	83	86	84	83	82	81	77	76	74	73	71	71	72	70
Oostenrijk	93	93	89	84	81	74	74	76,	76	80	82	78	79	77
Italië	75	80	77	84	81	77	70	75	69	81	78	81	84	79

De voorafgaande cijfers zijn uit Neumann-Spallart's Uebersichten der Weltwirthschaft.

Volgens de laatste censusberichten in Engeland is het aantal gehuwde mannen 4.376.898 en dat der niet gehuwden maar toch op huwbaren leeftijd 3.099.744. Gehuwde vrouwen 4.437.507 en ongehuwden 3.157.404. Dus gehuwde vrouwen 60.609 meer en ongehuwden 57.660 meer. Het aantal weduwnaars 439.794, het aantal weduwen 999.046, dus 559.152 meer. Dus 677.421 vrouwen op huwbaren leeftijd meer dan mannen. Moeten dezen nu allen buitengesloten worden van den arbeid? Het recht op het leven bestaat voor de vrouw evenzeer als voor den man — dat schijnen velen te vergeten, want anders zouden zij zich niet verzetten tegen de pogingen der vrouw, om zich een zelfstandige maatschappelijke plaats te verwerven.

Het bezwaar tegen het fabriekstelsel, n.l. dat dit het gebruik bevordert van vrouwen en kinderen en bij gevolg de neiging heeft om het gezin te verwoesten en het familieleven te verstoren, wordt door Carroll D. Wright ten deele erkend en ten deele verworpen. Voor zoover het de textielnijverheid aangaat, erkent hij het geheel. Maar het is te betreuren dat wij geen opgaven hebben over het gebruik van gehuwde vrouwen in de textielnijverheid in verhouding tot het geheele aantal. Toch gelukte het Wright eenige gegevens daaromtrent te verzamelen. Het gemiddeld cijfer in eenige Engelsche fabrieken, waar hij onderzoek deed, bedroeg 10 %. In Duitschland waren van 20 tot 50 % gehuwde vrouwen in de textielnijverheid; de statistikus Engel geeft voor verschillende takken een gemiddeld cijfer van 24 %. In Massachusetts bedroeg het 8 % van het geheele aantal.

Het is overigens moeilijk om met zekerheid de na-deelige gevolgen, die de arbeiders ondervinden voor

gezondheid, levensduur, 1) zedelijkheid en huiselijk leven vast te stellen en na te gaan in hoeverre deze toe te schrijven zijn aan het fabriekstelsel, daar ook in aanmerking moeten gebracht worden ongezonde woning, oopenhooping van groote gezinnen in beperkte ruimten, gebrekkige voeding, enz. Dit schijnt echter zeker, dat ook in Amerika de donkere zijden van het stelsel onderzonden worden en dat ook aldaar de vrouwen en kin-

1) Wat den levensduur betreft, is het volgende feit zeker niet van belang ontbloot.

De vereeniging van werktuigkundigen te Birmingham maakte eene belangrijke statistiek op aangaande de sterfte harer leden sints de vermindering van het aantal arbeidsuren. In 1871 begon de werkdag van 9 uur en de invloed daarvan op de sterfte is merkwaardig.

Gemiddelde leeftijd van	mannen.	vrouwen.
1860 . . .	38 . . .	35 $\frac{3}{4}$
1861 . . .	38 $\frac{1}{4}$ . . .	33 $\frac{1}{2}$
1862 . . .	36 . . .	36 $\frac{3}{4}$
1863 . . .	38 . . .	37 $\frac{3}{4}$
1864 . . .	38 $\frac{3}{4}$ . . .	38 $\frac{3}{4}$
1865 . . .	36 $\frac{1}{2}$ . . .	35 $\frac{1}{4}$
1866 . . .	36 . . .	36
1867 . . .	39 . . .	36 $\frac{1}{2}$
1868 . . .	37 $\frac{1}{4}$ . . .	35 $\frac{3}{4}$
1869 . . .	38 $\frac{3}{4}$ . . .	37
1870 . . .	38 $\frac{1}{4}$ . . .	37 $\frac{1}{4}$

Gemiddelde levensduur voor mannen 37 $\frac{3}{4}$, voor vrouwen 36 $\frac{1}{4}$.

Sints de vermindering van arbeidsuren:

	mannen.	vrouwen.
1871 . . .	39 $\frac{3}{4}$ . . .	37 $\frac{1}{2}$
1872 . . .	40 $\frac{1}{2}$ . . .	39 $\frac{1}{4}$
1873 . . .	40 . . .	39
1874 . . .	40 . . .	37 $\frac{1}{2}$
1875 . . .	41 $\frac{1}{4}$ . . .	37
1876 . . .	39 $\frac{3}{4}$ . . .	39 $\frac{1}{2}$
1877 . . .	43 . . .	40
1878 . . .	43 $\frac{1}{4}$ . . .	40
1879 . . .	43 . . .	40
1880 . . .	43 $\frac{1}{2}$ . . .	41
1881 . . .	45 $\frac{1}{4}$ . . .	42

Gemiddelde levensduur voor mannen 41 $\frac{1}{2}$, voor vrouwen 39.

deren den mannen een ontzettende konkurrentie aandoen. Dezelfde oorzaken hebben overal dezelfde gevolgen en daarom schuilt het kwaad in 't stelsel en zoolang dit niet is opgeruimd, kan men de gevolgen hier en daar verzachten, maar geenszins ze opheffen.

Ziethier het geheele aantal vrouwen, dat in de industrie arbeid vindt, in verhouding tot het totale aantal in de voornaamste landen :

	totaal aantal industrieele arbeiders.	Aantal vrouwen.	verhouding.
Groot-Brittanië	7.997.529	2.005.304	25 %
Vereenigde Staten . . .	3.837.112	631.079	16 -
Frankrijk	4.465.000	1.505.000	35 -
Pruisen	3.650.000	583.000	16 -
Oostenrijk	2.279.000	964.500	42 -

Zonder twijfel heeft de uitbreiding van den vrouwelijken arbeid de neiging om het loon te doen verminderen. In Frankrijk en Oostenrijk, waar meer vrouwen worden gebruikt dan in Engeland en Amerika, is het loon over het algemeen lager en de loonen dalen het meest in landen, waar het aantal vrouwen in de industrie het hoogst is. De eisch: uitsluiting van de vrouw uit de industrie is zeer zeker onbillijk onder de hedendaagsche toestanden en beter is het te verlangen, dat het loon der vrouw even hoog moet zijn, als dat van den man. Toch blijft de konkurrentie bestaan, daar door de vrouw het aantal arbeidskrachten op de markt zooveel grooter is. Voor groote kwalen groote geneesmiddelen en dus ook hier helpen zulke kleine middelen niet.

HOOFDSTUK X.

De Arbeidsdag en het Arbeidsloon.

Hebben wij aan de hand der geschiedenis den grooten strijd gevolgd, die tusschen arbeid en kapitaal is gestreden in die landen waar de ekonomische verhoudingen het verst zijn gevorderd, het moet ons niet bevreemden dat juist deze onze tijd den strijd verscherpt, in plaats van hem te matigen. Immers de geheele ekonomische verhoudingen zijn gerevolutioneerd bij het opkomen der groot-industrie, zoodat prof. Laurent terecht kon schrijven, dat »de industrie een nieuwe slavernij en een nieuwe aristocratie in het leven schijnt te roepen: de arbeid en het kapitaal». Werden de oude betrekkingen van arbeider en arbeidgever uit elkander gerukt en werd de maatschappij beweladigd met een reeks »vrijheden», zoo groot dat men onder den last ervan bezweek, zonder dat er voorwaarden geopend werden om daarvan voordeel te kunnen trekken, dit bracht een storing te weeg, die niet kwam ten nadeele van hen, die de vrije beschikking hadden over de arbeidsmiddelen, maar natuurlijk wel van hen, die over niets konden beschikken dan over hun handen. Stel nu iemand, die alleen de vrije beschikking heeft over zijn handen, behalve eenige papieren vrijheden, in een omgeving waar alle arbeidsmiddelen in handen zijn van enkelen, dan is het zonneklaar dat die vrijheid in werkelijkheid op niets anders neerkomt, dan op de vrijheid om of van honger te sterven of zich op genade en ongenade te onderwerpen aan de voorwaarden die anderen hem stellen.

Het is juist ten gevolge van het wezen der groot-industrie, dat de graad van exploitatie zooveel sterker is dan ooit. Kwam het bij het handwerk neer op de spierkracht, daardoor dacht men niet aan vrouwen- en kinderarbeid. Het was alleen de volwassen man, die den arbeid kon verrichten en de knaap moest den noodigen leertijd doorloopen, voordat hij in staat was zich uit te geven voor arbeider. De machine maakt de spierkracht ontbeerlijk en van dat oogenblik af zijn arbeiders zonder spierkracht en lichamelijk onrijp, ook bruikbaar. Vrouwen en kinderen kunnen dus dienst doen evenals volwassen mannen en voor den arbeidgever, wien het op de arbeidsmarkt alleen te doen is om de arbeidskracht te koopen op de goedkoopste manier, verdienen de goedkoopere arbeidskrachten, die zich aldaar aanbieden in den vorm van vrouwen en kinderen, de voorkeur boven anderen. Michelet riep even waar als scherp: »de arbeidster! — schandelijk woord, dat geen taal ooit bezat, dat geen tijd begrepen zou hebben, behalve deze ijzeren eeuw en dat alleen opweegt tegen al onze vermeende vorderingen». Er wordt een konkurrentie geopend tusschen man en vrouw en kind, waarvan de voordeelen glijden in de zakken der arbeidgevers. Was de mensch vroeger meester van het gereedschap dat hij hanteerde, nu is hij de slaaf van de machine geworden, zooveel als een aanhangsel daarvan. Vandaar dat de strijd om den arbeidsdag een noodzakelijk gevolg is van de economische ontwikkeling, die zich openbaarde bij het ontstaan en de ontwikkeling der groot-industrie.

De machine is de konkurrent van den arbeider; de machine is oorzaak dat het arbeidersgezin op de arbeidsmarkt is geworpen en dat dus de waarde van de arbeidskracht des mans verdeeld wordt over zijn ge-

heele familie. Daardoor vermindert zijn arbeidskracht in waarde. De aankoop van het gezin van 4 arbeidskrachten kost wel is waar meer dan vroeger die van het hoofd des gezins alleen, maar daarvoor krijgt men nu 4 arbeidsdagen in plaats van één, en dus deze regeling is zeer voordeelig voor — de arbeidgevers. Ligt de schuld hiervan aan de machine? Immers neen; elke arbeidbesparende machine moet natuurlijk welkom zijn aan den onder den arbeid gebukt gaanden arbeider, maar wanneer de voordeelen daarvan hun niet ten goede komen, dan schuilt de oorzaak hiervan alleen in het misbruik, dat de bezitters der machine ervan maken in *hun* belang en *tegen* dat der arbeiders. In de handen der kapitalisten wordt de machine een onfeilbaar middel, om den graad van exploitatie der arbeiders te verhoogen.

De voortduurende uitvindingen werken steeds meer in de richting om arbeiders overbodig te maken en de ijzeren machine verdringt ten slotte den mensch bijna geheel. Eerst verdringen vrouwen en kinderen de mannen, straks worden zij op hun beurt verdrongen door de machine. Een Engelsch industrieel schreef eens: „de ongehoorzaamheid onzer arbeiders heeft er ons op bedacht doen zijn, om het buiten hen te stellen. Wij hebben alle middelen beproefd om den dienst der menschen te vervangen door gedweëe instrumenten. *De mechaniek heeft het kapitaal bevrijd van de onderdrukking door den arbeid.* Overal waar wij nog een mensch gebruiken, daar is het *voorloopig* en in afwachting dat men het middel voor ons uitvindt, om daarin zonder hem te voorzien.”

Uit den aard van den arbeid, waarbij het nu meer op de zenuwen dan op de spieren aankomt, is de noodzakelijkheid van een korteren arbeidstijd bijna als natuurlijk gevolg daarvan te beschouwen. Het intensief karakter

van den arbeid maakt een korter werktijd noodzakelijk. Nu is echter de vraag, of korter werktijd ongunstig moet werken op het loon of met andere woorden, of bij korter werktijd de loonen lager zullen zijn. Men hoort dit dikwijls beweren en ook onder de arbeiders wordt de vrees daarvoor dikwijls geuit. Wij zullen ons laten voorlichten door de ervaring, die men elders heeft opgedaan.

De Engelsche fabrieksinspekteur Redgrave toont door een vergelijkend overzicht over 20 jaar, loopende van 1839 tot 1859, aan, dat het arbeidsloon is gestegen in die fabrieken, waar de wettelijke arbeidsdag was vastgesteld op 10 uur daags, terwijl het daalde in de fabrieken, waar 14 à 15 uur werd gearbeid.

Toen in Engeland de wetten, die althans gedeeltelijk den arbeidstijd regelden, aan de orde waren, deed men het voorkomen alsof de nijverheid daardoor te gronde zou gaan, maar wat is gebleken? Dat zij er geen schade bij heeft geleden. Indien het waar was, dat die wetten nadeelig werkten voor de produktie, dan zouden België en Nederland — welke beide landen, vastgeroest in het meest starre, doktrinaire liberalisme, geheel en al achterlijk bleven — geducht hebben moeten profiteeren ten gevolge van de min of meer beperkende wetten in Engeland, Duitschland, Frankrijk en Zwitserland. Toch kan dit door niemand worden beweerd.

Aantal arbeidsuren in de verschillende landen: 1)

Land	Uren per week	
	weverijen	machinefabrieken
Duitschland	72	60
Frankrijk	72	60
Oostenrijk	66	66

1) Ontleend aan Jeans: The supremacy of England.

Rusland	72 à 84	72
Zwitserland	66	66
België	72	62
Italië	69 à 90	72
Nederland	72	64
Vereenigde Staten	60	60
Groot-Brittannië	56	52

Leerzaam is in dit opzicht de opgave van Ure: 1)

invoer van	1830 met 74 uur werktijd	1835 met 69 uur werktijd	1850 met 60 uur werktijd	1860 met 60 uur werktijd
ruwe katoen .	261 mill. £	361 mill. £	663½ mill. £	1390.9 mill. £
wol	32 — —	42 — —	76 — —	148.3 — —
vlas	105 — —	122 — —	123 — —	156.8 — —

Aan den anderen kant was de uitvoer aldus:

Uitvoer van

	1830	1835	1850	1860
katoenen stoffen	444 mill. Yards	557 mill. Yards	1358 mill. Yards	2775 mill. Yards
garen	64 - -	38 - -	131 - -	197 - -

Waarde van uitvoer

	1830	1835	1850	1860
wolfabriekaat .	4.7 mill. £	6.8 mill. £	7 mill. £	22 mill. £
linnenwaren. .	64 - -	77 - -	111 - -	136.9 - -

Onder de heerschappij van den arbeidsdag van 10 uren, was de vooruitgang der Engelsche industrie groot, nl. van 1848—56, maar zij werd overvleugeld door het volgende tijdvak, van 1856—62. Het aantal spinnen vermeerderde 26.9 %, het aantal weefstoelen 15.6 %, terwijl het aantal arbeiders 7 % afnam.

Vertegenwoordigt Engeland op de wereldmarkt niet meer de industrieele macht, die het vroeger was, dit komt niet door *verminderd* produktievermogen in dat land, maar door *vermeerderde* voortbrengingskracht in andere landen.

De fabriekanten zijn zelve tot de erkenning gekomen,

1) Ure's Philosophy of manufactures.

dat hun vrees, als liep de industrie gevaar door den verkorten werktijd, ongegrond bleek te zijn. De een getuigde: „wij kregen beter arbeiders en het werk werd met meer hart gedaan;” een ander: „de uitkomsten van den beperkten arbeidstijd op het karakter mijner werklieden zijn treffend. Hunne gezondheid is sinds de invoering niet alleen veel verbeterd, maar zij zijn ook zedelijker en verstandiger geworden. In mijn werkplaatsen hebben de wrevel, het geweld en de ellende van vroeger plaats gemaakt voor tevredenheid, orde en welvaart”; weer een ander: „de invloed van den beperkten werktijd heeft allerheilzaamst op de zedelijke en lichamelijke ontwikkeling der arbeiders gewerkt. Ik aarzel niet te bekennen, dat ik mij uitmuntend bevind bij een werktijd van 7 uur gedurende 5 maanden, van 8 uur gedurende 3 maanden en van 9 uur gedurende 4 maanden van het jaar” en nog een ander: „ieder eigenaar van fabrieken of werkplaatsen moge den beperkten arbeidstijd invoeren. Niet alleen zijn de arbeiders gezonder, maar ook veel dienstvaardiger en oplettender op hun werk.”

De fabrieksinspekteur Redgrave vertelt in zijn verslag over 1877 het volgende: „gij komt ons ruïneeren,” met deze woorden werd ik begroet door een der grootste fabrikanten van kunstbloemen, toen ik hem bezocht na de invoering der wet van 1867 en hem meedeelde, dat er na 8 uur 's avonds niet meer mocht worden gewerkt. Wat leerde de tijd? Een jaar later erkende dezelfde man, dat de wet hem ten zegen was geworden; hij kreeg nu evenveel gedaan van zijn werkvolk in $10\frac{1}{2}$ uur, als vroeger in 12 of 14 en in één winter had hij 30 P. St. aan gas uitgehaald!” Vooral dat laatste kan een spoorslag worden voor fabrikanten, om zich vóór korter werktijd te verklaren, want zij zullen hun ooren openen,

die gesloten blijven als er sprake is van de belangen der arbeiders, zoodra zij hooren van geld verdienen door besparing!

Na de invoering van de 10-urenwet bracht lord Shaftesbury een bezoek aan een der grootste fabrikanten die hem uit zijn boeken liet zien, dat „de registers van bijna 1000 volwassen arbeiders uitmaken, hoe zij bij een arbeid van 10 uren meer ontvangen hadden dan toen zij 12 uren werkten.” „En — voegde hij erbij — dit zijn niet de eenige voordeelen van den beperkten arbeid; daar zij regelmatiger en met minder inspanning werken, leveren zij beter werk en ontvangen alzoo voor dezelfde hoeveelheid werk hooger loonen. Bovendien stellen de twee vrije uren den arbeider elken dag in de gelegenheid, om zich door leering en uitspanning zedelijk, verstandelijk en lichamelijk te verbeteren. De arbeider gaat welgemoed naar de fabriek in het vooruitzicht dat hij na een werkzamen dag den avond te midden van zijn gezin of van zijn vrienden genoegelijk en leerzaam kan doorbrengen.”

In de landen waar de arbeidstijd het kortst is, daar zijn de arbeidsloonen het best. Men vergelijkte Engeland bijv. met ons land. En dus wanneer er sprake is van verkorting van arbeidstijd wordt hiermede altijd bedoeld dat deze gepaard gaat *met behoud van het arbeidsloon*. Ja, het is hier en daar gebleken dat het arbeidsloon hooger werd bij den korteren tijd, dan vroeger bij den langeren. De lange werktijd drukt altijd op de loonen. De Deutsche Meubelmakersbond gaf hierover een leerzame statistiek, die loopt over 26.488 meubelmakers:

de arbeidstijd werd een uur verkort. Voor het avondbrood blijft tijd onder den arbeid. Sints deze regeling is de opbrengst van den arbeid in vergelijking van vroeger vermeerderd." Elders: "glasfabrieken waarin 10 jaar geleden een arbeidstijd was van 14 uur (met inbegrip der schafttijden) hebben dezen veranderd in een van 10 uur (met inbegrip van schafttijden) en men verzekert dat de arbeiders in dat aantal uren meer leveren dan vroeger bij den langeren arbeidstijd."

Dus de korter werktijd beteekent niet vermindering van loon, integendeel het loon stijgt naarmate de werktijd verkort.

En al gaat men nu de heele wereld door, overal blijkt dat het vaststaat: **hoe langer werktijd, hoe lager loon en hoe korter werktijd, hoe hooger het loon.**

Dus de vrees dat verkorting van werktijd zal voeren tot nog lager loon, is niet gewettigd. Hoe zou het ook kunnen, waar het loon reeds staat op het peil van een hongersminimum? Het loon kan niet te veel dalen beneden het noodzakelijke van het levensonderhoud. Heeft men f2 per dag noodig om te kunnen bestaan, men moet die som verdienen hetzij in 14 hetzij in 10 uren. Is het aanbod gelijk aan de vraag, het loon is beperkt tot het noodige. Is het aanbod grooter dan de vraag gelijk nu, dan zijn de verhoudingen in alle opzichten ellendig. Is de vraag grooter dan het aanbod, dan komt er een tijdelijke beterschap, en er heerscht een betrekkelijke welvaart. Alle aangebrachte verbeteringen baten den arbeider niet, daar de druk op de loonen zich doet gevoelen zoodra het maar eenigzins kan. Necker zei reeds: "indien het mogelijk ware om een voedsel te ontdekken, minder aangenaam dan brood, maar dat het lichaam van den ~~mensche~~ gedurende 48 uur kon voeden, dan zou de arbeider zijn loon spoedig zóó zien dalen, dat hij een van de

twee dagen moest eten, ook al zou hij zijn oude gewoonte verkiezen." En met zeldzame oprechtheid verklaapte Mandeville het geheim, dat nog steeds toepassing vindt in de praktijk: »waar het eigendom voldoende beschermd is, daar zou men gemakkelijker zonder geld dan zonder armen kunnen leven, want wie zou den arbeid verrichten? Evenals men de arbeiders moet bewaren voor verhogering, evenmin moeten zij iets verkrijgen dat uitgespaard kan worden. Als de een of ander uit de onderste klasse door ongewone vlijt of kromliggen zich verheft boven den staat waarin hij is grootgebracht, dan moet niemand hem daarin hinderen. Het is zonder twijfel het verstandigste plan voor elk persoon, voor elk gezin in de maatschappij, om vruchtbaar te zijn, maar het is het belang van alle rijke volkeren, dat het grootste deel der armen nooit zonder werk is en zij steeds uitgeven wat zij krijgen. Zij die hun levensonderhoud verdienen door dagelijkschen arbeid hebben niets dat hun aanspoort, buiten hunne behoeften, die men verstandig doet te lenigen, maar waarin het dwaas zou zijn te voorzien. Het eenige wat den arbeider vlijtig kan maken, is een matig arbeidsloon. Een te gering loon maakt hem wanhopig, een te groot, lui en brutaal. Uit een en ander volgt dat te midden van een vrij volk, waar men geen slaven mag houden, de zekerste rijkdom bestaat in een menigte werkende armen. Ook dit is de steeds vloeiende bron voor leger en vloot. Om de maatschappij gelukkig en het volk in kammervolle omstandigheden tevreden te maken, is het noodig dat de groote menigte zoowel dom als arm blijft."

Naar dezen maatregel van zoogenaamd praktische staatkunde, wier uitkomst echter onpraktisch zal blijken te zijn, schijnen de regeeringen steeds en overal te hebben gehandeld. Vandaar de hedendaagsche toestanden.

De kortzichtigheid zat en zit ten troone en daardoor werd en wordt alles ondermijnd. Waarom niet liever geluisterd naar anderen, wier raad zooveel beter was? De strijd om den arbeidsdag is verreweg de belangrijkste in de geschiedenis der beschaving, omdat hij is: de strijd om vrijmaking van den arbeid uit de boeien waarin het kapitalisme dien heeft geklonken. Is de wetgeving op dit gebied, ter regeling van den arbeid, nog een zeer bescheiden stap, in beginsel is dat de beweging in de goede richting, die slechts voortgezet behoeft te worden, om de gewenschte resultaten te verkrijgen. Want het geheele begrip van staat moet niets anders zijn dan de regeling van den arbeid in alle takken van landbouw, nijverheid, handel en scheepvaart.

Dan wordt bewaarheid het woord van Auguste Comte: 'de toekomst behoort niet meer aan het regeeren over menschen, maar aan het beheer over zaken'. Hoe minder het idé van heerschen voorzit en daarentegen dat van die regeling den boventoon voert, hoe beter de staat zal beantwoorden aan zijn roeping. En dan is het daghelder, dat nooit de arbeid als *doel* mag worden beschouwd, zoodat de mensch verlaagd wordt tot een arbeidsdier, een machine van vleesch en been. De arbeid is slechts het *middel* om de behoeften te bevredigen en dus het streven moet zijn, om in den kortst mogelijken tijd met de minst mogelijke moeite, zooveel voort te brengen, dat in aller behoeften in den ruimsten zin voorzien kan worden.

Vindt men het soms vreemd, dat het arbeidsloon gelijk blijven of verhoogd worden zou bij korter werktijd, men vergeet dat voor verlaging niet de minste reden bestaat, wanneer niet bewezen wordt dat de produktie vermindert. En wij zullen in een volgend hoofdstuk aantoonen dat dit in geenen deele het geval is. Waar

dit nu niet het geval is, daar zal toch niemand betwisten, dat de winst aan tijd ten goede moet komen aan de gezondheid en ontwikkeling der arbeiders. Mag men de vertegenwoordigers der officieele wetenschap gelooven, men zou meenen dat de toestanden der arbeiders bijzonder gelukkig waren en dat geen klasse der maatschappij meer heeft geprofiteerd van den vermeenden vooruitgang dan de arbeiders. En vraagt men hun, hoe die arbeidersklasse gebruik heeft gemaakt van die verbetering, dan zegt menigeen met Prof. von Treitschke: „over 't algemeen slecht; een groot deel der winst werd eenvoudig verkwist”. 1) Daarentegen vraagt Schmoller, hoe dit beweren is overeen te brengen met de vermeerderde inleg in de spaarbanken, zoodat tegen 53 millioen die in 1869 in de spaarbanken van Pruisen waren gebracht, ten jare 1872 daarin 83.6 millioen thaler op nieuw werden ingelegd. En terecht voegt hij erbij: „let men hierop, dan komt men tot het resultaat dat de loonsverhooging wel door een deel, maar niet in het algemeen slecht is gebruikt. Het oordeel van zulke lui (als v. Treitschke) berust ongetwijfeld op de subjectieve indrukken, die nu in zekere Berlijnsche kringen heerschen. In Berlijn is men verbitterd over eenige slenteraars, die rondrijden, eenige dagen niet werken en lawaai maken op straat. Deze lieden ziet men en over hen spreekt men; op de duizenden, die eindelijk eens een stukje vleesch kunnen eten in plaats van enkel aardappelen, die spaarboekjes nemen, die hun kinderen naar een betere school zenden, en zich betere meubelen aanschaffen, daarop wordt de openbare meening niet opmerkzaam gemaakt.”

---

1) Of elke traktementsverhooging van professoren goed gebruikt en nooit verkwist wordt, dat vertelt deze professor ons niet.

Het is potsierlijk, als men den eisch naar korter werktijd hoort uitgeven voor de begeerte naar luieren en dat nog wel door menschen, die zelve niet veel uitvoeren wat der menschheid ten goede komt. Reeds Adam Smith verklaarde een eeuw geleden: „een hoog arbeidsloon vermeedert de vlijt der massa. Het loon is de prikkel voor de vlijt en gelijk elke menschelijke eigenschap wordt de vlijt grooter, hoe meer de prikkels hem aanzetten. Rijkelijke voeding vermeedert de lichaamskracht en de troostvolle hoop zijn toestand te verbeteren en zijn dagen misschien behagelijk te besluiten, beweegt hem om deze kracht in te spannen. Daarom zien wij dat overal waar het loon hoog is, de arbeiders werkzamer, vlijtiger zijn dan waar het laag is. Zeker, er zijn arbeiders die drie dagen in de week luieren, als zij in de vier anderen genoeg verdienen om te kunnen leven. Maar dit is uitzondering. Integendeel; arbeiders die betaald worden bij 't stuk, overwerken zich allicht ten nadeele hunner gezondheid. Dikwijls is overmatige inspanning gedurende 4 dagen, de ware oorzaak van het luieren op de drie anderen, waarover zoo dikwijls en zoo luid wordt geklaagd.”

Indien hooge loonen — altijd in betrekkelijken zin — en korte werktijd aanzetten tot traagheid, dan vragen wij of de lage loonen en de lange werktijd de Ieren, Polen en Nederlanders zoo bizonder vlijtig hebben gemaakt, of omgekeerd de hooge loonen en de korter werktijd de Engelschen en Amerikanen bizonder traag hebben doen worden? Juist het tegendeel is waar. De ervaring van den praktischen aannemer Brassey, neergelegd in zijn leerzaam boek *Work and wages* (Werk en loonen), bewijst het tegendeel. Hij, die gewerkt heeft in bijna alle landen van Europa, en met arbeiders van ongeveer alle natiën, verklaart dat de Engelsche werkman met zijn

hooger loon en korter arbeidstijd hem voordeeliger uitkwam dan de goedkoopere werkkraft in andere landen. Goedkoop is ook hier duurkoop.

Bij den aanleg van den spoorweg Parijs—Rouen had Brassej 10.000 arbeiders aan het werk, waaronder 4000 Engelschen. De laatsten verdienden 3 gulden per dag, de Franschen ongeveer de helft, maar de Engelschen kwamen hem toch goedkoopere uit. Bij den aanleg van den Nederlandschen Rhijnspoorweg verschilden de loonen van 90 cents tot f 1.— per dag en bij stukwerk f 1,20 tot f 1,50, maar goede Engelsche arbeiders verdienden voor hetzelfde werk f 2.10.

Een Engelsch opzichter konstateerde te Oldenburg in Duitschland, dat aldaar gedurende een werkdag van 's ochtends 5 $\frac{1}{2}$ uur tot 's avonds 8 uur niet meer geproduceerd werd, dan in Engeland op een werkdag van 6 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds, ja veelal minder. Mill vertelt dat 2 maaiers uit Middlesex evenveel gras maaien als 6 Russische lijfeigenen en niettegenstaande de meerdere duurte van levensmiddelen in Engeland en de grootere goedkoopte in Rusland, zal het maaien van eenzelfde hoeveelheid hooi, die den Engelschen landbouwer een halve kopeke (1 kopeke = 2 cents) en den Russischen eigenaar op 3 $\frac{1}{2}$ kopeke te staan komt, 7 maal duurder zijn bij het gebruik van Russische maaiers. Ook ten opzichte van den werktijd wordt bewaarheid het woord van Adam Smith: "de man die werkt in een mate, waardoor hij bekwaam blijft om voortduurend te werken, bewaart niet alleen het langst zijn gezondheid, maar volvoert ook nog in den loop van het jaar de grootste hoeveelheid werk."

Uit de loonopgaven der katoen-industrie in Engeland, verzameld door David Chadwick en overgenomen door

Carroll D. Wright, 1) hoofd van het Bondsbureau van arbeidsstatistiek der Vereenigde Staten, blijkt verder overtuigend dat de loonen verhoogd zijn ondanks de wettelijke beperking van den arbeidsdag en wel aldus :

	1839		1849		1859	
	week-uren.	netto loon.	week-uren.	netto loon.	week-uren.	netto loon.
<i>Katoenindustrie.</i>						
Machinist.	69	5.76 D.	60	6.72 D.	60	7.29 D.
Stoker.	69	3.84 -	60	4.08 -	60	4.32 -
Portier.	69	4.32 -	60	4.80 -	60	5.04 -
Pakhuisjongens 14 tot 18 j.	69	1.80 -	60	1.80 -	60	1.92 -
Pakhuismenschen 21 jaar en daarenboven.	69	4.32 -	60	4.80 -	60	5.28 -
Nachtwakers.	69	3.89 -	60	3.84 -	60	4.32 -
<i>Kaardery.</i>						
(meisjes en jongens)	69	1.68 -	60	1.80 -	60	1.92 -
Afstroopers (jongelieden)	69	2.64 -	60	2.88 -	60	3.36 -
Slijpers	69	3.12 -	60	3.12 -	60	3.60 -
Opzichters	69	6.00 -	60	6.72 -	60	6.72 -
Draaiers, 14 tot 18 jaar, jongens.	69	1.44 -	60	1.56 -	60	1.68 -
	69	1.56 -	60	1.68 -	60	1.92 -
	69	1.80 -	60	2.04 -	60	2.16 -

Hetzelfde blijkt bij het spinnen, haspelen en andere onderdeelen van het vak, zoodat men duidelijk zien kan, hoe de vermindering van werktijd geen nadeeligen invloed heeft gehad op het loon.

In den lateren tijd schijnt het moeilijker om opgaven te krijgen van loonen in de katoenindustrie, want Carroll D. Wright zegt dat het de taktiek schijnt van de Britsche fabrickanten, om geen loonopgaven publiek te maken in de laatste 15 à 20 jaren. 2) Maar toch blijkt

1) Report on the factory system of the United States by Carroll D. Wright.

2) Zou dit ook een gevolg zijn van het boek van Marx? Sints dien tijd zijn de opgaven veel moeilijker te krijgen dan vroeger. De opmerking van Wright doet ons die vraag doen.

uit de rapporten van kolonel Albert D. Shaw, Amerikaansch konsul te Manchester, bewerkt naar de rapporten van het Britsche *Board of trade* en de opgaven door Wright verzameld in Lancashire, dat de loonen in 1830—1882 hooger waren en dat terwijl het aantal uren verminderd was op 56.

Maar op geen gebied reiken theorie en praktijk elkander schooner de hand dan daar waar het betreft te konstateeren: 1° dat de arbeidsdag niet langer mag zijn dan 8 uren daags met een geheelen rustdag na 6 dagen arbeid om het maximum arbeid te krijgen in een minimum van tijd zonder schade voor het leven of de gezondheid, en 2° dat de opbrengst bij verlenging van den tijd afneemt in omgekeerde reden van de verlenging.

De jaarlijksche gemiddelde handelswaarde, die een arbeider voortbrengt, bedraagt in de Vereenigde Staten 5097 gulden tegen 1671 gld. in Frankrijk. Bij 3 uur *minder* arbeid levert de Amerikaansche arbeider meer dan 3 malen zooveel als een Fransche arbeider.

Gelijk alle kennis steunt op vergelijking, zoo zal ook door vergelijking, de proef op de som worden gezet ter bevestiging der waarheid van het bovengezegde.

De Telefoonmaatschappij te Parijs werkt met een kapitaal van 25 millioen frank. Volgens het officieel verslag dier maatschappij produceeren 480 arbeiders voor een waarde van 2.790.432 frank. De gemiddelde opbrengst per jaar en per persoon is 5695 frank bij een gemiddelden arbeidsdag van 10 uur daags.

De inrichtingen Cail te Parijs werken met een kapitaal van 20 millioen franks.

Jaarlijksche handelswaarde der produkten: twaalf millioen frank.

Personeel: 3000 personen. Gemiddelde jaarlijksche opbrengst per persoon: 4000 frank met een gemiddelden arbeidsdag van 12 uur.

Machinefabriek in New-Yersey. Jaarlijksche opbrengst 792.000 frank met 72 arbeiders. Gemiddelde jaarlijksche opbrengst per persoon 13.505 frank met een gemiddelden arbeidstijd van 8 $\frac{1}{2}$ uur.

Machinefabriek in Massachusetts. Jaarlijksche opbrengst 87.355.996 franks met 9561 arbeiders. Gemiddelde jaarlijksche opbrengst per persoon 9.136 frank met een gemiddelden arbeidstijd van 9 uur.

Ziethier de vergelijking :

	aantal.	waarde der produkten.	aantal uren.	gemiddelde opbrengst per persoon en per jaar.
Inrichtingen Cail . .	3000	12.000.000 fr.	12	4000 frank.
Telefoonmaatschappij.	480	2.790.432 „	10	5695 „
Fabriek in Massachu- setts	9561	87.355.996 „	9	9136 „
Fabriek in New-Yersey	72	972.000 „	8 $\frac{1}{2}$	13505 „

Hadden wij nu hierbij loonopgaven uit diezelfde inrichtingen, dan zou onze vergelijkende staat nog zuiverder zijn, maar toch reeds deze opgaven zijn belangrijk. Immers al mag de vermeerderde produktie niet alleen worden toegeschreven, aan den korteren arbeidsdag, daar zij veel afhangt o. a. van de min of meer ontwikkelde machines in gebruik, toch mag men hieruit afleiden dat de werktijd een der factoren mede kan zijn tot verhooging der produktie.

Maurice Block zegt ten opzichte van Frankrijk, wat in niet mindere mate geldt van andere landen: „de ingewonnen inlichtingen kunnen de geheele waarde der produkten in onze nijverheid niet zeker opgeven. Noch staathuishoudkundigen noch wetgevers noch regering

weten met nauwkeurigheid iets van de belangrijkste vragen zooals: de waarde der jaarlijksche produktie, de arbeidstijd, het kapitaal in gereedschappen, enz. Wij zijn te dien opzichte gelijk aan een industrieel of handelaar, die nooit een inventaris opmaakt en die bijgevolg nooit weet of hij vooruit- dan wel achteruitgaat." Dat is de anarchie op volkshuishoudkundig gebied! Door inlichtingen van de Kamers van Koophandel geeft Maurice Block de volgende schatting der produktie voor 1873, natuurlijk bij benadering:

Waarde der produkte in de industrie:

Parijs alleen	3.369.092.949 frank.
Geheel Frankrijk met Parijs	12.792.000.000 .

Aantal arbeiders in de industrie:

Parijs alleen	550.280 arbeiders.
Geheel Frankrijk met Parijs	3.827.360 .

Dus: gemiddelde jaarlijksche opbrengst per persoon:

Parijs alleen	6123 frank.
Geheel Frankrijk met Parijs	3342 .

De werktijd in Parijs is gemiddeld 11 uur daags, in Frankrijk 12 uur.

Plaatsen wij daarnaast Massachusetts, New-Yersey en de geheele Vereenigde Staten.

Waarde der produktie in 1875:

Massachusetts	3.079.605.202 frank.
New-Yersey	1.322.151.000 .
De Vereenigde Staten te zamen	27.922.272.000 .

Aantal arbeiders:

Massachusetts	308.973 personen.
New-Yersey	126.038 .
Vereenigde Staten	2.738.930 .

Gemiddelde jaarlijksche opbrengst per persoon:

Massachusetts	9.967 frank.
New-Yersey	10.394 .
Vereenigde Staten	10.194 .

De werktijd is voor de Vereenigde Staten 9 uur, voor New-Yersey $8\frac{1}{2}$ uur. Dus als wij wederom een vergelijkende staat opmaken tot vergemakkelijking van een algemeen overzicht, dan krijgen wij het volgende:

	aantal arbeiders.	totaal opbrengst.	werktijd.	gemiddelde opbrengst per persoon.
Geheel Frankrijk	3.827.260	12.792.000.000 fr.	12 uur.	3.342 frank.
Parijs alleen . .	550.280	3.369.092.949 »	11 -	6.132 -
Massachussets .	308.974	3.079.605.202 »	9 -	9.997 -
Vereenigde Staten	2.738.930	27.922.272.000 »	9 -	10.194 -
New-Yersey . .	12 6.038	1.322.151.000 »	$8\frac{1}{2}$ -	10.394 -

Dus een Fransch werkman produceert per jaar een waarde van 3342 fr. bij een werktijd van 12 uur daags en een Amerikaansch werkman produceert een waarde van 10.194 fr. per jaar bij 9 uur arbeids daags.

Gesteld nu al dat dit niet is toe te schrijven aan den korteren werktijd, dan toch hebben wij 't recht te zeggen dat de kortere werktijd zeer zeker niet kan aangemerkt worden als voorwaarde tot vermindering van de produktie. 1) Reken daarbij dat het gemiddeld arbeids-

1) Liebknecht vertelt in zijn "Ein Blick in die neue Welt", hoe een groot-fabrikant hem verklaarde dat de Amerikaansche werkman veel intensiever werkt dan anderen en dat de Duitsche en andere arbeiders altijd eenigen tijd behoeven, voordat zij gewoon zijn aan het Amerikaansch werken. Deze meende dat een arbeidsdag van 8 uur geen schade zou toebrengen aan de industrie en hoe hij als werkgever had ondervonden: *hoe korter arbeidstijd, hoe beter arbeid!* Ja, hij ging verder en zei dat hij niet twijfelde of na de zege van de beweging voor een achturigen arbeidsdag, die zijns inziens niet uit kon blijven, dadelijk een agitatie begonnen zou worden voor een vermindering van den arbeidsdag en dat ook deze beweging haar doel zou bereiken. Natuurlijk, voegde hij er bij, zijn nieuwe vorderingen in techniek en machinerie noodzakelijk, om b. v. een normalen arbeidsdag van 6 uur mogelijk te maken, maar ook dezen zullen niet uitblijven.

Men doe zijn voordeel met deze verklaring van een werkgever, die in verte van gezichteinder zijn bekrompen kollega's verre vooruit is.

loon in de Vereenigde Staten hooger is dan in Frankrijk, dan kunnen wij daaruit afleiden dat de kortere werktijd niet noodzakelijk voert tot lager loon, maar integendeel het hoogste loon wordt betaald in landen waar de arbeidstijd het korst is. Het komt ook voor, dat een fabrikant die lang aarzelde om betere machines in te voeren, daartoe overging min of meer gedwongen door moeilijkheden met het werkvolk wegens loon of werktijd, ten slotte moest erkennen dat de nood ook voor hem de vader was geworden van den vooruitgang. De aanzienlijke besparing van bedrijfskosten maakte dat hij ondanks hooger loon grooter winst maakte dan voorheen.

Daarom vrij moge von Treitschke het een „socialistische dolheid” noemen, dat „de beschaving der volkeren wordt afgemeten naar de lengte van den arbeidsdag,” want dan zou „de hoogste beschaving opbloeien, alleen uit de grootste luiheid”, die dolheid blijkt waar te zijn, daar een korte werktijd alleen mogelijk is bij die volkeren, die op den trap der maatschappelijke beschaving het meest zijn gevorderd, terwijl daardoor ook alleen het vooruitzicht op verdere ontwikkeling wordt geopend. Wij vinden door de ervaring elders opgedaan onze meening bevestigd dat **het peil van beschaving het hoogste is, waar de arbeidstijd kort en het arbeidsloon hoog is.**

Het zou dwaas zijn de werking der fabriekswetgeving te overschatten, daar de economische toestand der arbeidersklasse daardoor niet genoeg verbeterd is, maar „zij heeft den arbeider bewaard voor eidelooze ziekelijkheid, zij heeft zijn ledematen beschermd voor het vernielend raderwerk der machines, zijn adem voor schadelijke stof en vergiftige uitwaseming, zij heeft zijn arbeidstijd beperkt, zij heeft hem tot schoolbezoek gedwongen en gered voor het wegzinken in de diepste onwetendheid.

Dat alles zal daaraan een duurzame eereplaats verzekeren in de geschiedenis der lageren klassen. Maar de verarming der arbeidersklasse is daarnevens haar gang gegaan. Ook de verdere vervanging van volwassenen door vrouwen en kinderen, van dure arbeidskrachten door goedkoopere heeft de fabriekswetgeving niet verhinderd, dikwijls zelfs nog bevorderd."

Alleen kan zij beschouwd worden als een stap in de goede richting, die gevolgd moet worden door vele anderen, wil men beterschap brengen. Waar nu reeds getuigd moest worden door den fabrieksinspekteur Redgrave, dat "de massa zich het geschenk 1) waardig heeft betoond, zij de gave niet misbruikt heeft; hun verstand is vermeerderd, hun levensmanieren zijn verbeterd, hun sociale verhoudingen verhoogd, zij hebben alles en meer dan alles gewonnen wat zij verwachtten van de fabriekswetgeving", dat zal in veel hoogere mate worden verkregen, als de arbeid niet langer is het middel om het eene gedeelte der menschheid door het andere te laten brengen in den staat van slavernij en verdierlijking, maar allen samenwerken om als vrije burgers voort te brengen wat noodig is voor aller behoeften.

Toen in onze Tweede Kamer het wetsontwerp Van Houten, het eenige gebrekkige wetje wat wij op dit gebied hebben, in behandeling kwam, schreef het toenmalige kamerlid Mackay aan een zijner vrienden in Engeland om de gevolgen van de wetten op den kinderarbeid te leeren kennen ten aanzien van het *werk*, den *werkgever* en den *werkman* en toen getuigde de earl of Shaftesbury dat de gevolgen waren:

1°. geen vermindering, maar groote vermeerdering van voortbrenging en het voortgebrachte van beter

1) Hoe vernederend reeds, om als "geschenk", als "gave" te moeten ontvangen, waarop men als mensch rechtens aanspraak heeft!

hoedanigheid. (Hiervan zullen wij het bewijs leveren in het volgende hoofdstuk);

- 2°. geen vermindering in hetgeen verdiend wordt door meerder- of minderjarigen maar het tegendeel;
- 3°. geen vermindering van de winsten der fabrikanten;
- 4°. een zeer groote verbetering van den lichamelijken zedelijken en maatschappelijken toestand van den arbeider en een veel grootere geest van rust en tevredenheid;

Hij voegde er bij: „algemeen wordt door de werkgevers erkend, dat, terwijl de beperking van den arbeid een groote zegen is geweest voor den werkman, zij geen schade heeft berokkend aan den kapitalist. Ik geloof niet, dat er in geheel Lancashire en Yorkshire thans één eigenaar van fabrieken gevonden wordt, die tegen een maximum-arbeidsdag van 10 uren voor jeugdige werklieden en vrouwen zijn stem zou verheffen.”

Eveneens verklaarde de wakkere fabrieksinspekteur Redgrave in 1875: „het verzet der werkgevers heeft opgehouden: zij zagen en erkenden de voordeelen van het stelsel en voor een groot deel werden zij even ijverige voorstanders der fabriekswetten als zij aanvankelijk tegenstanders daarvan waren geweest”.

En eindelijk maakte de benoemde kommissie als slot-som op: „ook hebben wij reden om aan te nemen, dat de wetgeving, die zooveel nut heeft gesticht voor de werknemers, geen ernstig verlies heeft berokkend aan de werkgevers, op wie zij in toegepast. Integendeel is de ontwikkeling der nijverheid daardoor in 't minst niet gehinderd en tegenwoordig zijn er slechts weinigen, zelfs onder de werkgevers, die de hoofdbepalingen dezer wetten zouden willen herroepen zien of die het voordeel ontkennen, dat daaruit voor hen geboren is.”

Wanneer dat de uitkomsten zijn en de fabrikanten

zelve moeten verklaren dat zij geen mindere winsten behaalden, dus *geen enkel offer hunnerzijds* behoeften te brengen, dan pleit het zeker meer voor den bekrompen dan voor den ruimen blik van die fabrikanten, die hemel en aarde bewegen om zulke wetten te verhinderen en zoo zij er zijn ze te ontduiken.

Wie zegt ons dat niet eenmaal hetzelfde getuigd zal worden, wanneer ook de arbeidstijd voor volwassenen beperkt is? Zeer zeker zal dit strekken in 't belang der arbeidersklasse, die daardoor tijd verkrijgt zich te ontwikkelen en mensch te worden.

Wil men dus de beschaving bevorderen, men moet allereerst meewerken om den arbeidsdag te beperken, opdat de mensch niet verlaagd worde tot een vleesch-machine ter produktie, maar de gelegenheid worde geopend voor hem om zich tot mensch te ontwikkelen. Zonder vrijen tijd is dit onmogelijk, want dan is zijn eentonig levensprogram: **werken — eten — slapen**. En daarom naast het recht op arbeid voor hen die door de maatschappelijke wanverhoudingen worden op straat geworpen, moet het recht op ontspanning en vrijen tijd in het belang van den arbeider zoowel als in dat van den arbeid met alle kracht op den voorgrond worden gesteld, want zonder dat geen beterschap.

Hetzelfde geldt ook van de winkelbedienden, lagere beambten van post- en telegraafkantoorbedienden, koffiehuisbedienden, politieagenten, veldwachters, gevangensbewaarders enz. Voor hen is de arbeidstijd veel te lang, voor sommigen, zooals gevangensbewaarders 15 à 16 uur daags gedurende 7 dagen in de week en één vrije Zondag in de 5 weken. Volgens een belangrijk boekje: "Death and disease behind the counter" (dood en ziekte achter de toonbank) hebben de winkelbedienden gemiddeld 80 à 90 uur 's weeks dienst in een veelal dompige

en ongezonde atmosfeer. In Engeland bestaat er ook een vereeniging van winkelbedienden, ter verkrijging van een korter werktijd. Zonder zoo iets komt er nooit verbetering. Waarom richten zij in ons land niet evenzeer zulk een vereeniging op? Immers alleen door zelve op te treden en door aaneensluiting bestaat mogelijkheid op beterschap. Want al zijn dezulken ook gekleed als heeren en dames, zij moeten evenzeer het diensthuis der slavernij in als de fabrieksarbeider. De klacht van de mannen en vrouwen achter de toonbank is evenzeer een aanklacht tegen de maatschappij. En tegenover de uitvlucht, dat de staat daartegen niets vermag, want dat een regeling bij de wet strijdig is met de gezonde beginselen der staathuishoudkunde, beroepen wij ons op prof. Jevons in zijn boek over den Staat in betrekking tot den arbeid. Daarin zegt hij zéér juist: 'geen wetten, geen gebruiken, geen eigendomsrechten zijn zoo heilig dat zij niet afgeschaft mogen worden, als duidelijk kan worden aangetoond dat zij het grootst mogelijk geluk in de weg staan. *Salus populi suprema lex* (het heil des volks is de hoogste wet).

Wij geven als slot van dit hoofdstuk een overzicht over de loonen, gelijk zij zijn opgemaakt na een plaatselijk onderzoek der Amerikaansche konsuls. Jammer dat er niet aan is toegevoegd een opgaaf van het aantal werkuren per week. Ook behoeft het geen opzettelijke vermelding, dat de cijfers niet anders dan een zeer betrekkelijke waarde hebben, het zijn *benaderingscijfers* die eer te gunstig zijn gesteld voor de arbeiders dan omgekeerd. Juist daarom echter hebben zij voor ons te meer waarde, want als de gunstige cijfers reeds zoo laag zijn in de meeste landen, hoe moet dan de werkelijkheid wel wezen?

Vergelijkende Staat van de weekloonen in Europa en de Vereenigde Staten in 1878, volgens de opgaaf der verschillende Amerikaansche konsuls, in de voornaamste industrieën en gepubliceerd door den staatssekreteraris der Vereenigde Staten in 1879:

vakken.	België.	Dene- marken.	Frankrijk.	Duitsch- land.	Italië.	Groot- Britannië.	Vereenigde Staten.		Neder- land ¹⁾ .
							New-York.	Chicago.	
bakkers	11 gld.	10,60	13,85	8,75	9,75	16,30 à 16,50	12,70	20,30	10 tot 12
smeden	11.—	9,75	13,60	8,85	9,85	17,60 - 20,30	25,35	22,30	10 - 13
boekbinders	„	9,30	12,10	9,55	9,75	16,30 - 19,55	30,45	23,—	8 - 11
steenbakkers	15.—	„	10,—	9,—	8,60	18,95 - 22,55	30,35	15,25	
meubelmakers	12.—	„	15,—	9,90	12,35	19,25 - 21,20	22,80	17,85	10 - 12
timmerlieden	13.50	10,60	13,55	10,—	10,45	18,30 - 20,60	22,80	17,80	9 - 10
landarbeiders	„	„	7,85	7,20	8,75	8,50 - 10,60	„	„	3 - 6
sjouwerlieden	7.50	„	„	7,30	6,60	11,25 - 12,50	15,20	12,70	8 - 10
ververs	10.50	10,35	12,25	9,80	11,50	18,10 - 20,41	25,40	15,30	8 - 10
stukadoors	13.50	„	„	9,50	10,65	19,20 - 25,30	25,35	22,85	12 - 15
loodgieters	15.—	„	13,75	9,—	9,75	17,80 - 21,15	30,45	30,50	10 - 11
drukkers	„	11,55	11,75	12,—	9,75	18,80 - 19,35	20,45	30,45	9 - 12
schoenmakers	„	8,25	11,85	7,80	10,80	18,35	30,45	22,95	6 - 10
kleermakers	„	10,25	12,75	8,95	10,75	12,50 - 18,25	25,45	15,45	10 - 12
vertinners	12.—	9,75	11,05	9,10	9,—	15,— - 18,25	25,35	22,80	8 - 10

1) De opgaven voor Nederland waren niet bij dezen staat. Wij voegden ze erbij volgens mededeelingen van verschillende vakmänner, maar ze gelden voor Amsterdam en zijn dus veel te hoog als maatstaf van loon in Nederland.

HOOFDSTUK XI.

De arbeidsdag en de produktie.

Lijdt de produktie wanneer de arbeidstijd wettelijk wordt geregeld? Zietdaar een vraag, die nu onderzocht moet worden, om het vraagstuk van den arbeidstijd van alle kanten te bezien. Oppervlakkig bekeken moet de produktie lager zijn bij korteren werktijd, want werkt een arbeider in 1 uur a stuks van het een of ander produkt, dan levert hij in 10 uur $10 \times a$ stuks in 15 uur $15 \times a$, dus zooveel te meer. Toch gaat dit niet op, omdat de mensch geen mechanisme is, dat eenmaal opgewonden slechts behoeft af te loopen. Vandaar dat bij langen werktijd niet alleen de laatste uren niet veel opleveren, maar ook de invloed zich doet gevoelen op de anderen, daar het geheele gestel wordt ondermijnd. Ook op de school heeft men opgemerkt dat bij langen schooltijd de laatste uren het minst beteekenen wegens vermoeidheid der kinderen. Maar het is niet alleen de mensch die produceert, ook de machine en naarmate deze zich volmaakt — en dat doet zij haast per dag — naar die mate is de produktie grooter met minder inspanning van de zijde des menschen. Wij zullen dit bevestigd zien door talrijke opgaven, die wij bijeengezameld hebben.

Hooren wij eerst eenige getuigenissen.

Gardner te Manchester verklaarde dat in zijn spinnerij en weverij te Preston in 11 uur evenveel garen en geweven goed werd geproduceerd als vroeger in 12. Dollfus te Mühlhausen bracht den werktijd van 12 op 11 uur zonder verlaging van loon en de arbeiders pro-

duceerden niet minder, maar 5 % meer dan te voren. Dat uur korter werktijd veroorzaakte dus geen schade. In de machinefabriek van Ransome met 1200 arbeiders werd de arbeidstijd in 1872 gebracht van 58^{1/2} op 54 uur 's weeks en aan het einde van het jaar was er 12 tot 15 % meer geproduceerd. Toen in de Fransche Kamer de afgevaardigde Nadaud een voorstel deed tot invoering van een arbeidsdag van 10 uren, toen was het advies van den groot-fabriekant Richard Waddington zeer gunstig en dat zou het niet geweest zijn, indien deze gevreesd had, dat de Fransche nijverheid daaronder schade zou lijden. Engelsche fabriekanten schrijven de mindere produktieviteit in Duitschland toe aan den langen arbeidstijd. En overal leeren de getuigenissen van vakmannen hetzelfde. Zoo o. a. de Zwitsersche fabrieksinspekteur Schuller: «in de stikkerij is de normale arbeidstijd een ware weldaad voor de arbeiders en in het geheel geen nadeel voor de arbeiders. Vakkeners uit bijna heel St. Gallen, spreken zich eveneens uit, verschillenden met de schuchtere bijvoeging dat dit hun overtuiging is, die zij echter om den wille van hun omgeving niet altijd in het openbaar durven zeggen.» Dezelfde inspekteur vertelt van een fabriekant, die tegenstander was en later gezegd zou hebben: «er wordt aan de machines in evenredigheid van den langeren arbeidstijd niet meer verdiend, daar de arbeiders afgemat zijn» en hij noemt 2500 steken per dag het aantal, dat van een goed arbeider verlangd, kan worden. Bij een arbeidsdag van 12 uur kreeg de inspekteur uit Zürich een opgaaf van 2200 steken per dag. Daarentegen uit Glarus in 11 uur 22—2500 steken en uit St. Gallen in 11 uur opgaven van 2000, 2291, 2500 tot 2700 steken per dag 1).

1) Men vergelijkte mijn verhandeling over de Internationale arbeids-

Een ander fabrieks-inspekteur, getuigde eveneens: «fabriekanten, direktors en opzichters van groote inrichtingen, waar vroeger 12 uur werd gearbeid, verzekeren: de vrees, dat door minder werktijd, minder produktie zal worden verkregen, is ongegrond; in 11 uren wordt niet minder dan in 12 uren geproduceerd.» Weer een ander: «De Zwitsersche industrie heeft door den normalen arbeidsdag niet verloren aan kracht om te konkurreeren. Als zij tegenover het buitenland een zwaren strijd heeft te voeren, dan zijn er geheel andere oorzaken in 't spel, die iedereen voldoende kent.»

Carroll D. Wright getuigt hetzelfde omtrent Massachusetts, nl. dat aldaar bij 10 uur werktijd evenveel per man en per spil wordt geproduceerd als in andere staten met 11 en meer uren.

Maar wij zullen de bevestiging van dit beweren nog beter kunnen zien, als wij de produktie nagaan in verschillende landen ten blijke dat het produktievermogen nergens schade heeft geleden door wettelijke beperking, hetzij van den arbeidsdag, hetzij van den kinderarbeid.

Met de vermeerdering van produktie gaat regelmatig gepaard een vermindering van arbeiders en dat is niet onnatuurlijk als men in aanmerking neemt de steeds toenemende volmaking der machines.

Alle voorwaarden zijn aanwezig om alle menschen gelukkig te maken wegens den steeds toenemenden overvloed van produkten en niettegenstaande dat wordt het arbeidende volk meer en meer tot den bedelstaf gebracht, neemt de onzekerheid van het bestaan voor velen steeds toe.

In Engeland werd aan ruwe katoen verwerkt:

---

wetgeving in de *Vragen des Tijds*, geschreven reeds in November van 1881.

1867	912.249.968 pond.
1868	1.006.048.288 „
1870	1.101.191.280 „
1872	1.135.832.432 „
1874	1.307.896.800 „
1876	1.284.552.976 „
1878	1.193.122.112 „
1880	1.404.087.216 „
1881	1.471.357.776 „

De ijzerproduktie leverde:

1868	4970 duizend tonnen.
1870	5963 „ „
1872	6741 „ „
1874	5991 „ „
1876	7555 „ „
1878	6381 „ „
1880	7749 „ „
1882	8450 „ „

Of wel in jaarlijksche produktie in doorsnede per hoogoven:

1870	8979
1872	9603
1874	9231
1876	11120
1878	12813
1880	13087
1882	15032
1883	15752

In 14 jaar tijds nam dus het tonnental 44 0/0 toe en de gemiddelde produktie per hoogoven 75 0/0, terwijl het aantal hoogovens afnam.

Een derde hoofdindustrie, de kolen, levert een dito resultaat. In de mijnen, die onder de *Coal mines Act*

staan, was de verhouding volgens de berichten der mijninspektors aldus:

jaar.	aantal mijnen.	aantal arbeiders.	aantal geproduceerde tonnen.
1874 . .	4332	538.829	140.713.832
1875 . .	4501	535.845	147.700.313
1876 . .	4385	514.532	148.989.385
1877 . .	4231	494.391	148.846.260
1878 . .	3968	475.329	145.798.138
1879 . .	3956	476.810	145.366.369
1880 . .	3904	484.933	161.466.739

Dus de produktie steeg van 1874 tot 1880 met 20 millioen tonnen of 14°/_o, terwijl het aantal mijnen verminderde en het aantal arbeiders daalde met 53.896 of 10°/_o. Dus vermindering van arbeiders en konzentratie in minder handen. 1)

Het aantal hoogovens in Groot-Brittannië was aldus:

1872	876
1873	932
1874	935
1875	940
1876	968
1877	974
1878	977
1881	967

Maar van dat aantal stonden in 1874 reeds stil 286 en dit cijfer klom tot 532 in 1878, dus meer dan de helft. In Zuid-Staffordshire waren volgens den fabrieks-inspekteur Jones van de 147 hoogovens slechts 27 aan het werk!

1) In "Engeland's grootheid op handels- en nijverheidsgebied", bewerkt naar von Scherzer's "Weltindustriën" door Dr. Coronel, lezen wij uitdrukkelijk, dat »de tegenwoordige loonen staan beneden die van het jaar 1871". Dit boek verscheen in 1881.

Het aantal spullen vermeerde van 34.695.221 in 1871 tot 39.527.920 in 1878 en 20 à 30 % van dit aantal stonden stil. Niettegenstaande dat was het produkt veel grooter.

In enkele distrikten verloopt het proces nog regelmatig dan in het geheele rijk. Onder anderen in West-Lancashire en Noord-Wales volgens Hall:

	<u>Aantal tonnen.</u>	<u>Aantal arbeiders.</u>
1874 . . .	9.976.882	43.658
1875 . . .	11.460.965	45.136
1876 . . .	11.587.614	42.174
1877 . . .	11.521.847	40.342
1878 . . .	11.769.566	39.024
1879 . . .	11.875.810	39.458
1880 . . .	12.131.113	39.454

Dus in dat tijdsverloop 4200 arbeiders minder of 10 % en intusschen steeg de produktie met 2,15 miljoen tonnen of meer dan $\frac{1}{5}$ deel.

Hetzelfde getuigde mr. Evans, in 1880 over Midland met de volgende woorden: »ondanks den gedrukten toestand der markt en ondanks de lage prijzen der kolen steeg de produktie met $\frac{1}{2}$ millioen tonnen. Het aantal arbeiders verminderde van 50.000 op 49.330».

Mr. Baker konstateerde omtrent Zuid-Staffordshire en Worcestershire een toename van produktie met 295.000 tonnen of 3 % in vergelijking van het vorige jaar en het aantal arbeiders verminderde met 1500. In het geheele koninkrijk:

1875 . . .	535.345 arbeiders,	133.306.000 tonnen.
1879 . . .	476.810	133.720.000

Elk arbeider in de mijnen van Groot-Brittannië bracht te voorschijn in:

1873	278 ton kolen.
1875	275

1877	301 ton Kolen.
1879	305 „ „
1880	334 „ „

In 7 jaar tijds dus 20 % stijging van produktie per man. Ja, in het distrikt van den fabrieksinspekteur Baker nam de produktie in 5 jaar tijds per man 33 % toe.

In het Durhammer distrikt bedroeg volgens mr. Bell de ijzerproduktie per man in:

1873	581 ton.
1875	623 „
1877	785 „
1879	659 „
1880	809 „

In 7 jaar tijds dus 37 % ruim stijging der produktie.

Kolenproduktie in tonnen:

	1860	1880	Vermeerdering in %
België	12.943.000	14.000.000	9
Oostenrijk	4.100.000	6.000.000	28
Groot-Brittannië	107.427.557	146.818.622	34
Frankrijk	13.509.000	19.361.564	42
Duitschland	26.774.400	46.973.500	76
Vereenigde Staten	28.100.000	66.200.000	135
Rusland	582.000	2.200.000	176

Ijzerproduktie in tonnen:

België	534.319	610.000	18
Groot-Brittannië	5.445.757	7.721.833	28
Duitschland	1.180.579	1.950.000	64
Frankrijk	1.013.899	1.778.100	66
Vereenigde Staten	1.916.641	4.378.773	126

Aantal spillen:

	1881
Groot-Brittannië	39.500.000
Frankrijk	5.000.000

Duitschland	5.000.000
Rusland	3.500.000
Andere Europeesche Staten	6.600.000
Vereenigde Staten	10.920.000
Indië	1.250.000

De produktie is dus verbazend, reusachtig gestegen en zelfs al verminderde zij, wat niet denkbaar is, ten gevolge der machines die steeds volmaakter worden, toch zou zij nog ruimschoots voldoen aan de vraag.

Ook op het gebied van den landbouw, hetzelfde verschijnsel. »Het is aan geen twijfel onderhevig, dat het landbouwprodukt van den grond nu grooter is dan het ooit was en dat de arbeid, dien een zeker landbouwprodukt kost, jaarlijks kleiner wordt.» Eén maaimachine toch doet het werk van 10 maaiers, één stoomploeg het werk van 10 man en 20 paarden. Ofschoon volgens Caird in Engeland de bebouwde oppervlakte 20 % grooter was in 1876 dan in 1821, was het aantal landarbeiders 1.557.138 in 1871 tegen 1.713.289 in 1821. Ja, het cijfer daalde zelfs tot 1.278.624 volgens de laatste officieele census-berichten van 1881.

In alle landen doet zich dit verschijnsel voor. Terwijl de verhouding van stads- en landbevolking nog bedroeg voor geheel Duitschland 36.1 % in de steden en 63.9 % op 't land in 1871, bedroeg zij in 1879 reeds 39 % in de steden en 61 % op 't land.

Volgens de *Statistique de la France* was de verhouding voor Frankrijk aldus:

Per 100 personen bedroeg:

	1856	1866	1876
de stadsbevolking.	27.31	30.46	32.44
de landsbevolking.	72.69	69.54	67.56

In het kanton Zürich nam de landbouwende bevol-

king van 1870 tot 1880, dus in 10 jaar tijds, met 10 % af, namelijk van 108.891 op 96.183.

Ten jare 1790 bedroeg de stedelijke bevolking der Vereenigde Staten slechts 3.3 % van de geheele bevolking en in 1880 was zij gestegen tot 22¹/₂ % van het geheel.

Ook in ons land zien wij de landelijke bevolking afnemen. Terwijl in 1859 de bevolking van 29 der voornaamste steden 28 % van het geheel was, steeg zij in 1882 tot 31 % en in 1887 reeds tot 33 %. Dus de stedelijke bevolking won in dien tijd 5 % op de landelijke.

Zoo er één land bestaat, dat de duidelijkste bewijzen levert voor stijging in elk opzicht en toch vermindering van welvaart, dan is het Ierland. Immers het nationaal vermogen steeg van 1855—'65 met 16 %, het aantal bebouwde acres steeg van 13.5 millioen in 1841 tot 15.5 millioen in 1876 dus 13.3 % ongeveer, de waarde van den oogst vermeerderde van 23.8 millioen P. St. tot 36.5 millioen, dus de helft meer en dat terwijl de bevolking daalde van 8.2 millioen in 1841 tot 5.5 millioen in 1866! Ofschoon er in 1876 ongeveer 60 % meer acres per hoofd werden bebouwd en elke acre 40 % meer opbracht en dus de produktieviteit aanmerkelijk steeg, toch is de armoede er nog even erg, misschien nog erger. Hoe wanhopig dit moet zijn voor den ernstigen Malthusiaan, die zijn stokpaardje niet tegen elken prijs berijdt, de waarheid moet in 't gezicht worden gezien. Met zulke duidelijke cijfers voor oogen moet men willens blind zijn, als men niet ziet waar het kwaad schuilt.

De handenarbeid moet wel overbodig worden door de machine en dat is de oorzaak van de verbazende produktie in vergelijking van vroeger. Wil men een begrip krijgen van die geduchte stijging, volgens Cap-

penda is de macht in handenarbeid uitgedrukt voor Groot-Brittannië en Ierland aldus:

1792	10	millioen.
1817	200	„
1832	400	„
1840	600	„
1871	1000	„
1878	1200	„

Dus was zij in 1792 nog beneden het aantal inwoners, in 1817 bedroeg zij reeds het tienvoud, in 1832 het zestienvoud en in 1871 het 32-voud.

Terwijl het aantal ellen dat jaarlijks per arbeider geproduceerd werd in de katoenindustrie der Vereenigde Staten in 1830 bedroeg 5321, vermeerderde het aldus: 9607 ellen in 1840, 12.164 in 1850, 21.760 in 1860, 19.293 in 1860, 28.000 in 1883. Dus in 50 jaar was door verbeterde machines, door verdeeling van arbeid enz., de produktiviteit per arbeider ruim vijfmaal grooter.

Elk jaar verricht in dezen wonderen; welke ontzettende rijkdommen met zeer weinig werktijd konden dus voortgebracht worden als allen werkten en de arbeid-besparende machines overal gebruikt werden, waar men zich nu nog bij gebrek aan geld moet behelpen met handenarbeid!

Het statistiek bureau te Berlijn gaf in 1887 eenige belangrijke cijfers over de toepassing der stoom. Daaruit blijkt dat $\frac{4}{5}$ van alle stoommachines dateeren uit de laatste 25 jaar. De gezamentlijke arbeidskracht der gebruikte stoommachines bedraagt in:

Vereenigde Staten	7.500.000	paardekrachten.
Engeland	7.000.000	„
Duitschland . . .	4.500.000	„
Frankrijk	3.000.000	„
Oostenrijk	1.500.000	„

Zonder de lokomotieven, die begroot worden op 3.000.000 paardenkrachten, te zamen 46 miljoen voor de geheele wereld. Een stoom-paardekracht staat gelijk aan 3 werkelijke paardekrachten en een paard staat in kracht gelijk aan 7 menschen, dus de stoommachines vertegenwoordigen ongeveer de arbeidskracht van 1000 miljoen menschen.

Die vermindering van arbeidskrachten is de keerzijde der medailje onder de hedendaagsche produktieverhouding, ofschoon eigenlijk elke besparing van menschelijken arbeid een overwinning is, behaald op de natuurkrachten. 1)

Zelfs de zeelieden verminderden in aantal, want tegen 196.000 matrozen, die men in 1870 noodig had voor schepen met een tonnenmaat van 59 miljoen tonnen, konden er in 1879 slechts 194.000' gebruikt worden voor een tonnemaat van 89 miljoen.

Bepalen wij ons tot de censusberichten van Groot-Brittannië, dan zullen wij zien dat bij toeneming van bevolking van 1861 tot 1871 met 13.19 %; afneming was in verschillende vakken en wel aldus :

	<u>1861</u>	<u>1871</u>	<u>1881</u>
landbouw	2.010.454	1.657.138	1.278.624
zijde-industrie	117.989	82.053	63.577
wol-industrie	130.034	128.464	115.808
vlas en linnen	22.050	17.933	12.065
kant	53.987	49.370	44.144
	<u>2.334.514</u>	<u>1.935.018</u>	<u>1.514.218</u>

1) In de *Géographie Universelle* haalt Réclus een sprekend voorbeeld aan, hoeveel bespaard wordt aan arbeidskracht in vergelijking van vroeger. Voor de plaatsing van den Obelisk op het plein van het Vatikaan te Rome had Fontana in 1586 noodig 960 man en 75 paarden. Voor de plaatsing van den Obelisk van Luqsor te Parijs gebruikte de architect Lebas 480 man en voor die van den Naald van Kleopatra te Londen waren slechts 24 man noodig benevens hydraulische machines.

	<u>1861</u>	<u>1871</u>	<u>1881</u>
<i>Transporteeren</i>	2.334.514	1.935.018	1.514.218
calicot- en katoen- druken	12.556	9.860	26.682
calicot- en katoen- verven	4.773	2.322	—
knoopenmakers	6.544	5.811	6.407
kousenmakers	45.869	42.038	40.372
touwslagers	11.762	10.294	—
schoenmakers	250.581	223.465	216.556
korsettenmakers	10.598	8.679	—
handschoenmakers	22.271	15.217	15.524
molenaars	31.689	29.720	23.462
mouters	10.677	10.274	9.531
bewerkers van vet, dar- men, haar, beenderen, enz.	12.040	11.134	10.401
houtzagers	31.635	27.949	24.712
pannebakkers	39.620	38.779	50.075
aardwerkers	2.665	2.389	4.844
spijkermakers	26.130	23.231	18.741
modelwerkers	8.218	7.538	—
koper-industrie.	9.733	5.758	7.348
bootslieden oprivieren en kanalen	31.221	29.487	30.223
matrozen op koop- vaardij schepen.	94.665	94.370	95.093
havenwerkers	32.450	28.740	42.643
te zamen	<u>3.030.272</u>	<u>2.551.953</u>	<u>1.936.832</u>

Dus in bovengenoemde vakken in 10 jaar tijds een achteruitgang met 478.319 personen, terwijl men daarin om gelijken tred te houden met de bevolking had moeten vermeerderen met 400.000 personen, dus dit geeft in 10 jaar een tekort van 878.000 plaatsen.

In de 10 volgende jaren is in verreweg de meeste vakken weer achteruitgang. Volledig konden wij de opgaaf niet geven, daar verschillenden anders zijn ingedeeld. Zoo komt calicot- en katoenverven niet afzonderlijk voor, zoodat dit waarschijnlijk valt onder calicot- en katoendrukken. Korsettenmakers en modelmakers komen niet afzonderlijk voor. Voor aardwerkers vonden wij de grootere rubriek: Clay, sand, gravel, chalk-labourer (klei-, zand-, grint- en kalkwerkers) en voor havenwerkers: Dock, harbour, wharf, lighthouse service (dok-, haven-, werf- en vuurbaakwerkers). Vandaar dat die cijfers hooger zijn waarschijnlijk, dan als de rubriek dezelfde was.

Maar toch in elk geval weer vermindering. Vandaar dat Carlyle het Engelsche volk toeriep: "gij moet of voor hervormingen zorg dragen, of 600.000 menschen in het gelid zetten en neerschieten." Een Duitsch sociaal hervormer voegde er bij: "en wel elk jaar." Immers de ontwikkeling der machines, d. w. z. het verdringen van handenarbeid door de machines begint pas, zoodat zonder economische hervorming de menschen meer en meer zonder werk en brood zullen geraken. De techniek is veel sneller gevorderd dan de volkshuishoudkundige ontwikkeling.

Een Engelsch fabrikant zei: onder het oude stelsel had ik 63 personen in het werk, na de invoering van verbeterde machines bracht ik dit getal op 33 en door nieuwe veranderingen kan ik het op 13 brengen. Zoo gaat het natuurlijk in verschillende takken van nijverheid. Dit is een bezwaar dat onoplosbaar is zoolang de hedendaagsche produktiewijze blijft bestaan.

Gewoonlijk beantwoordt men dit bezwaar, dat op zichzelf niet te ontkennen valt, door te zeggen: ja, maar er heeft alleen verplaatsing van arbeid plaats, daar men nu zooveel meer menschen noodig heeft voor machines,

enz. Maar men vergeet te bedenken dat daarmee niet gebaat zijn degenen die overbodig worden in verschillende vakken, daar zij geen arbeid kunnen vinden in die industrieën, waarin de arbeid vermeerdert en deze dus billijke aanspraak kunnen laten gelden op schadevergoeding, daar zij door omstandigheden buiten hun toedoen op straat worden gezet. Echter zien wij alweer door kennis te nemen van diezelfde censusberichten of in die takken ongeveer evenveel nieuwe plaatsen zijn opengekomen om de ledigen in die andere vakken aan te vullen.

Ziethier:

	<u>1861</u>	<u>1871</u>	<u>1881</u>
in de ijzermijnen . . .	20.626	20.931	26.110
in de bewerking van ijzer en staal	316.572	360.956	361.343
in het maken van machines	61.266	106.437	160.797
in 't maken van land- bouwgereedschappen .	1.034	3.617	4.260
tezamen	<u>399.498</u>	<u>491.341</u>	<u>552.510</u>

Dat is dus een vermeerdering van 93.843 personen in 10 jaar en van 61.169 in de volgende 10 jaar.

Om gelijken tred te houden alleen met de toenemende bevolking had het cijfer moeten vermeerderen met 52.694 personen, zoodat feitelijk boven het normale cijfer komen 39.149. Wat beteekent dit cijfer nu in vergelijking van de 878.000 opengevallen plaatsen?

Wil men weten waar de menschen, die door de arbeid-besparende machines op straat worden geworpen, blijven, welnu de cijfers van den onderstand aan armen leeren dat. Van 1865—68 nam het aantal mannelijke arbeiders in de fabrieken van Groot-Brittannië onder staats-toezicht af met 134.451. In datzelfde tijdperk vermeerderde het

aantal ondersteunde armen in het koninkrijk met 168.241 personen. Dus het antwoord op de vraag: waar de arbeiders blijven, die door de machines overbodig worden, wordt hier dus met droeve duidelijkheid gegeven. En wijst men er op, dat die stijging toch niet in gelijke mate is voortgegaan, wij wijzen op de partikuliere liefdadigheid, die in tal van instellingen veel geeft en op de ondersteuning der vakbonden, wier kassen haast uitgeput zijn door noodzakelijke ondersteuning aan werkloozen. Acht *Trades-Unions*, te weten: de werktuigkundigen, timmerlieden en meubelmakers, machinisten, ijzergieters, ketelmakers, modelmakers, typografen en smeden gaven in 1 jaar uit hun kas meer dan 2¹/₂ miljoen gulden (213.937 P. St.) voor de werkloozen onder hun leden. Op de ongeveer 131.000 leden (130.845 in 1886) waren bijna 15.000 werkloozen (14.899). Waar dit cijfer onder de georganiseerden in de *Trades-Unions*, die alleen de beteren in hun rijen opnemen en een soort van aristocratie vormen, een achtste bedraagt in 8 der belangrijkste takken, daar komt men op den grondslag van dien maatstaf op 1 miljoen arbeiders zonder werk voor geheel Engeland. En dit is eer te laag dan te hoog, daar de verhouding onder de ongeorganiseerde arbeiders veel hoger is.

Ten nauwste hangt hiermede tezamen de gewichtige vraag der vagebondage. Talrijk is de schare van lieden, die leven van den eenen dag op den anderen zonder hoop en zonder doel. Volgens Macé (*le service de la sûreté à Paris*) zijn te Parijs elken morgen minstens 50.000 personen, die niet weten of en wat zij zullen eten, waar en hoe zij zullen slapen. Op de 250 recidivisten, 1) die te Parijs veroordeeld worden, behooren bijna allen tot

---

1) Personen, die meer dan eens veroordeeld zijn.

de vagebonden en op 6350 gearresteerde vagebonden aldaar in het eerste halfjaar van 1882 kon 94 % gearangschikt worden onder de gewone vagebonden. Op de 32.943 diefstallen in Frankrijk zijn 47 % bedreven door vagebonden en evenzoo op 982 verkrachtingen 33 %. Te Londen loopen 100.000 verlaten kinderen als vagebonden rond op de straten, gelijk von Oettingen in zijn *Moralstatistik* meedeelt. Dezelfde vertelt van bijna 90.000 personen, die te Weenen in 1880 in huizen van bewaring werden opgenomen wegens gemis aan domicilie. Volgens een artikel in de *Kölnische Zeitung* van November 1882 werd het aantal vagebonden in Duitschland geschat op 200.000. En een ander schatte het aantal werkloozen in dat jaar op minstens 1 milioen. Uit New-York deelt men mede dat 92.000 families ondersteund moeten worden als geheel verstoken van elk bestaansmiddel. Waar zulke zaken worden gemeld uit alle landen der zoogenaamd beschaafde wereld, daar moet men uitzien naar middelen tot verbetering en nu ligt het voor de hand, dat een wettelijke regeling van den arbeidstijd op 8 uur veel zou bijdragen om een einde te maken aan veel ellende en zoo dit nog te lang bleek, welnu wat belet om den arbeidsdag nog korter te maken? Zoo terecht zegt prof. Prins ¹⁾ van Brussel: "de arbeider staat altijd op de grens van vagebondage, de vagebond altijd op de grens van misdaad. Het geheele proletariaat staat dus in de eerste plaats bloot aan ziekte en misdaad."

Dus hand aan hand met de stijgende massa produkten gaat het openvallen van tal van ledige plaatsen en in plaats dat het teveel in de produktie ten goede komt aan het teveel in de bevolking, bemerken wij daarvan

---

1) Criminalité et Répression.

niet het minst. Het is op 't oogenblik minder de vraag om het produktie- dan wel om het konsumtievermogen te doen stijgen, want de meerderheid lijdt aan onderkonsumtie. "Is deze ontwikkeling een noodzakelijke, waarin de mensch in onmacht zich moet schikken? Als een volk alle gebruiksartikelen plotseling kan verkrijgen voor de helft van den arbeid, is het dan noodzakelijk dat daardoor de eene helft der bevolking haar krachten opteert voor een even schamel loon, terwijl de andere helft, die plotseling uit haar plaatsen wordt gestooten, werkloos en dus broodeloos wordt? Zou men niet billijkerwijze kunnen verlangen, dat de gemakkelijker manier om artikelen voort te brengen den arbeid zou verlichten, dat de grootere voortbrenging van goederen alle klassen gelijkmatig zou verrijken, zoodat uit de stijgende opbrengst van den arbeid ook het inkomen der massa vergroot werd en de meerdere opbrengst ook afzet vond en de welvaart vermeerderde bij de lagere en hogere klassen? Bij gelijkblijvende armoede der massa, bij gelijkblijvende behoefte aan goederen bij de massa, moet wel bij elken vooruitgang in de techniek een deel der arbeiders overtollig worden; alle arbeiders zouden echter, evenals voorheen, werk vinden, als met de grootere produktie ook de afzet bij de lagere klassen toenam." 1)

De vermeerderde produktie gaat dus lang niet gepaard met een grooter aantal werkkrachten. Het tegendeel is zelfs dikwijls het geval. Zoo leeren de ambtelijke berichten van een der grootste suikerraffineerderijen, de Alexandrowski-fabriek van J. M. Brodskis te Odessa, dat zij verwerkt ongeveer $\frac{1}{2}$ miljoen pond suiker en de produktiewaarde was als volgt:

---

1) Schippel „das moderne Elend und die moderne Ueberbevölkerung“.

1880 . . .	6.000.000	roebels met	650	arbeiders.
1881 . . .	6.500.000	„ „	680	„
1882 . . .	7.059.060	„ „	521	„
1883 . . .	7.032.247	„ „	492	„

Dus de produktie stijgt en daarmee de verdiensten van den fabrikant, maar de arbeiders worden op straat geworpen.

In 1862 verscheen een belangrijk rapport van de *Société industrielle de Mulhouse*, van de hand des heeren Mieg, een der chefs van de spinnerij en weverij van Dollfus, Mieg en Co. over de zedelijke en materiele krachten van de industrie aan den Boven-Rijn gedurende 1851 tot 1861. Daarin vertelde hij dat de produktie van 16 millioen waarde in 1828 steeg tot 34 millioen in 1846, dus verdubbeld ruim. Daarentegen bleef het aantal arbeiders bijna gelijk, nl. 22 per 1000 spinnen. Het wisselt af tusschen 14 en 15 duizend, want in plaats van 18 tot 20 arbeiders, die men in 1851 gebruikte per 1000 spinnen, rekt men er nu niet meer dan 10 à 12 in 1861. Dus:

in 1828 brachten	10.000	spinners voort	16 mil. fr. waarde
„ 1861 „	15.000	„ „	60 „ „ „

Het aantal arbeiders steeg 50 %, maar de produktie 400 % bijna.

In de weverij hetzelfde verschijnsel:

in 1828 brachten	30.000	wevers voort	20 mil. fr. waarde
„ 1861 „	22.000	„ „	70 „ „ „

Het aantal arbeiders daalde 29 % en de produktie steeg 350 %.

Tellen wij beiden op, dan krijgen wij het volgende:
in 1828:

10.000 spinners brengen voort	16.000.000 fr.
30.000 wevers „ „	80.000.000 „
<hr/> 40.000 arbeiders „ „	<hr/> tez. 96.000.000 fr.

in 1861:

15.000 spinners brengen voort	60.000.000 fr.
22.000 wevers	70.000.000
<hr/>	
37.000 arbeiders	tez. 130.000.000 fr.

Dus het aantal arbeiders nam af $7\frac{1}{2}\%$, de produktie steeg 361 %.

Alleen te Colmar behoorde op het einde van November 1873 van de 8109 textiel-arbeiders 3509 tot het vrouwelijk en 3416 tot het mannelijk geslacht, terwijl 1184 kinderen aldaar bezigheid vonden. Telt men de vrouwen en kinderen bij elkaar, dan krijgt men 4693 personen tegenover 3416 mannen.

Op 1 December 1882 bedroeg het aantal arbeiders beneden 16 jaar in de textiel-industrie van den Boven-Elzas: mannen 2869, vrouwen 3863 en boven de 16 jaar: mannen 20.419, vrouwen 22.151. Dus de vrouwelijke arbeidskrachten wonnen het in aantal en met de verbetering der techniek nemen zij steeds toe.

'Op 1 October 1886 bedroeg het aantal kinderen van 12 tot 14 jaar alleen in den Elzas 8890 of 21% der jeugdige arbeidskrachten in het algemeen.

En hoe was het met de loonen? De ekonomist Louis Reybaud zegt in zijn boek: «Le coton, son régime, ses problèmes»: de loonen te Mühlhausen en omstreken waren eerst zeer laag, noodzakelijke voorwaarde voor een industrie om zich te vestigen op zulk een verren afstand van de afzetmarkt en de plaats der grondstoffen . . . De verhooging gedurende de laatste jaren, minder algemeen dan men meent en die geschat kan worden op 15 à 20 % is ter nauwernood het equivalent voor de vermeerdering der prijzen van de levensmiddelen en de mindere waarde van het geld.

Dezelfde schrijver geeft de opgave van het budget

van 3 gezinnen, die een maandelijksch tekort gaven van 6 fr. 30, 10 fr. 50 en 17 fr. 35, waarin voorzien moet worden door de openbare liefdadigheid, den nacht-arbeid en den tuinarbeid.

Hoe de produktie steeg, blijkt hieruit dat de aandeelhouders van de mijnen van Anzin in Frankrijk in 1851 kregen 2 miljoen fr., en in 1873 zelfs 12 miljoen, maar loonsverhooging kon er onmogelijk af!

In de Fransche kamer vertelde de afgevaardigde Pascal Duprat dat de aandeele van de kolenmijnen te Vicoigne-Noeuds, groot 1000 fr, stonden 19.000 fr, die van Dourges 7000 fr, die van Marles groot 500 fr. 17.000 fr., die van Courrières groot 300 fr. 27.000 fr. En niemand sprak hem tegen. In Liévin werd in 1862 een maatschappij tot exploitatie der mijnen gevormd met een kapitaal van 2.916.000 fr. in 2916 aandeele, elk groot 1000 fr. Die aandeele gaven een rente van

75 frank	in	1879/80
125	»	» 1880/81
150	»	» 1881/82

En de aandeele werden verhandeld op de beurs
 in 1879 voor 5701 fr. (dus $5\frac{1}{2}$ maal de waarde)
 » 1880 » 7250 » » $7\frac{1}{4}$ » » »
 » 1882 » 7025 » » 7 » » »

Alfred Naquet berekende met opgaaf van cijfers in *La Révolution* van 1876, dat in 1862 bij een totale industriele produktie van 12 milliard, 2 miljoen arbeiders gemiddeld elk 900 fr. per jaar kregen terwijl 15.000 kapitalisten gemiddeld elk 18.400 fr. per jaar hadden.

Volgens *le Devoir*, het blad van Godin, bedroeg het dividend der aandeelhouders in de mijnen van Noordelijk Frankrijk :

	gemiddeld	totaal
van 1833—48	2.204.000 fr.	33.060.000
• 1849—54	3.500.000 „	17.500.000
• 1855—65	5.000.000 „	50.000.000
• 1866—73	7.500.000 „	53.500.000
• 1874—83	5.079.000 „	50.790.000
	te zamen . . .	204.850.000

In 50 jaar tijds heeft een kapitaal van 1.365.603 frank, dat tegen 5 % zou hebben opgebracht 3.414.000 fr. bijna 211 mill. of ongeveer 400 % opgeleverd.

Hetzelfde leeren de gegevens uit Duitschland. Onder anderen geeft het jaarverslag van den Bochumer Verein für Bergbau- und Guszstahlfabrikation, medegedeeld in de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* duidelijk aan, dat jaarlijks per man een grooter som van produkten werd voortgebracht, aldus:

1871/72	10.45	} (1 ton = 1000 Kilogr.) ton Gietstaal
1872/73	11.19	
1873/74	13.53	
1874/75	15.22	
1875/76	20.28	
1876/77	21.67	
1877/78	23.78	
1878/79	24.87	
1879/80	26.19	
1880/81	27.65	
1881/82	30.13	

Dus het aantal produkten verdrievoudigd en in verhouding tot die kolossale verhooving van opbrengst is de loonsverhooving miniem.

De produktie in Duitschland is ontzettend toegenomen. In 't tijdschrift van het Pruisisch-statistisch bureau deelt L. Francke mede, dat de produktie in tonnenmaat bedroeg:

	steenkool	bruinkool	ijzer
1852	6.381.417	1.968.715	249.348
1862	15.576.278	5.084.399	696.350
1872	33.306.418	9.018.048	1.988.395
1882	52.118.595	13.259.016	3.380.806

Ook in België verminderde het aantal kolenmijnen van 310 in 1850 op 271 in 1832, terwijl de gemiddelde uitgestrektheid, die geëxploiteerd werd, steeg van 421 tot 535 hektares en de gemiddelde opbrengst per hectare van 44 tot 117 ton.

In Henegouwen wonnen de bezitters der kolenmijnen in 1872 een som van 28 millioen en in 1873 steeg zij zelfs tot 66 millioen, en toch is het loon dalende, zoodat de mijnwerker in 1880 verdiende 752 frank tegen 782 in 1860 (tusschenin was het loon hooger geweest, ja in 1875 bereikte het zijn hoogtepunt, nl. 1085 frank). Terwijl de mijnwerkers van 1872—74 voor iederen meter kregen $1\frac{1}{2}$ tot 2 frank, krijgen zij nu daarvoor 60 tot 80 centimes en toch steeg de gemiddelde opbrengst per jaar en per mijnwerker van 133.100 kilo's tot 171.000 in 1883. Dus alweer vermindering van loon en vermeerdering van produktie.

De zuivere opbrengst der kolenmijnen van 1845 tot 1885 bedroeg 474.895.131 frank, dat is gemiddeld jaarlijks 11.582.000 frank, of door elkaar $9\frac{1}{4}$ % 's jaars voor de aandeelhouders. De produktie steeg van

	9.610.895 ton in 1860
tot	12.778.662 " " 1866
"	12.942.999 " " 1869
"	15.778.401 " " 1873
"	18.051.499 " " 1884
"	17.346.771 " " 1885 1)

Het is nergens waar dat verkorting van werktijd en verhooging van loon voeren tot achteruitgang van produktie.

1) Zie verder Degreef: Le rachat des charbonnages.

In het jaarlijksche officieele rapport van het bureau van arbeidsstatistiek in den staat Ohio over 't jaar 1877 zegt de rapporteur Wall:

•Ohio zal in de toekomst de grootste nijverheidsstaat zijn van de Vereenigde Staten. Zijn ligging, zijn verkeersmiddelen, meren, rivieren, kanalen, sporen, zijn kolen- en ijzermijnen die gemakkelijk zijn te bereiken, zijn klimaat, al wat noodig is voor de vermeerdering van fabrieken, bestaat in Ohio.

Het tijdvak 1863—73 was onafgebroken gunstig. De bevolking nam van 1860—70 toe met 14 % of van 2.339.511 tot 2.665.260. De waarde van roerend en onroerend goed met 87 % of van 1 milliard 100 miljoen dollars tot $2\frac{3}{5}$ milliard. Het gemiddeld inkomen per inwoner van 500 op 838 dollars. Het aantal fabrieken vermeerderde met 100 %, van 11.123 op 22.773. Het aantal arbeiders 71 %, van 75.609 tot 129.577. De waarde der produkten meer dan 100 %, van 121 mill. dollars op 269 mill.

En ondanks die verbazende vermeerdering van rijkdommen en produktiemiddelen, begeleid door een betrekkelijk kleine vermeerdering van bevolking is de reductie van loonen sinds 1872, vergeleken met de duurte der levensmiddelen, sterk en wel gemiddeld 50 %.

Het feit dat het nationaal vermogen 6 maal sterker is aangegroeid dan de bevolking en dat de arbeiders nog geheel en al afhankelijk zijn van hun dagelijkschen arbeid voor hun kostwinning, is het bewijs dat de loonen niet staan in evenredigheid tot de produktie. Het stelsel waardoor de arbeider loon krijgt — het loonstelsel — is de voornaamste oorzaak van de armoede van den arbeider. Een stelsel, waarin de produkten en niet het loon de belooning zullen zijn van den arbeid, moet de eerste hervorming zijn, om den arbeid op te heffen uit

den afhankelijken toestand. Om dit kwaad te verhelpen moeten de arbeiders de eigenaars en opzichters worden van de produktieve krachten des lands."

Uit de censusberichten der Vereenigde Staten kan men berekenen dat ten opzichte van handwerk en fabriekatie elk persoon gemiddeld een produkt opracht

in 1869/70	ter geldwaarde van	1469 dollars
en „ 1879/80	„ „ „	1798 „

Het aantal arbeiders vermeerderde met 29 %, het aantal arbeidsuren ook met 29 %, het gezamenlijk produkt met 58 %, dus juist het dubbele.

Daarom ook hier vinden wij bevestigd, dat de produktiviteit sterker toeneemt dan iets anders. Daarmede gaat gepaard een konzentratie van 't kapitaal in een kleiner aantal handen, welk proces in Amerika sneller verloopt dan in Europa, ofschoon wij door de gebrekkige statistieke gegevens uit Europa de vergelijking niet kunnen maken.

In de Vereenigde Staten vermeerderde het aantal werkplaatsen aldus:

van 1850—1860	in evenredigheid van	100—114
„ 1860—1870	„ „	114—204
„ 1870—1880	„ „	204—206

Tegelijkertijd nam het aantal arbeiders toe

van 1850—1860	in evenredigheid van	100—137
„ 1860—1870	„ „	137—215
„ 1870—1880	„ „	215—287

Deze vermeerdering houdt dus vrij wel gelijken tred.

Daarentegen is de vermeerdering van kapitaal veel sterker aldus:

van 1850—1860	in evenredigheid van	100—189
„ 1860—1870	„ „	189—379
„ 1870—1880	„ „	379—593

Dus terwijl het aantal werkplaatsen in 30 jaar tijds toeneemt tot ruim het dubbele, is het kapitaal haast verzesdubbeld. Het loon steeg 45%, nl. van 80 cts. (amerikaansch) in 1850 tot 116 ct in 1880. Wat beteekent dit tegenover de kapitaalvermeerdering?

1°. Het aantal ondernemingen is gestegen van 1850 tot '60 (van 100 tot 114), van 60 tot 70 bijna het dubbele (van 114 tot 204), van '70 tot '80 bijna niet (nl. van 204 tot 206. Van 1850 tot 1883 was de aanwas niet grooter dan in evenredigheid van 100 tot 206.

2°. Het aantal arbeiders steeg van 1850 tot '60 sterker, nl. als van 100:137, in 1860—'70 niet zoo sterk als 't aantal ondernemingen, nl. van 137 tot 215, van van 1870—'80 veel sterker. De geheele aanwas is als van 100 tot 287.

3°. Het kapitaal wies van 1850—'80 bijna eenmaal zoo sterk als het aantal inrichtingen en veel sterker dan het aantal arbeiders, nl. als van 100 tot 189, nog sterker van 1860—'70 (als van 189 tot 379); van 1870—'80 bijna evenveel, (als van 379 tot 593.) De geheele aanwas is als van 100 tot 593.

De waarde der produkten stijgt bijna gelijk met het kapitaal, nog iets sterker (nl. als van 100 tot 531). De arbeidsloonen blijven daar beneden, nl. van 100 tot 430, ofschoon sneller dan 't aantal arbeiders.

Het loon bedroeg gemiddeld voor 300 dagen	
in 1850 . . .	80 cts.
„ 1860 . . .	96 „
„ 1870 . . .	1 doll. 36 ct.
„ 1880 . . .	1 „ 16 „

Het aantal ondernemingen koncentreert zich in minder handen en dus hoe meer menschen komen tot het proletariaat, hoe kleiner kans voor loonarbeiders om zelve omhoog te komen.

Daar het kapitaal veel sterker toeneemt dan het aantal arbeiders, wordt het kapitaal meer en meer veranderd in vaststaand kapitaal. Er worden dus steeds meer arbeiders overbodig.

Daar de waarde der produkten zooveel sterker toe-

neemt dan het aantal arbeiders, tengevolge van het vermeerderd gebruik en ook van de loonen, daardoor kan een steeds kleiner wordend gedeelte de door henzelfen geproduceerde waren koopen, dus meer en meer een krisis en tengevolge daarvan ellende en werkeloosheid.

He nominale arbeidsloon is gestegen van 1850 tot 1880 van 80 cts. tot 1 doll. 16 cts., d. i. 45 o/o. De levensmiddelen stegen minstens 75 o/o, dus het werkelijke loon, de toestand der arbeiders, is slechter.

Ziehier wat wij leeren kunnen uit de laatste 3 censusberichten van de Ver. Staten. En na 1880 zijn de toestanden jaarlijks niet verbeterd voor de arbeiders, integendeel veel slechter geworden.

Overall leeren dus de opgaven, dat de produktie ontzettend is vermeerderd ondanks den korteren werktijd, die hier en daar is afgedwongen, ondanks de hoogere loonen, die tijdelijk zijn verkregen in den eenen of anderen tak. Er bestaat dus geen reden om het vermoeden te wettigen, dat korter werktijd moet leiden tot kleiner produktie. Zij die dit doen, rekenen geheel en al buiten de machines, die ontzaggelijk zijn en worden verbeterd. Wie dus meent, dat de nood waarin wij verkeeren en die niet meer ontkend kan worden, zijn oorzaak vindt in de onmacht om genoeg te produceeren voor aller behoeften, die komt bedrogen uit. Het tegendeel is waar, wij beleven een **krisis uit overvloed**, zoodat men aan de eene zijde als 't ware stikt in de produkten en aan de andere lijdt onder 't gemis aan produkten.

Ook is het verschil tusschen de produktie en het produktievermogen zeer groot. Hoeveel hoogovens staan niet stil! Hoeveel fabrieken werken enkele dagen in de week of wel halve dagen! De Londensche dokarbeiders — en er zijn er meer dan honderdduizend —

vinden volgens een parlamentsblauwboek gemiddeld *slechts twee dagen in de week* werk. Ook toonen de vermeerderde uitgaven voor werkloozen aan de arbeiders die vereenigd zijn in de Trades-Unions, dus de best-gestelden, hoezeer de werkloosheid steeds grooter verhoudingen aanneemt. Dit drukt alweer op de loonen, zoodat dezen in de laatste jaren voortduurend dalende zijn. Neen, wij hebben veel meer reden om de wet der loonontwikkeling neer te schrijven in dezen vorm:

bij stijgende produktiviteit van den arbeid heeft het loon de neiging om te dalen; het loon staat niet in rechte, maar in omgekeerde reden tot de opbrengst van den menschelijken arbeid.

Verhoogde produktiviteit ten gevolge van een steeds volmaakter wordend machinewezen, van een verdeeling van den arbeid op steeds grooter schaal toegepast; konzentratie in steeds kleiner aantal handen; toeneming van vrouwen- en kinderarbeid, omdat deze arbeid goedkoper is te verkrijgen; steeds grooter aantal werkloozen — zietdaar de verschijnselen, die zich openbaren aan elk waarnemer op sociaal gebied. En als de staatslieden daarvoor een open oog hebben, dan mogen zij niet langer de verwoestingen rustig laten geschieden, die het kapitalisme aanricht in lichamelijk, geestelijk en zedelijk opzicht.

De bewering dat vermeerdering van kapitaal het gevolg zal hebben een verhooging van loon bij de arbeiders, steunt geenszins op deugdelijke gronden. Hoeveel beter moest anders de toestand der arbeiders zijn in vergelijking van vroeger! En dat is hij niet, gelijk het volgende hoofdstuk zal aantoonen. Integendeel, hoe meer kapitaal in privaatbezit van enkelen, hoe grooter armoede voor het algemeen. Alle kapitaal in privaatbezit is een belasting op den arbeid. Hoe meer kapi-

taal hoe zwaarder belasting en dus hoe duurder het levensonderhoud, hoe lager het loon van den arbeider. Nam de bevolking even snel toe als het kapitaal, dan zou er equivalent kunnen wezen, dan zou de rentelast gelijk blijven, maar het kapitaal neemt veel sneller toe en dus de rentelast, die op den arbeid drukt, is voor elken arbeider hooger, ook al daalt de rentelast.

De graad van exploitatie van den arbeid is in de Vereenigde Staten bij benadering na te gaan en daar de arbeid aldaar in de gunstigste kondities verkeert, kan men nagaan hoe het elders gesteld moet zijn.

Vergelijken wij de 4 censusberichten der laatste jaren, dan krijgen wij volgens »Mulhall's Dictionary of statistics»:

	kosten voor grondstoffen.	waarde van 't produkt.	totaal uit- betaald loon.	totaal winst.
1850 ..	116.000.000 £	212.000.000 £	49.000.000 £	47.000.000 £
1860 ..	214.000.000 -	394.000.000 -	80.000.000 -	100.000.000 -
1870 ..	510.000.000 -	846.000.000 -	161.000.000 -	175.000.000 -
1880 ..	708.000.000 -	1.112.000.000 -	198.000.000 -	206.000.000 -

In 1850 waren de loonen 2 millioen hooger dan de winst en in 1880 de winst 8 millioen hooger dan de loonen. Het »ontberingsloon» der kapitalisten is dus grooter dan het loon der arbeiders voor hun werk!

Wil men den graad van exploitatie kennen, hij is aldus opgemaakt aan de hand der censusberichten der Vereenigde Staten:

	loonen.	graad van exploitatie.	in o/o
Noordelijke Atlantische Staten .	357.71 D.	360.71 D.	100.08
Zuidelijke " " .	227.83 -	275.69 -	120.50
Noordelijke Middenstaten . .	352.95 -	427.03 -	121.00
Zuidelijke " "	279.58 -	380.53 -	136.00
Westelijke Staten	482.78 -	560.77 -	112.00
Gemiddeld voor de Ver. Staten	346.23 -	374.73 -	108.00

De bekende statistikus dr. Engel berekent, dat in

doorsnede een arbeider aan waarde produceert per jaar 3600 mark (f 2160) en dat zijn gemiddeld loon bedraagt 900 mark (f 540). Dus $\frac{1}{4}$ voor den arbeider en $\frac{3}{4}$ voor de winst van het kapitaal, risico-premie en welke andere woorden de officieele wetenschap heeft bedacht om de toedracht der zaak, dat het leeuwenaandeel toekomt aan hen die niet werken, aan de oogen van het publiek te onttrekken.

Ook omtrent de concentratie van 't kapitaal leeren de schijnbaar dorre cijfers van de censusberichten ons boekdeelen. Aan de hand van Geo Stiebeling, die zich de moeite getroostte ze geheel door te werken. zullen wij enkele gegevens melden, die zulks meer dan voldoende bewijzen.

De verdeling van het arbeidsprodukt is het belangrijkste van alle vraagstukken.

In 1869/70 had men in bouw 407.735.041 acres land ter geldwaarde van . . . . . 7.680.000.000 D.

In 1879/80 had men in bouw 536.081.835 acres land ter geldwaarde van . . . . . 10.604.000.000 D.

Het bebouwde land steeg dus 31°/. de geldwaarde 38°/>.

Het aantal hoeven bedroeg in 1869/70 . . . 2.659.985.
 „ „ „ „ „ 1879/80 . . . 4.008.907.

Vermeerdering van 50°/>.

In 1869/70 waren hoeven van 1—50 acres 1.321.117,
 in 1879/80 . . . . . 1.175.464

In 1869/70 waren hoeven van 50—100 acres 1.338.868. in 1879/80 . . . . . 2.833.433

Dus de kleine hoeven verminderden 11°/, de grooten stegen 112°/>.

Ziethier een nauwkeuriger opgaaf:

		In 1869/70:			
hoeven beneden	3	acres	6.875,	In 1879/80	4.325
" van	3—10	"	172.021.	" "	134.889
" "	10—20	"	294.607,	" "	254.749
" "	20—50	"	847.614,	" "	781.474
" "	50—100	"	754.221,	" "	1.032.910
" "	100—500	"	565.054,	" "	1.695.983
" "	500—1000	"	15.873,	" "	75.972
" boven	1000	"	3.720,	" "	28.578
Dus de hoeven onder	3	acres	daalden	37	0/0.
" " " van	3—10	" "	22	"	"
" " " "	10—20	" "	14	"	"
" " " "	20—50	" "	8	"	"
Daarentegen stegen die	van	50—100	acres	met	37
" " " "	" "	100—500	" "	200	"
" " " "	" "	500—1000	" "	378	"
" " " "	" "	boven 1000	" "	668	"

Dus concentratie ook in den landbouw. De kleinlandbouw moet er onder, daar valt niets aan te veranderen.

En hoeveel eigendommen bestaan alleen in naam? Hoevelen zijn feitelijk het eigendom van den hypotheekhouder! Henry George schat dit aantal op minstens 50% der kleine eigendommen en dat is zeer matig. 1) Ten minste de helft der kleine boeren in de oude staten zitten zoo diep in de schuld, gaan zoo gebukt onder hypotheeken, dat al hun inspanning vereischt wordt, om de steeds grooter wordende schuld af te betalen, ten

---

1) In ons land steeg het aantal ingeschreven hypotheeken:
 van 463 . . . . . in 1867
 tot 1011 . . . . . " 1885.

Gedurende de 3¹/₂ laatste jaren zijn volgens den hypotheekbewaarder van Eck 2800 boerenfamilies van hun bezittingen afgezet door de hypotheekhouders. Iersche toestanden dus.

einde met hun gezin een dak boven het hoofd te mogen houden — een inspanning die noodzakelijk een noodlottig einde moet nemen.

In handwerk en fabricatie had men:

in 1869/70... 252.138 inrichtingen met 1.694.567.008 D.
vast kapitaal;
in 1879/80 . . . 253.822 inrichtingen met 2.790.272.606 D.
vast kapitaal.

Op 1 inrichting gemid. 6721 D. vast kapitaal in 1869/70.

• 1   •   • 10.993   •   •   • 1879/80.

Dus het aantal inrichtingen vermeerde ruim $1\frac{1}{2}\%$, het vaste kapitaal 65% , terwijl het gemiddeld kapitaal op 1 inrichting 64% steeg.

Het kleinbedrijf had:

in 1869/70 20.207 inrichtingen met 9.180.278 D. vast kapitaal of 452 D. op elk;
in 1879/80 . . . 16.013 inrichtingen met 11.364.273 D.
vast kapitaal of 710 D. op elk.

Dus het aantal inrichtingen verminderde 22% , en het kapitaal concentreerde zich in de stijging van 57% .

Het grootbedrijf had:

in 1869/70 . . . 3151 inrichtingen met 30.015.215 D.
vast kapitaal of 9525 D. op elk;
in 1879/80 . . . 1959 inrichtingen met 42.994.028 D.
vast kapitaal of 21.947 D. op elk.

Dus het aantal inrichtingen verminderde 38% , de concentratie van het kapitaal steeg 130% .

De kleinen worden dus met zekerheid opgeslokt door de grooten.

Men kan de oogen niet sluiten voor deze verschijnselen. Niemand kan beweren dat verkorting van werktijd schadelijk heeft gewerkt op de produktie, althans deze heeft reusachtige afmetingen aangenomen en nog is het laatste woord in dezen niet gesproken; evenmin dat de

produktie de hoogte bereikt heeft, die zij heeft kunnen halen in verband met het produktievermogen.

Waar dus het loon geen schade heeft geleden noch de produktie, daar vervallen alle bezwaren, die tegen een beperkten arbeidsdag van staatswege worden aangevoerd. De fabrieksinspektors in Amerika zien dit in en zeggen het openlijk. Zoo konstateert Peck, dat „het niet langer waar is dat de werkman van heden kan zijn de werkgever van morgen,” dat „georganiseerde liefdadigheid het kwaad niet zal wegnemen, daar de arbeider alleen rechtvaardigheid noodig heeft” en dat naar zijn oordeel „maar één weg bestaat waar langs de arbeid zich kan plaats en in een toestand, die hem tegenover het zeggen van den kapitalist: *wij zijt u vrij om arbeid te koop en waar het ons behaagt*, doet antwoorden: *wij zijn vrij om hem te verkoopen, waar het ons behaagt* en dat is **organisatie**.”

En Carroll D. Wright, die konstateert dat er in 1885 ongeveer 1 miljoen werkloozen waren in de Vereenigde Staten, waardoor aan de komsumtiekracht dagelijks onttrokken wordt aan waren 3 miljoen dollars en dus meer dan 900 miljoen dollars 's jaars, schrijft als zijn meening: „een der belangrijkste vraagstukken, die oplossing behoeven, is de vraag hoe men de voortdurend toenemende produkten **meer gelijkmatig en rechtvaardig** kan verdeelen onder de producenten, want **gebrekkige verdeling en niet overproduktie** is het groote kwaad waaraan het sociale lichaam lijdende is. Het kapitaal krijgt voor het oogenblik het leeuwenandeele en daardoor zagen de arbeiders zich gedwongen tot organisatie en dreigen op te treden tegen de kapitalisten. **De strijd tusschen kapitaal en arbeid kan alleen worden opgelost door afschaffing van het loonstelsel**. Koöperatie moet in plaats daarvan komen.”

Dit alles is voldoende om nogmaals te herinneren aan het woord van den Engelschen fabrieksinspekteur Saunders:

verdere schreden tot hervorming kunnen nooit met eenige kans op welslagen gedaan worden, als niet te voren de arbeidsdag beperkt wordt en zijn voorgeschreven grenzen strikt gehandhaafd worden.

Het zou dwaas zijn om uit de meerdere produkten, die de arbeider in Amerika voortbrengt, af te leiden dat hij zooveel meer kon doen, indien niet andere voorwaarden het hem mogelijk maakten. Beter gereedschap, betere machines, betere voeding, hooger levensstandaard werken daartoe mede, maar zou ook de korter werktijd niet een van de omstandigheden zijn, die het den Amerikaan mogelijk maken om zooveel meer te produceeren? Wij meenen dat het niet anders kan. En dat de Amerikaansche werkman meer produceert, dat is een onloochenbaar feit. Een Engelsch vakman vergeleek het arbeidsvermogen van een Europeesch en een Amerikaansch werkman en kwam tot dit resultaat: in de katoenspinnerijen van Engeland verwerkt een arbeider 2914 pond 's jaars, in die van Duitschland 12—1500 pond en in die van Amerika 4350 pond.

De hoeveelheid verwerkte wol bedroeg per man

in Duitschland 1000 pond

• Engeland 1375 •

• Amerika 1640 •

De hoeveelheid vlas bedroeg

in Duitschland 715 pond

• Engeland 2080 •

De hoeveelheid zijde:

in Duitschland 59 pond

• Engeland 71 •

• Amerika 87 •

De verhoudingen zijn percentsgewijze in drie groote industrieën:

katoen	100	:	67	:	27 ¹ / ₂
wol	100	:	77	:	60
zijde	100	:	81 ¹ / ₂	:	60

Het niet zoo sterk afgetobde arbeidsvermogen van den Amerikaanschen arbeider is een der oorzaken, zoo niet de hoofdoorzaak, dat de produktie aldaar per man grooter is dan in Europa. En al is het bewijs niet geleverd, dat dit komt door den korteren arbeidsdag — men moet zeer voorzichtig zijn om uit de opeenvolging van twee zaken af te leiden dat de eene de oorzaak is van de andere (het *post hoc ergo propter hoc* heeft reeds zooveel kwaad in de wereld gedaan) — toch is het opmerkelijk, dat het arbeidsvermogen het grootst blijkt te zijn in een land waar de arbeidsdag het kortst is. Wel degelijk heeft men het recht daaruit af te leiden, dat de kortere arbeidsdag althans geen schade heeft toegebracht aan de produktie en het produktievermogen. Dit is al genoeg ten voordeele der zaak.

HOOFDSTUK XI.

Graad van exploitatie van den arbeid. Grootte nationaal inkomen. Voedingsstoffen der aarde.

Minimum dagloon in verband met voeding, gezondheid en levensbestaan.

Risiko der arbeiders.

Is het loon gestegen in dezelfde verhouding als de produktie? Zietdaar een vraag, die natuurlijk moet op-

sel, maar slechte en zeer eenzijdige voeding. De goedkoopere koolhydraten zijn doorgaans tamelijk voldoende aanwezig, de duurere vetten en eiwitstoffen niet. En om dan het neerdrukkend gevoel van slapheid en gemis aan energie te verhelpen, grijpt men naar zenuwprikkels en wel naar den goedkoopsten: alcohol. Aardappelen en jenever vormen het gewone Europeesche hongerdiët. Van dat verhongeren met een volle maag kunnen we tal van voorbeelden in onze achterbuurten zien; bleeke, dikbuikige kinderen, slappe, pofferige bedelaars of magere holoogige proletariërs, menschen die op veertigjarigen leeftijd er uitzien alsof ze zestig waren; de *enfants perdus*, die bij een aanval van cholera of typhus in de voorste rijen staan en bij troepen worden weggemaaid. En even goed staan zij bij socialen strijd in de voorste rijen en vullen de barricaden en de gevangenissen. En den tros van dat leger der maatschappelijke ellende vormen de afgebeulde, uitgemergelde moeders, die het aanzijn schenken aan een nieuw geslacht, ongezonder nog dan het vorige."

Bij een dergelijke verklaring dat aardappelen en jenever het gewone hongerdiët is, waarop onze arbeiders in Europa door den nood zijn gesteld, dat de armen kandidaten zijn op de lijsten van ziekten om weggemaaid te worden — een verklaring van medischen kant — daar mag men gerust zeggen: wat hebben wij nog getuigenis noodig? Wij hooren het uit hun eigen mond, dat alleen ingrijpende maatregelen de maatschappij kunnen vrijwaren voor de beschuldiging, dat zij het is die door haar wetten en voorschriften dagelijks honderden en duizenden laat vermoorden zonder vrouwen of kinderen te ontzien, om enkelen een gemakkelijk en lui leven te bezorgen vol ontspanning en genot.

En deze verklaring stemt overeen met die van tal

van anderen. Zoo zegt Liebig: „het brandewijn drinken is *niet de oorzaak* maar een *gevolg* van den nood. Het is een uitzondering op den regel, als een goed gevoed man een brandewijndrinker wordt. Als daarentegen de arbeider met zijn arbeid minder verdient dan hij noodig heeft om de noodzakelijke hoeveelheid spijs te krijgen, waardoor hij in staat wordt gesteld zijn arbeidskracht geheel aan te vullen, dan dwingt een onverbidde lijke noodzakelijkheid der natuur hem, om zijn toevlucht te nemen tot den brandewijn; hij moet arbeiden, maar hij mist ten gevolge van ontoereikend voedsel dagelijks een zekere hoeveelheid arbeidskracht. De brandewijn stelt hem, door zijn werking op de zenuwen, in staat de ontbrekende kracht op kosten van zijn lichaam aan te vullen, vandaag die hoeveelheid te gebruiken, die volgens de natuur eerst den volgenden dag had mogen gebruikt worden; het is een wissel getrokken op zijn gezondheid, die steeds geprolongeed moet worden, omdat hij bij gebrek aan middelen niet betaald kan worden; de arbeider verteert zijn kapitaal in plaats van de rente, vandaar het onvermijdelijk bankroet van zijn lichaam.”

Liebig ziet dus terecht het verband in tusschen ontoereikend loon en drankgebruik, tusschen den langen werktijd en drankgebruik en is met ons van meening, dat een normale arbeidsdag de dronkenschap meer zal tegenwerken dan alle matigheidsgenootschappen en alle beperkende wetten op het drankgebruik. Het twijfelachtig nut dier vereenigingen wordt ook door Dickens in zijn Schetsen en Vertellingen ingezien, waar hij schrijft: „als matigheidsgenootschappen een tegengif voor honger en wanhoop konden uitvinden of een stichting tot stand brengen, waar gratis flesschen water uit de Lethe 1)

1) Een rivier, waarvan het water alles deed vergeten aan hem, die eruit dronk.

werden uitgedeeld, dan zou men spoedig geen jeneverpaleizen meer zien. Zoo lang dit niet gebeurt, moet men wanhopen dat zij zullen verminderen."

Rondom de getuigenissen van Liebig plaatst zich een wolk van getuigen, die allen hetzelfde verklaren en wier namen een gunstigen klank hebben. Dr. Klencke zegt: "de proletariërs komen in den beginne niet aan den drank uit slechtheid, maar uit fysieke behoeften door den arbeid en wie den arme niet ruimschoots brood, boonen, vleesch en koffie kan geven en als genotmiddel bier en wijn, hij moet hem den brandewijn laten." Dr. Reich: "oorzaken der dronkenschap zijn: onwetendheid, armoede, zorg voor de voeding, overmatig ingespannen lichamelijke arbeid, lediggang en veel drankhuizen. Ieder wiens voeding onvoldoende en slecht is, heeft de behoefte om de maag behoorlijk te vullen of — althans de gewaarwording van de halve leegte te verwijderen. Sommige volken eten klei om den honger te stillen, de beschaafde volken nemen daar alcohol." Prof. Fawcett schrijft de dronkenschap toe aan "overmatigen arbeid en aan onkunde." Taine meent dat "de druk van den werkman en zijn geheele toestand hem drijven tot dronkenschap." Samuel Royce¹⁾ is van oordeel, dat "de arbeider, wiens loon aangevuld moet worden door dat van zijn vrouw die buiten 's huis werkt, door het sombere, slecht voorziene hok van een huis waar hij binnentreedt na den dagelijkschen arbeid, gedreven wordt naar het meer uitlokkende drankhuis."

Annie Besant getuigt in haar Wet der bevolking, dat "de dronkenschap die zoo veelvuldig in arme streken heerscht, haren oorsprong bijna altijd vindt in gebrek aan voedsel; de steeds hongerige maag wordt met drank

1) Men vergelijke het leerzame werk van dien Amerikaanschen schrijver: Deterioration and race education, a social study.

gesust, waarnaar zij niet zou verlangen als zij beter gevuld was". In den *Westminster Review* wordt erkend: "verkort het werk of de kwijnende gestalte zal zonder twijfel zijn toevlucht nemen tot prikkels" en zelfs de *Londensche Times*, die door niemand verdacht zal worden van overmatige gevoeligheid voor de arbeidende klasse, erkent: "vele arbeiders zouden door hun werk niet zooveel kunnen krijgen om den kost te verdienen voor zich en hun kinderen zonder drank" en "dat door velen uit het arme volk, levende in overvulde, slecht geventileerde en slecht verlichte kamers, het drankhuis de eenige plaats is waar zij een rustigen avond kunnen doorbrengen in aangename en misschien leerzame gesprekken met hun burens na een dag van hard werken, dit kan niet worden ontkend".

In een voorwoord voor een werk van dr. Prêchaud "Les misères du siècle" (de ellende der eeuw) zegt Jules Simon, dien niemand zal verdenken van sentimenteele sympathie voor de arbeiders: "men zou propaganda moeten maken voor de gezondheid gelijk men het doet voor de moraal en ik meen geen paradox te verkondigen als ik beweer dat men propaganda maakt voor de moraal door de propaganda voor de gezondheid, omdat een arbeider die thuis goed eet, goede lucht inademt, reinheid ziet heerschen, in een goed bed slaapt en omringd is door blijde gezichtjes, zijn huis niet zal verlaten voor een kamer vol lawaai en ongezonde tabaksrook, waar hij schulden maakt, slagen oploopt en ziekten krijgt."

Daarom, wil men het peil van zedelijkheid verhoogen, men verschaffe allereerst allen een goede woning, goede voeding, een net en gezellig tehuis. Hoe kan er iets gezelligs bestaan voor den slecht gevoeden, slecht gekleeden en slecht gehuisvesten arbeider, wien het huis geen huise-

lijk leven kan verschaffen, daar de vrouw en dikwijls de kinderen ook op de fabriek werken en slechts ziekte, ellende en lijden de trouwe huisgoden zijn van den nijveren arbeider?

Van alle kanten dus dezelfde verklaring en Engels had volkomen gelijk, toen hij zei: „onder de gegeven omstandigheden is de dronkenschap onder de arbeiders een noodzakelijk produkt van hun levensverhouding, even noodzakelijk als typhus, misdaad, ongedierte en andere maatschappelijke ziekten, zoo noodzakelijk dat men het aantal personen, dat tot dronkenschap vervalt, in doorsnede van te voren kan berekenen”. Dus de drank kan men gerust noemen een surrogaat voor gebrek aan voedsel.

Onze staatslieden, onze regeeringen die o zoo jammeren over het toenemend misbruik van sterken drank en hem trachten te beteugelen door voortdurende verhooging van de accijns op den drank, terwijl zij haar brengen buiten alle evenredigheid met die op den wijn, dien zij zelve gebruiken, of door allerlei geknutsel, lijden of aan onwetendheid of aan huichelarij, veelal aan beiden. Immers waar zonneklaar blijkt, hoe een beperking van den arbeidstijd en een verhooging van loon de beste middelen zouden zijn, om de drankpest te bestrijden die ons te gronde richt, daar moesten die middelen worden aangewend en waar men dit nalaat, daar maakt men zich schuldig aan plichtverzuim, dat met het oog op den ernst der tijden misdadig mag heeten.

Alle vooruitgang, alle beschaving, alle deugd worden vernietigd en tegengehouden, waar mannen, vrouwen en kinderen ondergaan in een werkdag, die hun geen vrijheid schenkt om te denken aan eenige ontwikkeling.

Een man van ervaring, de Zwitsersche fabrieksinspekteur Schuler, zegt in zijn rapport over 1879: „van alle kanten komen klachten over dronkenschap, liederlijk-

heid en onzedelijkheid van de borduurwevers, maar is het niet merkwaardig, dat zij bijna alleen komen uit die distrikten, waar het ongeregelde, overmatig lange arbeiden steeds gebruikelijk was?"

Een ijveraar tegen den normalen arbeidsdag wierp hem voor de voeten, dat hij zijn arbeiders nog slechts meer aanleiding zou geven tot een liederlijk kroegenleven door het vroeg eindigen van den arbeidsdag, daar zij nu al in plaats van 1 uur $1\frac{1}{2}$ tot $1\frac{3}{4}$ uur rusttijd in de kroeg doorbrachten, des middags door slapen of kaartspel een half uur te laat den arbeid begonnen en bovendien wijn en brandewijn meenamen op de werkplaats. De man was natuurlijk gewoon om van 's morgens vroeg tot diep in den nacht te laten werken en dacht er niet aan, hoe hij in zijn verwijten juist de oorzaken van de liederlijkheid en luiheid blootlegde. Want wie kan ontkennen, dat een arbeider, die van 's morgens vroeg tot 's avonds laat een inspannend werk verricht, moede moet worden, dat hij behoefte heeft aan opwekkende middelen, om frisch te blijven, dat deze kunstmatige opwekking van het verslachte organisme bij het voortduurend verkeer van beide geslachten ten gevolge van de afhankelijke verhouding der draadinstekster tot den wever (hij en niet de fabriekant stelt haar aan en betaalt haar) zeer licht aanleiding geeft tot onkuisch gedrag, ja zelfs tot de ergste onzedelijkheid. Ik ben geenszins van plan om wegens de talrijke schandalige geschiedenissen, die de rondte doen in de streken der borduurweverij en die reeds aanleiding geven tot treurige, gerechtelijke zaken, een ongunstig oordeel te vellen over het karakter dier bevolking, maar ik acht het mijn plicht op den samenhang van deze verschijnselen met de verkeerde dingen te wijzen, wier wegruiming de fabriekswet en inzonderheid de normale arbeidsdag tracht te verkrijgen".

Men lette hier vooral op de laatste woorden.

In het rapport der kommissie hier te lande, die belast was met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken werkende, wordt gezegd: „de uithuizigheid der mannen en hunne gewoonte om voor hun persoonlijk gebruik een gedeelte van het loon te besteden, dat ten dienste van het gezin had behooren te dienen, is eer te verklaren uit den drang om zich voor een poos uit de ellende te huis te onttrekken, dan uit zucht tot uitspatting, waartoe hun trouwens ook de noodige middelen ontbreken,” en men voegt er terecht bij: „de gansche arbeidende volksklasse, hetzij zij werke in fabrieken of daarbuiten, is zeer ten achteren en dit ten gevolge van dezelfde oorzaken: ongenoegzame bestaansmiddelen en daardoor gebrek aan eerste levensbehoefden.”

De kwestie van achterlijkheid is dus een kwestie van voeding en de kwestie van voeding wederom een kwestie van loon. En zoo zien wij dus het nauwe verband, waarin die verschillende zaken tot elkander staan.

Ook Lombroso, die meent dat bij loonstijging de dronkaards bovenmate toenemen, erkent dat waar de loonen dalen de toestand nog erger wordt. Een nauwkeurig onderzoek in de verschillende landen leert dat waar de ellende het grootst is, ook het sterkste drankmisbruik voorkomt en waar de arbeidende klasse in betere omstandigheden verkeert, zij steeds matiger wordt. 1) Daarom de ellende is de moeder en niet het kind van het alcoholisme. De beroemde Moleschott noemt de alcohol een spaarkas.

Er is ontegenzeggelijk een verband tusschen dronkenschap en misdaad, tusschen dronkenschap en prostitutie, tusschen prostitutie en misdaad, maar evenzeer spelen

---

1) Kummer, Zur Alkoofrage.

lange werktijd en lage loonen ook op dat gebied een voorname rol, terwijl ook de duurte der levensmiddelen in nauwe betrekking staat tot de sterfte zoowel als tot de misdaden.

William Hoyle toont het verband tusschen dronkenschap en misdaad aan door de volgende tabel:

jaar.	geld verteerd aan sterke dranken.	vervolgingen door dronkenschap.	aantal veroordeelden.	gewelddadigheden.	aantasten der eerbaarheid.
1860	1.052.177.150 gld	88.631	255.803	86.444	1.802
1874	1.766.787.462 „	185.730	486.786	123.019	2.332
1875	1.785.958.362 „	203.989	512.425	122.913	2.702
1876	1.841.109.487 „	205.567	526.715	122.441	2.725
1877	1.775.090.387 „	200.184	519.839	115.314	2.495
1878	1.777.361.250 „	194.549	538.232	111.876	2.347
1879	1.601.798.300 „	178.429	506.281	99.093	2.149

Men ziet duidelijk dat er verband bestaat, al is daaruit niet op te maken welk, daar ook andere omstandigheden meewerkten en daaronder b. v. verkorting van werktijd. Later stijgt het aantal veroordeelingen weer tot 575.593 in 1880, maar dan begint op nieuw de crisis en deze heeft natuurlijk in haar gevolg vermeerdering van misdaad.

De Italiaansche schrijver dr. Colajanni behandelt dit onderwerp uitvoerig in zijn boek: *l'Alcoolismo sue conseguenze morali e sue cause*. (Het alcoholisme. Zijn zedelijke gevolgen en zijn oorzaken.) Zijn konklusie is: „het alcoholisme als ziekteverschijnsel is slechts een produkt der maatschappelijke organisatie,¹⁾ die wanneer zij doelmatig en overeenkomstig de billijkheid is, de werking, die het klimaat kan uitoefenen, overwint.”

1) Juister uitgedrukt: Een produkt van het gemis aan maatschappelijke organisatie.

Het verband tusschen prostitutie en misdaad is te veel in het oog loopend, dan dat het uitvoerig behoeft be-toogd te worden. Onder 118.210 aangeklaagde vrouwen te Londen waren niet minder dan 39.872 publieke vrouwen, dus meer dan $\frac{1}{3}$ van het geheele aantal. Bij Parent-Duchatelet 1) vindt men vermeld dat Guerry een onderzoek deed bij 't gerechtshof te Londen naar het aantal en de waarde der diefstallen gedurende den loop van 12 jaar (1843—'54), om het aantal geprostitueerden te kunnen bepalen en hij bevond dat op haar rekening kwamen 36.05 % van het geheele aantal diefstallen en dat de waarde van de door geprostitueerden gestolen goederen beliep 52.84 % van het geheel.

Dat de prostitutie toeneemt, is evenzeer van algemeene bekendheid, zoodat de vermelding van het feit alleen reeds voldoende is. Wat de misdaad is voor de mannen, dat is prostitutie voor de vrouwen. Armoede is zoowel van de eene als van de andere de hoofdoorzaak.

Wie dit betwijfelt of ontkent, gelijk b. v. H. Pierson, directeur der Heldring-gestichten, hij stelle zich op de hoogte van mannen als Parent-Duchatelet, Villermé, Buret en vooral Ducpétiaux, die als oorzaken der prostitutie opsomde zes oorzaken, te weten:

- 1°. de armoede d. w. z. de sociale nood, gevolg van ontoereikend betalen van den arbeid;
- 2°. de vereeniging van beide seksen in werkplaatsen;
- 3°. de neiging tot opschik en genot;
- 4°. het gemis aan opvoeding en godsdienstig bewustzijn;
- 5°. het gebrekkig onderwijs;
- 6°. de betrekkelijke eenzaamheid, het slechte voorbeeld van de ouders, de verderfelijke omgang en raadgevingen van slechte vriendinnen.

---

1) De la prostitution dans la ville de Paris.

Ook Hügél 1) komt tot een gelijk resultaat en evenzoo Kühn, 2) ja zelfs in het 19de verslag van het asyl Steenbeek noemt Heldring als hoofdoorzaken der prostitutie in de eerste plaats «het geringe loon voor arbeid en dienstwerk in betrekking tot de heerschende weelde.» Een nauwkeurig onderzoek van Dr. Schrank 3) omtrent Weenen doet dezen schrijver besluiten: «de sociale nood drijft vele vrouwen in de armen der prostitutie. Hoe armer wijk, hoe grooter het aantal geprostitueerden.»

Waar de vrouwenarbeid toeneemt en het aantal huwelijken afneemt, daar kan het niemand verwonderen dat de prostitutie zulk een omvang bereikt heeft. Of is niet de prostitutie het supplement voor tekort betaald arbeidsloon? Is de industrie niet het magazijn, waaruit zich de prostitutie rekruteert? Leveren niet de slechtst betaalde vakken het grootste contingent? Ja, vermeerderd dit niet, als in het vak een loonsverlaging plaats heeft? Merkte men niet op, dat ook de prijzen der levensmiddelen invloed uitoefenden op het aantal geprostitueerden? Terwijl het duure jaar 1860 b. v. te Londen een aantal leverde van 6.08 0/0, daalde dit cijfer in het goedkoope jaar van 1863 en bedroeg het 4.82 0/0.

Om niet te ver af te dwalen, kunnen wij tal van zaken slechts aanstippen, ofschoon zij allen een uitvoerige behandeling verdienen.

Zoo zouden wij willen wijzen hoe zoowel de sterfte als het aantal misdaden toeneemt, als de prijs der levensmiddelen stijgt en afneemt als die prijs daalt. Terwijl dit in Engeland vóór de afschaffing der graanrechten steeds steeg en van 1837—41 het aantal gevangen-

---

1) Zur Geschichte, Statistik und Regelung der Prostitution.

2) Die Prostitution in XIX Jahrhundert.

3) Die Prostitution in Wien, 1886.

nemingen bedroeg 31.309, daalde dit cijfer daarna tot tot 24 à 25.000, om wederom te stijgen in de duure graanjaren 1847 en 1848, ofschoon het aantal zelfs in dat laatste slechte jaar nog niet bereikte het cijfer vóór 1843. Een onderzoek van dr. Majer, loopende over 25 jaar, leerde, dat in Beijeren bij de stijging van den roggeprijs met elken sechser (ongeveer $10^{1/2}$ cent) op elke 100.000 inwoners één diefstal meer voorkwam en omgekeerd bij daling met dat bedrag 1 minder op de 100.000. De bekende statistikus Kolb zag uit de misdadigersstatistiek van Oostenrijk, hoe in 1871 van de veroordeelden 21.620 zonder vermogen waren, 2637 met een klein vermogen en slechts 163 welgesteld. Hij voegt hierbij, dat al maakt de welgesteldheid niet zedelijk beter, het toch zeker is dat nood en ellende brengen tot strafbare handelingen. Onze gevangenen zijn dan feitelijk niets anders dan groote armhuizen, waar de slachtoffers der maatschappelijke wanorde worden opgesloten, om de gelegenheid te verschaffen aan de gepatenteerde dieven om onder bescherming van justitie en politie hun handwerk ongestoord te kunnen voortzetten.

Maar ook uit de sterfte kan men afleiden, hoezeer de wetten werken op het meerdere of mindere welzijn. Terwijl de sterfte in Engeland volgens Humphrey in het Journal of the statistical society, gemiddeld bedroeg van 1838 tot 1870 ongeveer 22.3 per 1000 personen, verminderde zij na de invoering van de wet op de openbare gezondheid in 1872 en de uitbreiding daarvan in 1875 en wel aldus:

1871—75	. . .	22.0	per 1000
1876—80	. . .	20.8	„ „
1881	. . .	18.9	„ „
1882	. . .	19.2	„ „

Dus in die twee laatste jaren alleen werden 150.000

menschen in het leven gespaard. Wie nu bedenkt, dat de tegenwoordige wetten slechts palliatiefmaatregelen zijn, uit nood genomen en afgedwongen, hij zal begrijpen hoeveel grootere resultaten verkregen zouden worden door de invoering van radikale sociale hervormingen.

Wij weten hoe verschillend de levensduur is in de beroepen en welken invloed dus overmatige arbeid, slechte voeding en verzorging uitoefenen op het leven. In Parijs stierven in 't jaar 1880 volgens het Bulletin der gemeentelijke statistiek in het rijke VIII arrondissement (dat van de Elysée) $15\frac{1}{4}$ van de 1000 personen en in het XX arrondissement, bijna uitsluitend door arbeiders bewoond, $35\frac{3}{4}$ van de 1000, zoodat de sterfte in twee wijken van één stad staat in verhouding tot elkander als 1 tot 2.34, dus het leven van den arbeider wordt voor meer dan de helft verkort door de omstandigheden, waarin hij leeft. Is dat geen moord, die door de maatschappij voltrokken wordt op de nuttigsten van haar leden?

In Berlijn bedroeg van 1871—77 de sterfte in het 33ste Polizei-revier 1 op de 53, in het rijke 10de daarentegen 1 op de 17. De verhouding is daar dus veel sterker nog. Terwijl de sterfte in 5 wijken op de 1000 inwoners bedroeg 20 personen, klom zij in 5 anderen tot op 43, dus wederom dubbel zoo groot.

In Bern is de verhouding nog ongunstiger. Terwijl de sterfte aldaar van 1855 tot 1867 gemiddeld bedroeg 35.2 per 1000 inwoners, beliep zij 74.8 per 1000 in de lage Aarberggasse, waar de arbeiders veelal wonen, tegen 12.6 in de hoogere wijken. 1)

Chadwick, de directeur van het gezondheidsbureau te Londen, nam de sterfte in die wereldstad aldus aan:

---

1) Medegedeeld door Réclus in zijn nouvelle Géographie, dl. III.

11.3 per 1000 inwoners in zekere gegoede huizen
 38.0 — — — — — arme —
 50.0 — — — — — andere, nog armere wijken.

Charles Ansell, kommissaris van een der grootste levensverzekeringen in Engeland, berekent, dat in 1873 in genoemd land stierven 368.179 personen beneden de 60 jaar. Was nu de sterfte algemeen geweest zooals onder de gegoeden, dan zouden er slechts 226.040 zijn gestorven, dus in 1 jaar werden 142.130 menschen, ten offer gebracht in een der rijkste landen ter wereld als slachtoffers van de armoede.

Geen wonder dat mannen als dr. Bertillon verklaarden, dat jaarlijks duizenden sterven aan ziekten, geheeten: „barbaarschheid, ellende en onkunde”, als dr. Poppenheimer zegt: „elke typhus, die niet het gevolg is van honger en gebrek, is het resultaat van overvolle woningen. Wij geneesheeren kunnen zulk nationaal lijden niet genezen. Wij hebben geen medicijn tegen honger en kunnen overbevolking van huizen niet voorkomen en dezen zijn de oorsprong van den typhus”, als de Châteauneuf, die het geheim van den langeren levensduur bij de andere klassen openbaarde, toen hij zei: „het geld bewaart het leven en de duur van het leven staat in evenredigheid tot het goed dat men bezit.”

Wij zouden verder kunnen gaan en aanwijzen hoe het de arbeiders zijn, die slecht gevoed en gehuisvest het meest blootstaan aan besmettelijke ziekten. Tegen 26 slachtoffers van de cholera op de 1000 onder de hogere standen te Londen tijdens de epidemie van 1849 kwamen er 157 voor onder de middenklassen en 817, *zegge: achthonderd zeventien* onder de arbeidende klassen. Dus de arbeiders staan ruim 31 maal meer bloot aan gevaren dan de gegoeden! Vandaar dat het de klompenziekte heette. Maar hetzelfde geldt van typhus, pokken, tering, scrofulosa, in één woord van alle ziekten. En hoe de

ellende ook haar logika heeft, blijkt uit het gezegde der armen: het kerkhof komt ons arme lui dikwijls te hulp!

Wat den gemiddelden levensduur aangaat, von Ketteler 1) geeft hem aldus aan bij de verschillende standen :

Staat.	Gemiddelde levensduur te			
	Liverpool.	Manchester.	Leeds.	Londen.
hoogere klassen . . .	35 jaar.	38 jaar.	44 jaar.	45 jaar.
kleinhandelaren . . .	22 „	20 „	27 „	26 „
arbeiders en dergelijken	15 „	17 „	19 „	16 „

De opgaven verschillen nog al veel van elkander over 't algemeen, maar de meesten zijn te hoog. Oesterlen, de beroemde hygienische autoriteit schreef: „terwijl nu bij het totaal der bevolking onzer landen jaarlijks gemiddeld 1 van de 40 tot 50 sterft, bedraagt dit cijfer bij het proletariaat reeds 1 op de 20—35. De gemiddelde levensduur is nu gewoonlijk 36—40 jaar, bij de rijkere beter gestelde klassen zelden beneden 50—60 jaar, bij de arbeiders stijgt hij niet licht boven 30—35 jaar, maar daalt hij zelfs dikwijls tot op 20 en lager. Onder 1000 arbeiders, ofschoon allen nog op jeugdigen leeftijd, zijn dikwijls slechts 2—300 gezond, de andere meer of minder ziekelijk, zwak en misschien 1—200 werkelijk ziek of gebrekkig.”

Ofschoon de statistiek omtrent vele zaken vrij nauwkeurige inlichtingen vrrschaft, is zij schaarsch waar het betreft de statistiek der ellende. Het produkt is dan ook veel gewichtiger dan de producent! Maar zelfs die schaarsche berichten onthullen een zee van ellende, veel grooter dan men gewoonlijk onderstelt.

Naar de proportioneele sterfte te oordeelen, waarnaar de min of meer goede levensomstandigheden kunnen

1) Die Arbeiterfrage und das christenthum.

worden afgemeten, is de volgorde der volkeren volgens Oesterlen, aldus:

- 1°. Noorwegen.
- 2°. Kanton Genève.
- 3°. Zweden.
- 4°. Denemarken.
- 5°. Engeland.
- 6°. Zwitserland.
- 7°. Frankrijk.
- 8°. Hannover.
- 9°. België.
- 10°. Nederland.
- 11°. Beijeren.
- 12°. Saksen.
- 13°. Pruisen.
- 14°. Württemberg.
- 15°. Oostenrijk.

Men ziet hoe ons land in deze tabel geen eervolle plaats bekleedt!

Dus in elk geval blijkt dit, dat als de Duitsche sociale kwakzalver Bismarck als „kroon op het gebouw der sociale hervorming” aan elk arbeider, die 70 jaar oud wordt, een dagelijksche toelaag wil verzekeren van 20 cents (nog niet eens genoeg om den huishuur te betalen!) hij dit zonder bezwaar der schatkist kan doen, daar zelfs volgens den veel te hoogen gemiddelden levensduur, dien Oesterlen, prof. Hirt en anderen opgeven, haast geen arbeider meer gekroond zal worden met dien zegen!

Wij zouden kunnen wijzen op het onrustbarend toenemen van het aantal krankzinnigen, waarover dr. Stevens, geneesheer aan een der grootste gestichten, verklaart „dat het met voldoende grond is aan te nemen, dat een der hoofdoorzaken van de snelle en groote toename van krankzinnigen in den laatsten tijd gezocht

moet worden in den overdreven en langdurigen arbeid der arbeidende klasse in de onderscheidene takken van industrie."

En dr. Griesinger getuigt: "ellende en ontbering zijn de voornaamste oorzaken. Slechte voeding, honger, koude, vermoeienis en te veel arbeid, wat altijd samengaat met ellende, zijn belangrijke fysieke oorzaken van krankzinnigheid en daardoor achteruitgang van ons geslacht. Typhus, intermitterende koorts, cholera, pneumonie, acuut rheumatisme, tuberculose en algemeene slapte van gestel — *allen plagen der armen* — voeren tot krankzinnigheid. De eentoonige en hopelooze toestand van fabrieksarbeiders, wien alle belangstelling in een hooger leven wordt ontnomen, is gunstig voor krankzinnigheid." Wanneer men leest dat het aantal verpleegde krankzinnigen in ons land van 1187 in 1850 steeg tot 3179 in 1868, tot 4289 in 1879, om nu geklommen te zijn tot bijna 8000, dan moest dit enkele verschijnsel den ernstigen staatsman stoffe geven tot nadenken, maar neen bij het lezen dier cijfers schrikt menigeen een oogenblik, om spoedig zijn gewone leven te vervolgen en niet te arbeiden aan grondige verandering der toestanden.

Wij zouden willen wijzen op het schrikbarend toenemen van den zelfmoord, wat volgens Legoyt ¹⁾ toegeschreven moet worden aan "vermindering van bestaansmiddelen." Hij voegt eraan toe: "de sterfte door ziekten vermeerdert, de sterfte door ouderdom vermindert, de sterfte door ongeval en zelfmoord neemt steeds toe." Wat Süßmilch in 1772 schreef, is op onzen tijd misschien nog toepasselijker dan op den zijnen: "wij gaan door drie deuren uit dit leven: de eene, zeer groot met

---

1) Men vergelijkte zijn belangrijke studie over den zelfmoord *Le suicide ancien et moderne* en prof. Morselli's boek daarover.

Nu gaat het niet aan, om dat kleine aantal met hoog loon te tellen bij het groote met laag loon en zoo het doorsneêcijfer te bepalen. En toch dat gebeurt mees- tentijds, vandaar dat de loonopgaven meestal te hoog zijn.

Ter juiste vergelijking moet er tevens een opgaaf der prijzen van de levensmiddelen aan verbonden worden. Wij komen dan tot geheel andere resultaten dan de officieele gegevens ons aanbieden.

Van 1700—1789 stegen de loonen in Frankrijk 20 0/0 maar van 1766—1789 verhoogde de prijs van het graan met 33 0/0, dus een vermeerdering van 13 0/0. Een auteur uit die dagen schreef dan ook naar waarheid: „als de prijs der dagloonen is vermeerderd, dat is zonder voor- deel voor de ongelukkigen, omdat de vermeerdering van de prijzen der levensmiddelen die toeneming heeft opgeslokt.

Van 1824—1855 stegen de loonen 17 0/0, ten minste in sommige vakken, maar het ministerie van Handel en Landbouw in Frankrijk, dat dit cijfer bekend maakte, is verplicht er bij te voegen: „met uitzondering van aard- appelen en hoentjes (waarvan de prijs geducht is gestegen) bedroeg de gemiddelde prijs van de voornaamste levens- middelen 45 0/0 meer dan vroeger.”

Van 1855—1874 was er wederom een stijging van loonen te Parijs in 47 vakken met ongeveer 30 0/0. Maar daarnaast stond een stijging van de meeste levens- middelen van 59 0/0.

Dus de vermeerdering van loon hield geen gelijken tred met de verhoogde prijzen van levensmiddelen.

Voor Zwitserland deelt Chatelanet in het *Journal de Statistique Suisse* van 1875 mede, hoe een vergelijking van de prijzen der levensmiddelen en de verhooging der loonen tusschen de jaren 1848—50 tot 1870—72

leert, dat de prijzen der levensmiddelen over 't algestegeen 75—100 0/0 als maximum en 59—72 0/0 als minimum en de loonen voor veldarbeiders 49—55.6 0/0 en voor handwerkslieden het weekloon 51.5 0/0.

Kebbel zegt in zijn „Agricultural labour”, dat het jaarlijksche loon der veldarbeiders in Engeland bedroeg :

in 1760	18 P. St. 8 sh.
• 1792	22 „ 8 „
• 1865	33 „ 8 „

dus een vermeerdering van 83 0/0.

Maar volgens dienzelfden schrijver bedroeg de vermeerdering van prijs voor vleesch 300 0/0, voor brood 40 0/0, voor boter 130 0/0, voor bier 300 0/0, voor woning 130 0/0, zoodat over het algemeen achteruitgang plaats greep.

Tot dezelfde slotsom kwam prof. Rogers in zijn „Six centuries of work and wages” (Zes eeuwen arbeid en loonen), toen hij zeide dat de Engelsche landarbeider zijn toestand heeft zien verminderen, dat hij „wederom een lijfeigene is geworden”, en wel een slecht gevoede en een slecht gehuisveste.

Tegenover de beweringen van Giffen, Leone Levi en andere officieele statistici, dat de loonen zoo sterk zijn gestegen, plaatsen wij de opgaaf van loon, die door een der grootste arbeidersverenigingen in Engeland, te weten de *Iron Founders Society* is gegeven na een onderzoek in 113 afdeelingen in de voornaamste steden :

	jaarlijksch gemiddeld aantal leden.	gemiddeld aantal werkloozen.	% van werkloozen per 100.	loon als er werk is.	holidays en vrij wegens gemis aan werk.	netto ge- middeld loon per week.
1855-64	7.459.2	941.3	12.6	1-9-0	15.6	1-4-6
1865-74	10.251.2	1257.3	12.2	1-11-6	16.7	1-6-3
1875-84	11.883.4	1775.8	14.8	1-13-0	19.8	1-6-6

Ook Thomas Brassey toont met cijfers, dat de loonen

niet zoo sterk zijn gestegen als men beweert en prof. Fawcett was gedwongen te zeggen: „ik loochten natuurlijk niet, dat het geldloon in de laatste jaren met de vermeerdering van kapitaal is gestegen, maar dit schijnbare voordeel gaat in het algemeen weer verloren, omdat vele levensbehoefden steeds duurder worden. De rijken worden spoediger rijker, terwijl toch in het comfort der arbeiders geen vermeerdering is waar te nemen.”

Voor België toonde prof. Hector Denis aan, dat de toestand der mijnwerkers nu slechter is dan 2 eeuwen geleden. Toen bedroeg de werktijd 6 uur daags en nachtwerk bestond niet. In 1846 verklaarde de Kamer van Koophandel te Charleroi, dat de mijnwerkers 8 uur werkten; nu wordt er gewerkt 12 tot 14 uren daags. Toen verdiende men 450 tot 720 frank 's jaars, de regeerings-enquête van 1868 leerde, dat men in dat jaar kon verdienen 837 frank. Het loon is dus in cijfers hooger, maar feitelijk lager, daar men toen voor zijn loon kon koopen 35 à 55 hektoliter koren en 56 à 90 hektoliter rogge tegen 31 hektoliter koren en 46 hektoliter rogge nu. **Dus vermeerdering van werk en vermindering van bestaansmiddelen** — zietdaar het saldo, waarmede de rekening van heden sluit tegenover die van vroeger.

Vermeerderden de loonen van 1825 tot 1880 gemiddeld 30 0/0, de meeste noodzakelijke bestaansmiddelen stegen ongeveer 10 0/0. Vandaar dat dr. Meyne 1) terecht kon schrijven: „men herhaalt in zekere kringen met welgevallen, dat de lagere klassen tegenwoordig *meer welvaart* hebben dan voorheen. Deze bewering is te algemeen, maar wat de noodzakelijkste levensbehoefte: voeding betreft, is zij geheel en al onwaar. Ten opzichte van de voeding dër lagere klassen kunnen

---

1) Etudes d'hygiène publique et sociale.

wij bevestigen dat zij *minder krachtig, minder afwisselend* en *minder gezond* is dan een halve eeuw geleden."

Voor Duitschland verwijzen wij naar het geschiedkundige werk van prof. Janssen 1), die de levensvoorwaarden beschrijft van de arbeiders in de 15e eeuw, waarnaar onze hedendaagsche arbeiders kunnen watertanden.

Voor Engeland naar het klassieke werk van Tooke en Newmarch "De geschiedenis der prijzen gedurende der jaren 1793 tot 1857, waarbij men als vervolg tot 1884 kan nemen de opgaven van Montgomery, voorzitter van de Manchester Society, ontleend aan het gasthuis te Manchester in een voordracht over den toestand der arbeidende klassen te Manchester 1834 en 1884.

Zelfs ten opzichte van Amerika schat men de loonsverhooging van 1860—1875 op 60 0/0, terwijl de onontbeerlijkste levensmiddelen aldaar 90 0/0 toenamen in prijs. Het bureau van arbeidsstatistiek van Massachusetts geeft een opgave van de beweging der loonen in dien staat gedurende de jaren 1878 tot 1881 en krijgt een gemiddelde verhooging van 6.9 0/0, maar in dat zelfde tijdsverloop vermeerderden de prijzen der voornaamste levensbehoefden met 21.2 0/0, zoodat in den voornaamsten industrieelen staat van Amerika de toestand der arbeiders in 3 jaar tijds ongeveer 14 0/0 is verslechterd.

Vindt men dat aantal jaren te kort om eene konklusie te trekken, datzelfde bureau geeft een vergelijking van loonen en prijzen van levensmiddelen tusschen 1860 en 1881 en krijgt als resultaat dat de loonen in dat tijdvak 36 0/0 verhoogden, maar daarentegen zoowel levensmiddelen als huishuur 80 0/0 vermeerderden.

Ook de fabrieksinspekteur dr. Schuler 2) in Zwitser-

1) Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters.

2) Die Ernährungsweise der arbeitenden Klassen in der Schweiz und ihr Einfluss auf die Ausbreitung des Alkoholismus.

land toont met cijfers aan, dat de loonverhoudingen ongunstig staan tegenover de prijzen der levensmiddelen met uitzondering der broodprijzen, als men het heden vergelijkt met 100 jaar geleden.

Ons land maakt natuurlijk geen uitzondering op dezen regel en evenmin als elders kon de stijging van de prijzen der levensmiddelen de langzaam vooruitgaande beweging der loonen bijhouden. Verreweg de meeste artikelen stegen van 50 tot 100 % in prijs, terwijl enkelen, die nu goedkoper zijn, door slechter gehalte op den duur nog duurder uitkomen dan toen zij hooger in prijs waren.

Ten opzichte van dit punt vindt men groote overeenstemming bij alle onderzoekers, die niet noodig hebben de cijfers te verdraaien of zoodanig te groepeeren in het belang der regeeringen dat zij dezen welgevallig zijn.

Zoo verklaart Otte Henne-Am Rhijn in zijn „Geschiedenis van de heerschappij van Karel V in België” het volgende: „als men de werkelijke waarde van het geld in aanmerking neemt, dan zal men bemerken dat de prijs van vele dingen ter nauwernood veranderd is, maar — een treurig feit! — het arbeidsloon was toen veel hooger dan nu en deze scheeve verhouding schijnt mij een der ernstigste en meest wezentlijke oorzaken der sociale woelingen, waarmede onze tijd bedreigd is.” En Hallam zegt in zijn „Europa in de middeleeuwen” met andere woorden hetzelfde: „het is een pijnlijke waarneming, die zich aan allen moet opdringen, die zich bezig houden met een onderzoek der prijsveranderingen, nl. dat de arbeidende klassen, vooral de landarbeiders, tegenwoordig over minder middelen voor levensonderhoud vervoegen dan onder de heerschappij van Eduard III of Hendrik VI. In de 14de eeuw verdiende volgens John Cullom een maaier dagelijks 4 pence (stuiver),

waarvoor hij zich in een week een „comb”¹⁾ tarwe kon kopen, terwijl hij tegenwoordig 10 of 12 werkdagen noodig heeft, om zich een gelijken voorraad aan te schaffen.”

De loonen staan dus allerminst in evenredigheid tot de produktie. Hoe geweldig deze steeg, toonden wij reeds in een vorig hoofdstuk. Waar de voordeelen der verhoogde produktieviteit niet ten goede kwamen aan de arbeiders, daar moeten zij zijn toegefallen aan de arbeidgevers, zoodat deze in betere voorwaarden verkeeren dan vroeger.

Wij zullen trachten den graad van exploitatie te bepalen, voor zooverre wij daarover iets te weten hebben kunnen komen.

Dudley Baxter²⁾ zegt, dat het inkomen van Engeland, volgens hem bedragende 800 millioen P. St., verdeeld moet worden in 300 millioen voor arbeidsloon en 500 millioen voor rente, voortspruitende uit bezit. Dan is de graad van exploitatie in Engeland in evenredigheid van 3 tot 5, dat wil zeggen: voor de waarde die de arbeiders produceeren in 3 uur tijds, moeten zij arbeiden $3 + 5 = 8$ uur, dus 3 uur voor reproductie van zich-zelfen en 5 uur voor hun meesters.

Voor Duitschland hebben wij enkele gegevens. Bij voorbeeld: volgens officieele opgaven van 1881 leverde de kolenindustrie het volgende beeld:

jaar.	aantal arbeiders.	arbeidsloon.	steenkolproduktie.
1878 . . .	30.111	13.708.990 mark.	32.150.882 mark.
1879 . . .	30.644	15.371.608 „	32.477.523 „
1880 . . .	32.517	17.082.651 „	37.970.164 „

1) Een „comb” is gelijk aan 4 Bushels. 1 Bushel = $36\frac{1}{3}$ liter, dus een comb is gelijk aan $145\frac{1}{3}$ liter.

2) Deze opgaaf dateert van vóór 1871 en is aanzienlijk hooger volgens latere schattingen, (Zie bladz. 208.)

Het aantal arbeiders steeg 8 0/0.

Het bedrag der loonen 24,6 0/0.

De netto opbrengst 45 0/0.

Het loon bedroeg na die verhooging gemiddeld 525 mark 's jaars of 10 mark (= f 6.—) per week.

De waarde der steenkoolproduktie beliep 37.970.164 mk.

De som der arbeidsloonen. . . . . 17.082.651 ,

Overschot . . . . . 20.887.513 ,

Schatten wij nu slijtage, enz. op 3 millioen, dan blijft er toch altijd 17 millioen over, juist evenveel als de som der loonen, dus de arbeider werkt een halven dag voor zich en een halven dag voor den arbeidgever.

Het jaarverslag van den *Bochumer Verein für Bergbau-und Guszstahlfabrikation* (medegedeeld in de *Nord-deutsche Allgemeine Zeitung* in 1881) gaf deze cijfers:

boekjaar.	aantal arbeiders.	produktie in tonnen.	export in tonnen.	gezamentlijke loonen in mark.	ontvangst in marken.	gemiddeld loon p. man en per jaar.
1 Juli 1871-72	3400	35.528	1.676	15.610.000	3.482.000	986
— 1872-73	4077	45.607	2.172	22.459.000	4.794.000	1152
— 1873-74	3761	50.897	8.098	24.292.000	4.425.000	1192
— 1874-75	3448	52.472	20.030	19.549.000	4.004.000	1114
— 1875-76	2696	54.669	29.242	14.892.000	2.857.000	988
— 1876-77	2627	56.940	33.112	12.846.000	2.517.000	889
— 1877-78	2507	59.518	25.855	12.504.000	2.445.000	912
— 1878-79	2710	70.104	27.934	11.889.000	2.609.000	903
— 1879-80	3042	79.667	30.106	12.584.000	2.826.000	874
— 1880-81	3639	102.112	60.196	17.704.000	3.600.000	926
3 maanden 1881-82	4161	31.342	15.920	5.800.000	1.072.000	240

Deelen wij de jaarlijksche produktie door het aantal arbeiders, dan is de som der produkten per man steeds stijgende als volgt:

1871—72	10.45	} ton. (1 ton = 100 kg.)
1872—73	11.19	
1873—74	13.53	
1874—75	15.22	

1875—76	20.28	} (1 ton = 1000 kilogr.)
1876—77	21.67	
1877—78	23.78	
1878—79	26.19	
1879—80	27.65	
1880—81	30.13	

Dus de arbeider produceert 3 maal meer. Natuurlijk is het konstante kapitaal door verbeterde machines en werktuigen veel grooter. Maar hoe staan de loonen buiten alle evenredigheid tot de vermeerdering van de opbrengst!

In de „Ilseder Hütte” in Hannover steeg de produktie van 1878 tot 1880 ongeveer 16% en het overschot 140%. Toch behoeft het niet eens vermelding, dat de loonen niet in dezelfde verhouding zijn gestegen.

De grootere produktieviteit komt den arbeider nergens ten goede of slechts in zeer geringe mate. Terwijl de produktieviteit in het weefvak steeg 350%, won de wever hoogstens 20% meer aan loon. Wie kreeg de rest? Men zal antwoorden dat het konstante kapitaal zooveel grooter wordt, maar staat daar niet tegenover de besparing van menschenlijke arbeidskracht? Stel dat een fabrikant 50 personen in dienst had; bespaart een betere machine hem arbeid zoodat hij nu toe kan komen met 13 man, dan bespaart hij het arbeidsloon van 37 personen en als nu elk aan loon krijgt een minimum van f 300, dan bespaart hij dus 37×300 gld. = f 11.100. Als men die som dus neemt voor het bedrag, dat de machine verrent, dan komt dit eer vóór- dan nadeeliger uit.

•Wat de fabriekatie van ijzer aangaat, heeft men uitgerekend dat op de oude manier één arbeider produceerde gemiddeld 6 kilo per dag, terwijl men tegenwoordig met de ijzersmelterijen de waarde van den

arbeidsdag kan rekenen op 150 kilo, dus de arbeid is 25 maal produktiever geworden."

Met de naaimachine kan men in 12 uur en 4 minuten evenveel werk vervaardigen als met de hand in 199 uur en 55 minuten. En evenzoo gaat het letterlijk in alle vakken.

Wat Frankrijk aangaat, de enquête van 1860—65 leverde de volgende leerzame cijfers.

De manufakturindustrie, die 1.467.471 personen in het werk had (behalve Parijs en Lyon), waaronder 417.540 vrouwen en 117.201 kinderen, bracht op een waarde van 7.130.281.210 frank.

Daarvan was de waarde der grondstoffen', ...	4.941.157.825 frank.
De waarde der brandstoffen . .	194.309.893 .

te zamen 5.135.467.718 frank.

Blijft als netto-opbrengst van den arbeid der 1.467.471 arbeiders 1.994.813.492 frank. Het loon bedroeg 980.414.405 frank of gemiddeld per arbeider en per jaar 666 frank.

Blijft dus over voor de arbeidgevers: 1.014.399.087 frank of 691 frank profijt op elken arbeider.

Waar dus de tienden in den feudalen tijd der midden-eeuwen werden geheven, daar was het bedrag heel wat lager. Immers één tiende van $666 + 691 = 1357$ frank zou bedragen 135 fr. 70, maar de moderne tienden in het tijdvak van het finantieel feudalisme onzer dagen, dat men vooruitgang gelieft te noemen, beloopten 691 frank of $5\frac{1}{2}$ tienden, d. i. *vijf en een half maal meer*.

Ziethier een overzicht van de verschillende vakken ¹⁾:

---

1) Deze opgaaf is door Jules Guesde in de *Egalité* van 18 December 1881 ontleend aan de officiële bescheiden.

Beroep.	bruto- opbrengst.	netto- opbrengst.	aantal loon- arbeiders.	loon.	winst der arbeidgevers.	winst der arbeiders.	aantal uren betaalden arbeid.	aantal uren onbetaalden arbeid.
textielindustrie . . .	2.332.871.554	715.207.626	685.327	280.177.873	435.119.753	634	4 uur 31 min.	7 uur 29 min.
kolenindustrie . . .	166.011.897	151.980.786	109.017	68.745.526	83.235.260	763	5 — 25 —	6 — 8 —
metaalindustrie . . .	441.475.520	123.976.092	105.365	55.846.653	68.129.439	646	5 — 24 —	6 — 36 —
lederindustrie . . .	203.021.731	46.990.446	19.212	12.526.625	34.463.821	1793	3 — 12 —	8 — 48 —
houtindustrie . . .	78.280.313	23.570.580	14.639	5.636.132	17.934.398	1230	2 — 53 —	9 — 7 —
chemische industrie .	291.582.520	84.566.879	24.614	15.774.614	68.792.265	2794	2 — 15 —	9 — 45 —
bouwwakken . . .	99.810.502	50.578.262	67.898	12.306.634	38.271.628	563	3 —	9 —
meubelvakken . . .	17.277.539	8.822.429	4.301	3.795.875	5.026.534	1168	5 — 20 —	6 — 40 —
industrie van klee- ding	113.902.328	52.028.466	54.857	25.422.997	26.605.449	484	5 — 59 —	6 — 1 —
industrie van voeding	2.803.818.856	470.506.708	174.420	79.067.691	391.439.056	2244	2 — 6 —	9 — 54 —
transport	46.716.730	22.661.991	18.371	13.421.716	9.240.197	502	7 — 6 —	4 — 54 —
wetenschap, kunst .	146.140.620	73.661.913	54.997	46.063.512	27.072.043	492	7 — 35 —	4 — 25 —
weelde en genot. . .	13.944.600	6.981.888	6.603	2.178.146	4.803.742	727	3 — 48 —	8 — 12 —
verlichting.	68.210.382	18.814.303	4.981	2.073.595	16.740.708	3360	1 — 20 —	10 — 40 —
aardewerk	96.919.274	49.031.381	47.966	30.054.666	19.577.215	408	7 — 16 —	4 — 44 —

Onder leiding van Ch. Hill, agent van het census-bureau van den staat New-York werd in 1880 een dergelijk onderzoek ingesteld, dat zeer leerzaam is om de winst of den graad van exploitatie te bepalen van den arbeider. Daaraan ontleenen wij enkele gegevens:

winst broodbakkerij	75 %
„ meubelmakerij	81 „
„ molens	194 „
„ drukkerij	63 „
„ sigarenmakerij	57 „
„ schoenmakerij	83 „
„ boekbinderij	46 „
„ kleermakerij (mannenkleeren	25 „
„ (vrouwenkleeren	100 „

Elk arbeider meer levert dus zooveel meer winst op en vandaar dat de grooten het noodzakelijkerwijze moeten winnen op de kleinen. Sprak men vroeger over den tienden penning als onverdragelijk, zoodat zelfs de opstand daardoor gewettigd was, onze arbeiders mochten blij zijn als zij slechts den tienden penning van hun arbeidsloon hadden af te staan, daar zij ongeveer de helft en soms meer moeten afgeven.

Ziethier het overzicht over de industrie in de Vereenigde Staten gedurende 30 jaar volgens den census:

	1850	1860	1870	1880
aantal fabrieken	123.025	140.433	252.148	253.852
aantal arbeiders	957.059	1.311.246	2.053.996	2.738.895
grootte van 't kapitaal	2.133.980.000	5.639.420.000	8.472.840.000	11.160.900.000
loon	947.020.000	1.515.520.000	3.102.340.000	3.791.820.000
grondstoffen	2.220.500.000	4.126.420.000	9.953.700.000	13.587.300.000
waarde van 't fabriekaas	4.076.420.000	7.543.440.000	16.929.300.000	21.478.320.000
aantal arbeiders per fabriek	7.75	9.35	8.00	10.75

Het aantal arbeiders verdrievoudigde, terwijl het aantal fabrieken verdubbelde; van 1870 tot 1880 nam het haast niet toe. In 1850 kwamen 2 arbeiders op 1 fabriek tegen 3 nu.

Het kapitaal vervijfvoudigde.

Dus het konstante kapitaal (in machines enz.) vermeerderde ten koste van het variabele (arbeidsloon). Absoluut vermeerderde het aantal arbeiders, relatief echter niet; in verhouding tot het kapitaal daalde het zelfs de helft. De fabriekant gebiedt dus over meer arbeiders en de arbeider heeft minder kans om zelfstandig zaken te doen.

In 1880 bedroeg de waarde van het fabriekaat:

	21.478.320.000 mark
trekken wij daarvan af den prijs der grondstoffen	13.587.300.000 .
waarde der produktie	7.891.020.000 mark
arbeidsloon	3.791.820.000 .
	4.099.200.000 mark

welke som dus den werkgever toevalt als „ontberingsloon”!

Mulhall zegt dat de opbrengst per inwoner in de Vereenigde Staten bedroeg:

1830	21.60		1860	146.40
1840	68.40		1870	254.40
1850	109.20		1880	264.00

Dus de produktieviteit steeg van 1830 tot 1880 meer dan tienmaal.

De jaarlijksche produktiekracht van een arbeider nam toe van 2640 gld. in 1850 tot 4836 gld. in 1880 ten gevolge van verbetering in techniek en machinerie.

En toch ging het aandeel van den arbeider aan de produktie achteruit, want volgens Grönlund viel van het gezamentlijk arbeidsprodukt in de Vereenigde Staten

	op de arbeiders	op het kapitaal
1850	54 %	46 %
1860	47 %	53 %
1870	47 %	53 %

En deze verhouding bleef ongeveer zoo in 1880.

Dit wijst dus op achteruitgang!

Dus met het stijgen van de produktieve kracht van den arbeid zien wij het zinken van de waarde der arbeidskracht gepaard gaan, maar alleen dan wanneer de verhooging der produktieve kracht van den arbeid den arbeidstijd verkort, die noodzakelijk is voor het produceeren der levensmiddelen, waaraan de arbeider behoefte heeft. Een verhooging der produktieve kracht van den arbeid is echter slechts mogelijk door een verandering in de produktiewijze, door eèn verbetering der arbeidsmiddelen of van de manier van arbeiden. Dus het volmaken der produktiewijze is eene noodzakelijke voorwaarde voor het kapitalistisch produktiestelsel. Hoe goedkooper de kapitalist produceert, te lager is de waarde der arbeidskracht en hoe hoger de meerwaarde wordt, die hij zich toeëigent. De konkurrentie dwingt hem steeds tot nieuwe machines of tot verbeteringen in het produktieproces en daardoor kan hij evenveel of meer waren produceeren — in korteren dan den gemiddeld noodzakelijken arbeidstijd — dan voorheen. Vandaar dat het kapitalisme de produktiewijze voortdurend verandert en verbetert, waarvan wederom het gevolg wordt de vermeerdering der meerwaarde. Vandaar ook de schijnbare tegenspraak dat de kapitalisten steeds bezig zijn om goedkoopere produceeren, steeds minder waarde aan hun produkten te geven, om zelve te meer winst te kunnen opsteken.

Belangrijk is ook het meer gedetailleerd overzicht uit het vierde jaarbericht van het statistiek bureau van New-Jersey (1881) waaruit het aandeel van den arbeid en dat van het kapitaal aan het arbeidsprodukt blijkt.

	aantal fabrieken	aantal arbeiders	vrouwen en kinderen	betaalde loon	gemiddeld loon p. jaar	kapitaal	waarde der geproduceerde waren	aandeel v. d. arbeid in %	aandeel van t. kapitaal in %	winsten na afreken van ar- beidsloon en grondstoffen	aantal % van het kapitaal
suikerraffinaderij	4	697	5	476.216	683.30	2.110.000	22.841.258	2.1	6.8	1.570.081	74.41
vleeschverzendng	33	599	12	381.178	636.35	1.800.200	20.781.390	1.8	4.3	997.027	55.38
zijde en zijden stoffen	106	12.549	7.853	4.177.745	332.91	6.952.325	17.122.230	24.4	14.5	3.252.349	46.78
ijzer en staal	40	4.792	81	1.808.448	377.15	9.099.050	10.341.896	11.5	19.4	1.977.165	21.72
goud en zilver	6	323	3	165.350	512	211.800	8.794.600	2.0	1.4	123.394	58.24
bereiding van leer	56	1.388	105	762.697	549.50	1.983.746	9.727.128	8.7	11.5	876.161	44.10
meelmolens	481	898	6	302.981	337.40	3.947.841	8.686.164	3.0	12.0	1.037.382	26.27
machineriën	136	6.004	334	2.554.809	425.50	4.829.750	7.454.045	35.	17.0	1.278.399	26.46
leerlooterijen	55	1.299	73	716.499	551.60	1.810.250	6.748.094	10.6	11.4	768.848	42.47
hoeden en mutsen	79	5.567	1.473	2.113.581	379.66	1.343.900	6.152.447	34.0	31.5	1.935.784	144.04
schonen en laarzen	402	4.264	1.146	1.523.989	357.40	1.170.815	5.330.247	28.0	15.0	887.706	69.07
tabak	6	3.165	2.175	923.350	291.70	1.293.000	5.063.949	18.0	13.6	687.650	53.10
wollen goederen	30	3.374	1.536	996.484	295.34	2.531.125	4.989.507	20.0	17.0	825.668	39.62
mannenkleezen	187	3.242	2.049	989.716	305.28	1.098.709	4.741.175	20.9	19.0	880.930	80.18
droogerijen en chemi- kaliën	40	1.191	56	557.991	468.50	3.629.250	4.694.426	12.0	18.0	858.388	23.65
naaimachines	8	3.311	475	1.519.947	459.05	1.152.755	4.640.852	35.0	35.0	1.636.003	141.05
juwelierderij	69	2.238	453	1.116.446	498.85	2.557.399	4.084.677	27.0	24.4	1.000.177	38.77
timmervak	320	2.701	41	1.241.686	459.71	780.865	4.028.361	30.0	17.0	693.485	88.08
ijzergieterij	51	1.692	107	719.439	425.20	1.928.471	3.222.288	22.0	11.6	373.322	19.30
bakkerij	329	891	140	384.648	431.71	737.400	2.797.681	14.0	21.5	602.309	81.68
aardewerk	49	3.190	1.134	1.101.505	345.30	2.057.200	2.598.757	42.3	17.4	466.654	22.41
koffers en tasschen	15	1.723	410	650.822	377.73	991.800	2.453.923	26.1	17.8	453.246	45.70
mesfabrieken	18	821	61	335.545	408.70	1.039.000	2.416.055	14.0	9.5	228.610	22.00
gummischoenen	3	999	453	275.997	276.27	600.000	2.366.465	11.7	27.6	670.619	111.07
hemden	35	3.137	2.694	688.086	219.34	519.800	2.206.069	31.2	11.0	246.554	47.45
katoenspinnerij	3	1.354	1.094	433.955	320.50	1.314.000	1.598.397	27.1	38.8	718.980	47.10
In den staat	6884	113.616	34.784	41.456.666	386.71	93.614.301	237.199.243	71.1	16.5	39.146.254	42.88

Hierbij moet men opmerken, dat in vakken, waar duure grondstoffen verwerkt worden, arbeidsloon en kapitaalwinst maar een klein deel bedragen van de verkoops waarde der produkten. Bij zilver- en goudbewerking is het aandeel van den arbeid 2 0/0, van het aanlegkapitaal 1.4 0/0, terwijl de grondstof 96.6 0/0 van de waarde alleen uitmaakt. Toch is de winst belangrijk, nl. 58.24 0/0.

Verschillende bedrijven zijn niet vermeld, zoodat het geheele bedrag in dien staat jaarlijks nog aanzienlijk hooger wordt.

Verder wordt meegedeeld, dat de bekwame arbeiders gemiddeld verdienen 607 dollars per jaar en minder bekwamen 374.55 dollars. De hoogste loonen krijgen de glasblazers, nl. 1000 dollars. Zij werken 10¹/₆ uur en in de maanden Juli en Augustus niet wegens de warmte. De beste vakken zijn: glasblazers met 1080 dollars, flesschenblazers met 1064.64 dollars, nagelsmeden met 1050 dollars, vensterglasblazers met 951 dollars, puddlers met 910 dollars, lithografen met 900 dollars, glaseerders en zijdehoedenmakers met 800 dollars.

Overigens is de toestand wat rooskleurig voorgesteld, daar de slechtstbetaalde vakken niet zijn vermeld. Landarbeiders krijgen volgens het bureau 22.39 dollars of 14.86 dollars per maand, zonder kost en woning, maar er zijn er, die heel wat minder krijgen. Ook worden niet vermeld tuiniers, koetsiers, matrozen en bootslieden, enz., altemaal menschen die gemiddeld niet meer dan 200 dollars maken. 1)

Uit al die opgaven zien wij dat de graad van exploitatie bij allen ongeveer neerkomt op 100 0/0, zoodat de helft van den arbeidstijd betaald wordt en de andere helft onbetaald blijft.

---

1) Zie den graad van exploitatie voor de verschillende deelen van Amerika op bladz. 185.

Niemand kan dus beweren, dat de winst van den werkgever te gering is, om het loon aanzienlijk te verhoogen. De vermeerdering van produktiviteit zou dus een stijging der loonen toelaten, indien slechts de graad van exploitatie verminderde.

Maar ook de opgaven van het nationaal vermogen en voor zooverre men kan nagaan die van het aandeel der arbeiders aan dat vermogen, leeren dat door een betere verdeling daarvan voldoende in aller behoeften kon worden voorzien, zoodat de fout zit in de verdeling van het arbeidsprodukt.

Het gezamenlijk inkomen in Groot-Britannie bedraagt, volgens verschillende statistici ongeveer 1250 millioen P. St. (prof. Leone Levi in den *Times* van 13 Jan. 1885 schat het op 1274 millioen, Giffen in zijn *Essay in Finance* (1886) op 1270 millioen, Mulhall in zijn *Dictionary of Statistics* (1883) op 1247 millioen). Daarvan rekt men 450 millioen voor de gezamenlijke handarbeiders (Giffen en Leone Levi schatten dit aandeel hooger, Mulhall lager).

De geheele cirkel vertegenwoordigt het geheele inkomen.

Het zwarte deel, het inkomen der handarbeiders, die met de hunnen uitmaken 25 millioen van de 35 millioen inwoners, en het witte deel dat der niet-handarbeiders, tezamen uitmakende met hun gezinnen 10 ½ millioen personen.

Dus 25 millioen menschen krijgen 450.000.000 P. St.

• 10 • • • • 800.000.000 •

Of wel 35 P. St. krijgt elk volwassene van de eerste soort (70 P. St. per volwassen man 's jaars).

Volgens Mulhall zijn er in het koninkrijk 222.000 zeer rijke families, tezamen 1 millioen personen, 604.000 rijke families en 1.220.000 families uit de nijvere middenklasse. Men kan dus aannemen, dat de rijken een jaarlijksch inkomen hebben van 320 P. St. per volwassen man en de zeer rijken 1665 P. St. per volwassen man, hetzij zij iets bijdragen tot de produktie of niet.

Om hiervan een goed overzicht te hebben, diene de volgende voorstelling:

70 P. St. gemiddeld jaarlijksch inkomen van den handarbeider per volwassen man.

320 P. St. gemiddeld jaarlijksch inkomen van de rijken per volwassen man.

1665 P. St. gemiddeld jaarlijksch inkomen der zeer rijken per volwassen man.

135 P. St. gemiddeld jaarlijksch inkomen van elk volwassen mannelijk inwoner.

Men ziet hieruit glashelder, dat van het produkt van den arbeid een zeer klein gedeelte komt aan den producent, terwijl een buiten alle evenredigheid groot aandeel onder de benamingen van rente, interest, onder-

nemingswinst, risikopremie, enz. vloeit in de zakken van anderen. Niemand kan beweren dat een betere en meer rechtvaardige verdeling onmogelijk is, want een enkele blik op bovenstaand figuur wijst overtuigend aan, dat al kreeg de arbeid ook een veel grooter aandeel, de winst voor de anderen toch nog aanzienlijk kon wezen. De oorzaak van de kleine inkomens der arbeiders is dus te vinden in het zeer groote deel der opbrengst, dat de bezitters der arbeidsmiddelen voor zich nemen. Want, gelijk Fawcett terecht opmerkt: „hoe grooter het deel van den arbeid is, hoe minder kan als rente overblijven”. De eisch is dus: vermindering van den tijd, dien de patroon of werkgever besteelt aan den arbeider.

Toen de gouverneur van Maryland, Mac Lane, aan het wetgevend lichaam van zijn staat een boodschap zond, waarin hij aandrang op de invoering van een maximaal-arbeidsdag en toen de fabrikanten hem daarom wilden laten vallen, zei hij terecht: „het voorgestelde wetsontwerp is belangrijker dan eenig ander. Niets verblindt iemand meer in zijn oordeel dan de zucht naar winst en als de arbeiders wachten, totdat de kapitalisten hun toestand verbeteren, dan kunnen zij wachten tot op den jongsten dag”.

In dit antwoord ligt de oorzaak opgesloten waarom alle hervormingen ten gunste der arbeiders en voorgesteld door zoogenaamde „arbeidersvrienden” om een dam op te werpen tegen den steeds wassenden drang naar verbetering aan de zijde der arbeiders, worden tegengewerkt of door de slimmeren worden teruggebracht tot een minimum. Er moeten armen zijn, anders kunnen er geen rijken wezen en dus om één rijke te hebben, moeten velen gedoemd worden tot armoede.

Maar zelfs volgens de gegevens van statistici in dienst van het kapitalisme, zooals prof. Leone Levi is er

achteruitgang aan de zijde der arbeiders waar te nemen.

Immers wat leert de inkomstenbelasting in Engeland omtrent de verhouding van het inkomen der arbeidende klasse tot het nationaal inkomen? Er zijn drie klassen, nl. 1° een inkomen boven 150 P. St. 2° een inkomen beneden 150 P. St. en 3° dat der arbeiders.

Vergelijken wij nu deze drie in 1867 en 1883:

	1866/67	in o/o	1882/83	in o/o
Eerste klasse	423.000.000	44	613.000.000	47.70
Tweede „	120.000.000	12.50	150.000.000	10.90
Derde „	418.000.000	43.50	521.000.000	41.40
	961.000.000	100	1274.000.000	100

Tellen wij de beide eersten op, dan vormden zij in 1867 van het geheele inkomen 56.50% en in 1883 reeds 58.60% of met andere woorden: het inkomen der arbeiders verminderde in verhouding tot het geheel 2.10% en dat terwijl het aantal arbeiders in dien tijd steeg met 11%.

In andere landen is de toestand evenzoo. De opgaven der inkomstenbelasting in 't kanton Zürich gedurende het jaar 1882 leeren de verdeling der kapitalen:

22.000	gezinnen	betalen geen belasting.	
13.063	„ beneden	1000	fr. bet. 8.500.000 fr.
18.745	„ van	1000 tot 5000	- „ 41.500.000 -
7.608	„ „	5000 - 10.000	- „ 61.000.000 -
5.898	„ „	10.000 - 20.000	- „ 80.000.000 -
4.031	„ „	20.000 - 50.000	- „ 130.000.000 -
1.541	„ „	50.000-100.000	- „ 100.000.000 -
822	„ „	100.000-250.000	- „ 120.000.000 -
247	„ „	250.000-500.000	- „ 100.000.000 -
117	„ „	500.000-1 mill.	- „ 90.000.000 -
62	„ „	1 mill. -6 mill.	- „ 120.000.000 -
74.134	„		850.000.000 -

Gemiddeld vermogen ongeveer 10.000 fr. per gezin.
65.416 gezinnen met vermogen beneden 10.000 fr. be-
talen van 110 millioen.

12.718 gezinnen met vermogen boven 10.000 fr. betalen
van 740 millioen.

of wel:

83 % der inwoners bezitten 13 % van het belaste kapitaal.

17 - " " " 87 - - - " "

deel van 83 % der bewoners.

deel van 13 % der bewoners.

27.886 gezinnen met vermogen beneden 100.000 frank
betalen van 420 millioen.

1.248 gezinnen met vermogen boven 100.000 frank be-
talen van 430 millioen.

of wel:

2 % der inwoners bezitten meer dan de 98 % anderen.

Het belastbaar kapitaal steeg van 572 millioen in
1869 tot 850 in 1882 of een vermeerdering van 50 % in
13 jaar.

Omtrent Pruisen zegt Kolb in zijn *Vergleichende Statistik*: "de meerderheid der bevolking bezit uiterst kommeryolle middelen. Rekent men allen tezamen, die geschat zijn op minder dan 300 thaler (1 thaler = f 1.80) dan bedraagt dit een cijfer van 10.166.166 personen op een geheel van 11.572.413. Dus 87.86 % leeft in kommer."

Volgens de opgaven van Böhmert in het *Zeitschrift des k. Sächsischen Statistischen Bureaus* moet $\frac{8}{10}$ ge-
deelte der bevolking zich vergenoegen met $\frac{4}{10}$ van het
inkomen, terwijl $\frac{2}{10}$ te beschikken heeft over $\frac{6}{10}$ van
het geheele inkomen. Eén honderdste van al de ge-

schatten, 153 personen, absorbeert 3.48 0/0 of 36 miljoen mark van het gezamenlijke inkomen. Dus 153 kapitalisten hebben evenveel profijt als 94.337 arbeiders voor hun werk aan loon of wel 616 proletariërs verdienen evenveel als één rijke in zijn zak steekt zonder arbeid. Zou dus het aandeel van den arbeid niet veel grooter kunnen zijn?

Voor Nederland zijn de gegevens zeer schaarsch. Mogen wij geloof schenken aan de opgave van den heer A. van Assen ¹⁾, dan bedraagt ons nationaal vermogen minstens 23 milliard. Berekend tegen 5 0/0 zou dat een jaarlijksch inkomen geven van 1 milliard 150 miljoen en daar het totaal cijfer van rijks- en gemeente-belastingen 200 miljoen bedraagt, zouden wij volgens dien maatstaf ruim 16 0/0 aan belasting betalen, wat zeer zeker hooger dan de werkelijkheid is.

Te Amsterdam leeren de verslagen der gemeentelijke inkomstenbelasting over 1886 dat van de 110.000 meerderjarige mannelijke ingezetenen slechts 34.788 zijn aangeslagen tegen een gezamenlijk inkomen van 82 miljoenen gulden, daar alle inkomens beneden f 600 vrij gesteld zijn.

15.962 of bijna 46 0/0 hebben van f 600—f 1000 inkomen. 1)
 26.789 „ 77 „ „ „ f 600—f 2200 „
 terwijl 23 0/0 of 8000 zich verheugen in inkomens van f 2300 tot f 300.000, waaronder 8 personen met een jaarlijksch inkomen van ruim 3 ton.

1) Aangehaald in mijn boekje: Hoe ons land geregeerd wordt op papier en in werkelijkheid.

2) In deze groote klasse van bijkans de helft der aangeslagenen blijkt de draagkracht reeds klein, want het aantal oninbare posten is daar groot. In de klasse van f 600—f 700 bedragen de oninbare posten 17 ³/₄ 0/0, in die van f 700—f 800: 14 0/0 en in die van f 800—f 1000: 7 ¹/₂ 0/0.

Het werkelijk inkomen kan gerust geschat worden op f130.000.000, daar bij de 82 millioen, die belast zijn, gevoegd moeten worden het inkomen van ruim 75.000 (110,000—34.788) beneden f600, dat van vele vrouwen en meisjes uit eigen arbeid, dat van meerderjarige arbeiders en ook een post voor te lagen aanslag. Hieruit ziet men dat er genoeg is om *allen* een menschwaardig bestaan te verschaffen, ongerekend de voordeelen die door een betere regeling der produktie, een verstandiger arbeidsverdeeling en een ruimer gebruik der nieuwste vindingen op het gebied der produktie verkregen konden worden.

In zijn „Geschiedenis der Beschaving” zegt Hittel: „de armen der wereld betalen jaarlijks aan interest of winst ruim 27.000 millioen guldens aan de rijken.” Daar hij het aantal produktieve arbeiders stelt op 200 millioen personen, bedeeft dus elke arme den rijke jaarlijks met 135 gulden. Daarvoor mag hij het genoeg smaken van alles verstoken te blijven, in ellende en zorg te leven onder zwaren arbeid of gedwongen werkeloosheid, terwijl de anderen door den wettelijk georganiseerden diefstal onder bescherming deel mag nemen aan al wat de aarde oplevert! De moderne maatschappij leeft dus op kosten van het proletariaat.

Eindelijk blijkt uit een globaal overzicht van de opbrengst der voedingsmiddelen, dat de aarde meer dan voldoende opbrengt om in aller behoeften te voorzien. Bij gebrek aan opgaven uit de geheele wereld, waarvan overigens nog een zeer groot gedeelte onbebouwd is — men denke aan de onmetelijke rijkdommen, die b. v. het groote Brazilië zou kunnen opbrengen, of onze Indische bezittingen bij behoorlijke exploitatie — moeten wij ons bepalen tot Europa en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. De bevolking van beiden

wordt geschat op 370 miljoen of ongeveer $\frac{1}{4}$ deel van de bevolking der wereld.

Gemiddelde produktie van cerealiën van 1878—82 in Europa en de Vereenigde Staten:

tarwe	470.000.000	centenaars
rogge	333.000.000	"
gerst } zonder 100	125.000.000	"
hooi } miljoen centenaars	205.000.000	"
maïs } voor de dieren	524.000.000	"
andere cerealiën	10.000.000	"
	<hr/>	
	1.694.000.000	centenaars

Dus: *één milliard zes honderd vier en negentig miljoen* centenaars.

Hoeveel voeding in brood zit in die hoeveelheid? Volgens den heer Grandeau, directeur van het landbouwstation in Oostelijk Frankrijk, levert 1 centenaar tarwe, in meel veranderd, 109 kilogram en 200 gram. Dus 470 miljoen centenaars leveren 51.230.940.000 kilogram brood.

In ronde cijfers geeft dit 140 kilogram brood per hoofd en per jaar, dat is 4 hektogram per dag of per gezin van 5 personen 2 kilogram brood daags.

Gemiddelde opbrengst van groenten en vruchten van 1875—82:

ingemaakte groenten	110.000.000	centenaars
aardappelen	748.000.000	"
versche groenten	223.000.000	"
vruchten	250.000.000	"
	<hr/>	
	1.333.000.000	centenaars

Daarbij komt een produktie van beetwortelsuiker van 18.384.290 centenaars.

De veestapel in beiden bedraagt:

koeien en kalveren	132.943.697 stuks.
schapen	232.477.765 "
varkens	86.836.272 "
geiten	17.917.901 "
kippen, enz.	380.000.000 "

850.175.635 stuks.

Zonder den stapel te verminderen, kan men jaarlijks slachten 16% van de koeien, 22% van de schapen, 71% van de varkens, 8% van de geiten, 90% van het andere gedierte.

Gemiddeld krijgt men aan kilogrammen vleesch van koeien 950 kilogram, van schapen 20 kilogram, van varkens 88 kilogram, van geiten 17 kilogram, van ander gedierte 1 kilogram.

Gemiddeld cijfer geslacht vee, in beide landen, (1875—82):

koeien	22.600.429 stuks, dus	5.650.107.250 kg.
schapen	51.145.109 " —	1.022.902.160 "
varkens	61.653.753 " —	5.425.530.264 "
geiten	1.433.432 " —	24.368.344 "
ander gedierte	342.000.000 " —	342.000.000 "

478.832.723 stuks, dus 12.464.908.018 kg.

Daarbij komen nog vele andere dieren, die hier niet zijn bijgeteld, zooals konijnen, paarden, ganzen, enz.

Dit bedraagt dus 34 kilogram per hoofd en per jaar of ongeveer 1 hektogram per dag, d. i. per gezin van 5 personen $\frac{1}{2}$ kilogram daags.

Daar men berekent dat voor 1 vleescheter 10 maal meer land noodig is dan voor den vegetariër, om dezelfde voeding te verschaffen, zoo zou dit bedrag vertienvoudigd kunnen worden, als men het onnoodig vleescheten naliet.

Hierbij kan men voegen melk, boter en kaas. Zeer matig berekend bedraagt het aantal liters melk

55.400.000.000 per jaar of 150 liter per hoofd en per jaar, dat is iets minder dan $\frac{1}{3}$ liter per dag, dus per gezin van 5 personen $2\frac{1}{3}$ liter melk daags.

Eieren rekenden wij nog niet mede. In Frankrijk schat men de opbrengst op bijna 2 milliard stuks en neemt men dit cijfer als maatstaf, dan belooft dit 12 milliard voor beide landen.

De vischproduktie bedraagt 8.700.000.000 kilogram. Wij zouden nog tal van andere zaken moeten meerekenen, zooals honing, suiker enz. maar velen daarvan komen pas in de tweede plaats in aanmerking. Ook spraken wij niet over wijn, bier, sterken drank, enz.

Het gezamenlijk bedrag voedingstoffen, in kilogram uitgedrukt, bedraagt 381.128.587.000. Natuurlijk zijn al die cijfers slechts bij benadering en wij kunnen ze gerust als een minimum aannemen.

Verdeeld over het aantal bewoners dier landen komt dus voor ieder per hoofd en per jaar 1033 kilogram. Mogen wij geloof slaan aan hetgeen wetenschappelijke mannen ons hebben geleerd, dan heeft de volwassen gezonde mensch noodig 1000 gram koolstof en 300 gram stikstof. Om dit rantsoen van 1300 gram voedingstof te krijgen, is jaarlijks noodig 365 kilogram brood of dergelijke stoffen en 109 kilogram vleesch of dergelijken, tezamen 474 kilogram voedende bestanddeelen. Daar nu voor elk zeer zeker 1033 kilogram aanwezig is om volgens de eischen der wetenschap te voldoen aan de behoeften, kan men gerust zeggen dat bij een verstandige regeling allen meer dan genoeg konden hebben.

Daarbij komt dat de produktie ontzaggelijk vermeerderd zou kunnen worden door toepassing van de ontdekkingen der wetenschap, door een rationeelen, planmatigen landbouw in plaats van den nu veelal heerschenden rooibouw, dat er veel bespaard kon worden wat nu

vermorst wordt en dus ook te dezen opzichte blijkt dat de voeding voor allen ruimschoots voorhanden is en dat dus aan den allereersten eisch, n.l. zorg voor de voeding, voldaan kan worden bij een verstandige regeling der maatschappij. 1)

Zoo is dus ons resultaat:

- 1° de graad van exploitatie van den arbeid is groot genoeg om het aandeel van den arbeider aanzienlijk te vermeerderen.
- 2° het nationaal inkomen is groot genoeg om aan allen een behoorlijk bestaan te verzekeren, te meer daar het steeds toenemende is.
- 3° de produktie der aarde levert voldoende op, om allen een goede voeding te bezorgen.

Bij den eisch van een normalen arbeidsdag van 8 uur behoort dus gevoegd te worden: met minimum-loon, dus de geheele eisch moet luiden: maximaal-arbeidsdag met bepaling van minimaal-loon.

In een voordracht over dit onderwerp zegt zeer aardig Edmond van Beveren 2): „voor een groot deel van staatsburgers heeft de staat reeds lang gezorgd, dat zij een door de wet vastgesteld loon ontvangen, waardoor zij tegen de neerdrukkende concurrentie van werkelozen enz. worden bevrijd. De staat heeft immers het minimumloon vastgesteld voor zijne bijzonderste beambten, die nochtans wel tegen een beetje concurrentie zouden kunnen. De staat bepaalt bijv. het loon van den koning, van de ministers, van de bisschoppen, geestelijken, rechters, onderwijzers, postbeambten, douaniers, legeroversten, politie, gendarmen, enz. Voor al die lieden is er wel degelijk een minimum van loon vastgesteld, waarvoor

---

1) Deze cijfers zijn ontleend aan het blad *le Revolté* van 1885 en waarschijnlijk van de hand van Elisée Réclus.

2) De noodzakelijkheid van het minimum van dagloon.

velen niet eens bewijs van bekwaamheid moeten afleggen. Die lieden zijn ten volle tegen *loonbederfers* beschut en moeten van geene werkstaking beducht zijn. Of er nu ook iemand is die zou willen koning spelen voor 1 miljoen 's jaars in plaats van voor circa 4 miljoen, zooals nu het geval is, de staat zal zulk een loonbederfer niet aannemen; zoo is het ook met iemand die minister zou willen worden tegen 5.000 of bisschop tegen 10.000 franks. Dank aan hun door den Staat vastgesteld minimumloon blijven zij hunne vette jaarwedde behouden."

Bij de bepaling van een minimaal-dagloon voor de arbeiders nu is het niet te doen om vette jaarwedden, maar allereerst alleen om de erkenning van het recht op voeding, kleeding, woning, enz. die in theorie wordt aangenomen, tot waarheid te maken.

Onder de tegenwoordige omstandigheden is er geen sprake van, dat de arbeider met zijn loon voorzien kan ook in de meest bescheiden behoeften. Vandaar dat vrouw en kind zijn binnengesleept in de produktie, opdat het geheele gezin voorziet in de behoeften, waar vroeger de man alleen in voorzag.

Steeds wordt toegegeven, dat het evenwicht tusschen arbeid, loon en voeding bewaard moet blijven en dat dus de loonen minstens die hoogte erlangen, dat de arbeider in staat is zich en de zijnen behoorlijk te voeden, maar waar het aankomt op de middelen om daarin te voorzien, daar blijft men in gebreke. Met theoretische erkenningen en beschouwingen nu kan de mensch zich niet voeden en zoo ergens dan moet hier de praktijk zich huwen aan de theorie.

In het Verslag van de Vergadering der Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid van 1872 wordt gezegd, dat verschillende opgaven omtrent het budget van een arbeidersgezin een cijfer

doen aannemen van f 8 tor f 10 (welk cijfer volgens het oordeel der meesten verhoogd moest worden tot f 10 à f 12) als *volstrekt noodig* voor man, vrouw en 4 kinderen. Dat volstrekt noodige mag met dat cijfer wel in den meest letterlijken zin worden opgevat en dan komt men er nog bezwaarlijk. Maar ziethier wat het verslag er bijvoegt: „in vergelijking met die behoefte is dus het loon in verre de meeste gevallen alles behalve voldoende, tenzij het gesteund wordt door de toevallige, bijzondere, bijkomende voordeelen van vrouw en kinderen.” Dus het loon haalt *in verre de meeste gevallen* dat cijfer niet en dat volgens de verklaring van arbeidgevers zelve!

Het Verslag over de Volksvoeding in Nederland, uitgebracht door Direkteuren der Nederlandsche maatschappij ter bevordering van nijverheid, in de algemeene vergadering van 1870 te Tilburg, zegt dat „in het algemeen het maximum der weekloonen voor den ambachtsman dooreengenomen niet hooger dan op f 7 mag worden aangeslagen en dat van den fabriekarbeider op f 6.—” In verband met het boven aangehaalde blijkt dus, dat noch ambachtsman noch fabrieksarbeider in de mogelijkheid zijn om het **volstrekt noodige** te krijgen. Wederom is dat een getuigenis van arbeidgevers! Vrouw en kinderen moeten dit tekort dekken, maar gelijk de direktoren van genoemde maatschappij terecht zeiden: „dit is een bijdrage die zeldzaam verkregen wordt zonder nadeel voor de huishouding en altijd de oorzaak is, dat de kinderen te vroeg aan de school onttrokken worden.”

Ook de konklusie van een rapport, uitgebracht door de afdeeling Utrecht, was evenzoo waar zij luidde: „het loon dat in het algemeen aan de werklieden toegekend wordt, is van dien aard dat het dezen niet dan bij een vereeniging van een aantal gunstige omstandigheden mogelijk is in de behoefte van een huisgezin van mid-

delbare sterkte te voorzien. Wel zijn de dagloonen in de laatste jaren voortdurend gestegen, doch deze rijzing wordt door de meerdere duurte der levensbehoeften, minstens genomen, opgewogen."

Zeer uitgebreide en belangrijke overzichten over den toestand in Europa geeft Young 1), chef van het statistiek bureau in de Vereenigde Staten. Omtrent ons land zegt hij dat de gemiddelde opgaven van de noodzakelijke uitgaven van een arbeider met een gezin in doorsnede beloopen f9.— wekelijks, terwijl het gemiddeld loon van een knap werkman f6.60 bedraagt en voor een minder knap f4.80, dus in het eerste geval een tekort van f2.40 en in het tweede van f4.20, wat ingehaald moet worden door overwerk of door behulp van vrouw en kinderen. In de groote steden is het beter volgens hem. Daar taxeert hij het loon op f9.60; verdient de vrouw er nu nog f1.50 à f2.50 bij en hijzelf door overwerk misschien nog f1.—, dan brengt hij het op 12 à 13 gulden. Maar in de steden kan hij ook onmogelijk toe met f9.—, als hij een gezin heeft. Zelf geeft hij een budget van een arbeidersgezin, bestaande uit man, vrouw en 2 kinderen, dat wekelijks komt op f12.57⁵.

De levensstandaard is dan ook bij ons lager dan in Engeland en Amerika, zoodat men hier veelal tevreden is met hetgeen daar ontevredenheid zou opwekken en onhoudbaar zou heeten.

Maar overal sluit het budget van den arbeider met een tekort, dat volgens Ducpétiaux in de meeste gevallen gedekt wordt door ontbering, liefdadigheid en bedeling, ofschoon ongelukkigerwijze bedelarij, diefstal en rooverij ook veelal een aandeel daarin hebben.

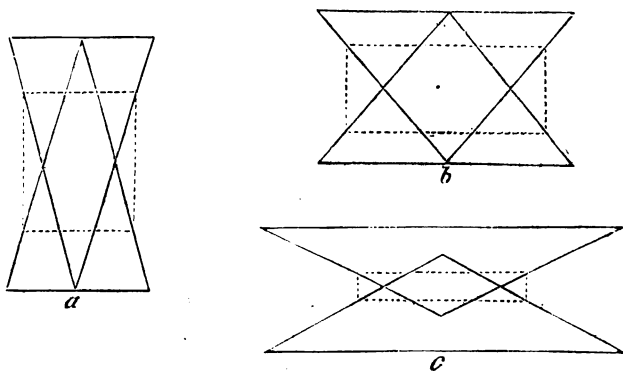
En toch zijn de arbeiders de spieren en zenuwen

---

1) „Labor in Europe and America. 1876."

der nijverheid. Men telt ze niet evenals andere klassen bij honderden, bij duizenden of zelfs bij honderdduizenden, men telt ze bij *millioenen!* Door hen worden onze werktuigen vervaardigd en in beweging gehouden, door hen onze landbouw, onze fabrieken en onze koophandel met een gelukkigen uitslag gedreven . . . Tegen alles, wat dus de minste strekking kan hebben om hunnen toestand te benadeelen of hen in de maatschappelijke weegschaal te doen dalen, behoort streng gewaakt te worden. Zij, die al de overigen voeden en kleden, moeten goed gevoed en goed gekleed zijn. Zij zijn het fundament der maatschappelijke piramide; en zoolang de standaard der werkloonen hoog blijft, zal dit fundament hecht en zeker zijn, want zoolang zullen de arbeiders vlijtig en ordelijk wezen." (Mc. Culloch).

Indedaad er bestaat een maatschappelijke piramide, maar haar gedaante is heel wat veranderd. De bijgaande figuren mogen dit ophelderen:

Figuur *a* stelt een tijd voor, waarin de afstand tusschen spits en basis zeer groot was. De basis vertegenwoordigt de niet-bezittenden, de spits de bezittenden. Wat

den omgekeerden driehoek aangaat, deze vertegenwoordigt den rijkdom. Dus aan de spits de grootste rijkdom, de grootbezitters en zoo afdalende, totdat op het punt waar de spits van den omgekeerden driehoek de basis van den anderen raakt, de rijkdom op het nulpunt staat. Wel was de afstand tusschen spits en basis toen zeer groot, maar het aantal tusschenschakels ook en dezen verschilden onderling weinig, Men had een grooten middenstand, afgebeeld door het gestippelde vierkant. Waar die toestand bestond, daar heerschte vooruitgang, want de middenklasse was de draagster der beschaving.

In figuur *b* is de basis reeds grooter, het aantal niet-bezitters steeg evenals dat der groote bezitters, want de hoek is lang zoo scherp niet als in het eerste figuur. De middenstand, aangeduid door de stippellijn, is reeds meer samengedrukt, ofschoon nog belangrijk.

In figuur *c* is de basis weer langer, het aantal niet-bezitters werd weer grooter evenals de schatten, die zich ophoopten in de handen van eenigen. De middenstand verminderde aanzienlijk. Tusschen de spits van den staanden en de basis van den omgekeerden driehoek is een ruimte ontstaan en evenzoo omgekeerd. Dit beteekent dat het proletariaat zonder hoop op bezit is en tevens dat er rijkdommen zijn, die in de lucht zweven, dat zijn de massa's geld, die in schijn bestaan door speculatie, spelen, dobbelen in vennootschappen en op de beurs. Dezen behooren vandaag aan den een en morgen aan den ander, naarmate het geluk, de maatschappelijk geoorloofde diefstal, dezen of genen dient.

In die figuren ziet men den gang der volkshuishoudkundige ontwikkeling. Natuurlijk staan niet alle landen gelijk; in sommigen is de hoek nog veel stomper dan in figuur *c*, in anderen wat minder, maar in allen ziet men het verschijnsel dat de middenklasse wordt ver-

drongen en doodgedrukt, terwijl de kloof tusschen de geldbezitters en het proletariaat steeds dieper gaapt. Naarmate de punten van beide driehoeken elkander meer naderen, naar die mate wordt de verhouding ongunstiger, totdat zij eindelijk vlak bij elkander zijn en is dus de nood het hoogst gestegen, dan is ook de redding het meest nabij, dan blijkt de onhoudbaarheid te duidelijk en een ingrijpende verandering hetzij door middel van de stembus hetzij door middel van het geweer zal in de bezitsverhoudingen moeten volgen.

Hoe waar dit verdringen van den middenstand is als gevolg van de ontwikkeling der groot-industrie, dat verneemt men uit alle landen. Zoo leert een vergelijking van de toestanden der handwerken in het Zwitsersche kanton Thurgau in de jaren 1828, 1876 en 1882, dat van 5489 zelfstandig werkende handwerkslieden in 1828 nog maar 3023 over waren in 1882. Terwijl de bevolking 25 % steeg, nam het aantal zelfstandige handwerkslieden 45 % af.

In de stad Halle, gelegen in de Pruisische provincie Saksen, kwamen op 1000 handwerksbazen

	in 1840	in 1885
bakkers . . .	2.8	1.3
slagers . . .	1.9	1.1
kleermakers .	9.2	3.9
schoenmakers .	15	5.0
glazenmakers .	1.0	0.5
meubelmakers.	6.3	2.0
slotemakers .	3.1	0.8
grofsmeden .	1.0	0.6
zadelmakers .	1.0	0.5
touwslagers .	0.8	0.4
boekbinders .	2.0	0.5
horlogemakers	0.5	0.5
draaiers . . .	1.1	0.5
kuipers . . .	2.6	0.8
blikslagers . .	0.5	0.7
	48.8	19.1

Dus een achteruitgang van 29.7 op de 1000 bewoners. Zouden zij, die nu nog beweren dat het handwerk een gouden bodem heeft, met een anderen naam dan kwakzalvers kunnen worden bestempeld?

Voor het Deutsche rijk ziet men dit proces uit het aantal personen, dat bij anderen moet werken en daaruit kan men afleiden, hoevelen uit hun bedrijf zijn gestooten om bij anderen dienst te nemen: 1)

VAK	op elke 100 zelfstandig werkende personen kwamen helpers		relatieve toename der helpers in %
	1875	1882	
tuinbouw	47	86	83 %
visscherij en jacht . . .	16	56	250 —
mijnen, salines (zoutgroeven)	136	411	209 —
steen- en aardindustrie . .	102	241	136 —
metaalbewerking	68	96	41 —
machinerie	44	70	60 —
chemische industrie . . .	85	134	58 —
industrie van verlichting, enz.	72	172	139 —
textielindustrie	32	41	28 —
papier- en lederindustrie.	75	96	28 —
hout- en zaagwerk.	48	67	40 —
voedings- en genotmiddelen	78	128	64 —
kleeren en reiniging . . .	25	32	28 —
bouwwakken	31	88	152 —
boekdrukkerij	104	151	45 —

In het industrieele Saksen vermeerderde het aantal arbeiders van 1883 tot 1885 met 17.92 %, terwijl de bevolking slechts 2.69 % steeg. Daarentegen verminderde het aantal fabrieken van 16.036 op 13.962.

1) Ontleend aan de *Frankfurter Zeitung* van December 1886. Ook daalde het aantal brouwerijen in Duitschland zonder Beijeren, Wurtemberg, Baden en Elzas-Lotharingen van 15.157 in 1872 tot 10.220 in 1884/85, ofschoon het aantal hektoliters bier steeg van 16.102.179 in 1872 tot 24.613.427 in 1884/85.

Kwamen in 1883 nog 15 personen op 1 fabriek, in 1885 bedroeg het aantal reeds meer dan 20. Wat wil dat anders zeggen dan dat het kleinbedrijf wordt opslokt door het groote? 1) En overal wijzen de teekenen des tijds op gelijke verschijnselen.

De katoenindustrie der Vereenigde Staten levert dezelfde uitkomst op als men de jaren 1870 en 1880 volgens de censusberichten vergelijkt:

	1870	1880
aantal fabrieken	956	751
„ arbeiders per fabriek	141	233
„ spullen	7726	14114
„ touwen	164	309
geproduceerde katoenen stoffen . .	515.567	3.017.310

Dus minder fabrieken en meer arbeiders per fabriek, dat wil zeggen: het kleinbedrijf wordt verdrongen door het grootbedrijf.

In weinige vakken gaat dit opslokken der kleinen sneller dan in de kuiperij, daar het aantal kuiperijen daalde van 4961 in 1870 tot 3898 in 1880, dus 22% en dat terwijl het aantal arbeiders steeg van 45.169 tot 49.138.

1) Hoe het voortbestaan van het kleinbedrijf nadeelig is voor de arbeiders, leert men uit de statistieke gegevens uit Breslau, volgens welken de loonen aldus zijn:

	in 't kleinbedrijf	in 't grootbedrijf
slotemakers	10.66 mark	16.16 mark
smeden	13.58 -	14.78 -
koperslagers	13.78 -	14.83 -
gordelmakers	11.50 -	14.25 -
meubelmakers	10.34 -	15.59 -
wagenmakers	12.00 -	13.65 -

Hoe spoediger dus het kleinbedrijf ondergaat, hoe beter voor de arbeiders!

Ook kan hetzelfde opgemaakt worden uit het aantal faillissementen in de Vereenigde Staten gedurende de 6 eerste maanden van het jaar:

	aantal	aktief	passief
1881	3256	19.783.523 D.	89.533.805 D,
1882	3649	27.329.795 „	52.383.289 „
1883	5293	39.887.202 „	83.694.205 „
1884	5444	70.730.078 „	124.004.357 „
1885	6115	33.670.000 „	70,196.000 „

Dus het aantal vermeerderde, het bedrag van het aktief vermeerderde en dat van het passief verminderde, wat met andere woorden wil zeggen dat de kleinhandel bezig is onder te gaan.

Dit proces voltrekt zich vrij snel in de verschillende landen en daar het snelst, waar de groot-industrie het sterkst is ontwikkeld.

Om terug te komen op het budget van den arbeider, dit is altijd moeielijk te ontdekken, maar toch langzamerhand is op dit terrein voldoende medegedeeld, om althans het minimum te kunnen bepalen.

In het fabriekantentijdschrift *Concordia* 1) vindt men de uitgaven van een Berlijnsch meubelmaker (man, vrouw en 4 kinderen) begroot op 7 thaler 12 silbergroschen (f13.32) en op dat budget komt niets voor kleeding, geneeskundige hulp, versnapering of geestelijke ontwikkeling voor. De man verdiende 6¹/₂ thaler per week (f11.70) en om rond te komen, verhuurde hij het beste deel zijner woning, om zelf met 6 personen te leven in de keuken, waar 's nachts voor de kinderen een bed op den grond werd gespreid.

---

1) Jaargang 1872.

Victor Böhmert 1) geeft een budget van een arbeidersgezin van 5 personen in Zürich. Het eindcijfer is 2212 frank 17 centimes. De man verdient 4 frank daags of voor 300 werkdagen 1200 fr.; verdient de vrouw er 2 à 300 fr. bij, dan brengt men het tot 1500 fr. Vanwaar wordt het tekort gedekt? De man antwoordde: uit verschillende bronnen, soms heeft men wat bespaard in zijn jonge jaren of heeft men wat geërfd, anderen maken schulden of stelen, of krijgen verdiensten door slechten levenswandel van zichzelf, zijn vrouw of zijn kinderen.

Voor 3 personen komt hij tot een budget van 1800 fr.

Het budget van een arbeidersgezin te Parijs, samengesteld uit man, vrouw en 2 kinderen, wordt begroot 2) op 2190 frank 's jaars en als nu het loon gerekend wordt op 6 frank daags, dan sluit men met een tekort van 390 frank, als men het jaar berekent op 300 werkdagen en geen ziekte of gedwongen werkeloosheid heeft.

Martin Nadaud begroot het budget van een arbeidersgezin in Engeland — het gezin bestaat uit man, vrouw en 4 kinderen — op 39 fr. 70 en dat zonder iets te rekenen voor ziekte, ontspanning, tijdelijke werkeloosheid, enz. Verdient hij nu 6 fr. 80 daags, dan blijft er voor dat alles 1 fr. 10 per week over. Alleen door ontbering is het mogelijk het evenwicht te bewaren tusschen inkomsten en uitgaven.

Ducpétiaux, directeur van het Belgische gevangeniswezen, heeft indertijd uitgegeven een belangrijk geschrift, getiteld: «Budgets économiques des classes ouvrières en Belgique», waarin hij omtrent den toestand van het gezegend België zegt: «gemiddeld heeft een arbeider 4 kinderen, met vader en moeder, dus 6 personen. Van deze zes kunnen vier gebruikt worden om te verdienen,

1) «Die Arbeiterverhältnisse der Schweiz.»

2) *Prolétariat* van Januari 1886.

als geen ziekte of iets dergelijks er tusschen komt. Onder deze omstandigheden zijn de hulpbronnen van dat gezin op zijn meest:

vader	300 dagen tegen	1 fr. 56 per jaar	468 fr.
moeder	" " "	0 " 89 " "	287 "
oudste zoon	" " "	0 " 56 " "	168 "
oudste dochter	" " "	0 " 55 " "	165 "
			1068 fr.

De uitgaven van dat gezin en het tekort zouden bedragen in geval de arbeider het voedsel kreeg:

van den zeesoldaat,	berekend op	1828 fr.	Tekort	760 fr.
" " soldaat,	" " "	1473 " "	" "	405 "
" " gevangene,	" " "	1112 " "	" "	44 "

In dit gezin hebben wij alle hulpbronnen tezamen gebracht. Hoe leeft de meerderheid der arbeiders? Door de toevlucht te nemen tot allerlei middeltjes, waarvan de arbeider alleen het geheim kent, daar men het afneemt van de dagelijksche portie, weinig of geen vleesch eet, evenmin boter, het gezin pakt in één of twee kamers, waar meisjes en jongens tezamen slapen, daar men het bespaart op wasch en reinheid, zich alle genoegens ontzegt, enz. Eenmaal bij die laatste grens aangekomen, werpt de minste verhooging van de prijzen der levensmiddelen hen op de armenlijsten."

Zegt men dat dit verouderd is, een vergelijking van de stijging der loonen en van de prijzen der levensmiddelen toonde ons reeds dat wij moeilijk roemen kunnen op vooruitgang in dit opzicht. Overigens raadplege men de gegevens, die L. Bertrand verzamelde uit officieele bescheiden in zijn boekje: "Cinquante années de bonheur et de prospérité!" uitgegeven bij gelegenheid van de feestviering ter eere van de 50-jarige onafhankelijkheid van België.

Prof. Scharling te Kopenhagen neemt in zijn statistieke

opgaven 830 kroonen (f 500) per jaar als het *allerminste*, waarmede een man en zijn vrouw in het leven kunnen blijven. Met één kind stijgen de uitgaven tot 1030 kroonen (f 670), met 2 kinderen tot 1220 kroonen (f 795) en met 3 tot 1400 kroonen (f 910). Daarbij neemt hij geen cent voor tabak, drank, dokter, apotheker, ziekenbeurs, uitgaven bij ziekte, reparaties, ontspanning, lektuur, enz.

Wat ons land betreft, in het boek van Young komt een budget voor van een gezin, bestaande uit man, vrouw en 1 kind, ontleend aan de Britsche konsulaire verslagen; het belooft f 9.52, waarbij niets voor versnapering, uitspanning of ontwikkeling. Een ander budget voor man, vrouw en 2 kinderen beliep f 12.57.

Het Rapport van het Nut van 't Algemeen gaf als budget van een gehuwd fabriekarbeider ten onzent (man, vrouw en 5 kinderen) f 13.79. En hoe kwam die som bijeen? Doordat het geheele gezin, voor zoover mogelijk, meewerkte.

De verdiensten van den man bedroegen f	7.—	p. week
• de vrouw	2.—	• . .
• twee kinderen . .	4.80	• . .
	<hr/>	
	f 13.80	• . .

Voor Amsterdam gaf ik in de brochure *Vrijheid-Blijheid* twee gespecificeerde rekeningen van een arbeidersgezin, bestaande het een uit man, vrouw en 4 kinderen tot een bedrag van f 14.64 en het ander bestaande uit man, vrouw en 3 kinderen tot een bedrag van f 14.89. Op beiden wordt gemist, wat maar eenigzins overtollig mag heeten.

Voor 's Gravenhage kreeg ik de volgende opgave van een gezin, bestaande uit man, vrouw en 6 kinderen:

Huishuur	f 2.50
brood	- 2.50
aardappelen, groenten, grutterswaren	- 1.75
vet, spek (vleesch?)	- 1.00
kleeding (gemiddeld)	- 1.50
schoeisel	- 0.50
ziekenbus	- 0.30
begrafenisfonds	- 0.30
brandstoffen (gemiddeld)	- 0.80
olie	- 0.35
zout	- 0.10
zeep en stijfsel	- 0.25
boter en kaas	- 1.25
melk	- 0.42
thee (f 0.28 en koffie (f 0.30)	- 0.58
suiker	- 0.50
meublement	- 0.25
bezems, boenders, dweilen, sponzen	- 0.10
smeer, boenwas, pomade, lucifers	- 0.10
tabak en sigaren, scheren	- 0.25
	<hr/>
	f 15.15.

De man verdient wekelijks f 13.— en behoort dus tot de gelukkigen. Hij schrijft: wij leven, maar 't is er naar. Als mijn moeder niet „bijsprong”, dan weet ik niet hoe ik er kwam.

Drie opgaven van wevers te Krommenie-Assendelft leeren, dat een gezin van twee personen, man en vrouw, per hoofd en per dag kon verteren 15^{1/2} cent, dat een ander gezin, bestaande uit man, vrouw en 5 kinderen, waarvan de oudste als wever evenveel verdiende als vader, per hoofd en per dag had te verteren 12 cent, en dat een derde gezin, bestaande uit man, vrouw en 7 kinderen, waarvan een wat mee verdiende, per hoofd en per dag had te verteren 8 cent.

Wij behoeven dus waarlijk niet naar elders te gaan om te weten te komen, hoe ellendig voorzien *kan* worden in de behoeften der arbeiders. En komt men op het platteland, informeert men in de provincies Friesland en Groningen, dan krijgt men ook opgaven van loonen, die in laagte gelijk staan met hetgeen ons b. v. uit Italië wordt bericht.

Wie dienaangaande op de hoogte wil komen over geheel Europa, hij raadplege het leerzame werk van Le Play, om daaruit met de stukken in de hand te zien hoe het volk materieel, intellectueel en moreel honger lijdt. En wie zijn daarvoor verantwoordelijk? Multatuli zegt: 't is de withairige wijsheid van het fatsoenlijk canaille, dat aangetast moet worden over den toestand der armen."

Naarmate het inkomen kleiner is, naar die mate is het aandeel grooter, dat daarvan moet worden gebruikt voor voeding.

De bekende statistikus dr. Engel schatte het gezamenlijk verbruik in Duitschland op 14.086.066.000 mark, waarvan de helft komt op de voeding, namelijk 7.598.646.000 mark. Het aandeel van voedsel op het geheele verbruik stijgt zeer verschillend en wel aldus:

Inkomens	geheel verbruik	aan voedsel	aantal o/o voor voeding
tot 525 mark	2.666.880.000 mark	1.765.475.000	66 o/o ruim
van 525—2000 „	7.232.811.000 „	4.484.343.000	62 „
„ 2000—6000 „	2.199.890.000 „	923.954.000	42 „
„ 6000—20.000 „	1.168.168.000 „	308.723.000	26 „
„ 20.000—100.000 „	563.774.000 „	100.941.677	17 „
boven 100.000 „	224.540.000 „	20.209.000	9 „

Dus een grooter inkomen verzekert een grooter aandeel in hetgeen bijdraagt om zich te ontwikkelen of het leven door ontspanning te veraangenamen.

Tot dezelfde uitkomst kwam men ook door een onderzoek te Mühlhausen. In de 16 bestbetaalde vakken besteedde men:

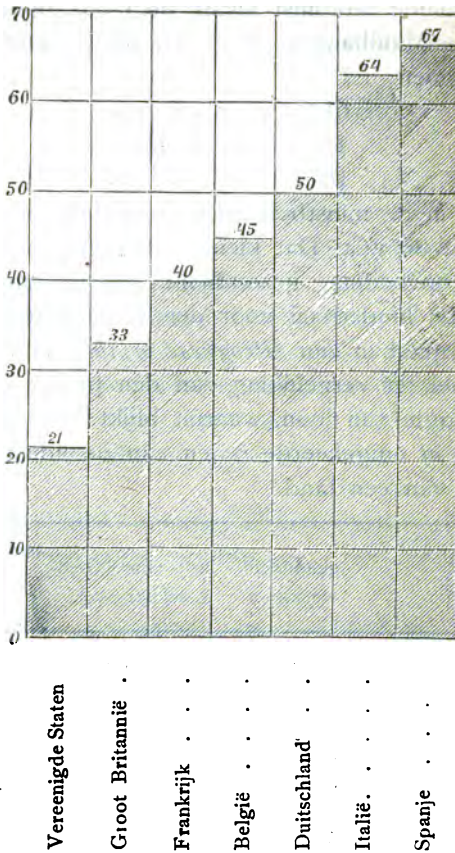
61 % voor voedsel
 15 „ „ woning
 16 „ „ kleding.

Ja, zelf in de minstbetaalden steeg het aandeel voor voedsel tot 80 pCt. Dat kleine overblijvende deel voor kleding, opvoeding, gezondheid, ontspanning enz. is en blijft een hinderpaal voor den vooruitgang.

Mulhall geeft in zijn *«Progress of the World»* de volgende tabel ter vergelijking van den prijs voor voedsel en de hoogte van loon, waaruit blijkt hoe die verhouding staat in omgekeerde reden van de industriële ontwikkeling van een land.

land	gemiddeld weekloon	prijs voor 't voedsel per week	aantal procenten voor voedsel op 't loon
Vereenigde Staten	48 shilling	10 shilling	21 %
Groot Brittannië .	33 „	11 „	33 -
Frankrijk	20 „	8 „	40 -
België	22 „	10 „	45 -
Duitschland. . . .	18 „	9 „	50 -
Italië	13 „	3 „	64 -
Spanje	15 „	10 „	67 -

Hij geeft de volgende grafische voorstelling:

Dat is lager dan de verhouding die Engel aangaf, maar in elk geval is het juist, dat b.v. in Groot Brittannië en de Vereenigde Staten het aandeel voor andere zaken groter is en daaraan moet toegeschreven worden, dat de arbeidersklasse als zoodanig aldaar hooger staat dan elders.

Hetzelfde geldt van de woning. Hoe kleiner inkomen hoe groter het deel voor de woning. Volgens Ness-

mann «*die Statistik der Stadt Hamburg 1877*» betalen zij die een inkomen hebben

van 240—306 mark, dus de armsten, aan woning	32 0/0
„ 361—400 „ „ „	24 „
„ 6000—12000 „ „ „	16 -
boven 60.000 „ „ „	3 ³ / ₄ -

Het onderzoek van Mayr in Leipzig en Engel in Berlijn komt voor beide genoemde steden vrij wel op hetzelfde neer, namelijk voor een inkomen van 1000 mark betaalt men aan huishuur 22 á 23 0/0, welk bedrag daalt tot 5 0/0 van het inkomen ter groote van 50.000 mark. Als nu woning en voeding opslokken tot 95¹/₂ 0/0 van het geheele inkomen der arbeiders, die tusschen 500 en 600 gulden verdienen, dan blijft er slechts 4¹/₂ 0/0 over voor al het overige en men kan zich voorstellen hoe zij zich moeten behelpen om rond te springen en dan nog zonder deel te hebben aan de genietingen des levens.

Ter bepaling van een minimumloon, om althans eenigzins aan de behoeften te kunnen voldoen, geeft de staat ons een maatstaf, nl. in de schadeloosstelling, die men betaalt voor inkwartiering der militairen. Vóór 1867 bedroeg deze voor huisvesting met voeding voor onder-officier of soldaat 45 cents daags, daarna werd zij verhoogd tot 60 cents, dus 30 pCt. hooger. Nu wordt voor huisvesting zonder voeding berekend 20 cents en blijft voor voeding 40 cents per dag en per persoon. Men zal toestemmen, dat er geen voordeel op is te halen, als men voor dat bedrag een persoon moet verzorgen. Dat is dus met recht een minimum. Welnu wekelijks bedraagt dit $7 \times f0.40 = f2.80$; nemen we nu een arbeidersgezin van man, vrouw en 4 kinderen, de laatsten gerekend als 2 volwassen personen, dan komt men *alleen voor voeding* op een bedrag van $4 \times f2.80 = f11.20$ en dus

met bijvoeging van alle andere dingen op een som van $\pm$ f20. De maatstaf van den staat gebruikende, zou men dus die som als minimum moeten nemen.

Een andere maatstaf voor den staat is de som die hij besteedt voor de gevangenen. Volgens de jaarcijfers kostte het onderhouden der celgevangenen in 1885 aan den staat 71 cent per dag en per hoofd. Dat is dus $71 \times 7 =$ f 4.97 per week: stel nu het straks genoemde arbeidersgezin, dan komt men tot een som van $4 \times 4.97 =$ f 19.88. En waarlijk wat men in de gevangenis krijgt, mag men terecht een minimum noemen van hetgeen een normaal mensch behoeft of liever de voeding is daar van een aard, dat het meer gelijkt op voeding van dieren dan op voeding van menschen. De „vrije” arbeider echter heeft het blijkbaar nog minder en dus diens toestand moet al zeer rampzalig zijn.

Marx geeft een vergelijkende tabel omtrent de voeding van gevangenen en „vrije” menschen aldus:

Wekelijksch bedrag van voeding:

	stikstof- houdende bestand- deelen.	bestand- deelen „vrij van stikstof.	minerale bestand- deelen.	gezament- lijk bedrag.
misdadiger in de gevangenis te Portland	28.95	150.06	4.68	183.69
matroos	29.63	252.91	4.52	187.06
soldaat	25.55	114.49	3.94	143.98
wagenmaker.	24.53	162.06	4.23	190.82
zetter	21.24	100.83	3.12	125.19
landarbeider	17.73	118.06	3.29	139.08

Ook Chadwick toonde aan, dat de Engelsche staat beter zorgt voor zoogenaamde misdadigers, overigens grootendeels slachtoffers der gebrekkige maatschappelijke

orde, dan dat hij zich het lot aantrekt van arme, noodlijdende arbeiders. Het wekelijksch verbruik aan voedingstoffen bedroeg bij

landbouwers	122	ons
welgestelde handwerkslieden	140	„
armen in de werkhuizen .	150	„
soldaten	168	„
gevangenen	181	„
veroordeelden op de galeien	239	„
gedeporteerden	330	„

Dus hoe strafschuldiger hoe beter voeding! En wie meent, dat die misdadigers een goed leventje hebben, die weet er niets van. Het eenige, waartoe men recht heeft te besluiten, is dit: hoe vreeselijk slecht moeten de arbeiders het hebben, als gevangenen, die het waarlijk niet te goed hebben, tot zelfs het dubbel aan voedingstoffen krijgen van de arbeiders!

Hellenbach 1) merkt dienaangaande zeer juist op: „de zorg, die de staat voor misdadigers en andere gearresteerde personen aan den dag legt, levert een zonderlinge illustratie bij de onverschilligheid, waarmede de maatschappij een eerlijk werkman aan den dikwijls hopeloozen strijd om het bestaan overlaat. De zorg, ook voor niet-misdadigers, is echter niet slechts een plicht van de maatschappij, maar deze heeft er zelfs een zeer sterk belang bij.” En prof. E. Pfeleiderer 2) werpt naar aanleiding van wat men noemt de sentimentaliteit voor misdadigers de vraag op: „is het het kwade geweten der maatschappij, dat haar zegt, hoeveel schuld zij zelve en haar eigen zoo zorgvuldig tot stand gebrachte inrichting aan de begane misdaden heeft? Ware het echter niet veel beter en humaner om die medeplichtig-

1) „Vorurtheile der Menschheit.”

2) „Modernes Pessimismus.”

heid en haar verschillende vormen of bronnen te doen verdwijnen?"

Maar ter bepaling van hetgeen strikt noodig is voor den mensch moeten wij de scheikunde raadplegen en deze leert ons, dat men dagelijks een deel van zijn eigen bestaan verteert en dus om normaal te blijven dit verlies moet aanvullen. De mensch scheidt dagelijks ± 330 gram koolstof en 20 gram stikstof af. 1) Deze hoeveelheid moet worden herwonnen. Stel nu eens dat brood en vleesch het voedsel uitmaken, gelijk velen zulks verlangen, dan zou men noodig hebben 1000 gram brood, die 300 gram koolstof en 10 gram stikstof bevatten en 300 gram vleesch, die 30 gram koolstof en 10 gram stikstof bevatten, te zamen dus 330 gram koolstof en 20 gram stikstof, juist de benoodigde hoeveelheid om het ondergane verlies aan te vullen. Stellen wij nu een arbeidersgezin van man, vrouw en 4 kinderen, die even veel eten als 2 volwassenen — ofschoon kinderen, vooral in den groei, dikwijls meer eten dan volwassenen — dan heeft dit gezin dus noodig 4000 gram brood en 200 gram vleesch. Is de prijs van het brood per kilogram f 0.20 en die van het vleesch f 1.—, dan heeft dat gezin, *alleen om zich te voeden* minstens noodig $4 \times 20 = 80$ cents aan brood en $\frac{12}{10}$ kilo vleesch of f 1.20, te zamen f 2.— daags, dat is f 14 per week. Voegt hierbij alle andere benoodigdheden als woning, kleeding, huisraad, licht, verwarming, bewassing, enz. en men komt voor een gezin van gemiddelde grootte op f 20.— alleen ter bestrijding van de allernoodzakelijkste levensbehoefden.

---

1) Dr. de Paepe geeft aan de hand van den scheikundige Payen die cijfers in zijn verhandeling over *De l'excès du travail et de l'insuffisance d'alimentation dans la classe ouvrière* en verwijst voor de bijzonderheden naar alle handboeken over fysiologie, inzonderheid die van Gluge, Béclard en anderen.

Dat tekort aan loon en als gevolg daarvan het tekort aan voeding heeft als gevolg het sterke drankgebruik, 1) dat een goede graadmeter is ter bepaling van de meerdere of mindere ellende in een land. Op alle plaatsen, waar het gebruik van drank groot is, zooals b. v. te Hilversum en te Leiden, daar kan men ervan op aan, dat de ellende evenzeer groot is. In den regel keert men het om en noemt men den drank de oorzaak van de ellende, maar dit oordeel bewijst alleen de oppervlakkige kennis van hem, die het uitspreekt. Reeds het vergelijken van de hoogte van 't loon en de prijzen der noodigste levensmiddelen toont duidelijk aan, dat zelfs zonder een enkelen druppel drank ellende het noodzakelijk gevolg moet zijn voor den arbeidersstand. In het rapport over de Volksvoeding in Nederland, uitgebracht door de direktoren van de Nederlandsche maatschappij van Nijverheid wordt op de vraag: »is het maken van onnoodige verteeringen of het misbruik van sterken drank in uwe gemeente dikwijls oorzaak van onvoldoende voeding?» geantwoord: »deze vraag wordt, wat betreft het *misbruik* van sterken drank, als oorzaak van onvoldoende voeding, door eenige departementen in ontkenningen zin beantwoord, tenzij men ook het matigste gebruik misbruik zou willen noemen, voor zooverre namelijk elke onnoodige uitgaaf bij den werkman steeds door bezuiniging op de levensmiddelen vereffend moet worden. Men meent met het oog op zoovele andere onmisbare behoeften, waarin behalve voor de voeding door het arbeidsloon moet worden voorzien, dat dit geen overschot kan opleveren, om misbruikt te kunnen worden. Men houdt zich overtuigd, dat dáár, waar in hun departementen misbruik van sterken drank

1) Dit word: straks zelf oorzaak van veel ellende, zoodat hier wisselwerking wordt gevonden.

plaats heeft, dit slechts bij uitzondering bij den ambachtsstand zal worden aangetroffen. In enkele verslagen wordt ook het vermoeden geuit, dat de schrale voeding van den werkman dikwijls de oorzaak van het misbruik zou zijn. Verreweg de meeste departementen echter meenen dat het gebruik van sterken drank eene grootte, zelfs de grootste rol speelt in de ongunstige voeding der arbeidende klasse en er, bij vele loffelrijke uitzonderingen, toch door menig hoofd van het gezin een te groot deel van het verdiende loon aan de huishouding onttrokken en in de drankwinkels besteed wordt."

Maar wat is het doel dier direktoren? Bevordering der nijverheid, niet die der nijveren en daarom willen zij alles door zelfhulp en filantropie verbeteren en hoe kan dat anders, waar men vooraf vaststelt: »vermindering in de waarde der voedingsmiddelen kan niet verwacht worden en evenmin hooger loon voor het werk, zooals het nu geleverd wordt, van den werkgever"?

Dat het aandeel der nijveren in het produkt der nijverheid te klein is en dat daaruit al het overige kwaad voortspuit, dat kunnen of willen die heeren fabrikanten en hunne gewillige dienaren niet inzien.

Hooren wij wat professor Huizinga 1) zegt: »er zijn millioenen menschen die sterven aan geen of aan een onvoldoend middagmaal. Of neen, zij sterven eigenlijk niet, althans niet terstond. Den acuten hongerdood sterft men tegenwoordig nog maar alleen in Perzië; in het beschaafd Europa sterft men den chronischen hongerdood. Het menschelijk organisme is taai en kan jaren lang onvoldoende voeding verdragen, zonder dat de dood er direct op volgt. De gewone vorm van den Europeeschen honger is niet volslagen gemis aan voed-

---

1) »Een en ander over voeding."

sel, maar slechte en zeer eenzijdige voeding. De goedkoopere koolhydraten zijn doorgaans tamelijk voldoende aanwezig, de duurere vetten en eiwitstoffen niet. En om dan het neerdrukkend gevoel van slapheid en gemis aan energie te verhelpen, grijpt men naar zenuwprikkels en wel naar den goedkoopsten: alcohol. Aardappelen en jenever vormen het gewone Europeesche hongerdiët. Van dat verhongeren met een volle maag kunnen we tal van voorbeelden in onze achterbuurten zien; bleeke, dikbuikige kinderen, slappe, pofferige bedelaars of magere holoogige proletariërs, menschen die op veertigjarigen leeftijd er uitzien alsof ze zestig waren; de *enfants perdus*, die bij een aanval van cholera of typhus in de voorste rijen staan en bij troepen worden weggemaaid. En even goed staan zij bij socialen strijd in de voorste rijen en vullen de barricaden en de gevangnissen. En den tros van dat leger der maatschappelijke ellende vormen de afgebeulde, uitgemergelde moeders, die het aanzijn schenken aan een nieuw geslacht, ongezonder nog dan het vorige."

Bij een dergelijke verklaring dat aardappelen en jenever het gewone hongerdiët is, waarop onze arbeiders in Europa door den nood zijn gesteld, dat de armen kandidaten zijn op de lijsten van ziekten om weggemaaid te worden — een verklaring van medischen kant — daar mag men gerust zeggen: wat hebben wij nog getuigenis noodig? Wij hooren het uit hun eigen mond, dat alleen ingrijpende maatregelen de maatschappij kunnen vrijwaren voor de beschuldiging, dat zij het is die door haar wetten en voorschriften dagelijks honderden en duizenden laat vermoorden zonder vrouwen of kinderen te ontzien, om enkelen een gemakkelijk en lui leven te bezorgen vol ontspanning en genot.

En deze verklaring stemt overeen met die van tal

van anderen. Zoo zegt Liebig: »het brandewijn drinken is *niet de oorzaak* maar een *gevolg* van den nood. Het is een uitzondering op den regel, als een goed gevoed man een brandewijndrinker wordt. Als daarentegen de arbeider met zijn arbeid minder verdient dan hij noodig heeft om de noodzakelijke hoeveelheid spijs te krijgen, waardoor hij in staat wordt gesteld zijn arbeidskracht geheel aan te vullen, dan dwingt een onverbidde-lijke noodzakelijkheid der natuur hem, om zijn toevlucht te nemen tot den brandewijn; hij moet arbeiden, maar hij mist ten gevolge van ontoereikend voedsel dagelijks een zekere hoeveelheid arbeidskracht. De brandewijn stelt hem, door zijn werking op de zenuwen, in staat de ontbrekende kracht op kosten van zijn lichaam aan te vullen, vandaag die hoeveelheid te gebruiken, die volgens de natuur eerst den volgenden dag had mogen gebruikt worden; het is een wissel getrokken op zijn gezondheid, die steeds geprolongerd moet worden, omdat hij bij gebrek aan middelen niet betaald kan worden; de arbeider verteert zijn kapitaal in plaats van de rente, vandaar het onvermijdelijk bankroet van zijn lichaam.»

Liebig ziet dus terecht het verband in tusschen ontoereikend loon en drankgebruik, tusschen den langen werktijd en drankgebruik en is met ons van meening, dat een normale arbeidsdag de dronkenschap meer zal tegenwerken dan alle matigheidsgenootschappen en alle beperkende wetten op het drankgebruik. Het twijfelachtig nut dier vereenigingen wordt ook door Dickens in zijn Schetsen en Vertellingen ingezien, waar hij schrijft: »als matigheidsgenootschappen een tegengif voor honger en wanhoop konden uitvinden of een stichting tot stand brengen, waar gratis flesschen water uit de Lethe¹⁾

1) Een rivier, waarvan het water alles deed vergeten aan hem, die eruit dronk.

werden uitgedeeld, dan zou men spoedig geen jeneverpaleizen meer zien. Zoo lang dit niet gebeurt, moet men wanhopen dat zij zullen verminderen:"

Rondom de getuigenissen van Liebig plaatst zich een wolk van getuigen, die allen hetzelfde verklaren en wier namen een gunstigen klank hebben. Dr. Klencke zegt: »de proletariërs komen in den beginne niet aan den drank uit slechtheid, maar uit fysieke behoeften door den arbeid en wie den arme niet ruimschoots brood, boonen, vleesch en koffie kan geven en als genotmiddel bier en wijn, hij moet hem den brandewijn laten." Dr. Reich: »oorzaken der dronkenschap zijn: onwetendheid, armoede, zorg voor de voeding, overmatig ingespannen lichamelijke arbeid, lediggang en veel drankhuizen. Ieder wiens voeding onvoldoende en slecht is, heeft de behoefte om de maag behoorlijk te vullen of — althans de gewaarwording van de halve leegte te verwijderen. Sommige volken eten klei om den honger te stillen, de beschaafde volken nemen daar alcohol." Prof. Fawcett schrijft de dronkenschap toe aan »overmatigen arbeid en aan onkunde." Taine meent dat »de druk van den werkman en zijn geheele toestand hem drijven tot dronkenschap." Samuel Royce¹⁾ is van oordeel, dat »de arbeider, wiens loon aangevuld moet worden door dat van zijn vrouw die buiten 's huis werkt, door het sombere, slecht voorziene hok van een huis waar hij binnentreedt na den dagelijkschen arbeid, gedreven wordt naar het meer uitlokkende drankhuis."

Annie Besant getuigt in haar Wet der bevolking, dat »de dronkenschap die zoo veelvuldig in arme streken heerscht, haren oorsprong bijna altijd vindt in gebrek aan voedsel; de steeds hongerige maag wordt met drank

1) Men vergelijke het leerzame werk van dien Amerikaanschen schrijver: Deterioration and race education, a social study.

gestust, waarnaar zij niet zou verlangen als zij beter gevuld was". In den *Westminster Review* wordt erkend: „verkort het werk of de kwijnende gestalte zal zonder twijfel zijn toevlucht nemen tot prikkels" en zelfs de *Londensche Times*, die door niemand verdacht zal worden van overmatige gevoeligheid voor de arbeidende klasse, erkent: „vele arbeiders zouden door hun werk niet zooveel kunnen krijgen om den kost te verdienen voor zich en hun kinderen zonder drank" en „dat door velen uit het arme volk, levende in overvulde, slecht geventileerde en slecht verlichte kamers, het drankhuis de eenige plaats is waar zij een rustigen avond kunnen doorbrengen in aangename en misschien leerzame gesprekken met hun burens na een dag van hard werken, dit kan niet worden ontkend".

In een voorwoord voor een werk van dr. Prêchaud „*Les misères du siècle*" (de ellende der eeuw) zegt Jules Simon, dien niemand zal verdenken van sentimenteete sympathie voor de arbeiders: „men zou propaganda moeten maken voor de gezondheid gelijk men het doet voor de moraal en ik meen geen paradox te verkondigen als ik beweer dat men propaganda maakt voor de moraal door de propaganda voor de gezondheid, omdat een arbeider die thuis goed eet, goede lucht inademt, reinheid ziet heerschen, in een goed bed slaapt en omringd is door blijde gezichtjes, zijn huis niet zal verlaten voor een kamer vol lawaai en ongezonde tabaksrook, waar hij schulden maakt, slagen oploopt en ziekten krijgt."

Daarom, wil men het peil van zedelijkheid verhoogen, men verschaffe allereerst allen een goede woning, goede voeding, een net en gezellig tehuis. Hoe kan er iets gezelligs bestaan voor den slecht gevoeden, slecht gekleeden en slecht gehuisvesten arbeider, wien het huis geen huise-

lijk leven kan verschaffen, daar de vrouw en dikwijls de kinderen ook op de fabriek werken en slechts ziekte, ellende en lijden de trouwe huisgoden zijn van den nijveren arbeider?

Van alle kanten dus dezelfde verklaring en Engels had volkomen gelijk, toen hij zei: „onder de gegeven omstandigheden is de dronkenschap onder de arbeiders een noodzakelijk produkt van hun levensverhouding, even noodzakelijk als typhus, misdaad, ongedierte en andere maatschappelijke ziekten, zoo noodzakelijk dat men het aantal personen, dat tot dronkenschap vervalt, in doorsnede van te voren kan berekenen”. Dus de drank kan men gerust noemen een surrogaat voor gebrek aan voedsel.

Onze staatslieden, onze regeeringen die o zoo jammeren over het toenemend misbruik van sterken drank en hem trachten te beteugelen door voortdurende verhooging van de accijns op den drank, terwijl zij haar brengen buiten alle evenredigheid met die op den wijn, dien zij zelve gebruiken, of door allerlei geknutsel, lijden of aan onwetendheid of aan huichelarij, veelal aan beiden. Immers waar zonneklaar blijkt, hoe een beperking van den arbeidstijd en een verhooging van loon de beste middelen zouden zijn, om de drankpest te bestrijden die ons te gronde richt, daar moesten die middelen worden aangewend en waar men dit nalaat, daar maakt men zich schuldig aan plichtverzuim, dat met het oog op den ernst der tijden misdadig mag heeten.

Alle vooruitgang, alle beschaving, alle deugd worden vernietigd en tegengehouden, waar mannen, vrouwen en kinderen ondergaan in een werkdag, die hun geen vrijheid schenkt om te denken aan eenige ontwikkeling.

Een man van ervaring, de Zwitsersche fabrieksinspekteur Schuler, zegt in zijn rapport over 1879: „van alle kanten komen klachten over dronkenschap, liederlijk-

heid en onzedelijkheid van de borduurwevers, maar is het niet merkwaardig, dat zij bijna alleen komen uit die distrikten, waar het ongeregelde, overmatig lange arbeiden steeds gebruikelijk was?"

Een ijveraar tegen den normalen arbeidsdag wierp hem voor de voeten, dat hij zijn arbeiders nog slechts meer aanleiding zou geven tot een liederlijk kroegenleven door het vroeg eindigen van den arbeidsdag, daar zij nu al in plaats van 1 uur $1\frac{1}{2}$ tot $1\frac{3}{4}$ uur rusttijd in de kroeg doorbrachten, des middags door slapen of kaartspel een half uur te laat den arbeid begonnen en bovendien wijn en brandewijn meenamen op de werkplaats. De man was natuurlijk gewoon om van 's morgens vroeg tot diep in den nacht te laten werken en dacht er niet aan, hoe hij in zijn verwijten juist de oorzaken van de liederlijkheid en luiheid blootlegde. Want wie kan ontkennen, dat een arbeider, die van 's morgens vroeg tot 's avonds laat een inspannend werk verricht, moede moet worden, dat hij behoefte heeft aan opwekkende middelen, om frisch te blijven, dat deze kunstmatige opwekking van het verslapt organisme bij het voortduurend verkeer van beide geslachten ten gevolge van de afhankelijke verhouding der draadinstekster tot den wever (hij en niet de fabriekant stelt haar aan en betaalt haar) zeer licht aanleiding geeft tot onkuisch gedrag, ja zelfs tot de ergste onzedelijkheid. Ik ben geenszins van plan om wegens de talrijke schandalige geschiedenissen, die de rondte doen in de streken der borduurweverij en die reeds aanleiding geven tot treurige, gerechtelijke zaken, een ongunstig oordeel te vellen over het karakter dier bevolking, maar ik acht het mijn plicht op den samenhang van deze verschijnselen met de verkeerde dingen te wijzen, wier wegruiming de fabriekswet en inzonderheid de normale arbeidsdag tracht te verkrijgen".

Men lette hier vooral op de laatste woorden.

In het rapport der commissie hier te lande, die belast was met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken werkende, wordt gezegd: «de uithuizigheid der mannen en hunne gewoonte om voor hun persoonlijk gebruik een gedeelte van het loon te besteden, dat ten dienste van het gezin had behooren te dienen, is eer te verklaren uit den drang om zich voor eén poos uit de ellende te huis te onttrekken, dan uit zucht tot uitspatting, waartoe hun trouwens ook de noodige middelen ontbreken,» en men voegt er terecht bij: «de gansche arbeidende volksklasse, hetzij zij werke in fabrieken of daarbuiten, is zeer ten achteren en dit ten gevolge van dezelfde oorzaken: ongenoegzame bestaansmiddelen en daardoor gebrek aan eerste levensbehoeften.»

De kwestie van achterlijkheid is dus een kwestie van voeding en de kwestie van voeding wederom een kwestie van loon. En zoo zien wij dus het nauwe verband, waarin die verschillende zaken tot elkander staan.

Ook Lombroso, die meent dat bij loonstijging de dronkaards bovenmate toenemen, erkent dat waar de loonen dalen de toestand nog erger wordt. Een nauwkeurig onderzoek in de verschillende landen leert dat waar de ellende het grootst is, ook het sterkste drankmisbruik voorkomt en waar de arbeidende klasse in betere omstandigheden verkeert, zij steeds matiger wordt. 1) Daarom de ellende is de moeder en niet het kind van het alcoholisme. De beroemde Moleschott noemt de alcohol een spaarkas.

Er is ontegenzeggelijk een verband tusschen dronkenschap en misdaad, tusschen dronkenschap en prostitutie, tusschen prostitutie en misdaad, maar evenzeer spelen

---

1) Kummer, Zur Alkoofrage.

lange werktijd en lage loonen ook op dat gebied een voorname rol, terwijl ook de duurte der levensmiddelen in nauwe betrekking staat tot de sterfte zoowel als tot de misdaden.

William Hoyle toont het verband tusschen dronkenschap en misdaad aan door de volgende tabel:

jaar.	geld verteerd aan sterke dranken.	vervolgingen door dronkenschap.	aantal veroordeelden.	gewelddadigheden.	aantasten der eerbaarheid.
1860	1.052.177.150 gld	88.631	255.803	86.444	1.802
1874	1.766.787.462 „	185.730	486.786	123.019	2.332
1875	1.785.958.362 „	203.989	512.425	122.913	2.702
1876	1.841.109.487 „	205.567	526.715	122.441	2.725
1877	1.775.090.387 „	200.184	519.839	115.314	2.495
1878	1.777.361.250 „	194.549	538.232	111.876	2.347
1879	1.601.798.300 „	178.429	506.281	99.093	2.149

Men ziet duidelijk dat er verband bestaat, al is daaruit niet op te maken welk, daar ook andere omstandigheden meewerkten en daaronder b. v. verkorting van werktijd. Later stijgt het aantal veroordeelingen weer tot 575.593 in 1880, maar dan begint op nieuw de crisis en deze heeft natuurlijk in haar gevolg vermeerdering van misdaad.

De Italiaansche schrijver dr. Colajanni behandelt dit onderwerp uitvoerig in zijn boek: *l'Alcoolismo sue consequenze morali e sue cause*. (Het alcoholisme. Zijn zedelijke gevolgen en zijn oorzaken.) Zijn konklusie is: „het alcoholisme als ziekteverschijnsel is slechts een produkt der maatschappelijke organisatie,¹⁾ die wanneer zij doelmatig en overeenkomstig de billijkheid is, de werking, die het klimaat kan uitoefenen, overwint.”

1) Juister uitgedrukt: Een produkt van het gemis aan maatschappelijke organisatie.

Het verband tusschen prostitutie en misdaad is te veel in het oog loopend, dan dat het uitvoerig behoeft be-toogd te worden. Onder 118.210 aangeklaagde vrouwen te Londen waren niet minder dan 39.872 publieke vrouwen, dus meer dan $\frac{1}{3}$ van het geheele aantal. Bij Parent-Duchatelet 1) vindt men vermeld dat Guerry een onderzoek deed bij 't gerechtshof te Londen naar het aantal en de waarde der diefstallen gedurende den loop van 12 jaar (1843—'54), om het aantal geprostitueerden te kunnen bepalen en hij bevond dat op haar rekening kwamen 36.05 % van het geheele aantal diefstallen en dat de waarde van de door geprostitueerden gestolen goederen beliep 52.84 % van het geheel.

Dat de prostitutie toeneemt, is evenzeer van algemeene bekendheid, zoodat de vermelding van het feit alleen reeds voldoende is. Wat de misdaad is voor de mannen, dat is prostitutie voor de vrouwen. Armoede is zoowel van de eene als van de andere de hoofdoorzaak.

Wie dit betwijfelt of ontkent, gelijk b. v. H. Pierson, direkteur der Heldring-gestichten, hij stelle zich op de hoogte van mannen als Parent-Duchatelet, Villermé, Buret en vooral Ducpétiaux, die als oorzaken der prostitutie opsomde zes oorzaken, te weten:

- 1°. de armoede d. w. z. de sociale nood, gevolg van ontoereikend betalen van den arbeid;
- 2°. de vereeniging van beide seksen in werkplaatsen;
- 3°. de neiging tot opschik en genot;
- 4°. het gemis aan opvoeding en godsdienstig bewustzijn;
- 5°. het gebrekkig onderwijs;
- 6°. de betrekkelijke eenzaamheid, het slechte voorbeeld van de ouders, de verderfelijke omgang en raadgevingen van slechte vriendinnen.

---

1) De la prostitution dans la ville de Paris.

Ook Hügel 1) komt tot een gelijk resultaat en evenzoo Kühn, 2) ja zelfs in het 19de verslag van het asyl Steenbeek noemt Heldring als hoofdoorzaken der prostitutie in de eerste plaats «het geringe loon voor arbeid en dienstwerk in betrekking tot de heerschende weelde.» Een nauwkeurig onderzoek van Dr. Schrank 3) omtrent Weenen doet dezen schrijver besluiten: «de sociale nood drijft vele vrouwen in de armen der prostitutie. Hoe armer wijk, hoe grooter het aantal geprostitueerden.»

Waar de vrouwenarbeid toeneemt en het aantal huwelijken afneemt, daar kan het niemand verwonderen dat de prostitutie zulk een omvang bereikt heeft. Of is niet de prostitutie het supplement voor tekort betaald arbeidsloon? Is de industrie niet het magazijn, waaruit zich de prostitutie rekruteert? Leveren niet de slechtst betaalde vakken het grootste contingent? Ja, vermeerdert dit niet, als in het vak een loonsverlaging plaats heeft? Merkte men niet op, dat ook de prijzen der levensmiddelen invloed uitoefenden op het aantal geprostitueerden? Terwijl het duure jaar 1860 b. v. te Londen een aantal leverde van 6.08 0/0, daalde dit cijfer in het goedkoope jaar van 1863 en bedroeg het 4.82 0/0.

Om niet te ver af te dwalen, kunnen wij tal van zaken slechts aanstippen, ofschoon zij allen een uitvoerige behandeling verdienen.

Zoo zouden wij willen wijzen hoe zoowel de sterfte als het aantal misdaden toeneemt, als de prijs der levensmiddelen stijgt en afneemt als die prijs daalt. Terwijl dit in Engeland vóór de afschaffing der graanrechten steeds steeg en van 1837—41 het aantal gevangen-

---

1) Zur Geschichte, Statistik und Regelung der Prostitution.

2) Die Prostitution in XIX Jahrhundert.

3) Die Prostitution in Wien, 1886.

nemingen bedroeg 31.309, daalde dit cijfer daarna tot tot 24 à 25.000, om wederom te stijgen in de duure graan jaren 1847 en 1848, ofschoon het aantal zelfs in dat laatste slechte jaar nog niet bereikte het cijfer vóór 1843. Een onderzoek van dr. Majer, loopende over 25 jaar, leerde, dat in Beijeren bij de stijging van den roggeprijs met elken sechser (ongeveer $10^{1/2}$ cent) op elke 100.000 inwoners één diefstal meer voorkwam en omgekeerd bij daling met dat bedrag 1 minder op de 100.000. De bekende statistikus Kolb zag uit de misdadigersstatistiek van Oostenrijk, hoe in 1871 van de veroordeelden 21.620 zonder vermogen waren, 2637 met een klein vermogen en slechts 163 welgesteld. Hij voegt hierbij, dat al maakt de welgesteldheid niet zedelijk beter, het toch zeker is dat nood en ellende brengen tot strafbare handelingen. Onze gevangenen zijn dan feitelijk niets anders dan groote armhuizen, waar de slachtoffers der maatschappelijke wanorde worden opgesloten, om de gelegenheid te verschaffen aan de gepatenteerde dieven om onder bescherming van justitie en politie hun handwerk ongestoord te kunnen voortzetten.

Maar ook uit de sterfte kan men afleiden, hoezeer de wetten werken op het meerdere of mindere welzijn. Terwijl de sterfte in Engeland volgens Humphrey in het Journal of the statistical society, gemiddeld bedroeg van 1838 tot 1870 ongeveer 22.3 per 1000 personen, verminderde zij na de invoering van de wet op de openbare gezondheid in 1872 en de uitbreiding daarvan in 1875 en wel aldus:

1871—75	. . .	22.0	per 1000
1876—80	. . .	20.8	„ „
1881	. . .	18.9	„ „
1882	. . .	19.2	„ „

Dus in die twee laatste jaren alleen werden 150.000

menschen in het leven gespaard. Wie nu bedenkt, dat de tegenwoordige wetten slechts palliatiefmaatregelen zijn, uit nood genomen en afgedwongen, hij zal begrijpen hoeveel grootere resultaten verkregen zouden worden door de invoering van radikale sociale hervormingen.

Wij weten hoe verschillend de levensduur is in de beroepen en welken invloed dus overmatige arbeid, slechte voeding en verzorging uitoefenen op het leven. In Parijs stierven in 't jaar 1880 volgens het Bulletin der gemeentelijke statistiek in het rijke VIII arrondissement (dat van de Elysée) $15\frac{1}{4}$ van de 1000 personen en in het XX arrondissement, bijna uitsluitend door arbeiders bewoond, $35\frac{3}{4}$ van de 1000, zoodat de sterfte in twee wijken van één stad staat in verhouding tot elkander als 1 tot 2.34, dus het leven van den arbeider wordt voor meer dan de helft verkort door de omstandigheden, waarin hij leeft. Is dat geen moord, die door de maatschappij voltrokken wordt op de nuttigsten van haar leden?

In Berlijn bedroeg van 1871—77 de sterfte in het 33ste Polizei-revier 1 op de 53, in het rijke 10de daarentegen 1 op de 17. De verhouding is daar dus veel sterker nog. Terwijl de sterfte in 5 wijken op de 1000 inwoners bedroeg 20 personen, klom zij in 5 anderen tot op 43, dus wederom dubbel zoo groot.

In Bern is de verhouding nog ongunstiger. Terwijl de sterfte aldaar van 1855 tot 1867 gemiddeld bedroeg 35.2 per 1000 inwoners, beliep zij 74.8 per 1000 in de lage Aarberggasse, waar de arbeiders veelal wonen, tegen 12.6 in de hoogere wijken. 1)

Chadwick, de directeur van het gezondheidsbureau te Londen, nam de sterfte in die wereldstad aldus aan:

---

1) Medegedeeld door Réclus in zijn nouvelle Géographie, dl. III.

11.3 per 1000 inwoners in zekere gegoede huizen

38.0 — — — — — arme —

50.0 — — — — — andere, nog armere wijken.

Charles Ansell, kommissaris van een der grootste levensverzekeringen in Engeland, berekent, dat in 1873 in genoemd land stierven 368.179 personen beneden de 60 jaar. Was nu de sterfte algemeen geweest zooals onder de gegoeden, dan zouden er slechts 226.040 zijn gestorven, dus in 1 jaar werden 142.130 menschen, ten offer gebracht in een der rijkste landen ter wereld als slachtoffers van de armoede.

Geen wonder dat mannen als dr. Bertillon verklaarden, dat jaarlijks duizenden sterven aan ziekten, geheeten: »barbaarschheid, ellende en onkunde», als dr. Poppenheimer zegt: »elke typhus, die niet het gevolg is van honger en gebrek, is het resultaat van overvolle woningen. Wij geneesheeren kunnen zulk nationaal lijden niet genezen. Wij hebben geen medicijn tegen honger en kunnen overbevolking van huizen niet voorkomen en dezen zijn de oorsprong van den typhus», als de Châteauneuf, die het geheim van den langeren levensduur bij de andere klassen openbaarde, toen hij zei: »het geld bewaart het leven en de duur van het leven staat in evenredigheid tot het goed dat men bezit.»

Wij zouden verder kunnen gaan en aanwijzen hoe het de arbeiders zijn, die slecht gevoed en gehuisvest het meest blootstaan aan besmettelijke ziekten. Tegen 26 slachtoffers van de cholera op de 1000 onder de hoogere standen te Londen tijdens de epidemie van 1849 kwamen er 157 voor onder de middenklassen en 817, *zegge: achthonderd zeventien* onder de arbeidende klassen. Dus de arbeiders staan ruim 31 maal meer bloot aan gevaren dan de gegoeden! Vandaar dat het de klompenziekte heette. Maar hetzelfde geldt van typhus, pokken, tering, scrofulosa, in één woord van alle ziekten. En hoe de

ellende ook haar logika heeft, blijkt uit het gezegde der armen: het kerkhof komt ons arme lui dikwijls te hulp!

Wat den gemiddelden levensduur aangaat, von Ketteler 1) geeft hem aldus aan bij de verschillende standen:

Staat.	Gemiddelde levensduur te			
	Liverpool.	Manchester.	Leeds.	Londen.
hoogere klassen . . .	35 jaar.	38 jaar.	44 jaar.	45 jaar.
kleinhandelaren . . .	22 „	20 „	27 „	26 „
arbeiders en dergelijken	15 „	17 „	19 „	16 „

De opgaven verschillen nog 'al veel van elkander over 't algemeen, maar de meesten zijn te hoog. Oesterlen, de beroemde hygienische autoriteit schreef: »terwijl nu bij het totaal der bevolking onzer landen jaarlijks gemiddeld 1 van de 40 tot 50 sterft, bedraagt dit cijfer bij het proletariaat reeds 1 op de 20—35. De gemiddelde levensduur is nu gewoonlijk 36—40 jaar, bij de rijkere beter gestelde klassen zelden beneden 50—60 jaar, bij de arbeiders stijgt hij niet licht boven 30—35 jaar, maar daalt hij zelfs dikwijls tot op 20 en lager. Onder 1000 arbeiders, ofschoon allen nog op jeugdigen leeftijd, zijn dikwijls slechts 2—300 gezond, de andere meer of minder ziekelijk, zwak en misschien 1—200 werkelijk ziek of gebrekkig.»

Ofschoon de statistiek omtrent vele zaken vrij nauwkeurige inlichtingen vrrschaft, is zij schaarsch waar het betreft de statistiek der ellende. Het produkt is dan ook veel gewichtiger dan de producent! Maar zelfs die schaarsche berichten onthullen een zee van ellende, veel grooter dan men gewoonlijk onderstelt.

Naar de proportionele sterfte te oordeelen, waarnaar de min of meer goede levensomstandigheden kunnen

1) Die Arbeiterfrage und das christenthum.

worden afgemeten, is de volgorde der volkeren volgens Oesterlen, aldus:

- 1°. Noorwegen.
- 2°. Kanton Genève.
- 3°. Zweden.
- 4°. Denemarken.
- 5°. Engeland.
- 6°. Zwitserland.
- 7°. Frankrijk.
- 8°. Hannover.
- 9°. België.
- 10°. Nederland.
- 11°. Beijeren.
- 12°. Saksen.
- 13°. Pruisen.
- 14°. Württemberg.
- 15°. Oostenrijk.

Men ziet hoe ons land in deze tabel geen eervolle plaats bekleedt!

Dus in elk geval blijkt dit, dat als de Duitsche sociale kwakzalver Bismarck als „kroon op het gebouw der sociale hervorming” aan elk arbeider, die 70 jaar oud wordt, een dagelijksche toelaag wil verzekeren van 20 cents (nog niet eens genoeg om den huishuur te betalen!) hij dit zonder bezwaar der schatkist kan doen, daar zelfs volgens den veel te hoogen gemiddelden levensduur, dien Oesterlen, prof. Hirt en anderen opgeven, haast geen arbeider meer gekroond zal worden met dien zegen!

Wij zouden kunnen wijzen op het onrustbarend toenemen van het aantal krankzinnigen, waarover dr. Stevens, geneesheer aan een der grootste gestichten, verklaart „dat het met voldoende grond is aan te nemen, dat een der hoofdoorzaken van de snelle en groote toename van krankzinnigen in den laatsten tijd gezocht

moet worden in den overdreven en langdurigen arbeid der arbeidende klasse in de onderscheidene takken van industrie."

En dr. Griesinger getuigt: "ellende en ontbering zijn de voornaamste oorzaken. Slechte voeding, honger, koude, vermoeienis en te veel arbeid, wat altijd samengaat met ellende, zijn belangrijke fysieke oorzaken van krankzinnigheid en daardoor achteruitgang van ons geslacht. Typhus, intermitterende koorts, cholera, pneumonie, akuit rheumatisme, tuberkulose en algemeene slapte van gestel — *allen plagen der armen* — voeren tot krankzinnigheid. De eentonige en hopelooze toestand van fabrieksarbeiders, wien alle belangstelling in een hooger leven wordt ontnomen. is gunstig voor krankzinnigheid." Wanneer men leest dat het aantal verpleegde krankzinnigen in ons land van 1187 in 1850 steeg tot 3179 in 1868, tot 4289 in 1879, om nu geklommen te zijn tot bijna 8000, dan moest dit enkele verschijnsel den ernstigen staatsman stoffe geven tot nadenken, maar neen bij het lezen dier cijfers schrikt menigeen een oogenblik, om spoedig zijn gewone leven te vervolgen en niet te arbeiden aan grondige verandering der toestanden.

Wij zouden willen wijzen op het schrikbarend toenemen van den zelfmoord, wat volgens Legoyt ¹⁾ toegeschreven moet worden aan "vermindering van bestaansmiddelen." Hij voegt eraan toe: "de sterfte door ziekten vermeerdert, de sterfte door ouderdom vermindert, de sterfte door ongeval en zelfmoord neemt steeds toe." Wat Süsmilch in 1772 schreef, is op onzen tijd misschien nog toepasselijker dan op den zijnen: "wij gaan door drie deuren uit dit leven: de eene, zeer groot met

---

1) Men vergelijkte zijn belangrijke studie over den zelfmoord *Le suicide anciens et modernes* en prof. Morselli's boek daarover.

kolossale afmetingen en daardoor gaat een steeds grooter troep, dat is de deur der ziekten; de tweede van kleiner afmeting en die langzaam nauwer schijnt te worden, dat is die van den ouderdom; de derde, somber en donker, geheel bevekt met bloed en die dagelijks grooter wordt, dat is die der door geweld gestorvenen en dus van den zelfmoord."

Wij zouden willen herinneren aan de afschuwelijke verspreiding der syphilis, zoodat onze *civilisatie* volgens een juist woord veel begint te gelijken op *syphilisatie*. Om hiervan een flauw denkbeeld te geven, wijzen wij erop dat het aantal verpleegden aan die ellendige ziekte in de Parijsche hospitalen bedroeg:

in 1860	16.406
• 1880	36.663

En ook dit kwaad is evenals de genoemde anderen internationaal. Het aantal behandelde syphilislijders in de hospitalen der steden boven 10.000 inwoners in Beijeren bedroeg

in 1860	989
• 1865	1834
• 1876	2050
• 1880	2630
• 1883	2762

Deze toeneming van venerische ziekten gaat samen met afneming van huwelijken, met vermindering van algemeene welvaart, is dus een verschijnsel, dat evenals de anderen moet toegeschreven worden aan de sociale ellende. Wanneer handel en nijverheid kwijnen, vele dienstboden, arbeidsters van allerlei soort tengevolge daarvan broodeloos worden, dan geven dezen maar te dikwijls nieuw materiaal, waaruit zich de prostitutie

telkens rekruteert. Daarbij komt dat bij den achteruitgang van zaken vele mannen buiten staat zijn, om huwelijken te sluiten.

Waar prostitutie is, daar is ook syphilis. Welnu elke industrie, die ontsloten wordt voor vrouwenarbeid, is zooveel als een stap verder op den weg der prostitutie. Meer en meer worden fabriek en bordeel begrippen van gelijke beteekenis. Hierin zal dus geen verandering ten goede komen, zoolang niet een grondige sociale hervorming plaats heeft en de kapitalistische produktiewijze verdwijnt, want deze is de boom, waarvan al die verschijnselen slechts de takken zijn.

Al degenen, die den mond vol hebben over den vooruitgang van onzen tijd, mogen verklaren hoe zij een uitleg geven aan al die verschijnselen. Wat zullen zij antwoorden, als zij deze tabel lezen uit Engeland en Wales:

	aanslagen op de zeden	sterfgeval- len aan syphilis.	arrestaties wegens dronkenschap	zelfmoor- den en po- gingen daartoe	hersen- ziekten
1861	280	1345	82.196	1533	39.647
1871	315	1995	142.343	2190	56.757
1881	370	2334	874.500	2919	73.113
1884	510	—	198.300	3212	76.765
toename sinds 1861	82 %	84 %	141 %	112 %	89 %

En gedurende dat tijdsverloop nam de bevolking slechts $29\frac{1}{2}\%$ toe!

Indien dit de vruchten zijn van de beschaving, dan zeer zeker mag de prijs, waarvoor zij gekocht wordt, wel te hoog worden geacht. Maar neen, het is geen beschaving, het is slechts de schijn ervan, het is het

industrialisme 1) met zijn beide polen Mammonisme en en Pauperisme, dat de beschaving doet ontaarden en plaats moet maken voor een andere produktiewijze, waarbij de arbeidsvrucht gewaarborgd wordt aan den arbeider als voortbrenger daarvan, aan de maatschappij die bij goede regeling niet dulden kan de splitsing in produktieve en improduktieve leden, maar allen zal dwingen, om hun aandeel in het maatschappelijk werk te leveren om recht te hebben tot genieting der arbeidsvrucht.

Naast de gebrekkige voeding, die voortkomt uit te laag loon, moeten wij wijzen op den invloed, dien de wo-uitoefent op het bestaan der menschen.

Zoowel gezondheid en levensduur 2) als zedelijkheid gaan op en af met de betere en slechtere woningen. Men zal zeggen dat hierop meer wordt gelet, maar de betere woningen of liever de minder slechte woningen, die langs filantropischen weg tot stand komen, zijn nieuwe voorwaarden van slavernij voor de bewoners. De Engelsche fabrickanten, die in elk opzicht meesters waren in de kunst om onder alle vormen hun eigen voordeel te behartigen, hebben dit reeds lang begrepen, en daarom hadden zij reeds jaren geleden arbeiderswoningen gebouwd, die tegelijkertijd een voordeelige

---

1) Men heeft het industrialisme wel eens genoemd de „drooge guillotine“, die veel meer slachtoffers eischt dan er ooit op het slagveld van den oorlog vallen.

2) Tegenover Westergaard en vele anderen, die zeggen dat de algemeene levensduur is toegenomen, staat de bewering van anderen, die dit ontkennen. Wij noemen slechts dr. Reich, die de vraag of de gemiddelde levensduur toegenomen is, beantwoordt met: ja en neen, ja voor de gegoeden maar neen voor de armen; dr. Elam wiens resultaat voor Engeland was: 1°. dat het gemiddelde cijfer der sterfelijkheid langzaam maar voortduurend aan het toenemen is, 2°. dat de menschen nu vroeger sterven dan vóór 30 jaar, 3°. dat zelfs de ziekten die het best gekend

en zekere manier van geldbelegging aan de hand deden. 1) De bloeiende koloniën van een Greg, een Ashton, een Ashworth werden reeds vóór meer dan 40 jaar als modellen voorgesteld, die eindelijk hier en daar navolging vonden ten onzent, maar daar arbeidgevers en arbeiders ook aldaar tegenover elkander staan als vijandelijke machten, ziet men het bewijs hoe de oplossing der arbeiderskwestie hierin niet schuilt.

Onder het uithangbord: het verschaffen van goede woningen aan de arbeiders wordt maar al te dikwijls als ware bedoeling bedekt meerdere afhankelijkheid der arbeiders en veilige geldbelegging.

Van hoe groot belang de woningkwestie voor de maatschappij is, kan blijken uit de woorden van dr. Thouvenin 2) uit Rijssel: „ik heb de arbeidende bevolking van Frankrijk nagegaan in de voornaamste industriele centra en opgemerkt dat hoe jeugdiger zij den arbeid begon, te meer was zij overgeleverd reeds op jonge jaren aan losbandigheid en dronkenschap, hoe slechter het voedsel, hoe ongezonder de

---

worden, zonder invloed te ondervinden van de hulpmiddelen der kunst, jaarlijks een hooger sterftecijfer geven; den statistikus Kolb, die meent dat „een verlenging van het leven sinds de eerste decennien der XIX eeuw of niet heeft plaats gehad of in elk geval zoo weinig, dat zij tot heden statistisch nog niet bewijsbaar is geworden”. Oesterlen en Royce voegen zich bij hen. Daarbij overwege men deze opmerking: al staat het cijfer van den gemiddelden levensduur ook hooger dan vroeger, dan bewijst dat nog niet dat de levensduur langer is, daar het aantal kinderen door beperking van 't gezin, enz. niet stijgt in evenredigheid der bevolking.

1) Hoe dit het geval is, blijkt uit de rente, die de zoogenaamde inrichtingen ten bate van den werkman geven en die van 4 tot 6 % bedraagt, zooals men zien kan uit het werk der heeren van Nierop en Baak over de Nederlandsche naamlooze vennootschappen. Bij het „nut voor den werkman” wordt het „belang van den aandeelhouder” volstrekt niet vergeten!

2) Annales d' hygiène publique.

woning, hoe lager stond zij zoowel fysiek als moreel. De eerste oorzaak van bederf der arbeidende klasse komt voort uit de geboorte zelve en het wonen in koude, vochtige, vuile kamers, gelegen in gangen of nauwe straten, waar de zon nooit doordringt; de tweede oorzaak spruit voort uit de afkomst, die de meesten blootstelt aan den invloed van ziekten, door de ouders op hen overgebracht, de derde oorzaak is de te vermoeiende arbeid in evenredigheid der krachten van de vroegste jeugd af, de vierde een onvoldoende voeding, de vijfde een ongeregeld leven van 14 en 15 jaar af voordat het lichaam tot ontwikkeling is gekomen en de zesde de dronkenschap."

De sterfte en de gezondheid der bewoners laten zeer veel te wenschen over in slechte woningen. Zoo werden op 1 Mei 1873 te Amsterdam niet minder dan 3650 van de 4985 kelders of ruim 73 % onbewoonbaar verklaard als schadelijk voor de gezondheid. Van die woningen lazen wij eens de volgende beschrijving: "de Amsterdamsche kelderspelonken met heur drabbig en stinkend slijkwater, met heuren eeuwigdurenden nacht waarin geen zonnestraal doordringt, evenmin als in eene' mijn, met heuren gemengelden polder- en weegluizenstank, met heur onafgebroken watersnood en immer drijvende of plassende planken, de Amsterdamsche kelderspelonken zijn eenig in hare soort. Hare ongelukkige bewoners herinneren ons eenigzins aan de troglodieten of holbewoners der voorwereld; want deze waren waarachtig nog beter gelogeerd dan zij. Voor waterrotten zijn het uitstekende verblijven, doch voor geene menschen."

De cholera en andere ziekten vonden daar dan ook een vruchtbaar veld van verwoesting, Echter nog wonen in de hoofdstad tal van menschen in zulke verblijven, ja wij

betwijfelen in verband met den langzamen spoed waarmede ten onzent genomen besluiten ten uitvoer worden gebracht of al die afgekeurde verblijven werkelijk reeds ontruimd zijn.

Meer dan vele betoogen wordt bewezen door deze feiten: Chadwick in zijn geschrift over de woningen der loonarbeiders in 1877 konstateert dat de sterfte te Londen in goede woningen bedraagt 1.13 ‰ tegen 3.8 ‰ in slechten. In de arbeiderswoningen van Peabody aldaar was de sterfte 16½ per 1000 tegen 23½ elders, ja in de dichtbewoonde huurwoningen stijgt zij tot 30 en 40 per 1000. Dus door goede woningen wordt de levensduur verlengd en waar de regeeringen van land en stad met de handen in den schoot zitten en toelaten dat de menschen wonen in ongezonde verblijven, daar zijn zij de medeplichtigen aan den moord, die in dien vorm wordt gepleegd aan de arbeidersbevolking. In huizen, die dicht bevolkt zijn bij kleine ruimte, is de toestand slechter dan waar dit niet het geval is, want de mensch heeft evenzeer behoefte aan frissche lucht als aan voedsel.

Volgens Korösi 1) (die Mortalität der Stadt Pest) bedroeg het aantal sterfgevallen tengevolge van besmettelijke ziekten van 1872 tot 1873 in Pest per 100:

in huizen waar in ééne kamer	1—2	bewoners waren :	20
„ „ „ „ „ „	3—5	„ „ :	29
„ „ „ „ „ „	6—10	„ „ :	32
„ „ „ „ „ „	meer dan 10	„ „ :	79

Maar ook op de zedelijkheid heeft de woning invloed, gelijk blijkt uit de meedeelingen van prof. Laspeyres 2)

1) Men vergeet ^{2.} ~~and~~ Korösi Influence des habitations sur les causes des décès et sur la durée de la vie en Harald Westergaard Die Lehre von der Mortalität und Morbalität.

2) Der Einfluss der Wohnung auf die Sittlichkeit.

in een belangrijke studie naar aanleiding van een onderzoek, dat in 1860 is ingesteld voor Parijs. Ellende, gebrek aan onderricht, misdaad en slechte gezondheid door onvoldoend voedsel, slechte woning en overmatig lang werken — zietdaar vier takken aan één boom, vier vormen van hetzelfde vraagstuk. Wij zouden gaarne meer dienaangaande zeggen, maar zijn gedwongen al deze belangrijke vragen slechts aan te stippen in de hoop echter, dat de tijd en de kracht mij zullen worden gegeven tot latere, meer uitvoerige bespreking.

Nog één zaak mag niet onbesproken voorbij gaan als direkt samenhangende met de lengte van den arbeidstijd, namelijk de ongelukken der arbeiders in en bij hun werk.

Van 1855—1885 verongelukten in Engeland 37.219 arbeiders, in Pruisen van 1852—1884 een aantal van 10.288. In twee landen dus gedurende ruim 30 jaar een cijfer van 50.000 personen.

Volgens de statistieke opgave van de Vereeniging van Duitsche ijzer- en staalindustrieelen, die zeer zeker niet te zwart zal zijn geteekend, bedroeg het aantal ongevallen, dat ongeschikt maakte voor het werk gedurende korteren of langeren tijd:

	<u>1878</u>	<u>1879</u>	<u>1880</u>
in 154 smelterijen	7700	7974	9313
in 198 machinefabrieken . .	2348	2231	3227
in 352 inrichtingen	10.043	10.205	12.540

Percentsgewijze kwamen op elke 100 arbeiders

	<u>1878</u>	<u>1879</u>	<u>1880</u>
in 154 smelterijen	10.4	10.6	11.2
in 198 machinefabrieken . .	6.0	5.6	7.3
in 352 inrichtingen	8.9%	8.9%	9.2%

In de Belgische kolenmijnen werden van 1867—76 gedood of gekwetst 24.990 personen of wel één offer

op de 5000 tonnen kolen, [terwijl een winst werd behaald van 25 miljoen frank, dat is 17.000 frank winst per offer.

In Frankrijk bedroeg het aantal ongevallen met doodelijken afloop zoowel als verwondingen van 1860—78 een cijfer van 1470. Op de 100.000 ton zijn gedood 17.21 en verwond } 91.07, tezamen 108.28 en daar de voordeelen der kapitalisten per 100.000 ton beliepen 264.000 frank, zoo ziet men dat elke ton kolen verschillende liters menschenbloed bevat. Elk ongeval komt overeen met 24.38 frank voordeel, elk lijk met 5339 frank.

Volgens den fabrieksinspekteur Redgrave hadden er 5532 ongelukken plaats [alleen door de machines, waarvan $\frac{2}{5}$ komen op jongelieden en kinderen. En dat in één half jaar tijds op een arbeidersbevolking van 1 miljoen personen! De risiko van den arbeider, die nooit in aanmerking wordt genomen, is dus zeer groot.

Prof. Hirt¹⁾ verklaart dat van 1000 arbeiders jaarlijks 338 geneeskundig behandeld worden en onder 1000 geneeskundig behandelde zijn 120—140 gekwetst. Van de 10.000 arbeiders hebben in doorsnede 18—25 jaarlijks het vooruitzicht om gedood te worden door een kwetsuur van het beroep.

Maar wat bovenal belangrijk mag heeten, is de waarneming van Redgrave, dat het aantal kwetsuren op Vrijdag en Zaterdag grooter is dan op andere dagen; voor den Vrijdag kwam hij op 12 boven het dagelijksch gemiddeld aantal, voor den Zaterdag zelfs op 25 meer. Als men nu rekent dat in Engeland des Zaterdags maar $7\frac{1}{2}$ uur wordt gewerkt, dan kan men voor dien dag alleen 65% meer ongelukken aannemen. Komt een deel

---

1) Die Krankheiten der Arbeiter.

daarvan op rekening van de reiniging der machines, zeer zeker valt het grootste deel daarvan op de meerdere vermoeidheid en afmatting op het laatst der week, waardoor de opmerkzaamheid kleiner wordt. Evenals op de school volgens de ervaring der onderwijzers de opmerkzaamheid der kinderen in het laatste uur minder is dan in de eersten, evenzoo gaat het met den arbeid der volwassenen.

Het maken van den tunnel door den St. Gothard kostte het leven aan 174 arbeiders, terwijl 391 gekwetst werden en meestal op ernstige wijze. Waarlijk evenals men een herinneringsteeken geeft aan de deelnemers van een veldtocht, evenzoo of nog eerder mochten de arbeiders aan een groot werk op dezelfde wijze gedekoreerd worden. Hun overwinning toch op het veld der industrie brengt voordeel en die der soldaten op 't slagveld nadeel.

Zeer wenschelijk zou het wezen, om verder na te kunnen gaan den invloed van den arbeid zoowel als van de verwerkte stoffen op de gezondheid der arbeiders. Een sociale gezondheidsleer zou in elk opzicht een zegen zijn. Hoevelen staan niet bloot aan vergiftiging door de inademing der verwerkte stoffen, zooals door den omgang met fosforus, lood, kwikzilver, arsenicum en anderen! Kolb zegt dienaangaande zeer juist: »de dame, die haar salon overziet, gezeten op haar met zijde overtrokken sofa, moge eens het lijden vernemen van de vervaardigers der voorwerpen rondom haar. Als dit glanzende visitekaartje kon spreken, zou het misschien vertellen van de verlamde hand des vervaardigers. Die heerlijke spiegel, waarin de pracht der rijk gemeubelde zaal weerkaatst wordt, is ongetwijfeld vervaardigd door de sidderende gédaante van den vermagerden arbeider, die door het inademen van het kwikzilver vergiftigd is. Die

rijke en sierlijke gordijnen hebben bijgedragen om den armen wever een doodelijken kwaal te bezorgen. Ook de behangsels, met een glans gelijk de lente hem aanbiedt, hebben door hun vergiftige stof de vingers van den arbeider met zweeren bedekt . . . En al dit lijden, waarvan zooveel verminderd kon worden, wordt gedragen zonder klagen. De arbeiders vallen weg uit de rij, dadelijk vullen anderen de plaatsen weer aan en na hen weer anderen."

Waarlijk, de weg van den arbeider door het leven is één groote lijdensweg en toch is hij het, die aanspraak kan maken op de meeste eer als de voortbrenger van alles. Behalve andere maatregelen zou in elk geval ook de arbeidsdag moeten worden verkort en dat te meer, naarmate de invloeden van het beroep schadelijker zijn.

En zelfs als uitgemaakt is, dat de nadeelen onmogelijk kunnen worden weggenomen, dan staat het aan de maatschappij om te beslissen dat de produktie om den mensch en niet de mensch om de produktie is.

Dokter de Paepe te Brussel, die in zich de zeldzame vereeniging openbaart van kennis der geneeskunde en van volkshuishoudkunde, houdt staande, dat "de openbare gezondheid tot de vernietiging van het pauperisme, tot de bekoming van het stoffelijk en zedelijk welzijn voor allen, tot de uitroeiing der maatschappelijke standen leidt." Hij schrijft de meeste ziekten, die den werkman treffen en zijn organisme (lichaamsbouw) ondermijnen en vernietigen, toe aan de zes volgende oorzaken:

- 1°. het overmatig gebruik der krachten;
- 2°. het onvoldoende voedsel;
- 3°. de invloed der schielijke lichtsveranderingen, maar vooral de verkoudheden;
- 4°. de nadeelige en langdurige houdingen, die het lichaam gedurende den arbeid verplicht is aan te nemen;

- 5°. het gebruik van grondstoffen, die schadelijke bestanddeelen voor de gezondheid bevatten ;
- 6°. de uitwendige geweldsaandoeningen, zooals: bot-singen, slagen, vallen en verwondingen.

Welnu, waar de gezondheidsleer ons aantoot, hoe de lange werktijd het geslacht ondermijnt en de gezondheid benadeelt, daar moet men met dr. Fredericq in zijn Handboek van gezondheidsleer voor alle standen erkennen, dat het de taak van den wetgever is om den werker tegen den te langen arbeid te beschermen."

Voeg daarbij het ware woord van den bekenden Destutt de Tracy: „noch een legioen schoolmeesters noch de hoogleeraren in de logika van heel Europa kunnen zooveel bijdragen aan de beschaving des volks als een vermeerderde graad van welvaart, die het vrijen tijd geeft," en men zal inzien, hoe alles erop wijst dat een maximaal-arbeidsdag met vastgesteld minimaal-loon een der redelijkste en verstandigste eischen is, die de arbeiders aller landen stellen aan de maatschappij.

Met of liever door den langen werktijd heeft men loonen zoo laag, dat zelfs aan de meest bescheiden eischen van een menschelijk bestaan niet kan worden voldaan. Van alle zijden bezien wordt dus die eisch als een noodzakelijkheid in het algemeen belang voorop geplaatst, terwijl de mogelijkheid der vervulling voldoende is aangetoond in ons voorafgaand onderzoek en alleen afstuit op de hebzucht der bezittende klasse, die voor haar voortbestaan noodig heeft een klasse van arme, uitgezogen arbeiders. Op de onkosten der maatschappelijke produktie kan en moet aanmerkelijk worden bezuinigd en wel voornamelijk door het opruimen van den onnutten kapitalist, die de vruchten van den arbeid opzuigt ten koste der voortbrengers.

Vraagt men nu of door die wetten een einde zal zijn ge-

maakt aan den grooten strijd tusschen kapitaal en arbeid, wij antwoorden dadelijk: neen, geenszins. Immers het kapitaal zal steeds trachten zooveel het kan en waar het zulks vermag, om voor zichzelf het leeuwenaandeel te behouden en dus pogen van zich af te wentelen wat en zooveel als mogelijk is.

Bovendien doen zich andere moeilijkheden voor, die zonder ingrijpende hervormingen op ander gebied onmogelijk opgelost kunnen worden. Zoo b. v. als het minimaal-loon in zeker geval is geregeld voor allen, dan zal de man die alleen leeft of met vrouw zonder kinderen, veel beter kunnen voorzien in zijne behoeften dan de ander met een groot gezin.

Voor ons is dit een bewijs, dat elk vraagstuk herleid tot zijn diepsten grond geen andere oplossing toelaat dan die verkregen wordt in het kommunisme. Daarom begrijpen wij Plato, die reeds vóór 2200 jaar weigerde wetten te maken, toen de gezaghebbers van het land, waaruit het verzoek tot hem kwam, de wetten op het privaateigendom niet wilden afschaffen. Echter daar men moeilijk sprongen kan maken, maar de toekomst zich ontwikkelt uit het heden evenals dit zich ontwikkelde uit het verleden, moet deze hervorming van een maximaal-arbeidsdag met minimaal-loon beschouwd worden als de eerste trap op den ladder, die ons voeren moet tot de vereeniging van kapitaal en arbeid in dezelfde handen ten gevolge van het socialiseeren der arbeidsmiddelen, waartoe in de eerste plaats de grond behoort.

Door den arbeidsdag van 8 uur zal het reserveleger van het proletariaat, namelijk de werkloozen — en dit leger kan gerekend worden op minstens 10 à 12 % van het geheele aantal arbeiders — zeer afnemen. De vraag naar arbeid wordt veel sterker en dus aan het aanbod kan beter worden voldaan. Daardoor stijgen de loonen,

die door een langen werktijd noodzakelijk moeten dalen. Het is voor de arbeiders, die werk hebben, lang niet onverschillig of er duizenden zonder werk rondlopen en dus de arbeidsmarkt drukken dan wel niet. De organisatie der timmerlieden in de Vereenigde Staten levert daarvan een klaar bewijs. De sekretaris van den timmerliedenbond aldaar, Mc. Guire, maakte bekend, dat het den bond gelukt is om op 106 plaatsen verkorting van werktijd door te zetten tot op 9 uur daags. Daardoor kregen 7800 timmerlieden meer arbeid en op 156 plaatsen steeg het loon. Door die vermeerdering van loonen neemt de koopkracht der arbeiders, d. i. der massa toe en daarvan moet het gevolg zijn een grooter verbruik en dus men zal minder lijden aan overproduktie en een verheffing van handel en nijverheid zal volgen. Ook krijgt de arbeider meer tijd en dus de gelegenheid wordt voor hem geopend om zich als mensch te ontwikkelen en ziet hij wat hij verkrijgen kan door een flinke organisatie, dan zal hij ook op die wijze alles zoeken te verwerven waarop hij aanspraak heeft en waarvan hij nog altijd verstoken is. Zoo is deze hervorming geenszins het doel, maar het middel om tot het doel te geraken en als zoodanig moet naar de verwerkelijking worden gestreefd zonder te vergeten dat het slechts een eerste stap is op den beteren weg en zich zelfs nog geheel beweegt binnen het gebied der hedendaagsche kapitalistische maatschappij. Waar de bezwaren niets beteekenen en de voordeelen in elk opzicht groot zijn, daar moet de eisch van een maximaal-arbeidsdag met minimaal-loon de eerste zijn, naar welks verwezenlijking wij moeten streven.

SLOT.

Wij hebben dus gezien, dat de vaststelling van een normalen arbeidsdag 1) nergens de loonen heeft gedrukt, integendeel dat de loonen bij een korteren werktijd even hoog, ja meestal hooger waren dan vroeger bij langeren werktijd. Verder dat de produktie daardoor geen schade heeft geleden, integendeel de produktie is verbazend gestegen en het produktievermogen, dat oneindig veel grooter is, heeft zijn hoogtepunt nog geenszins bereikt.

Reeds vermeerderen de pogingen om te geraken tot een internationale regeling omtrent den arbeidstijd. Zwitserland begon met het voorstel tot een konferentie maar deze poging leed schipbreuk op den onwil der groote mogendheden. Sints dien tijd hebben de arbeiders zich de zaak aangetrokken, om de regeeringen op den weg der arbeidswetgeving te dringen. In Amerika kent men de machtige beweging voor den 8-urigen arbeidsdag, die wel niet geslaagd is, gelijk men hoopte, maar die toch voortgezet wordt totdat aan den eisch is voldaan.

In Engeland begint men er steeds meer op aan te dringen. In den Parijschen gemeenteraad is een voorstel behandeld om de arbeiders in dienst der gemeente niet langer dan 8 uur daags te laten werken en al is het

---

1) Wanneer wij steeds spreken van normalen arbeidsdag, dan is het omdat deze term door het gebruik algemeen wordt begrepen. Nauwkeuriger zou het wezen om te spreken over den maximaal-arbeidstijd of vaststelling van een maximum, dat de arbeidsdag mag duren.

nog afgestemd, de zaak staat op de dagorde en zal daarvan niet verdwijnen, totdat aan dien eisch voldoening is geschonken. Eindelijk heeft onlangs (Sept. 1886) te Parijs een internationale konferentie plaats gehad, waar afgevaardigden waren van de Engelsche *Trades-Unions*, van 89 Fransche syndikale Kamers, uit Duitschland, België, Oostenrijk, Zweden en Australië om juist over die zaak te spreken en zoo een algemeene beweging op touw te zetten in het belang dier zaak. De volgende besluiten zijn aldaar genomen:

- 1°. verbod van arbeid voor kinderen beneden 14 jaar;
- 2°. bescherming van kinderen boven 14 jaar en van vrouwen;
- 3°. vaststelling van een arbeidsdag van 8 uur met een rustdag per week;
- 4°. verbod van nachtarbeid, behalve in enkele vastgestelde gevallen;
- 5°. verplichting van maatregelen in het belang van gezondheid en reinheid in werkplaatsen;
- 6°. verbod van zekere takken van nijverheid en zekere methode van fabriekatie, die nadeelig is voor de gezondheid;
- 7°. aansprakelijkheid der arbeidgevers bij ongevallen;
- 8°. toezicht op werkplaatsen door inspekteurs, gekozen door de arbeiders en betaald door staat of gemeente;
- 9°. reglementeering van gevangenisarbeid, zoodat deze geen schadelijke konkurrentie kan aandoen aan de industrie;
- 10°. vaststelling van een minimumloon in alle landen, waardoor de arbeider behoorlijk met zijn gezin kan leven.

Het kongres der Engelsche *Trades-Unions*, gehouden

te Swansea in 1887, heeft besloten een beweging op touw te zetten ten gunste van de wettelijke vaststelling van den arbeidsdag van 8 uur en in 1888 een internationaal arbeiderskongres te Londen samen te roepen. Een poging dus tot het doen herleven der oude Internationale.

Op het zesde kongres der *Socialist Labor Party* in de Vereenigde Staten, gehouden te Buffalo in 1887, bleef men vasthouden aan het program, waarop o. a. de arbeidsdag van 8 uur voor volwassenen, verbod van kinderarbeid beneden 14 jaar, enz. door de wetgevende macht voorkomen.

De samenkomst van Duitsche socialisten te Bruggen bij St. Gallen in Zwitserland besloot het samenroepen van een internationaal arbeiders-kongres in 1888, om een beweging op touw te zetten in alle beschaafde landen ter verkrijging van een internationale arbeids-wetgeving tot bescherming van den arbeid.

Op het Kongres der zoogenaamde Possibilisten te Charleville in Frankrijk nam men aan om te streven naar een arbeidsdag van 8 uur zonder vermindering van loon en vaststelling der loonen door de vakvereenigingen. En op het kongres der vakvereenigingen te Montluçon verklaarde men zich voor de vaststelling van een minimum-loon overeenkomstig den prijs des levens, voor den arbeidsdag van 8 uren, gelijk loon voor beide geslachten, verbod van arbeid voor kinderen beneden 14 jaar.

Het Kongres der sociaal-demokratische partij in Nederland verklaarde in 1887 dat de arbeidsdag van 8 uur in 't belang van de gezondheid en ontwikkeling der arbeiders noodzakelijk was als maximum en zonder schade voor de produktie kan ingevoerd worden met vaststelling van een minimumloon en dat verder alle pogingen tot

verkrijging van een internationale arbeidswetgeving gesteund moeten worden.

Ook de Ridders van den arbeid in de Vereenigde Staten zullen mede doen aan de 8 uren beweging, althans volgens een der hoofden zou ook de werkmeester Powderley er voor gewonnen zijn.

Men ziet dus, hoe in de arbeidswereld eenstemmigheid is gekomen omtrent de vraag van een wettelijk geregelden normalen arbeidsdag en waar alle krachten zich vereenigen tot verkrijging daarvan, daar kan de tijd niet lang meer uitblijven of deze gerechtvaardigde en bescheiden eisch zal worden erkend en aangenomen, daar geen regeering machtig genoeg is om op den duur weerstand te bieden aan den drang des volks, dat zich bewust is geworden, zoowel van hetgeen noodig is voor eigen ontwikkeling als voor het algemeen belang.

Hoezeer de denkbeelden van een achturigen arbeidsdag zijn doorgedrongen blijkt hieruit ook, dat de Pruisische regeering onlangs den arbeidsdag der spoorwegbeambten, die verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van het verkeer, heeft vastgesteld op 8 uur. Deze stap zal van de grootste sociaal-politieke beteekenis zijn, want als de regeering eindelijk heeft ingezien, dat de ingespannen werkzaamheid van vele arbeiders eene beperking van arbeidstijd vordert, dan geeft zij de noodzakelijkheid toe van een algemeen maximum voor den arbeidsdag. Misschien doet de regeering van den militairen staat bij uitnemendheid dit met het oog op het leger, gedreven door de overweging dat overwerkte soldaten slechte soldaten zijn evenals werklooze en onvoldoend gevoede lieden, maar in elk geval uit welke overweging het moge geschieden, het zou een belangrijke stap zijn, als de regeering kon besluiten om deze hervorming op één enkel gebied over te brengen als wet voor het algemeen.

Uit de verstgaande adviezen op het VI^de Internationale hygiënisch kongres te Weenen in 1887 blijkt, dat men de volgende maatregelen in eene fabriekswetgeving noodzakelijk achtte:

1° onderzoek der bouwplannen van fabrieken, niet slechts uit een bouwkundig-technisch, maar voornamelijk ook uit een hygiënisch oogpunt;

2° omschrijving der eischen, aan de inrichting der gebouwen te stellen, naar gelang de hygiëne deze aangeeft, ten opzichte der bedrijven daarin uitgeoefend;

3° samenwerking van verscheidene vakmannen, geneeskundigen, wakende voor de gezondheid der arbeiders, ingenieurs voor het toezicht op de stoomketels, enz.;

4° verplichte kennisgeving en ambtelijk onderzoek bij ongevallen, en openbaarmaking der sterftestatistiek;

5° verbod van gebruik van schadelijke stoffen tot fabrieksarbeid, als zij door niet-schadelijke kunnen vervangen worden;

6° verbod van arbeid van kinderen beneden 14 jaar. Verbod van nachtarbeid voor jongelieden beneden 18 jaar;

7° verbod van nachtarbeid voor vrouwen en verbod van arbeid voor jonge moeders eenige weken na de bevalling;

8° vaststelling van den normalen of maximalen arbeidsdag op 10—11 uur, internationaal vast te stellen;

9° Zondagsrust voor allen;

10° uitzonderingen op de genoemde regels.

Het zal niemand verwonderen, dat deze eischen „te ver” gaan volgens een Nederlandsch schrijver, om voorsnog in ons land gesteld te worden. Waarschijnlijk is men hier over 10 jaar zoo ver, want wij zijn voortstrevers in — achterlijkheid!

Als zulke punten op zulke kongressen worden aangenomen, dan ziet men hoe de denkbeelden in enkele

jaren vorderingen hebben gemaakt. De utopie van heden zal de werkelijkheid worden van morgen. Waar dit het geval zal blijken ten opzichte van deze zaak, daar heeft men reden hoopvol te verwachten dat hetzelfde zal geschieden in vele andere dingen.

Waar deze strijd is begonnen, daar kan het niet anders of hij zal afgestreden worden en zeker zal het in de geschiedenis der beschaving een belangrijk hoofdstuk uitmaken, wanneer de arbeidsdag van 8 uur regel is geworden. En dat niet alleen op fabriek en bij handwerk, maar ook op kantoor, in winkel, koffiehuis, op sporen en trams, ja overal. Tegenover de onbegrensde vrijheid, die aan den eenen mensch 't bezit der arbeidsmiddelen en dus van de macht laat om den ander uit te zuigen, staat dus het ultimatum der arbeidende klasse, dat saamgevat kan worden in de volgende woorden :

Eight hours to work, eight hours to play;

Eight hours to sleep, and eight shillings a day.

(acht uren arbeid en acht uur ontspanning, acht uur rust en acht shilling (ƒ4.80) per dag.) Men noemt dit de vier achten.

Dit vraagstuk is van dringend belang. Geen geneesheer, die eenigszins verder ziet dan de belangen van zijn beurs, of hij moet in dien strijd staan aan de zijde der arbeiders. Geen staatsman, die verder ziet dan zijn zetel en de tijdelijke heerschappij zijner klik, of hij moet in dien veldtocht staan aan de zijde der arbeiders uit het oogpunt van het algemeen staatsbelang. 1) Ja, alle

---

1) George Howell zegt dan ook in zijn werk 'The conflicts of capital and labour: »er zijn weinig menschen, in staat om een meening te vormen, die niet zullen zeggen dat de vermindering van werkuren de beste gevolgen heeft gehad, niet alleen voor de ondergeschikten maar ook voor de patroons."

mensen van goeden wil moeten over alle geschilpunten heen elkander de hand reiken om allereerst deze hervorming als de meest dringende en noodzakelijke door te zetten. »Zonder vrees moet gezegd worden dat geen sociale verandering te groot kan zijn om haar aan te bevelen en na te streven, als slechts kan worden aangetoond dat zij leidt tot grooter geluk van de gemeenschap. Geen plannen van Bellers, Babeuf of Robert Owen mogen afgekeurd worden, indien slechts de pleitbezorgers de wetenschappelijke aanwijzing van hun praktische mogelijkheid en goede strekking kunnen geven. Geen wetten, geen gewoonten, geen eigendomsrechten zijn zoo heilig, dat zij niet opgeruimd zouden mogen worden, als slechts duidelijk kan worden aangetoond, dat zij het grootstmogelijke geluk in den weg staan. *Salus populi suprema lex* (het welzijn des volks moet hoogste wet zijn. ¹⁾)

Met den slaaf ging de eigenaar vrij wat menschlievender om in zijn eigen belang dan de werkgever nu met den werkman. Waarom? Omdat hij ervoor betaald had en hij dus moest zorgen zijn geld produktief te maken. Nu echter vindt de werkgever voor elk arbeider, die uitvalt, tal van anderen om de ledige plaats aan te vullen. Zal een verstandig landbouwer of koetsier zijn paarden langer laten werken dan zijn krachten toelaten? Zal hij aan zijn dieren niet voldoende voedsel geven, zelfs al moet hij het besparen uit zijn eigen mond? Natuurlijk, omdat hij ervoor betaald heeft. Het schijnt echter dat men zich meer bekommert om de dieren dan om de menschen. Immers er bestaan politieverordeningen en wetten, die bepalen dat een hond geen vracht mag trekken boven zeker gewicht, maar wie be-

---

1) The State in relation to Labour by W. Stanley Jevons.

kommert er zich om, dat vrouwen, zelfs in zwangeren staat, dat meisjes en kinderen worden afgebeeld door het voorttrekken van een volgeladen schuit aan een lijn om de borst? Geen dierenbeschermer trekt zich het lot dier arme ongelukkigen aan. Ja, als men beperkende bepalingen voorstelt voor den arbeid van jongelieden, vrouwen en volwassenen, dan kan men ervan op aan, dat tal van menschen, waaronder dierenbeschermers, daartegen op zullen komen en hemel en aarde in beweging zullen brengen om te verhinderen dat zij wet worden. Toen in het Engelsche parlement de wet op de dierenbescherming ter sprake kwam, toen stond er een lid op om te vragen of men ook verwachten kon dat er een wet zou worden ingediend op de menschenbescherming. Het antwoord was afwijzend en daarop zei dat lid, dat hij zich voorbeheld om een amendement in te dienen waarbij onder de beschermde diersoorten de vrouw werd opgenomen.

Het Parlement barstte uit in gelach, maar is het om te lachen, dat in onze beschaafde maatschappij de vlijtige arbeider gelijk wordt gesteld aan het dier, neen, eronder staat, want de dieren worden beschermd, terwijl de menschen onbeschermd blijven?

Beschaving der XIX eeuw — uw naam is huichelarij!

Terwijl de neger-slaven een tijdlang het troetelkind waren van de o zoo menschlievende bourgeoisie en roerende redevoeringen werden gehouden voor de zwarten die toch ook menschen waren, ontzag men zich niet om blanke, zoogenaamd vrije arbeiders met hun vrouwen en kinderen uit te mergelen. Hetzelfde parlement dat den planters verbood om een neger slaaf langer dan 45 uur per week te laten arbeiden, liet toe dat in het moederland kinderen van 13 jaar en jonger naar de fabriekshel werden gezonden, om daar wekelijks 72 uur te werken.

En ofschoon het parlement gedwongen is om wetten tot beperking van kinder- en vrouwenarbeid te maken, het denkt er niet aan, ja zou als onuitvoerbaar verwerpen elk voorstel, om een normalen arbeidsdag van 45 uren 's weeks in te voeren, een eisch waardoor men nog maar gaf aan de „vrije” blanke arbeiders, wat door de wet gewaarborgd was aan de onvrije zwarte slaven. Alleen de drang der arbeiders zal in staat zijn, om de heeren wetgevers op dien weg van hervorming te drijven. Het zal vruchteloos wezen om te wachten totdat de arbeiders zelve tot zulke maatregelen overgaan.

Op de „vrije” arbeiders wordt nog steeds de vivisektie toegepast en zoolang nog jaarlijks zulke ontzettende menschenoffers worden gebracht op het altaar der verfoeilijke kapitalistische produktiewijze, een aantal dat verre overtreft de offeranden uit oude tijden, zoolang kunnen wij niet mede aanheffen de lofliederen op onze beschaving. Het wezen der zaak bleef bestaan, alleen de vorm werd gewijzigd. Men is tegenwoordig te fatsoenlijk en te beschaafd om de menschen te werpen in een gloeiend gemaakt Molochsbeeld, neen men laat ze doodmartelen door de treurige bestaansvoorwaarden, waaraan zij onderworpen zijn. Men stoot ze niet met het mes in de borst gelijk een Jeftha deed met zijn dochter, neen men laat ze doodwerken aan de naaimachine, aan een moordend en wegslepend fabriekaat. Looft en prijst onzen praktischen tijd, die munt weet te slaan uit alles. Immers het zou dom zijn om de menschen dadelijk te dooden, want dan zijn ze improduktief en spaarzaamheid is een eisch des tijds, neen men moet ze eerst alle levenssappen uitzuigen, om ze daarna op te ruimen gelijk men dat doet met oud vuil. Winst, winst — dat is de wet en de profeten. Geld, meer geld — dat is de godheid waarvoor geloovigen en ongeloovigen knielen en die zij

aanbidden, al moet het ook verkregen worden door marteling en slachting van 't grootste deel des volks.

«Moge spoedig de Weraschagin 1) verrijzen, die onzen tijd tot voor eeuwig brandmerkt door het schilderen der afgrijselijke pyramide van doodshoofden, gevormd door de schedels van allen, die vielen als slachtoffers van den bloeddorstigen God-Kapitaal.» (Rienzi.)

Beschuldigt men ons van «overdrijving», als wij protesteeren tegen die menschonteerende offeranden, welnu deze drooge, dorre cijfers mogen verkondigen of wij waarheid spraken, ja of neen. Spreken wij waarheid, waarom slaat men ons dan? En liegen wij, welnu men toone aan in welk opzicht wij ons schuldig maakten aan overdrijving. Dat de slachters of de medeplichtigen aan dien moord ons vervloeken, dat verwondert ons niet. De vloek der slachters is ons een eer, maar tevens een bevestiging voor de waarheid van hetgeen wij zeiden.

Nu rijst de vraag: waarom willen de arbeiders niet medewerken, als de produktie er geen schade onder lijdt? Ons antwoord is: bekrompenheid, gemak, zelfzucht. In 't algemeen zal de produktie er niet onder lijden, maar behalve den strijd tusschen arbeid en kapitaal is er nog een strijd, nl. tusschen groot- en klein-kapitaal. Ofschoon het laatste gedoemd is tot ondergang, toch verzet het zich daartegen met hand en tand. 2) Alleen door langen werktijd, door goedkoper en veelal slechter materiaal, kan men den strijd tegen de meer volkomen machinerie, die het groot-kapitaal zich kan aanschaffen, tegen de sterkere arbeidsverdeeling, die wederom wegens

---

1) Weraschagin, een Russisch schilder, die een afschuwelijke maar ware voorstelling gaf van den oorlog in al zijn afschuwelijke ellende.

2) Behalve de bewijzen, die wij gaven op bladz. 223 en volgende, krijgt men een zeer sprekend teeken van het afnemen der kleine patroons in de volgende statistiek van het aantal patroons in Weenen:

de grootere uitschotten mogelijk zijn voor het groot-kapitaal, trachten te rekken en daarom zijn er zoovelen tegen den korteren werktijd, geregeld bij de wet. Even nadeelig als het klein-kapitaal staat tegenover het groot, evenzeer of nog erger is het gesteld met den huisarbeid.

	1869	1883	vermindering
bakkers	305	279	88
kleermakers	3095	2709	367
schoenmakers.	3127	2630	486
slotemakers	657	645	12
wevers	1410	881	529
handschoenmakers	243	180	63
hoedemakers	229	212	17
boekverkoopers	306	202	44
meubelmakers	1763	1663	105
draaiers	823	720	103
kuipers	143	103	40

Wat gaan al die verdrongen en doen? Sommigen worden loonarbeiders, anderen worden tusschenpersonen, zooals de vermeerdering in anderen aanwijst:

	1869	1883	vermeerdering
kleinhandelaars	5275	5813	538
tappers	1617	2140	523
koffiehuishouders.	509	806	295
handel in alkohol	520	845	328

Zeer leernijke cijfers!

Ook de Kamer van Koophandel te Leipzig, sprekende over de beroemde Leipziger groote Messe, zeide onlangs: „opmerkelijk is het hoe de verkoop van kleine lederen voorwerpen, die vroeger door de kleine leerlooiers vervaardigd werden, afnam. De oorzaak ligt hierin dat het kleinbedrijf in de looierij meestentijds het hoofd niet kan bieden aan de groote ondernemingen, die met veel kapitaal en met behulp van alle middelen werken, en daarom langzaam achteruitgaat.

Daar staat de tehuiswerker op zijn zolderkamer onder de pannen, des zomers de gloeiende hitte en des winters de snerpemde koude trotseerende, om zich af te stompen gedurende een overmatig langen werktijd en zich geen rust gunnende uit vrees voor minder verdiensten. Is de arbeider in de groot-industrie, werkende in ruime, goed geventileerde lokalen, die zijn vasten werktijd heeft, er vergelijken-derwijze niet oneindig veel beter aan toe? En toch niets is bestand tegen de zegepraal van het groot-kapitaal, dat zijn konkurrenten onder zijn breede wielen vermorselt evenals de Jaggernauth-kar in Indië het doet met zoovele geloovigen.

Dit proces voltrekt zich met ijzeren noodzakelijkheid en geen macht ter wereld is in staat hier een halt te roepen. „Omdat zij geld hebben, daarom zijn zij de sterksten” — in die uitdrukking van Zola in zijn meesterlijke roman *Au bonheur des dames*, waarin het verdringen van de kleinen door de grooten wordt geschetst, ligt het geheim van de kracht van 't kapitaal.

Zal de arbeider door de invoering van den 8-urigen arbeidsdag gebaat zijn? In menig opzicht ja, ofschoon hij verkeerd zou doen te meenen dat hij dan klaar was, want het is slechts een begin. Het intensief karakter van den arbeid ¹⁾ zal veel grooter worden en dus dan zal wederom de eisch naar een 6urigen arbeidsdag op den voorgrond treden, maar waar hij gezien heeft hoe door eendrachtig optreden de eisch van den achturigen arbeidsdag is doorgezet, daar is bij hem de overtuiging gewekt, dat hij op dezelfde wijze tot grootere

---

1) Reeds is dit het geval in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar de arbeiders veel meer werk verrichten dan in Europa, gelijk blijkt uit de getuigenissen van Engelsche, Duitsche en ook Netherlandsche werklieden. Een hunner verklaarde: „vóórdat ik hier kwam, wist ik niet wat hard werken was.”

dingen in staat is. Echter zoolang het kapitaal den arbeider gebruiken kan en niet de arbeider het kapitaal, zoolang zal de toestand van den arbeider treurig blijven. Het loon toch zal nooit duurzaam zich verheffen boven hetgeen noodig is tot herstel der arbeidskracht. Zeer juist is opgemerkt: „de arbeiders mogen doen wat zij willen: zij mogen den 8urigen arbeidsdag invoeren, zij mogen gaan landverhuizen, zich onthouden van het huwelijk, in 't geheel geen kinderen meer voortbrengen, het kapitaal zal steeds middelen vinden, om zich te hoeden voor loonsverhooving.

Men zal machine op machine uitvinden, men zal half Europa veranderen in weide en de andere helft in jachtterrein — en moest zelfs het ondenkbare geval plaats grijpen, dat een vermeerdering van het konstante kapitaal niet meer mogelijk was, ook dan zal de vindingrijke kapitalist zich weten te vrijwaren voor loonsverhooving. Hij zal koelies uit China en Indië invoeren, dan misschien negers en eerst wanneer dezen in den loop der eeuwen ook voorstanders van Malthus zijn geworden en aan het uitsterven zijn, wanneer de kapitalist geen menselijke arbeidskrachten meer zal kunnen bijeencharrelen in eenigen uithoek der wereld, eerst dan zal het arbeidsloon *misschien* in de hoogte gaan, tenzij het alsdan gelukt is de apen voor den arbeid af te richten.” 1) Wij kunnen er bijvoegen, dat de dierenbeschermers, die zich nooit bekommerd hebben over het afbeulen van menschen, wel zorg zullen dragen dat de apen of welke andere dieren niet zoo afgemarteld worden als vroeger de menschen.

---

1) Kautsky. Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft.

Wij kunnen hierbij voegen, dat in Amerika reeds apen zijn afgericht en gebruikt worden voor allerlei werkzaamheden.

Bij de internationale regeling van den normalen arbeidsdag zal men wel stuiten op allerlei bezwaren, maar al bereikt men daardoor niet de hoogste rechtvaardigheid, tal van onrechtvaardigheden zullen toch langs dezen weg minder worden en voor *alle* volken zal het een groote vooruitgang zijn.

Een vooruitgang die ons terugvoert tot een vroegeren toestand, want terwijl nu het arbeidsjaar na aftrek van vrije dagen berekend wordt op 308 dagen, bedroeg het in de middeleeuwen 257 dagen, dus 27 % korter. Toen had men gemiddeld een normalen arbeidsdag van 8 uren. Die bezwaren zijn echter niet van dien aard, of ze zijn overkomelijk. Om strikt rechtvaardig te zijn, zou men rekening moeten houden met den aard van den arbeid, de slijtage die erdoor te weeg wordt gebracht aan het menschelijk lichaam, het klimaat waarin men leeft, enz. Immers een werkdag van 8 uur is in Italië veel erger dan in onze noordelijke streken. De fysiologie b.v. leert dat zenuwarbeid veel meer inspant dan spierarbeid. 1) Scheert men nu allen over één kam door vaststelling van een werkdag van 8 uren, dan is dit nog niet strikt rechtvaardig maar in vergelijking van hedendaagsche toestanden, waarin menig arbeider in het zuiden 12 en 14 uur daags moet werken, zou die vaststelling van 8 uur reeds een groote verademing zijn. Hetzelfde bezwaar geldt bij 't verzenden van brieven evenzeer zonder dat iemand erop let. Wanneer een

---

1) Het verband dat bestaat tusschen de uitgeoefende inspanning en het aantal ademhalingen of het meetbare aantal polsslagen, dat door enkele geleerden is aangewezen, verdient een nauwkeurig onderzoek. In 1789 bewees Lavoisier reeds, dat men door bepaling van de hoeveelheid uitgeademd koolzuur allen arbeid kan vergelijken en dus evengoed de inspanning van een redenaar als die van een lastdrager, die van een dichter als die van een smid in ponden gewichts kan uitdrukken. Op dit veld is nog heel wat te onderzoeken.

arbeider uit Engeland een brief wil verzenden naar een koeli in Britsch-Indië dan betaalt hij daarvoor $12\frac{1}{2}$ cent en omgekeerd ook, maar $12\frac{1}{2}$ cent is voor een koeli misschien evenveel in verband met de laagte van zijn loon als 50 cent voor den Engelschen arbeider. Toch betalen beiden hetzelfde. (De Nederlandsche arbeider heeft het voorrecht om voor een brief naar zijne koloniën 25 cents te betalen, terwijl andere volkeren, die tot het postverbond behooren, slechts $12\frac{1}{2}$ cent daarvoor betalen. Dat is zeker omdat het behoort tot onze koloniën!) Evenzoo gaat het met andere internationale verbindingen, waarvan de bepalingen voor den een drukkender zijn dan voor den ander, maar allen verheugen zich in die regeling, daar vroeger de toestand veel minder voordeelig was.

De dwaasheid onzer ongeregelde maatschappij is deze, dat men totaal geen rekening houdt met de behoeften. Elkeen die in zijn huishouden te werk ging zooals alle staten doen, die zou veroordeeld worden als dom of onder kurateele worden gesteld als onbekwaam om zijn eigen zaken te doen. Immers wat is natuurlijker dan dat de arbeidstijd zich richt naar de behoeften? Indien eenmaal door inzameling van statistieke gegevens, die waarlijk niet moeilijk zijn te verkrijgen, is vastgesteld dat de behoeften bedragen een zekere hoeveelheid produkten; indien men weet het aantal handen, benoodigd om die hoeveelheid te produceeren, dan is het zeer eenvoudig uit te maken, hoe groot het aantal uren moet zijn, dat elk moet verrichten voor de maatschappij.

Men verlieze toch niet uit het oog, dat de arbeid niet doel maar middel is. Middel om in onze behoeften te voorzien. De grootste aanbevelingen en lofredenen op den arbeid worden meestal gehouden door menschen, die zichzelf zooveel mogelijk onthouden hebben van

den arbeid. Waarom werkt de meerderheid? Om te trachten zoo spoedig mogelijk van arbeiden verlost te worden en stil te kunnen leven.

Daar de arbeid noodzakelijke voorwaarde is voor 's menschen bestaan, moet hij verricht worden *door allen*. Arbeidsplicht is dus de grondwet van elke gezonde maatschappelijke regeling. Daarvan zijn uitgesloten dezulken, die nog te jong zijn en in de leerjaren, de gebrekkigen en de ouden van dagen.

Er is arbeid die tegenstaat en die toch verricht moet worden. Daargelaten de vraag of niet machines worden uitgevonden om dien arbeid te beperken tot een minimum, — wat natuurlijk het geval zal zijn — wij meenen dat òf allen dien arbeid moeten verrichten bij wijze van lastpost en dan moet hij gelijkelijk drukken op allen¹⁾ òf wel dat degenen, die zich daarmede belasten, beloond worden door korter werktijd of een grooter hoeveelheid genotsmiddelen. Zoo krijgt men een soort van kompensatie.

Dus *arbeidsplicht* eerste voorwaarde.

Echter arbeid en arbeid is twee. Men kan den geheelen dag arbeiden en hard ook, maar toch geen voordeel toebrengen aan de maatschappij. Bijv. het maken van vuurwapenen is niet produktief. Het streven moet zijn

---

1) Hoe gering het bezwaar is, dat onaangename werkjes opleveren, kan men nagaan als wij bijv. lezen in het jaarverslag der stad Parijs dat er slechts 585 personen noodig zijn voor het ruimen der riolen. Onderstelt nu eens dat Parijs telt 600.000 volwassen mannen, dan zou in geval elkeen zijn aandeel aan dit werk zou hebben, een ieder alle drie jaar ongeveer één dag daaraan moeten werken. En als eens allen aan dien arbeid moesten deelnemen op hun beurt, zouden dan niet de geleerden spoedig zorgen dat door machines de arbeid herleid werd tot een minimum. ja ten slotte geheel machinaal geschiedde? Wie dit niet begrijpen, verdienen zelven gezonden te worden om nooit iets anders te doen dan riolen te ruimen, gelijk zulks de taak is van hen die nu dit werk verrichten om niet van gebrek te sterven.

den arbeid steeds produktief te maken, opdat de maatschappij baat hebbe bij onzen arbeid. Alleen de produktieve arbeider kan beschouwd worden als een zegen voor de maatschappij.

Het *verrichten van produktieven arbeid* is dus tweede voorwaarde.

De arbeid moet zoodanig ingericht worden dat met de minstmogelijke inspanning de meestmogelijke hoeveelheid produkten worde verkregen.

Door den arbeid moet de mensch niet verlaagd worden en daarom moet de arbeid zijn:

- 1°. matig, d. w. z. niet te lang van duur;
- 2°. aangenaam en zoo afwisselend mogelijk;
- 3°. zoo produktief mogelijk door aanwending van alle arbeidbesparende machines.

Dit zijn rationeele grondslagen, zooals zij gelegd moeten worden door menschen, die er zich op beroemen wezens te zijn met rede begaafd.

De arbeidstijd is dus geen konstante grootheid, maar wijzigt zich naar gelang van de behoeften. Is 8 uren werktijd vereischt voor de produktie, dan is de 8urige arbeidsdag aangenomen, maar evenzeer is 4 uur voldoende, gelijk Franklin in zijn tijd meende, of 2 uur gelijk Robert Owen meende of $1\frac{1}{4}$ uur gelijk W. Hoyle 1) opgeeft, welnu dan verandert die dag naar gelang van omstandigheden in een arbeidsdag van 4, 2, $1\frac{1}{4}$ uur of misschien nog minder.

De toepassing van den stoom op de nijverheid heeft zulk een omwenteling gebracht in de maatschappij — wij staan pas aan het begin van het tijdvak van den stoom en reeds daagt een nieuwe konkurrent op, dien de tijd zal

1) Deze rekent $\frac{1}{2}$ uur voor voeding, $\frac{1}{4}$ uur voor kleeding en $\frac{1}{2}$ uur voor het overige, te zamen $1\frac{1}{4}$ uur, als de arbeid over 't algemeen wordt omgeslagen.

stempelen als het tijdvak der elektriciteit — dat de werking daarvan zich noodzakelijk moet laten gevoelen. De statistikus Engel heeft in zijn boek «Het tijdvak van den stoom» uitgerekend dat in Pruisen het aanlegkapitaal der spoorwegen staat tot dat van alle andere groote bedrijven, die met stoom worden gedreven, als 2 : 1. Neemt men dit als grondslag aan ter berekening van de stoominrichtingen der wereld, dan komt men tot het volgende resultaat: het spoornet der kultuurvolkeren bedroeg 480.000 kilometer met een aanlegkapitaal van ongeveer 68 milliard guldens. Rekent men nu de verhouding van Engel, dan is het aanlegkapitaal der andere groote, met stoom gedreven zaken 34 milliard, te zamen 102 milliard gulden. Dit nu is een bezit, dat men gewonnen heeft in de laatste 50 jaar. Verdeelt men dit bedrag op de 400 millioen menschen, die de bevolking van West-Europa en Amerika uitmaken, dan is dit een produktiekapitaal van 250 gulden per hoofd of van 1250 gulden per gezin. Welke arbeidskracht wordt hierdoor gerepresenteerd?

De sporen hebben ongeveer 150.000 lokomotieven met 45 millioen paardekracht. Nemen we nogmaals de verhouding van Engel aan ten opzichte van andere machines, dan komen bij die 45 millioen paardekracht der lokomotieven nog 22 à 23 millioen paardekracht, te zamen 67 millioen. Nu rekent men de normale paardekracht van een stoommachine gelijk aan de kracht van 2.55 paarden of van 14.85 menschen. Die 67 millioen stoompaardekracht zijn dus het equivalent van 170 millioen paarden of van 995 millioen menschen. Men begrijpt hoe ontzaggelijk de invloed van deze kracht, die de kracht van den mensch verre overtreft, moet zijn op de geheele gesteldheid der maatschappij. Dat is dus de hulp, die ter beschikking staat van onzen tijd en waarover wij vervoe-

gen boven vroegere eeuwen. Maar dat zijn ook aan den anderen kant de machtige konkurrenten, die op de arbeidsmarkt zijn gekomen om er de menschen van te verdringen. En jaarlijks vermeedert hun aantal en hun omvang. Op zichzelf is dit een zegen, daar zij het zijn, die den mensch ontheffen van veel geestdoodenden, alles behalve verheffenden arbeid en toch door verkeerde toepassing worden zij een vloek. Als men nu hoort, dat in het oude Athene 10 slaven voldoende waren om één Athisch gezin zonder inspanning en arbeid te laten leven, dan zien wij dat deze nieuwe toevoer van arbeidskracht ruimschoots in staat is om alle bewoners der aarde een gemakkelijk en onbekommerd leven te doen leiden. Alleen de inhaligheid, de schraapzucht van, hen die door list of geweld — misschien ook door beiden — de macht in handen hebben, dus van het „bovenste tienduizendtal”, is oorzaak dat de groote meerderheid te midden van zooveel arbeidshulp gedeeltelijk bezwijkt onder een overmatig langen werktijd, gedeeltelijk gedwongen in werkloosheid moet rondloopen, ja dat te midden van den grootsten overvloed van produkten — men klaagt immers over overproduktie! — zoovelen in gebrek en armoede leven.

De kwaal zit in de *gebrekkige verdeling van het arbeidsprodukt*.

Een werkelijk ingrijpende en duurzame verbetering kan daarom niet plaats vinden, ja zelfs een arbeidswetgeving zal blijken gebrekkig te zijn, *zoolang de bestaande eigendomswetten onaangetaast blijven*. Zij worden door de ontwikkeling *ad absurdum* geleid (tot het ongerijmde) en daarom aan een nieuwe maatschappij passen ook nieuwe grondslagen, die de bestaande eigendomswetten wijzigen overeenkomstig de behoeften van onzen tijd. Dit werd reeds begrepen door helderziende mannen

zoals Sismondi, die schreef in zijn *Nouveaux principes d'économie politique*: »wat het geneesmiddel aangaat, ik heb den moed niet het aan te geven, want als men dat doet, zou men de tegenwoordige wetten van het eigendom moeten aantasten.»

Het kan niet genoeg herhaald worden, dat daarin het kwaad schuilt en dus alle voorgestelde maatregelen niet in staat zullen zijn dit in den hartader aan te tasten, zoolang die verdeling zoo gebrekkig blijft. De vraag naar een normalen arbeidsdag van 8 uur, internationaal geregeld, is dus niets meer dan een **minimum-eisch**. Immers de arbeiders zijn ervan overtuigd, dat na de invoering van den achturigen arbeidsdag langzamerhand de oude toestanden zullen terugkeeren en dat na eenigen tijd het aanbod van de waar arbeidskracht de vraag wederom zal overtreffen. Maar in elk geval kan niet ontkend worden, dat door die invoering een groot deel van het reserveleger van werkloozen aan 't werk zal komen en dat de waar »arbeidskracht" niet meer zoo overvloedig is als voorheen. Als twee arbeiders loopen om één baas, dan zijn zij aan den slechtsten koop, maar als twee bazen loopen om één arbeider, dan heeft het omgekeerde plaats. Welnu men zal dien tweeden toestand bevorderen door den 8urigen werktijd.

Noodzakelijk gevolg daarvan is dat dan de prijs van den arbeid zal stijgen en dus bij korter werktijd meer loon. Door die betere loonen wordt de koopkracht van een groot deel des volks verhoogd en dus er worden nieuwe kanalen geopend voor de koopwaren; daarvan is het gevolg dat er meer afzet is van waren en dus algemeene verbetering in produktie en handel. Want als het arbeidersvolk geen geld heeft om te koopen, dan lijdt de geheele maatschappij daaronder. Neemt men nu hierbij in aanmerking dat door den korteren werktijd

de gelegenheid wordt geopend voor den arbeider om zijn verstandelijk en zedelijk peil te verhoogen, dan moeten al met blindheid geslagen zijn om niet de voordeelen te zien van den 8urigen arbeidsdag.

Van socialistische zijde is het ijveren voor dien arbeidsdag eigenlijk een concessie, waaruit blijkt hoe men niet op eens maar door overgangen wil geraken tot beterschap. Immers **de oorzaak der kwaal is daardoor niet aangetast.** 1) Zij zien in den 8-urigen arbeidsdag, gelijk een arbeider het eens karakteristiek uitdrukte, den hefboom waarmede de reus 'proletariaat' — die nu terneergedrukt ligt en de smadelijkste schoppen zijner verdrukkers ter nauwernood afweren kan — op de been gebracht wordt, zoodat hij zijn vuisten kan gebruiken.

En waar wij betoogd hebben dat de kapitalist daardoor, geen schade ondervindt, daar is de weigering zijnerzijds het bewijs dat hij den arbeider niet vrij wil maken maar geboeid houden in zijn slavenjuk en tevens hoe waar het is wat Carrol D. Wright zeide: 'het is ongerijmd om te zeggen dat de belangen van kapitaal en arbeid dezelfden zijn. Ze zijn in geen enkel opzicht meer gelijk aan elkander dan de belangen van koper en verkooper.'

Wij deelen het gevoelen van den schrijver eener brochure, 2) waar deze zegt: 'geen participatie, geen

---

1) Ook niet door het middel van Henri George, die de grondrente wil doen toeigenen aan de gemeenschap door middel van belasting, want deze erkent zelf: 'ik ben volkomen bewust van het feit, dat zelfs nadat wij dit recht (nl. op de natuurlijke grondstoffen) erkend hebben, er nog veel te doen zal blijven.

2) Stoffel's brochure Vrije handel of Kapitaal-bescherming. Hij vergist zich, waar hij ook geen heil verwacht van betere staatkundige wetten, daar juist dezen het zijn, die het kapitalisme kunnen opheffen. Hoe iemand die zoo schrijft, een bijdrage meent te leveren tot 'bestrijding der sociaal-demokratie,' dat is ons volkomen onverklaarbaar.

philantropie, geene betere staatkundige wetten geen verhooving der zedelijkheid, geen grooter ijver, geen meerdere kennis kunnen op den duur eenige verbetering brengen in den algemeenen toestand, zoolang het kapitalisme, wortelend in het privaat-eigendom, bestaat."

Ja, het kapitalisme dat is de ware vijand.

Het kapitalisme dat is het stelsel, waardoor de arbeider is afgescheiden van zijn rechtmatig eigendom, het arbeidsprodukt en de arbeidsmiddelen. Zoolang dit blijft bestaan, zijn alle hervormingen nutteloos, nemen luiheid en onverschilligheid bij onze werklieden, dronkenschap, prostitutie, pauperisme en krankzinnigheid met den dag toe; verdwijnen echte wetenschap en kunst, idealisme en godsdienstig geloof; wordt de wereld meer en meer verdeeld in monsterachtige rijken, kruipende lakeien en schrikwekkende armen; gaat onze maatschappij met reuzenschreden haren ondergang te gemoet en onze beschaving wordt vernietigd evenals die van het oude Rome."

In het kapitalistische stelsel is anarchie de grootste wijsheid. Men produceert maar in het blinde en zoekt voortdurend nieuwe kanalen van afzet voor zijne waren. Vandaar de dwaze begeerte naar kolonisatie. En terwijl men konsumenten zoekt in de steppen van Siberië, in de woestijnen van Afrika, lijden de producenten aan onmacht om de door henzelfen vervaardigde produkten te konsumeeren. Daarom in plaats van te lijden aan *overproduktie*, gelijk veel beweerd wordt, is op 't oogenblik de groote kwaal *onderkonsumtie*.

Daartegenover staat het socialisme, dat in plaats van anarchie op 't gebied der produktie wil hebben: **orde, regeling in de produktie en daarnaast rechtvaardigheid in de verdeling van het arbeidsprodukt.**

Dat de manier van verdeling van 't arbeidsprodukt

niet deugt, daarover zijn allen het eens, maar groot verschil bestaat er over de wijze, waarop zij dan wel moet plaats hebben. Sommigen verlangen gelijke verdeling der opbrengst, anderen een verbruik volgens de redelijker wijze gevoelde behoeften, nog anderen een verbruik volgens arbeidsprodukt en eindelijk nog anderen verbruik volgens arbeidstijd. De voorstanders van laatstgenoemde verdeling beproeven eens om vorm te geven aan hun wensch, zij zullen bemerken, hoe hun plan, met de beste middelen begonnen, schipbreuk moet lijden en aanleiding zou geven tot de schromelijkste onrechtvaardigheid.

Men mag overigens niet tevreden zijn met halve rechtvaardigheid, want half recht is onrecht. Bij konsekvent nadenken behoort de toekomst alleen aan het konsekvent toegepast kommunisme. Dezelfde argumenten die daartegen worden aangewend, worden door de voorstanders van het kapitalisme gebezigd tegen hen die bijv. de verdeling wenschen volgens arbeidstijd. Eenvoud is ook in dezen het kenmerk der waarheid.

Echter hoe men daarover denken moge, in elk geval zijn allen het eens omtrent de twee eischen, die door het socialisme worden gesteld.

De weg van de ontwikkeling der menschheid is een lange en moeilijke weg. Sommigen willen plotseling van het eene einde tot het andere komen met overstapping van al wat daartusschen ligt. Had men de zevenmijls-laarzen uit de fabel, dan zou daartegen geen bezwaar bestaan, maar bij gemis daarvan zouden wij vreezen dat men door miskennis van dien weg der ontwikkeling meer kwaad dan goed doet.

Zou het niet dwaas zijn, om te zeggen: de kwalen, die men door de invoering van den normalen arbeidsdag wil bestrijden, worden er niet door verholpen en *dus*

ze verergeren? Zelfs verstandige anarchisten zagen dit in en sloten zich daarom aan bij de beweging ten voordeele van den 8urigen arbeidsdag te Chicago. Zeker wij weten, hoe Marx zeide: „hoewel de fabrieksinspekteurs terecht onvermoeid zijn in hun lof over de gunstige resultaten der fabriekswetten van 1844 en 1850, moeten zij toch erkennen, dat de verkorting van den arbeidsdag reeds een intensiteit van den arbeid veroorzaakt heeft, die de gezondheid van den arbeider en dus de arbeidskracht zelve verwoest,” maar tegelijkertijd toonde hij aan, hoe die verwoesting geringer was *na* dan *voor* die wetten.

Terecht merkt dan ook dr. Greenhow 1) in zijn 'werk op: „het is boven allen twijfel verheven, dat de neiging van het kapitaal, om zoodra verlenging van den arbeidsdag eens voor altijd door de wet afgesneden is, zich schadeloos te stellen door stelselmatige verhooging van den intensiteitsgraad van den arbeid en iedere verbetering der machines te verkeeren in een middel tot grooter uitzuiging der arbeidskracht, spoedig weer tot een keerpunt moet voeren, waarop hernieuwde vermindering der arbeidsuren onvermijdelijk wordt.”

Zoo is dus de 8urige arbeidsdag een tusschenstation op den weg van ontwikkeling en geenszins het eindstation van ons streven. Stemmen wij dadelijk toe, dat wij niet aan alle stations kunnen stilhouden, evenzeer zal het onmogelijk blijken om in één vaart zonder een enkele maal op te houden, door te snellen. En daarom zijn wij voorstanders, als eerste en noodzakelijkste verbetering op den weg van ontwikkeling, van den 8urigen arbeidsdag.

De beteekenis daarvan mag niet *over-*, maar ook niet *onderschat* worden. Voor ons is het een *middel* om meer tijd

---

1) Reports of Insp. of factories for 31 October 1861.

te verschaffen aan den arbeider, die daardoor zich ontwikkelen kan tot mensch en tot bewustzijn gekomen zijner roeping meer en meer de plaats zal innemen in de maatschappij, waarop hij aanspraak kan maken. Het is dus een stap verder in de goede richting, want einddoel is en moet zijn, dat de strijd tusschen kapitaal en arbeid, die kunstmatig van elkaar zijn gescheiden, ophoude doordat beiden zijn in dezelfde handen. Want kapitaal in handen van den voortbrenger — dat is een zegen, kapitaal in handen van elk ander dan de voortbrenger — dat is een vloek. En het tijdperk der slavernij zal pas gesloten zijn, wanneer de mensch eigenaar is van de aarde.

Wie hem zijn bezitsrecht daarop ontnemt, maar hem zoogenaamd de vrijheid laat, die brengt hem tot slavernij. Dit nu geschiedt nog voortduurend.

En daarentegen kan de ware vrijheid alleen dan bestaan waar de voorwaarden zijn geopend voor economische gelijkheid. Want vrijheid is de vorm, gelijkheid de inhoud. En opent de normale arbeidsdag het beloofde land nog niet, het mag reeds een geluk worden geacht als het de berg is, dien wij beklommen en waar ons het uitzicht gegeven is op het beloofde land.

* * * * *

Bij het nalezen der proeven viel mij onwillekeurig in de gedachten: hoe vreemd is het, dat zooveel omhaal van woorden, zooveel cijfers noodig zijn, om het bewijs te leveren van eene zaak, die zoo eenvoudig is, dat de minst ontwikkelde haar kan begrijpen.

En toch is het verstand reeds zoo verknoeid, dat het dikwijls de eenvoudigste dingen niet begrijpt en boeken vol worden geschreven, overvloeiende van geleerdheid, over dingen die zelfs niet binnen ons bevattingsvermogen vallen. De waarheid is eenvoudig. Voor haar heeft men niet veel geleerdheid. Maar moeilijk en inge-

wikkeld is het, om de onwaarheid in zulk een aanlokkelijk kleed uit te dosschen, dat zij den schijn van waarheid aanneemt. En is zulks eenmaal geschied, hoeveel is er dan niet noodig om dit verwarde kluwen weer te ontwarren! Zoo nu is het gegaan met de zaken, die het onderwerp van dit onderzoek uitmaakten. Ofschoon uit den aard der zaak eenvoudig, moest er heel wat worden omgehaald, om den zoogenaamd wetenschappelijken poespas te ontleden en aan te toonen, hoe juist de wetenschap aan onze zijde staat tegenover het vertoon van de wetenschap anderzijds. Opzettelijk volgden wij daarom de methode, om bij voorkeur anderen te laten spreken en wel juist diegenen, die vijandig tegenover ons staan.

Dat overmaat van arbeid, gebrek aan voeding, ongezonde woning, gebrekkige verzorging voorwaarden zijn om den levensduur te verkorten en de gezondheid te benadeelen, dat zijn zulke elementaire waarheden, dat zij eigenlijk geen bewijs behoeven. Dr. H. van Capelle schreef eens: »de boer spant zijn veulen niet voor den ploeg; de menschenkinderen worden naar fabrieken gejaagd. Daarom wordt het veulen een fraai en krachtig paard, maar worden de fabriekskinderen zedelijk en lichamelijk vermoord.»

Datzelfde geldt ook van de volwassenen. Geen verstandig mensch zal zijn paard ¹⁾ door overmatigen arbeid en gebrekkige voeding den dood te gemoet voeren,

---

1) Prof. Mulder schreef dan ook: »wanneer van paarden of paardenarbeid sprake is, betwijfelt niemand dat de voeding evenredig moet zijn aan den verrichten arbeid. Niet hooi maar haver is, zooals men weet, geschikt om aan de eischen van paardenvoedsel te voldoen, als de dieren flink werken moeten. En als zij zeer ingespannen moeten arbeiden, is zelfs haver niet eenmaal goed genoeg, maar krijgen zij boonen. Den paarden geeft men wat de paarden behoeven, maar den menschen?»

want dat oogenblikkelijk voordeel komt hem nadeelig uit. Hij heeft voor het paard betaald en dus — hij zal er in zijn eigen belang voor zorgen. Evenzoo was het vroeger met den betaalden slaaf. Maar de „vrije” arbeider kost niets en heeft men zijn arbeidskracht verbruikt, welnu men verwijdert hem en tal van anderen staan immers klaar om de ledige plaats in te nemen.

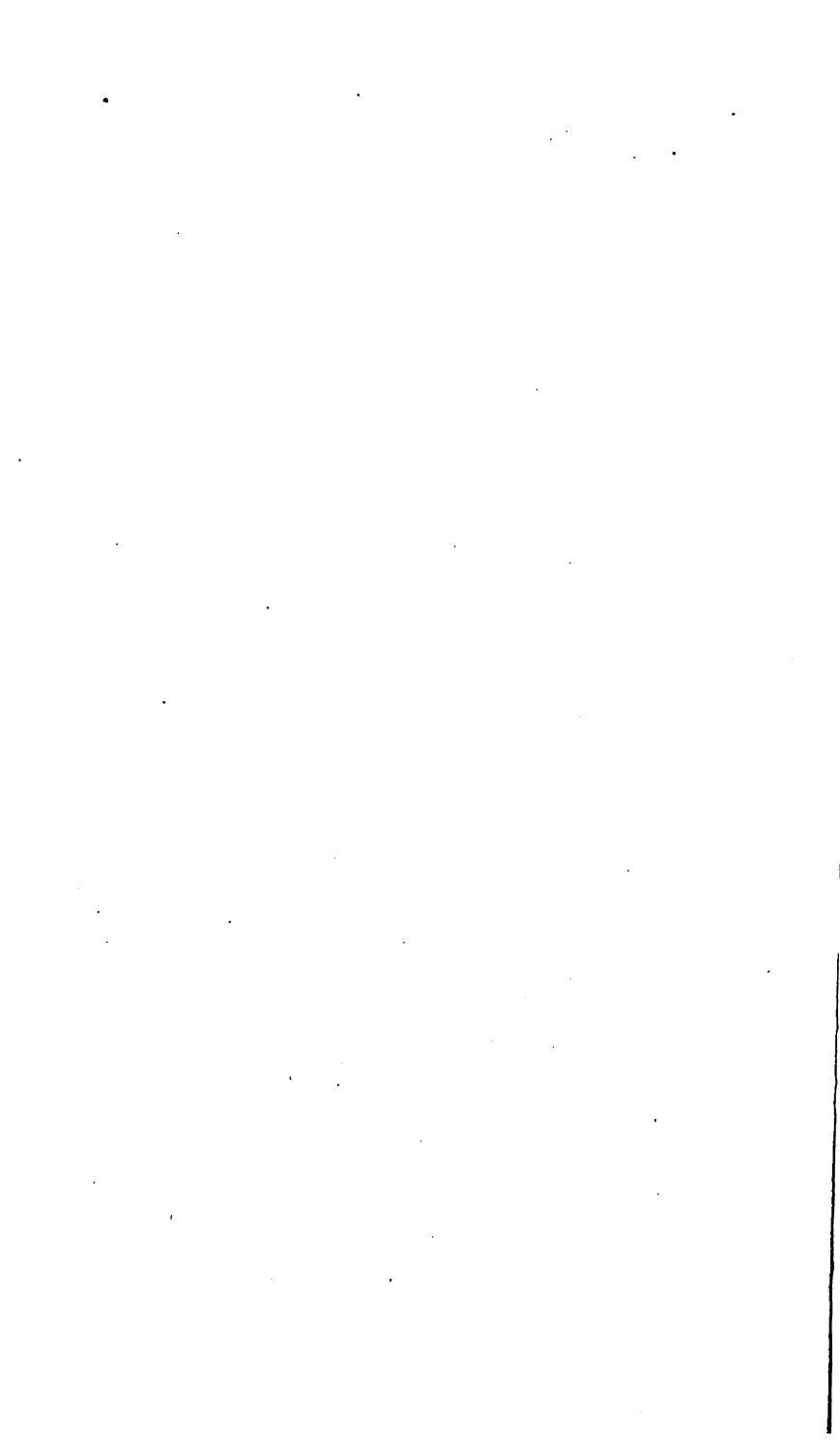
Sommigen zullen het boek vervelend en „ongenietbaar” noemen, zeker het is geen lichte lektuur, waarin gespekuleerd is op effect, het doel was om materiaal te verschaffen, dat zelfstandig verwerkt allen sterk zal maken in argumenten, waar het aankomt op de mogelijkheid, de wenschelijkheid en de noodzakelijkheid van den normalen arbeidsdag als eersten eisch van de arbeiders tot verbetering in hun toestand.

De feitelijke toestand, veeleer erger dan minder erg, wettigt den „oproerkreet”, dien men ons verwijt te hebben aangeheven. Koning Lodewijk XV van Frankrijk, ingelicht over de levensvoorwaarden zijner onderdanen, toonde dat zelfs bij een verdierlijkt despoot als hij, nog niet elk sprankje van menschelijk gevoel was verdwenen, toen hij zeide: „als ik onderdaan was, dan zou ik in opstand komen. Het volk heeft het recht aan zijn zijde, het is veel te goedmoedig om zooveel te verdragen.

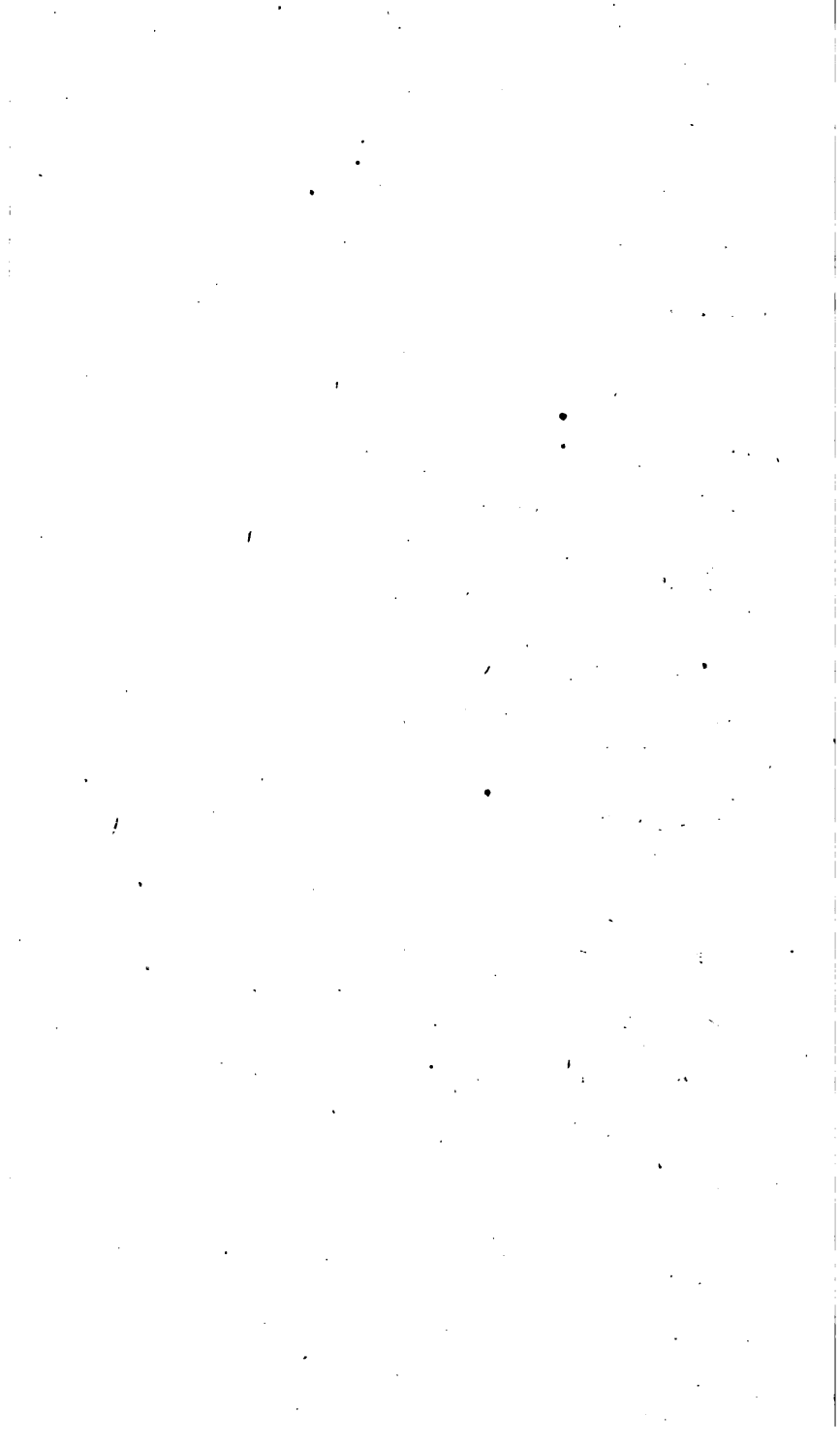
En in gelijken geest sprak de groot-grondbezitter en kapitalist Mr. W. H. de Beaufort, bij de opening van het Internationaal Hygienisch Kongres te 's Gravenhage en wel in deze woorden: het is billijk dat de staat tusschen beiden kome daar, waar onkunde of onwil zich verzetten. Wegnemen al wat de publieke gezondheid kan schaden, niets verzuimen wat haar kan bevorderen, voorzeker dat zijn zaken, die — om met Bastiat te spreken — de menschen het recht hebben elkander door middel van geweld op te leggen.

Dus de mensch heeft het recht volgens hem, om met geweld te zorgen voor behoorlijk voedsel, gezonde woning, niet overmatig langen arbeidstijd, in één woord voor alle voorwaarden, die de publieke gezondheid kunnen schaden en dat het ontbreken daarvan haar indedaad schaadt, dat kan geen verstandig mensch ontkennen en bewijzen de statistieke gegevens met sombere welsprekendheid.

Daarom die „oproermakers” zijn dwaas genoeg om te wenschen dat zij niet in ruil voor hun allen rijkdom voortbrengenden arbeid worden afgescheept met den afval, maar om hun rechtmatig aandeel te erlangen aan de produktie; om niet gehuisvest te willen worden in krotten als haringen samengeperst in een ton, waar zelfs aan de allernoodigste voorschriften der openbare gezondheidsleer niet wordt voldaan, maar in woningen overeenkomstig de eischen van gezondheid en zedelijkheid; om niet door een overmatigen werktijd verstoken te worden van alle gelegenheid tot ontwikkeling en verlaagd tot arbeidsmachine, maar om tijd te verlangen tot vorming van hun geestelijke vermogens, daar het denken ons tot mensch maakt. Zij willen dus deel hebben aan de schatten der kunst, aan de zegeningen der wetenschap, aan de vorderingen der nijverheid en aan de rijkdommen der natuur. In één woord: zij willen als menschen erkend worden in hun gelijk recht met de bevoorrechte natuurgenoeten en dus zich de voorwaarden zien verschafft om als menschen een menschwaardig bestaan te kunnen leiden.

ERRATA.

De lezer wordt verzocht, om de volgende meest zinstorende fouten te verbeteren :

bldz.	5,	regel 2 van boven:	fabrikant,	<i>lees:</i>	Staten van.
"	6,	" 10 van boven:	Zuidelijke Staten, van	"	Staten van.
"	9,	" 1	" onderen: 12	"	14.
"	10,	" 1	" boven: tweemaal 54,	"	56.
"	11,	" 5	" onderen: aak,	"	aan.
"	15,	" 12	" " zij,	"	hij.
"	22,	" 6	" " onafgebroken,	"	onafgebroken, met uitzondering van één, enz.
"	23,	" 18	" boven: beklagt,	"	klaagt.
"	54,	" 2	" onderen: superieeren,	"	superieuren.
"	67,	" 82	" boven: arbeiden als,	"	arbeiden, als.
"	69,	" 19	" " 'savonds zouden ophouden	"	's avonds zonder ophouden te werken
"	97,	" 10	" " doel —,	"	doel:
"	113,	" 11	" onderen: 18.154 werkzaam,	"	18.154 vrouwen werkzaam.
"	115,	" 17	" boven 28.379,	"	28.879.
"	121,	" 6	" onderen: 43.8,	"	43.9.
"	121,	" 3	" " 26.4,	"	26.3.
"	147,	" 5	" boven 1830,	"	1880.
"	148,	" 3	" " in de tabel,	"	311 ateliers in Massachusetts
	"	3	" " " 9561 arb.	"	9651 arbeiders.
	"	4	" " " 972.000	"	960.400 waarde der prod.
"	167,	" 1	" onderen: 1.935.018,	"	1.934.958.
"	167,	(noot 1) regel 2.	" 480 man,	"	480 man in 1836.
"	176,	regel 14 van onderen:	491.341,	"	491.941.
"	171,	" 2	" " die te Parijs,	"	die vijfmaal te Parijs, enz.
"	187,	" 5	" " 463,	"	463 millioen.
"	187,	" 4	" " 1011,	"	1011 millioen.
"	191,		Hoofdstuk XI	"	Hoofdstuk XII.
"	258,	" 3	" boven, in de tabel: 874.500	"	174.500.

INHOUD.

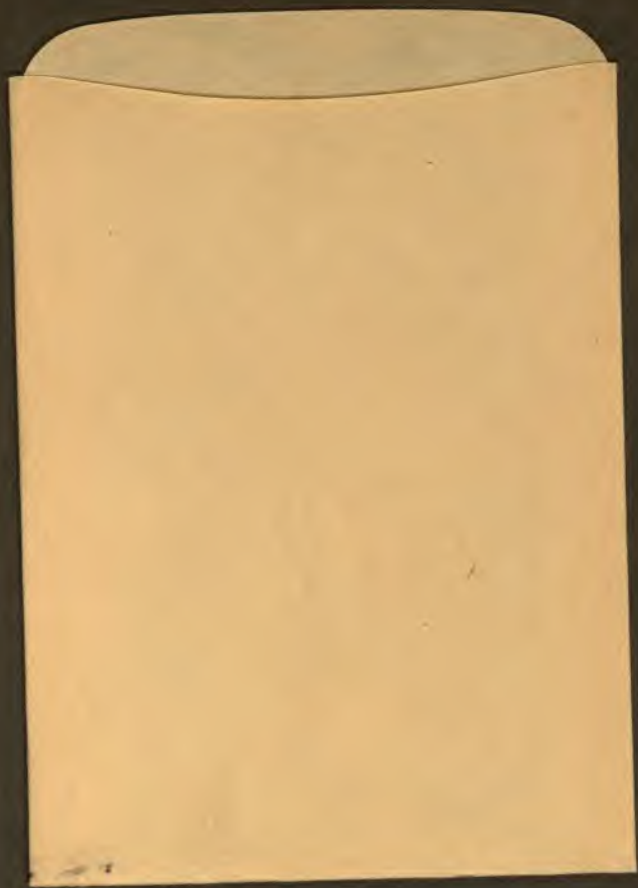
---

	blz.
Inleidend woord	I—IV.
HOOFDSTUK I.	
De grenzen van den Arbeidsdag	1.
HOOFDSTUK II.	
Geeuwongher naar meer-arbeid. Fabrickant en Bojaar	5.
HOOFDSTUK III.	
Engelsche takken van industrie zonder wettelijke grens van exploitatie	15.
HOOFDSTUK IV.	
Dag- en Nachtwerk. Het stelsel van aflossing	29.
HOOFDSTUK V.	
De strijd om den normalen arbeidsdag. Dwangwetten tot verlenging van den arbeidsdag in 't midden der XIV tot het einde der XVII eeuw	39.
HOOFDSTUK VI.	
De strijd om den normalen arbeidsdag. Wettelijke beperking van den arbeidstijd. De Engelsche fabriekswetgeving van 1833—64	57.
HOOFDSTUK VII.	
De strijd om den normalen arbeidsdag. Terugwerking der Engelsche fabriekswetgeving op andere landen	84.
HOOFDSTUK VIII.	
De strijd om den normalen arbeidsdag van 8 uur in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika	90.
HOOFDSTUK IX.	
De vrouwen- en kinderarbeid op de arbeidsmarkt	96.
HOOFDSTUK X.	
De Arbeidsdag en het Arbeidsloon	132.
HOOFDSTUK XI.	
De Arbeidsdag en de produktie	157.
HOOFDSTUK XII.	
Graad van exploitatie van den arbeid. Grootte nationaal inkomen. Voedingsstoffen der aarde. Minimum-dagloon in verband met voeding, gezondheid en levensbestaan. Risiko der arbeiders.	191.
Slotwoord	270.
AANHANGSEL.	
Overzicht der wetsbepalingen met betrekking tot de bescherming der arbeiders	299.

89092528470

B89092528470A